

MIQUEL CARRERAS I COSTAJUSSÀ
I LA FILOSOFIA CATALANA
D'ENTREGUERRES (1918-1939)

Miquel Carreras J

SOCIETAT CATALANA DE FILOSOFIA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
FUNDACIÓ BOSCH I CARDELLACH

MIQUEL CARRERAS I COSTAJUSSÀ
I LA FILOSOFIA CATALANA
D'ENTREGUERRES (1918-1939)

COORDINACIÓ I EDICIÓ A CURA DE
POMPEU CASANOVAS

BARCELONA
2009

ÍNDIX

Introducció	9
<i>per Pompeu Casanovas</i>	

EL CONTEXT: LA FILOSOFIA CATALANA DE LA DICTADURA A LA REPÚBLICA (1923-1939)

Filosofia i literatura a Catalunya entre la dictadura i la Segona República	17
<i>per D. Sam Abrams</i>	
<i>Criterion</i> . Una revista de filosofia catòlica i catalana	31
<i>per Antoni Mora</i>	
Política i filosofia en Cristòfor de Domènec (1914-1927)	43
<i>per Pompeu Casanovas</i>	
Josep Xirau i Palau: apunts sobre la seva vida i obra	71
<i>per Manuel Cachón Cadenas</i>	
La filosofia al País Valencià entre el 1919 i el 1939	89
<i>per Xavier Serra</i>	
Universitat i filosofia en el temps de Miquel Carreras	113
<i>per Pompeu Casanovas i Josep Monserrat Molas</i>	
Fotografies	141

MIQUEL CARRERAS: UNA FILOSOFIA
PER A LA CIUTAT INDUSTRIAL (1905-1938)

Cultura i política a Sabadell en el primer terç del segle xx (1906-1936)	151
<i>per Josep Lluís Martín i Berbois</i>	
L'entorn familiar i les relacions personals de Miquel Carreras. . . .	189
<i>per Àngels Casanovas</i>	
Miquel Carreras i l'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío	219
<i>per Salvador Domènech i Domènech</i>	
Miquel Carreras i Costajussà, historiador	235
<i>per Esteve Deu Baigual</i>	
Miquel Carreras i Costajussà, arxiver	257
<i>per Joan Comasòlivas i Font i Jordi Torruella i Llopart</i>	
Miquel Carreras i Costajussà, advocat.	277
<i>per Àlex Trujillo Reyes</i>	
Cronologia i bibliografia de Miquel Carreras i Costajussà	299
<i>per Àngels Casanovas</i>	
Bibliografia	305
Índex onomàstic	317
Dades dels autors	319

INTRODUCCIÓ

Miquel Carreras i Costajussà és un pensador avui encara desconegut per la majoria dels catalans que s'interessen per la filosofia. Historiador, escriptor, filòleg i, eminentment, filòsof, la seva curta trajectòria vital i intel·lectual il·lustra el que fou el temps convuls de la Segona República i la guerra civil espanyola.

Visqué tota la vida a Sabadell, ciutat de la qual fou cronista i arxiver oficial des del 1928 fins al 1938, any que va morir assassinat al front del Segre en circumstàncies tràgiques mai no aclarides. Tenia només trenta-tres anys. Tanmateix, n'hi ha hagut prou amb dues de les seves obres per situar-lo definitivament en el panorama intel·lectual català del segle xx.¹

Tal com aclareix Esteve Deu en la seva contribució, els *Elements d'història de Sabadell* (1932) anticipen en vint anys les tesis i les orientacions de l'Escola dels Annals. Pel que fa al segon llibre, publicat sota el pseudònim de Miquel Costa (1938), impressionà de tal manera Joan Sales que escrigué «Els òrsides» pensant en ell (*Quaderns de l'Exili*, març i abril 1945): «Fou a Mèxic on ens arribà a les mans *Conceptes i dites de Martí Rialp* i on sabérem com havia mort Miquel Costa. I res més de la seva vida exterior».²

Aquest volum que ara presentem és el resultat de la cooperació entre la Comissió Carreras de la Fundació Bosch i Cardellach, de Sabadell, i la Societat Catalana de Filosofia.³ La nostra intenció és mostrar la riquesa i l'efervescència d'idees que es produí a Catalunya en el període d'entre-

1. Vegeu, sobre la vida i obra de Miquel Carreras, la cronologia bàsica establerta per Àngels Casanovas al final d'aquest mateix volum.

2. Núria FOLCH, «Cinquanta anys després», introducció a M. COSTA, *Conceptes i dites de Martí Rialp*, 3a ed., Barcelona, Club Editor, 1988, col·l. «El Pi de les Tres Branques», núm. XII, p. 6.

3. Concretament, les IV Jornades sobre Filosofia Catalana, organitzades a l'IEC per la Societat Catalana de Filosofia el 16 de maig del 2008, i el curs amb crèdits universitaris de lliure elecció sobre Miquel Carreras organitzat a Sabadell per la Fundació Bosch i Cardellach als nous locals de l'entitat (curs 2008-2009).

guerres, malgrat les circumstàncies adverses de la dictadura de Primo de Rivera i l'existència d'una universitat burocràtica incapaç de satisfer els anhels de les tres generacions intel·lectuals que la van viure.

De fet, com explica bé D. Sam Abrams en el capítol que obre el volum, «la Guerra Civil ho va segar tot» quan s'estaven posant les bases per a una modernitat filosòfica notable a Catalunya, equidistant a la fenomenologia històrica germànica, la filosofia analítica anglesa i la filosofia estètica i moral francesa. Aquest «segar-ho tot» també es va sentir en els anhels de reforma que havien entrat finalment en la universitat de manera decidida.

Hem procurat que la distribució dels textos en faciliti la lectura. El lector trobarà que el llibre es troba dividit en dues parts. En la primera, establim el context de la formació i la producció filosòfica de Carreras durant la Dictadura. Així, l'article de D. Sam Abrams situa la tradició catalana en el marc més ample de la renovació literària i filosòfica de la cultura europea i nord-americana del primer terç del segle xx.

Antoni Mora prossegueix la perspectiva literària en el seu assaig i mostra la divisió entre pensament eclesiàstic i pensament filosòfic universitari en el panorama català, assenyalada també per Miquel Batllori. Mora escriu sobre el pare Miquel d'Esplugues i la important revista filosòfica *Criterion*. La negativa dels filòsofs catalans a col·laborar en la revista és significativa i no deixa de sorprendre'ns. L'amistat personal no anava lligada a la col·laboració professional. Hom no cooperava amb qui no combregava amb les mateixes idees. Sembla que les idees dividien més que no pas unien: Joaquim Xirau, Tomàs Carreras i Artau, Jaume Serra i Húnter o Joan Crexells no volien barrejar-se amb els pensadors «eclesiàstics». No cal dir Cristòfor de Domènec.

Aquest darrer és un cas a part, ja que il·lustra com fou de difícil de vegades la connexió entre el pensament i les obres modernistes amb el noucentisme posterior. Domènec és un dels pensadors que fou absorbit en el procés de creixement polític de la mateixa cultura catalana. Avui pràcticament ningú no en parla, atès que probablement dugué a l'extrem els límits tant del modernisme com del noucentisme: fou ràpidament oblidat abans d'hora tant pels seus detractors com pels seus defensors.

Els tres darrers articles d'aquesta secció apunten al lligam entre filosofia i vida universitària. En certa manera, mostren la tensió existent entre la creativitat dels autors i els límits de les institucions on van haver d'estudiar i ensenyar. Manuel Jesús Cachón repassa la figura del jurista

Josep Ramon Xirau, germà del filòsof, més conegut, Joaquim Xirau, i ens introdueix en les dificultats del canvi (no solament acadèmic) que pretenien els intel·lectuals de la República.

L'article de Xavier Serra és encara més devastador: la vida i obra dels filòsofs de la Universitat de València seguien punt per punt els avatars d'una burocràcia acadèmica itinerant, ancorada en l'escalafó, i amb un impossible encaix en el teixit social del país. El cas del catedràtic de filosofia del dret i deixeble de John Dewey, Blas Ramos Sobrino, resulta prou significatiu també, perquè el seu exili interior començà abans que el seu exili real per causa de la guerra.

Un article sobre la cultura universitària i la primera Universitat Autònoma a Catalunya clou aquesta primera secció. A la República, Joaquim Balcells, Jaume Serra i Hünter i Pere Bosch i Gimpera, entre d'altres, van intentar dur a terme una renovació de la institució universitària que, al capdavant, també fou avortada abans que esclatés la guerra, però que suscità una il·lusió enorme i concità totes les esperances. Malauradament, per a Miquel Carreras, la reforma arribà massa tard, però no tant perquè no pogués preparar minuciosament una tesi de filosofia del dret que no va tenir temps de presentar. En efecte, un dels resultats del canvi republicà és que hom ja podia accedir al títol de doctor a la Universitat de Barcelona.

La segona part del volum porta per títol «Miquel Carreras: una filosofia per a la ciutat industrial (1905-1938)». Ho hem posat així de manera expressa, atès que la ciutat tèxtil, centrada en la productivitat de les fàbriques, feia cent anys que anava creant una cultura particular, sustentada en la indústria del cotó i de la llana, el comerç i tots els coneixements tècnics i artístics que la feien possible. Carreras és un fill directe d'aquesta cultura industrial, alhora blasmada i emotivament exaltada en els seus escrits. Els tres primers articles de la segona part del volum donen algunes claus per comprendre-la.

Josep Lluís Martín i Berbois explica l'aparició de la denominada *Colla de Sabadell* als anys vint del segle passat i algunes iniciatives culturals que mostraven la puixança de la cultura industrial (els *Almanacs de les Arts* de 1924 i 1925 i les obres de la col·lecció «La Mirada»). Àngels Casanovas poua en les relacions familiars i personals de Carreras, i mostra com l'autor és fruit també d'un teixit de relacions que van des de parents seus, com l'influent polític religiós Lluís Carreras i Mas —el *doctor Carreras*— i el periodista Joan Costa i Deu, fins als amics i companys

de facultat, com el sociòleg Marçal Pascuchi i el filòleg Joan Coromines, i els escriptors sabadellencs Armand Obiols, Francesc Trabal, Joan Oliver i Bartomeu Soler. Aquest fresc es completa amb la descripció que fa Salvador Domènech dels professors i amics de l'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío. La tasca docent i pedagògica de tipus renovador d'aquest institut, en efecte, fou molt important per a la ciutat durant la guerra, i els seus antics deixebles sempre en van parlar després amb molt d'afecte i agraïment.

Els tres darrers articles del llibre mostren aspectes més precisos de l'obra de Miquel Carreras i se centren en la seva tasca professional com a historiador, arxiver i advocat. En primer lloc, Esteve Deu analitza la composició i les arrels dels *Elements d'història de Sabadell* (1932), un llibre que ultrapassa de molt el motiu pel qual fou escrit per encàrrec de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament: explicar la història de la ciutat als alumnes dels instituts. En realitat, Carreras escrigué un llibre clàssic que després ha estat catalogat pels historiadors d'«història local».

A continuació, Joan Comasòlivas i Jordi Torruella, actuals encarregats del mateix Arxiu Històric Municipal, escriuen un interessant assaig d'arxivística, resseguint els camins que Carreras va començar a traçar en reorganitzar l'arxiu i mostrant l'originalitat d'algunes de les seves iniciatives. Val a dir que l'arxiu sabadellenc té una tradició il·lustre, ja que fou començat pel metge i intel·lectual Antoni Bosch i Cardellach a principi del segle XIX.⁴

Finalment, Alejandro Trujillo, actual bibliotecari del Col·legi d'Advocats de Sabadell, analitza l'actuació professional del jurista i advocat que també fou Miquel Carreras. El dret, de fet, deixant de banda el vessant de professor, constituí a contracor una de les seves ocupacions essencials, primer per la Caixa de Sabadell i després per les necessitats derivades de la guerra el 1936 i el 1937. Hagué d'ocupar, per exemple, el càrrec de fiscal delegat en alguns casos judicials importants.

Tanmateix, després d'haver escrit els *Elements*, i si hom analitza bé els *Conceptes i dites*, trobarà que l'aspecte jurídic anava centrant cada vegada més el seu estudi filosòfic. Del 1932 al 1936 Carreras deixà escrits

4. Vegeu el llibre de BOSCH I CARDELLACH, *Memòria de las cosas notables de la vila de Sabadell, comensant en desembre de 1787*, recentment editat per Joan ALSINA i Miquel FORRELLAD, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach i Fundació Caixa de Sabadell, Barcelona, Mediterrània, 2003, 469 p.

un bon grapat de papers originals de filosofia del dret, que es conserven a l'arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach. Llegia Kelsen, Stammler, Binder. No s'explica aquesta producció si no és per un interès cada cop més específic a pensar l'organització de la ciutat industrial, les comarques i els territoris derivats de l'Estatut de 1932 a partir de la regulació i dels valors que havien de conformar-la. Això són paraules majors. Significa l'elaboració d'una filosofia del dret pròpia.

Voldríem haver clos definitivament el volum mostrant que, en efecte, els seus manuscrits contenen una filosofia política i jurídica original. Més exactament, l'única filosofia del dret original que s'escrigué en aquesta època a Catalunya, i que formava part d'un pensament general d'ample abast, tal com es mostrava en els *Conceptes i dites de Martí Rialp*. Ho farem en un proper llibre.

Però encara manquen els agraïments. Anem-hi. El plural majestàtic que hem emprat fins ara no és retòric. Josep Monserrat ha participat en la preparació, edició i publicació del llibre tant com l'editor mateix. La nostra intenció és continuar el camí endegat conjuntament d'alguns anys ençà en aquesta mateixa línia.

D'altra banda, cal tenir en compte la feina feta per la Comissió Carreras, de la Fundació Bosch i Cardellach, amb Mercè Renom al capdavant. Cal agrair també al president de l'entitat, Josep Llobet i Bach, la bona disposició i l'ajut rebut per a la confecció del volum. El mateix podem dir de la Societat Catalana de Filosofia i del seu president, Ignasi Roviró. Fa temps que la Secció de Filosofia Catalana dedica tots els esforços a la recuperació històrica d'autors i textos.

Finalment, l'Institut d'Estudis Catalans, com sempre, ha pres cura d'aquesta edició amb tot el detall que caracteritza el seu equip d'edició i correcció.

De moment, ens apremem a encoratjar el lector a llegir aquest volum, amb la seguretat que el deixem en bona companyia.

POMPEU CASANOVAS

EL CONTEXT:
LA FILOSOFIA CATALANA
DE LA DICTADURA
A LA REPÚBLICA (1923-1939)

FILOSOFIA I LITERATURA A CATALUNYA ENTRE LA DICTADURA I LA SEGONA REPÚBLICA

D. Sam ABRAMS

En aquests moments, en la cultura catalana és relativament fàcil trobar vincles profunds entre el camp del pensament i el món de la literatura. Al bell mig de la novel·la recent de Sebastià Alzamora, *Nit de l'ànima* (2007), trobem un magnífic diàleg imaginari d'alta volada, una recreació de les obstinades disputes medievals, entre Duns Escot, Guillem d'Oc-cam, Diòtima, Enric de Gant, Faust i Sibèlius sobre la relació entre Déu i el mal. En l'excel·lent dietari *Les interpretacions* (2007) de Lluís Calvo trobem reflexions aprofundides sobre la filosofia de Heidegger o Jaspers. En l'obra poètica madura de Màrius Sampere, és a dir, a partir de *Sub-llum* (2000), podem detectar un bon coneixement del nihilisme filosòfic. En l'obra crítica de teòrics de la literatura com Joan Elies Adell, Arnau Pons o Jordi Julià trobarem nombroses referències a la filosofia contem-porània dels pensadors a partir del postestructuralisme.

I encara podem tirar més enrere si volem. En la poesia, la narrativa i el teatre d'Agustí Bartra trobem la influència directa de Kierkegaard, Nietzs-che, Camus, Sartre i Heidegger. En l'obra mestra de Joan Sales, *Incerta glòria* (1956-1971), la profunda preocupació per la condició humana i el sentit religiós palesen relacions evidents amb certs sectors de l'existencia-lisme. L'any 1996, Carles Casajuana va dedicar tota una monografia a ex-plorar els paral·lelismes i les diferències entre Josep Pla i Friedrich Nietzs-che. És un dels tòpics més arrelats de la literatura catalana moderna que Joan Fuster es pot considerar un fill tardà de Michel de Montaigne.

Ara bé, les coses no sempre han estat d'aquesta manera. Que pensa-ment i literatura vagin de bracet amb tanta naturalitat és un fenomen ge-neralitzat força recent. Tot i que hi havia hagut antecedents aïllats, com

certes obres de Walter Benjamin de la dècada del 1920, m'atreviria a dir que la fusió normalitzada entre pensament i literatura es va produir a partir de la Segona Guerra Mundial, quan el gran projecte d'una exigència intel·lectual extrema de l'alta modernitat es va desplaçar dels gèneres literaris tradicionals de la poesia, la narrativa i el teatre cap a l'assaig i el pensament. En aquest aspecte hem d'insistir una mica més.

Els grans mestres de l'alta modernitat internacional, figures com T. S. Eliot, James Joyce o Antonin Artaud, per citar-ne un poeta, un narrador o un dramaturg, respectivament, van crear obres tan radicals que, en lloc d'obrir nous camins, segons com es miri els van tancar o els van voler tancar. Considerem-ne un parell d'exemples. Amb la novel·la *Ulisses* (1922), James Joyce conscientment va voler escriure la novel·la de totes les novel·les, la novel·la més extraordinària de la tradició occidental, la novel·la que posaria punt final al gènere novel·lístic. A més, en veure Joyce que no ho havia aconseguit, va decidir crear una novel·la encara més radical, *Finnegans Wake* (1939), que sí que es reafirma com l'experiment més extrem de la narrativa de tots els temps. En el cas d'Artaud, només hem de recordar que el tipus de teatre que volia assolir l'autor, el tipus de teatre que preconitzava a l'assaig *Le théâtre et son double* (1938) mai no s'ha pogut representar per la seva radicalitat extrema. Evidentment, tot i desenvolupar al màxim els gèneres que conreaven els grans mestres de l'alta modernitat, voluntàriament o involuntàriament, van provocar, a la fi, una crisi creativa de grans dimensions.

Al mateix temps, hem de recordar que l'extraordinària exigència intel·lectual del projecte literari d'aquests mestres sovint es basava directament en la filosofia o en contactes més o menys sostinguts amb el pensament o en nivells de rigor conceptual que vorejaven la filosofia. En aquest sentit, hem de recordar que Eliot va estudiar amb Bertrand Russell, Josiah Royce i George Santayana a Harvard, i la seva tesi, *Knowledge and experience in the philosophy of F. H. Bradley*, va ser escrita l'any 1916. La seva obra mestra reconeguda, el llarg poema articulat *Quatre quartets* (1943), és clarament un text d'algú que tenia un bon coneixement de la tradició filosòfica occidental a partir dels presocràtics. L'ambiciós poema d'Ezra Pound *Els cantos*, dividit en cent vint seccions, que fou escrit entre el 1915 i el 1962, seria inconcebible sense la influència del pragmatisme i del confucianisme.

Un altre autor de l'alta modernitat internacional és William Faulkner, que no tenia exactament una formació filosòfica o cap debilitat especial

pel món del pensament, però va ser des del món del pensament, concretament des de Jean-Paul Sartre, que el gran narrador va rebre un reconeixement a escala internacional. Altres autors, com Virginia Woolf, senzillament compartien de lluny amb la filosofia la passió pel rigor intel·lectual, per la precisió expressiva i pel descobriment de la veritat sobre la condició humana.

Amb tot això que acabo d'exposar vull dir que els mestres de l'alta modernitat internacional van fer tres coses successivament. En primer lloc, amb el seu rigor intel·lectual van exigir que la literatura tingués més profunditat i més abast des del punt de vista conceptual. Més tard, amb els seus experiments radicals van provocar una crisi en el camp de la creació artística. I finalment, aquesta crisi es va resoldre en desplaçar el projecte de l'alta modernitat cap al camp de l'assaig i el pensament, cosa que ells, d'alguna manera, ja havien previst amb la seva inclinació cap a la filosofia. Així s'explica l'eclosió d'autors com Maurice Blanchot, Jacques Derrida, Susan Sontag o George Steiner, que se situen a cavall de la literatura i la filosofia.

Si mirem la tradició específicament catalana, veiem, com he dit abans, que és relativament fàcil trobar vincles entre literatura i pensament. Ara bé, també s'ha de dir que aquests autors, les obres dels quals palesen aquest lligam enriquidor entre literatura i pensament, han arribat a la fusió perfecta de les dues matèries per la via de la tradició internacional i no pas per la via de la seva pròpia tradició. Així, quan trobem que *El camí de Vincennes* (1995), d'Antoni Marí, participa del subgènere narratiu anomenat «novel·la d'idees», ja que el relat conté una recreació dels idearis de Rousseau i Diderot, és perquè l'autor eivissenc segueix unes pautes literàries que li han arribat d'un extens coneixement de la literatura estrangera. Quan Víctor Sunyol, en el seu extraordinari poema llarg *NO ON (rèquiem)* (2008), disserta sobre la mort, ho fa sobretot a partir d'idees de Levinas, Derrida, Blanchot i altres, i també a partir de models literaris de tradicions alienes.

La pena és que aquests escriptors recents, tan cultes i tan formats, ignoren segurament els antecedents de la síntesi de literatura i pensament que existeixen en la seva pròpia cultura i que daten de l'època terrible i alhora esperançadora que va aproximadament de la dictadura de Primo de Rivera a la Segona República. Dic «aproximadament» per dues raons: òbviamment, perquè les fronteres cronològiques i històriques mai no són fronteres exactes, precises, i, no tan òbviamment, perquè havia existit algun

cas de perfecta sintonia entre literatura i pensament abans dels anys vint i trenta del segle passat. Naturalment, em refereixo primer al cas insòlit de la presència de la teoria de l'*Übermensch* de Nietzsche en la primera part del poema èpic modern, *El comte Arnau*, de Joan Maragall, escrit el 1896:

Seràs roure, seràs penya,
seràs mar esvalotat,
seràs aire que s'inflama,
seràs astre rutilant,
seràs home sobrehome,
perquè en tens la voluntat.

O al genial poema líric breu, *Paternal* (1893), també de Joan Maragall, que versa sobre la bomba de l'anarquista Santiago Salvador al Liceu, on trobem la impecable incorporació de la simbologia nietzscheana dels tres estadis de l'evolució de la humanitat representada per camells, lleons i infants. En el poema, els camells són els membres del públic atemorits, el lleons són els anarquistes revoltats, i la filla del poeta, Helena Maragall i Noble, era naturalment l'infant que encarna les actituds del futur.

En segona instància, em refereixo al monumental *Glosari* (1906-1921) d'Eugeni d'Ors, que constitueix, des dels inicis, una de les fites més altes de la unió indissoluble entre pensament i literatura. Per sort de la cultura catalana i la literatura catalana, Ors era una figura tan poc convencional que no va poder mai consolidar una posició estable ni a l'acadèmia, ni a les institucions culturals, ni a l'Administració pública; per aquesta raó, es va veure obligat a utilitzar el suport del periodisme per satisfer les seves necessitats d'articular teories generals que tinguessin una incidència important en la societat que l'envoltava.

De cap a cap del *Glosari*, trobem una vegada i una altra el vincle entre literatura i pensament expressat de moltes maneres diferents. En són exemples, doncs, les notícies culturals sobre esdeveniments que tenien a veure directament amb el món de la filosofia (congressos, trobades, publicacions, novetats teòriques); les citacions d'autoritats filosòfiques per defensar arguments (Aristòtil, Plató, Croce, Leibniz, Spinoza...); les exposicions de teories i idees originals (imperialisme, arbitrarisme, *L'home que treballa i juga...*); les obres de creació literària amb un fons de pensament (*La Ben Plantada*, *El pobre Ramon*); la publicació d'obres de di-

vulgació que toquen de ple o tangencialment temes filosòfics (*Flos Sophorum*); les recomanacions de cara a la formació filosòfica dels seus lectors (lectures, exercicis...); les polèmiques entorn d'idees i doctrines filosòfiques, l'ànalisi i la crítica de manifestacions culturals, socials i polítiques des d'una mentalitat clarament compromesa amb el pensament, i un llarguíssim etcètera. Literatura, cultura i pensament conviuen amb naturalitat en l'obra orsiana, de manera que la literatura i la cultura es doten de la profunditat del pensament, i el pensament, al seu torn, es dota de l'«artització» de la literatura.

En el fons, Eugeni d'Ors era un vitalista de primera magnitud que va voler utilitzar el periodisme, amb tota la seva càrrega d'impacte d'immediatesa, com a plataforma des de la qual duria a terme un gran procés de reconciliació entre actualitat i atemporalitat, entre particularitat i universalitat. Per Ors, ja n'hi havia prou que la filosofia estigués distanciada de la vida quotidiana, que la vida quotidiana fos tan insubstancial i que la cultura fos tan feixuga o tan banal. Des de les pàgines diàries del *Glosari*, Ors mirava de ressenyar tot el que passava al carrer per després passar-lo pel filtre del seu «periodisme d'idees», que conservaria l'impacte vital de la immediatesa i, alhora, ens ajudaria a apreciar i detectar el fons profund i universal en tot allò que s'esdevenia.

Encara que sigui de passada, entre les referències a antecedents especials caldria citar el cas de la figura marginal de l'escriptor Diego Ruiz, cosí de l'artista Pablo Picasso, i el seu recull de relats *Contes d'un filòsof* (1908). El que més ens interessa d'aquest llibre —més aviat negligible, des d'un punt vista estrictament literari— és la voluntat decidida de l'autor de fer-nos veure, de manera clara i indiscutible, el personatge del narrador, és a dir, la figura del «filòsof», com a artista. Així, el narrador que vertebrava el conjunt constitueix una projecció literària de l'autor mateix, que, en definitiva, és pensador i artista simultàniament. Pensament i art, filosofia i literatura, són sintetitzats de nou.

A banda d'aquests antecedents escadussers de Maragall, Ors i Ruiz, als anys vint i trenta del segle passat van tenir lloc quatre esdeveniments fonamentals que van influenciar la cultura catalana i van preparar perfectament el camí que portaria a la possibilitat estable de la vinculació entre filosofia i literatura. El primer esdeveniment va ser el naixement d'una consciència d'una tradició filosòfica a Catalunya i els primers passos cap a la vertebració d'aquesta tradició purament catalana. Permeteu-me que en citi dos exemples, encara que siguin com la nit i el dia: *Concepte ge-*

neral de la ciència catalana (1918), de Francesc Pujols, i *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya* (1931), de Tomàs Carreras i Artau. Ja sé que les dues obres són molt desiguals, que la primera és com una mena de broma pesada, mentre que la segona té una visió més aviat limitada, però sigui com sigui les dues obres veuen en una certa perspectiva el que podria ser una tradició filosòfica catalana.

Des de l'assaig llegendari de T. S. Eliot *Tradition and the individual talent* (1919), sabem com funcionen els mecanismes de la tradició en l'època moderna. Eliot ens va ensenyar per sempre que la modernitat literària de qualsevol època es dreça, en principi, sobre un coneixement exhaustiu de la tradició, la pròpia i la universal, i una apropiació d'aquesta tradició. L'apropriació de la tradició es manifesta en un ús selectiu i creatiu d'aquesta tradició per part de l'autor. La tradició incideix en l'actualitat, i l'actualitat incideix en la tradició. Sense aquesta actualització, la tradició es converteix en arqueologia morta, i sense la tradició l'actualitat s'enfonsa en la banalitat més descontextualitzada. Així, fossin com fossin els resultats de la seva tasca, Pujols i Carreras i Artau estaven posant les bases per a una recreació eventual de la tradició a partir de propostes més trencadores i més modernes, que en part no van arribar perquè la Guerra Civil ho va segar tot.

El segon esdeveniment seria, seguint l'antecedent d'Ors i certs referents estrangers, l'acostament força marcat entre la filosofia i el món de la cultura en general, que, juntament amb la vertebració d'una tradició pròpia, seria una altra de les bases sobre les quals es formularia la vinculació entre pensament i literatura. Aquí també m'agradaria tornar a citar dos exemples. El primer seria insistir en el que ja he dit més amunt sobre el *Glosari* d'Eugeni d'Ors, que es va prolongar en el temps fins al 1921. A partir d'aquesta data, la data del final del procés de defenestració d'Ors, l'escriptor va redactar la seva obra exclusivament en castellà. Aquesta defecció d'Ors va ser una pèrdua per a la cultura catalana i un enriquiment per a la cultura espanyola, ja que Ors va traslladar-hi del tot el seu ideari del *Glosari* català. Ara bé, al llarg dels anys vint i trenta del segle passat, i més enllà, encara es podia sentir l'impacte de l'obra d'Ors, com posen en relleu les constants referències a ell en l'obra de Josep Pla, tan sensible a detectar els elements de fons que ambientaven la cultura catalana de la seva època.

I el segon exemple és, és clar, *Filosofia i cultura* (en dos volums, del 1930 i el 1932, respectivament) de Jaume Serra i Hünter. Per Serra,

la cultura i la filosofia eren companys naturals, tal com va declarar al principi del segon volum de l'obra: «La cultura és [...] el deure de saber i la gosadia d'una recerca de la veritat que no està mai contenta de si mateixa». Aquesta idea no era nova perquè existien els antecedents d'Aristòtil, Schiller i Emerson, per esmentar-ne tres. Segons Serra, la cultura era una font inesgotable de coneixement que es desplegava entre les circumstàncies polítiques de la societat, i estava enfocada a generar solidaritat i convivència i a ser un element crucial en la construcció del que Ramon Alcoberro anomenava «la unificació moral de la humanitat», més enllà de les barreres de classe o qualsevol altre element divisiu.

No podem destacar prou els beneficis que tant la cultura com la filosofia van obtenir d'aquesta unió. La cultura passava a ser un camp d'observació i reflexió de tipus filosòfic, i la filosofia abandonava la marginació intel·lectual i acadèmica per acostar-se al ple de la societat. A la seva manera, Serra i Hünter estava treballant en la mateixa direcció que Ortega a favor de la normalització cultural del pensament. I la cultura rebia de la filosofia una injecció de rigor i exigència que seria absolutament necessària en el salt de modernització real que Catalunya pretenia i en la seva batalla per a la igualació definitiva a escala intel·lectual amb la resta d'Europa. Ja ho hem dit, però ho tornem a dir: el lligam entre cultura i pensament va donar peu a un ambient perfectament i naturalment ben disposat a la complicitat entre literatura i pensament.

El tercer esdeveniment és un efecte dels esforços per crear una tradició i per unir la cultura i el pensament. El tercer esdeveniment que tindria un gran impacte sobre el món literari és la conceptualització de la literatura que es produeix, sobretot, en l'obra del gran poeta, prosista, crític i traductor Carles Riba. Després de Maragall, és Riba qui marca un abans i un després en la concepció de la poesia i la crítica d'aquest país. Riba va demostrar que tant la poesia com la crítica literària i la reflexió teòrica sobre literatura eren unes eines cognitives poderosíssimes per explorar la personalitat i identitat pròpies, per explorar qualsevol manifestació cultural, per explorar els fenòmens que es produïen en la realitat social del moment, i per explorar qüestions existencials de la condició humana que freguen directament la metafísica.

Vegem-ne tot seguit dos exemples, dels milers que podria adduir, extrets de la producció poètica i crítica de Carles Riba. De la seva poesia cito el poema quaranta del segon llibre d'*Estances*, publicat el 1930:

Tot és excés; i el silenci
no pot resistir
ser forma a tanta absència
i centre a la imminència
innúmera del que és per ésser i
ja demana el nom que compensi
d'ésse' a penes i fugir.

Quina preciositat! Des del punt de vista literari, es tracta d'un artefacte verbal perfecte que combina pentasíl·labs i heptasíl·labs, que alterna versos femenins i masculins, que empra una rima consonant col·locada amb molta subtileza, etc. Pel que fa als continguts, estem davant d'una reflexió sintètica però profunda sobre la constant creativitat autogenerativa de la realitat. I fixem-nos que, per fer-ho, Riba utilitza conceptes generals com la forma i l'ésser que clarament procedeixen del món de la reflexió filosòfica. Observem, també, que la concepció mateixa del poema, per la seva amplitud analítica i reflexiva, manté alhora lligams profunds amb el món del pensament.

I en el terreny de la crítica literària i de la reflexió teòrica sobre literatura, Riba va fer exactament el mateix que havia fet en poesia. Vegem ràpidament un fragment d'una crítica dels *Poemes* de Rupert Brooke, en versió de Marià Manent, que el mestre va publicar en *La Revista* i posteriorment va aplegar en el volum *Per comprendre* (1937):

Importa, en suma, l'humà redimit per transfiguració, per transposició o per simple associació, posat que sigui a l'altura en què pietat i alegria toquen, però ja sense apassionar; en què allò individual més profund, allò que la subconsciència rendeix, no en les seves agitacions tèrboles, sinó en els seus ocis serens, s'amplifica i intercanvia valors dins la universal unitat. Vida moral i natura, éssers i somnis, hores numerables i immortalitat, tot es posa de sobte a fluir junt amplament, en una interacció que només fantasia sap lligar; és tocat un punt sensitiu, i tot l'univers gira i vibra al seu entorn [...].

Mai cap crític no havia parlat amb aquesta precisió, profunditat i penetració! I fixem-nos, altra vegada, en els paral·lelismes amb el pensament a partir d'un discurs clarament conceptual, analític i universalista.

Amb poemaris com el primer i el segon llibre d'*Estances* (1919 i 1930, respectivament) i *Tres suites* (1937), i reculls de crítica literària com *Escolis i altres articles* (1922), *Els marges* (1927) i *Per comprendre*

(1937), Riba es va convertir comprensiblement en la figura dominant del panorama literari de la seva època i va marcar la tendència cap a la conceptualització de la literatura. Per Riba, la poesia i la crítica havien de ser més ambiciosos des del punt de vista intel·lectual, i l'única possibilitat d'assolir aquesta fita era gràcies a l'apropament al món del pensament i de les idees. Justament, la certa debilitació intel·lectual que es percep en la poesia catalana d'ara s'explica pel fet que els poetes actuals s'han desmarcat del mestratge de Riba.

Evidentment, Riba no va ser l'únic escriptor que es va dedicar a la conceptualització de la literatura. Aquí hauríem de parlar de la figura del massa oblidat Gabriel Alomar, tot i que, per qüestions de disponibilitat de tribunes, va fer la part més reflexiva de la seva obra en castellà amb reculls d'articles tan importants com *El frente espiritual* (1918), *Verba* (1918), *La formación de sí mismo* (1920) i *La política idealista* (1923).

Sobretot hem d'esmentar la figura del crític literari i assagista Joan Estelrich i la seva obra cabdal *Entre la vida i els llibres* (1926), que recollia una sèrie d'assaigs que havia escrit i publicat entre el 1918 i el 1924. D'aquest llibre insòlit, dedicat, per cert, a Gabriel Alomar, ens interessa especialment el segon assaig, que gira exclusivament entorn d'una interpretació de la vida i l'ideari de S. Kierkegaard. De fet, l'assaig és la síntesi d'una sèrie d'articles que havia publicat Estelrich en les pàgines de *La Revista* entre els mesos de setembre i desembre del 1918, quan l'autor tenia només vint-i-dos anys!

Estelrich havia arribat al pensament del filòsof danès a través de l'obra de Miguel de Unamuno. I, en aquest sentit, hem de tenir present que el jove assagista imitava l'exemple d'Unamuno i la seva barreja poc ortodoxa de la literatura i el pensament. L'assaig d'Estelrich conté una aproximació molt personal, expansiva i abrandada a la vida i l'obra de Kierkegaard, expressada completament en termes literaris. De fet, en el llibre l'assaig sobre Kierkegaard es troba envoltat d'altres assaigs sobre temes indiscutiblement literaris, com ara la poesia de Leopardi, la representativitat de les figures dels poetes Joan Maragall o Charlon Rieu, l'obra narrativa de Joseph Conrad i una introducció general a Jules Romains. Encara que d'una manera poc rigorosa i més aviat fantasiosa, Estelrich va fer una petita contribució a vincular el món de la literatura i el pensament.

Això ens porta al quart i darrer esdeveniment, que és del tot complementari a l'anterior: la literaturització de la filosofia. Aquí, com és natural, hem de tornar a insistir en l'antecedent espectacular que va significar

l'obra d'Ors, la part de l'obra que més directament pertany al món del pensament, és a dir, treballs com «Religio est libertas», la ponència que va presentar al Tercer Congrés Internacional de Filosofia a Heidelberg, el setembre del 1908.

Ara bé, si l'obra de Carles Riba va significar el desplaçament de la literatura cap al món del pensament per carregar-se de més substància, podríem dir que l'obra del jove pensador Joan Crexells va significar el camí cap a l'inrevés, és a dir, l'acostament del món del pensament a la literatura. En aquest sentit, no és cap casualitat que els dos escriptors que hem destacat com a conceptualitzadors de la literatura, Carles Riba i Joan Estelrich, fossin els dos curadors del primer volum de la projectada sèrie d'obra reunida de Crexells, de la qual només va arribar a aparèixer un volum, *Primers assaigs* (1933).

Hem de confessar que no hem arribat a veure la importància de la figura de Joan Crexells, mort prematurament el 1926 als trenta anys, fins que Carles-Jordi Guardiola va publicar els quatre gruixuts volums de la seva obra completa a Edicions de La Magrana entre el 1998 i el 1999. I, per cert, de passada cal que doni la trista notícia de la desaparició gairebé completa d'aquesta edició magnífica, que fins i tot difícilment es troba a les biblioteques públiques del país.

Certament, sembla que el curador de l'edició, Alfred Schrem, hagi posat el títol del primer volum expressament per demostrar la meua teoria sobre la literaturització de la filosofia en l'obra de Joan Crexells. El primer volum de l'*Obra completa* es titula *De Plató a Carles Riba*, on ja es pot veure perfectament el trajecte del pensament a la literatura.

L'aproximació a la literatura des del món de la filosofia es nota de diverses maneres en l'obra de Crexells. La primera és la qualitat marcadament literària de les seves traduccions dels tres volums de *Diàlegs* de Plató, publicades en la col·lecció «Bernat Metge» entre el 1924 i el 1928. La segona, potser la més òbvia, és la dedicació a temes clarament literaris des d'un punt de vista d'anàlisi filosòfica. La tercera és els seus escrits sobre qüestions relacionades amb l'estètica, que evidentment es fonamenten en la profunda vinculació entre art i filosofia, sobretot a partir de Kant. I la quarta és l'alta qualitat literària dels seus textos estrictament filosòfics.

En posaré alguns exemples. En parlar de la relació entre contingut i forma aplicada al periodisme, Crexells recomana que els articulistes han de fer un «legítim esforç per concretar o per abstreure o generalitzar en una qüestió o un fet. Estrènyer les línies d'una teoria fins a concretar-ne

tota la significació en un exemple. Nietzsche deia que la força d'un pensador es mesura per la seva capacitat de posar un exemple» (*Obra completa*, vol. I, p. 543). Qui parla en aquest text i des d'on parla? Evidentment, parla un pensador perquè voldria veure un increment en el valor de la premsa escrita. Aquí no parla el Joan Crexells exclusivament pensador, sinó que parla el col·laborador habitual als mitjans de comunicació utilitzant el llenguatge i el punt de vista de la filosofia. Segons Crexells, el periodisme necessitava l'ordre i la claredat de la filosofia i la raó.

En l'assaig «L'objectivitat de l'obra d'art», de l'any 1921, Crexells, en posicionar-se en contra de les teories estètiques psicologistes i subjectivistes, declara:

Bellesa és una idea de la qual participen certes quasi-realitats. Com a idea que és, mai no és creada, sinó descoberta. Cap examen físic o psicològic de la natura real de l'home pot portar a una afirmació estètica vàlida, com cap examen físic o psicològic de la natura real de l'home pot portar una afirmació matemàtica vàlida. Això ens separa radicalment del psicologisme i de tota mena de subjectivisme estètic. (*Obra completa*, vol. I, p. 483)

La vinculació entre l'art i el pensament és claríssima, com no podia ser d'altra manera. Ara bé, la contundència del to és la contundència d'algué que té en joc alguna cosa important perquè es dedica a conrear alguna forma d'art. Aquí, en aquest treball, és l'escriptor pensador Crexells que parla per defensar el valor i la dignitat de l'art com a part integral de la realitat, més enllà de les boires subjectives de Benedetto Croce i la seva estètica intuicionista. I ara escoltem el Crexells plenament escriptor seduït, precisament, pel subjectivisme de la poesia de Joan Salvat-Papasseit:

I és que el subjectivisme de la poesia de Salvat-Papasseit, en els moments de màxima altura, té aquella qualitat divina de la bona poesia lírica, la combinació del màxim de subjectivitat amb el mínim d'individualitat. Ell parla de les seves emocions, ell ens dóna una visió particular del món, ell interpreta la vida en una forma especial, però cada una d'aquestes coses té un ressò en el nostre esperit i en tots els esperits. La línia de la seva emoció es confon amb la de la nostra emoció.

Déu n'hi doret, amb el senyor filòsof commogut per la lírica de Salvat-Papasseit! En les tres citacions podem veure com el pensador es des-

plaça cada cop més cap a la literatura pura. Vertebració d'una tradició filosòfica catalana, síntesi entre filosofia i cultura, conceptualització de la literatura, i literaturització de la filosofia, i tot en l'espai cronològic compacte dels anys vint i trenta del segle passat. Quin món de tanta promesa! Quina força! Imaginem-nos el que podia haver estat la continuïtat ininterrompuda de la realitat d'aquells anys.

I al bell mig d'aquell panorama, una petita joia, un petit gran llibre que assoleix plenament, totalment, l'objectiu de la fusió completa entre literatura i filosofia, entre art i pensament. El llibre es titula *Jardins de Sant Pol*. Es va publicar l'any 1927 en una bellíssima autoedició a cura del mestre tipògraf Joan Sallent, de Sabadell. L'autor és Pere Coromines. L'astut i infal·lible doctor Jordi Sales i Coderch va assenyalar la importància del llibre, amb tots els pèls i senyals, si em permeteu l'expressió, en el segon volum del llibre col·lectiu *Pensament i filosofia a Catalunya* (2003). Recomano encaridament que recupereu aquest text.

A banda d'una justificació en la forma d'un text titulat «Història d'aquest llibre» i d'un pòrtic, «Sant Pol, quina hora és?», que conté unes reflexions sobre el pas del temps i el sentit de l'orientació, el gruix del petit volum aplega cinc «meditacions» on s'uneixen inextricablement la literatura, el pensament i la filosofia, és a dir, la literatura com l'entenia Don Pere quan parlava d'un gènere de creació personal, l'«assaig biogràfic». Aquest comprèn la narrativa, la literatura del jo, l'assaig personal, la crítica literària i la prosa impressionista; el pensament en el sentit de «pensament original» o reflexions lliures de l'autor a partir d'un peculiar sistema de sincretisme filosòfic; i la filosofia entesa com l'evocació dels mestres de la tradició clàssica com ara Plató, Aristòtil, Plotí, sant Agustí, sant Tomàs d'Aquino, Descartes, Kant, Fichte, Schelling, Schopenhauer, etc.

Cadascuna de les quatre primeres meditacions té el mateix format: la inscripció d'una meditació sobre algun aspecte de la metafísica en un lloc molt determinat de l'entorn de Sant Pol de Mar, al Maresme, al qual es trasllada l'autor a peu o en barca. Així, surten topants de la zona com rieres, recs, torrents, turons, muntanyes, fonts, jardins, cales, camps, planters, hortes i masos, combinats a la perfecció amb un resseguiment sofisticat de qüestions filosòfiques com el no-res, l'infinit, la finitud, el canvi, la permanència, els sentits, la raó, la imaginació, el coneixement, la totalitat, la certesa del jo, la voluntat, l'ésser, l'esperit, l'existència, la veritat, la bellesa, Déu, el bé, per citar-ne només algunes. A través dels trasllats successius, Coromines va coneixent el món i les idees. I l'autor clou el

seu meravellós llibre amb un diàleg entre tres personatges, Martirià, August i Jeroni, que representen, respectivament, diferents actituds filosòfiques: una actitud medievalitzant de fe en la Revelació, una actitud més moderna de positivisme científic i tecnològic, i una actitud de transcendentalisme i sentit diví de l'existència i la realitat.

Aquesta obra esplèndida de Coromines, ara totalment oblidada, té una significació destacada des de molts punts de vista. És una de les poques obres de metafísica que existeixen en català segons el judici encertat del doctor Jordi Sales. És una fita en la fusió entre literatura i pensament en català. És un antecedent, molt *avant la lettre*, del desplaçament de la literatura moderna cap al terreny de l'assaig i el pensament. És una obra literària esplèndida que ha estat víctima d'una greu relegació a l'oblit, com tota la producció del seu autor.

En resseguir la relació entre literatura i filosofia a Catalunya als anys vint i trenta del segle passat, hem pogut constatar dues coses d'una importància vital. La primera, la Catalunya de la preguerra se situava perfectament en l'òrbita internacional mitjançant un procés de modernització cultural. La segona, el gran desconeixement que envolta la tradició catalana és una causa de deteriorament i d'erosió del teixit cultural del país, que acaba provocant una dependència excessiva de l'exterior. Una cultura sana és aquella que es coneix a si mateixa, i aquest autoconeixement és el punt de partida de les seves relacions amb l'actualitat i amb la resta del món.

CRITERION. UNA REVISTA DE FILOSOFIA CATÒLICA I CATALANA

Antoni MORA

CRITERIS PER PARLAR DE *CRITERION*

Potser recordareu aquella maldat que deixà anar en certa ocasió el jove Eugeni d'Ors: no se sap de ningú que hagi arribat al pol nord guiat per *El criterio* de Balmes. M'imagino com li hauria pogut respondre un balmesià: i fins on ha arribat, vostè, amb el seu criteri —també anomenat «doctrina de la intel·ligència», si no *Glosari*—, fins a Madrid, a tot estirar? Un Ors ja vell potser hauria contestat que ell —el seu criteri— havia arribat almenys fins a París, que és on publicà per primer cop el seu llibre sobre el Barroc (reeditat fa poc), o fins a Buenos Aires, on publicà alguns llibres. Però cal imaginar que el balmesià, incansable en la seva apologetica professional, encara li podria replicar que també *El criterio* arribà a publicar-se a Buenos Aires. Encara un tercer en discòrdia podria recordar que Ors publicà, al final dels anys vint, principi dels trenta del segle passat, una secció titulada «Diccionario filosófico portátil» en una revista titulada, precisament, *Criterio*, de Buenos Aires.

Segurament no és un bon criteri jutjar la vàlua i l'abast d'un criteri —d'una filosofia— discutint fins on es pot arribar utilitzant-lo com a guia. Potser s'ha de canviar l'enfocament i veure fins on arriba l'obra mateixa i, sobretot, amb quina significació i ús: el llibre *El criterio* se segueix editant, sí (veig que a Girona, a Madrid, a Buenos Aires, a Mèxic...), però no sé si això es fa perquè és considerat un llibre de filosofia o tot just per un interès només historiogràfic. També el *criteri* orsià, dispers en tants textos i tipus de textos, es reedita, però potser amb un sentit no només historiogràfic. Subratllo el *potser* perquè cada dia se m'escapen més el sentit i l'interès amb què es fan les coses relatives a la filosofia, a Catalunya (sembla que la filosofia catalana hagués de dema-

nar una especialització). De fet, el cas de Miquel d'Esplugues i la seva revista *Criterion* és tot un exemple del desinterès i el sentit amb què es fan aquestes coses. En principi, no seria rar esperar que qui més qui menys que es dediqui a la filosofia en aquest país en sabés l'existència i hi hagués donat una ullada alguna vegada. Però no ho sembla gens. Perquè qui caldria esperar que en parlés i en guardés una memòria més directa i exacta? Com a mínim, qui treballa en la mateixa tendència filosòfica, avui, en la mateixa ciutat on ell treballà i on es publicà la revista. Ho he pensat en adonar-me que l'altra vegada que em vaig apropar a la personalitat de Miquel d'Esplugues, convidat per la Societat Catalana de Filosofia, no em vaig entretenir a veure què n'han dit els filòsofs cristians, i sobretot tomistes, d'avui.¹ Ho intento fer ara, que potser la feina de parlar de la revista neotomista *Criterion* ja me l'han feta ells. Què en diuen?

NEOTOMISTES CATALANS

La pista era fàcil de seguir: Eudald Forment, que avui és el cap d'una autodenominada «escola tomista» de Barcelona, publicà fa ara exactament deu anys un llibre que, pel títol, queda clar que ha de tocar la qüestió, és a dir, ha de posar en el seu lloc la revista —finalment neotomista, amb una dificultat en què m'hauré d'aturar després— i ha de prendre posicions davant seu, si se'n sent continuadora, com a tal escola. El llibre es titula *Historia de la filosofía tomista en la España contemporánea*, i en unes cinc-centes pàgines es proposa fixar i analitzar les obres que van de Jaume Balmes a Francesc Canals. (En catalanitzo els noms, ja que en el llibre sempre van en castellà, fins i tot el de l'autor, suposo perquè aquesta és la llengua emprada en el llibre. No en faria d'això un problema, no cal dir-ho, però com que aquests noms els he vist també escrits en català en altres publicacions, i ara escric en aquesta llengua, en aquesta variant els poso jo.)

El llibre es compon d'una sèrie de capítols que analitzen uns autors, inserits entre els dos extrems de la història esmentats, tret d'un primer capítol que presenta una panoràmica més general del tomisme espanyol dels segles XIX i XX, des de Balmes fins avui mateix. És en aquest capítol

1. Em remeto al meu treball anterior i aprofito per assenyalar que intentaré no repetir-me amb relació al que vaig dir llavors: «Les lluites del pare Miquel d'Esplugues: Uns episodis de filosofia (i) política», a J. MONSERRAT i P. CASANOVAS (ed.), *Pensament i filosofia a Catalunya*, vol. II: 1924-1939, Barcelona, INEHCA, Societat Catalana de Filosofia, 2003, p. 11-32.

on cal començar a buscar Miquel d'Esplugues i la seva revista *Criterion*. D'entrada, ja veig que en aquest mateix capítol, i en el conjunt del llibre, es parla d'un sentit específic de la dita «escola tomista» de Barcelona, que es considera iniciada amb el jesuïta Ramon Orlandis (el fundador de la revista *Cristiandad*, el 1944) i seguida, realment desenvolupada, pels seus deixebles directes, Jaume Bofill i l'esmentat Canals (l'anàlisi del pensament d'aquests tres pensadors ocupa els dos últims capítols del llibre). Forment es presenta a si mateix i a una colla de pensadors més com els continuadors d'aquella escola, dels quals dóna unes dades i títols de llibres. En capítols anteriors s'analitzen els pensaments d'altres tomistes espanyols. Pel que fa als primers pensadors analitzats, els dos del segle XIX —el de la «restauració tomista»—, que són analitzats en capítol propi, són Balmes (d'un tomisme que cal veure com és descrit) i Josep Torras i Bages; tots dos, doncs, hi són assenyalats com a antecedents de l'escola tomista de Barcelona posterior, que, com dic, ha continuat fins avui mateix, segons els seus mateixos seguidors.

M'entretinc un moment en un detall de Torras i Bages. I és que Forment, després d'haver indicat que no és prou conegut —com a filòsof almenys, diu, ni dins del tomisme—, fa una sèrie de raonaments que criden l'atenció i als quals hauré de tornar després. Ho fa així: 1) totes les publicacions de Torras «son una aplicación de la doctrina de santo Tomás a las más diversas cuestiones»; 2) «Todas ellas tienen la cualidad evidente de que continuán siendo actuales. Parece que traspasen los límites del tiempo»; 3) «El tomismo es esencial en todo su pensamiento». No estic segur de la completa realitat dels punts 1) i 2), però sobretot em sorprèn molt com argumenta el punt 3): «Por una parte, porque es catalán». En tot cas, la cadena «és-tomista-perquè-és-català» passa a ser *demonstrat* de la manera següent: «Había nacido en un pueblecito cerca de Vilafranca del Penedès, les Garrigues». El «por otra parte», del punt 3), diu: «Conoce y comprende tan bien la filosofía tomista, que parece connatural a él».²

En fi, l'equiparació de *català* amb *tomista* és, sens dubte, ben torrasibagiana. És un *raonament* també molt repetit per Miquel d'Esplugues, i ja avanço allò que he d'analitzar en parlar dels continguts de la revista que ell mateix fundà, *Criterion*. També ho té en compte, Forment? No, senzillament perquè no parla ni esmenta en cap moment el caputxí ni la

2. Eudaldo FORMENT, *Historia de la filosofía tomista en la España contemporánea*, Madrid, Encuentro, 1998, p. 30-31.

seva revista. Els ignora en termes absoluts. Així és com van les coses: un es pot presentar com a membre d'una escola tomista de Barcelona, escriure un llibre i buscar-ne les arrels i els antecedents, però silenciar, sens dubte que per desconeixement, el conreu d'una peça de filosofia cent per cent neotomista que existí entre Torras i Bages i Orlandis-Bofill-Canals. I aquesta és la part catalana d'una història del tomisme a l'Espanya contemporània: s'endú la major part de l'espai de l'estudi, però s'oblida d'algunes peces prou grosses com aquesta que m'ocupa.

És un problema de documentació que genera un text finalment indocumentat en un punt essencial d'allò que pretén historiar. La ignorància no deixa de ser el resultat d'un treball —també el dol és un treball, o l'oblit. La feina d'indocumentació que ha necessitat Forment per bastir el seu llibre és de certa entitat. Vegem com ho explica ell mateix. D'entrada diu que ha buscat informació en les fonts principals (certament, gairebé úniques) per a la història de la filosofia espanyola contemporània. Són aquestes, segons la seva ordenació: Alain Guy, José Luis Abellán, Guillermo Fraile, Alfonso López Quintás i Gonzalo Díaz. El tipus de qualitat de cada font és variada, però la desinformació, respecte del que ens ocupa —i d'altres que podríem afegir— és força homogènia (l'obra posada en primer terme, la d'Alain Guy, és un veritable nyap). I encara queda una altra font que esmenta Forment, però que pretenia ser —i inevitablement és— la que hauria d'haver estat de referència, vist l'objecte d'estudi: el llibre *Filosofía cristiana en el pensamiento católico de los siglos XIX y XX*. Es tracta d'un vast treball col·lectiu, en tres volums, dirigit per alemanys i publicat originalment en alemany, que es proposa donar una panoràmica minuciosa del que queda dit en el títol, dins de l'àmbit europeu occidental, amb col·laboracions d'estudiosos alemanys, francesos, italians, espanyols i portuguesos.³ La part espanyola és força deficient, però, és clar, al costat dels altres contextos necessàriament havia de quedar relegada —i més amb els especialistes tan poc documentats que hi ha entre els espanyols, com després ha demostrat l'autor de la història del tomisme a Espanya.

Així doncs, qui vulgui buscar una mica d'informació sobre la revista *Criterion* només té tres fonts d'una fiabilitat moderada. Una és l'obra monumental d'Alexandre Galí, de forçosa referència per a qui vulgui entendre alguna cosa dels moviments de la cultura catalana contemporània;

3. Emerich CORETH, Walter M. NEIDL i Georg PFLIGERSDORFFER (ed.), *Filosofía cristiana en el pensamiento católico de los siglos XIX y XX*, Madrid, Encuentro, 1994.

ara bé, com que la gent no la coneix, no l'ha treballat i presenta el mateix problema que *Criterion*: no hi ha un gruix crític que actualitzi i en corregeixi les possibles errades i els llasts subjectius, tan evidents. Una segona font és de difícil accés i conté elements excessivament apologetics, però sempre se'n surt gràcies a unes dades molt minuciosament elaborades: els estudis dels caputxins, bàsicament la seva revista *Estudios Franciscanos* (són sobretot útils els estudis de Basili de Rubí). Finalment, queda l'estudi que ja he citat d'Antoni Mora, amb les mancances que li són inherents i que aquí no poden ser menys que repetides i ampliades. I és que sempre està disposat a veure això, les mancances, les insuficiències d'una cultura, la filosofia catalana, que tant s'ha esmerçat a autodesconèixer-se que ha oblidat que la curiositat era el motor de la filosofia mateixa.

EL FET D'HAVER ARRIBAT A SER: L'ÈXIT D'UNA REVISTA

Es poden fer dos tipus de valoracions sobre el que arribà a ser la revista *Criterion* (deixant de banda la broma orsiana d'on arribà). Una passa per fer-se càrrec de les fundacions de Miquel d'Esplugues en el context tan complex del catolicisme català (i espanyol) de les primeres dècades del segle xx. L'altra se centrarà més en la filosofia catalana, en els diferents intents d'institucionalitzar la filosofia en la Catalunya contemporània.

El primer enfocament, les fundacions de Miquel d'Esplugues, recorda el títol del llibre de santa Teresa i, certament, es podria escriure. Estaria molt bé que s'escrivís: el caputxí va ser un home emprenedor, amb moltes ganes de fer coses i ficar cullerada en moltes olles i olletes, i no només de l'estricte àmbit de l'orde caputxí ni del de l'Església. De fet, va ser una figura molt visible per a la intel·lectualitat catalana del moment, entre la qual tingué moltes amistats; d'entre els intel·lectuals més propers a l'esperit franciscà, cal destacar, sens dubte, Josep Carner i Jaume Bofill, però també es va relacionar amb intel·lectuals d'indrets i sensibilitats molt diferents, com ara J. V. Foix, Josep Maria de Sagarra o fins i tot Josep Pla. Col·laborà d'una manera puntual, però molt estreta i amb una implicació política molt gran, amb Cambó. El motiu pel qual ell obrí l'orde caputxí a una vida més enllà de la conventual i contemplativa, intervenint en la vida ja no seglar, sinó directament civil, queda com una incògnita si no parem atenció al seu tarannà personal. De vegades les coses només s'expliquen així; i de cop va aparèixer Miquel d'Esplugues. Així

mateix ho entén, és a dir, no s'ho acaba d'explicar, Alexandre Galí quan li toca historiar les fundacions del personatge.⁴ Ho deixo tot just apuntat, perquè no és el que s'espera d'aquesta intervenció, i a Galí deixo feta la remissió. Jo mateix, en l'altre treball que he fet sobre el personatge, n'he dut a terme un seguiment a partir del fil d'una especulació peculiar, i n'he dit *les lluites del pare Miquel*.⁵ En tot cas, entre aquestes fundacions, abans de posar al carrer *Criterion*, Miquel d'Esplugues crea la revista *Estudis Franciscans*, l'any 1907, que amb diverses transformacions i algunes interrupcions s'ha anat editant fins avui mateix.

El segon enfocament és la història dels intents, sempre trabucats, de crear institucions que emparin i promoguin la filosofia en aquest país. Eugeni d'Ors n'és tot un episodi. La creació de la Societat Catalana de Filosofia, una altra —la qual, com és sabut, a penes arribà a ser creada, l'any 1923, i aconseguí treure tot just un anuari. I ja ens trobem amb Miquel d'Esplugues, que havent posat en marxa la revista franciscana que he assenyalat, va coordinar un gruixut volum sobre sant Tomàs, l'any 1924, que sens dubte va ser el pas previ, si no l'assaig, per crear una revista de filosofia, l'any següent.⁶

El principal èxit de la revista rau en la seva existència: el fet d'haver arribat a ser i haver-se mantingut al llarg de deu anys. Era una revista extraordinàriament treballada, amb unes seccions molt nodrides que reflectien l'activitat filosòfica del moment, bé convocatòries, bé ressenyes de

4. Alexandre Galí es pregunta sobretot pel misteri de la «conversió» dels caputxins al liberalisme, ells que secularment ho havien estat tan poc. I l'única explicació és la personalitat de Miquel d'Esplugues. Sobre aquesta qüestió i el context general de l'obra dels caputxins —sobretot sota la direcció de l'esmentat Miquel d'Esplugues—, val la pena consultar Alexandre GALÍ, *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya. 1900-1936*, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1978-1986, 22 v. En concret, «L'obra pacificadora i enaltidora dels caputxins», en el llibre xx (vol. 22), p. 89-114, i, per a la revista *Criterion*, p. 419 i seg. Pere Lluís Font i Josep Monserrat Molas han aplegat d'aquesta obra els capítols dedicats a la filosofia —per tant, els que parlen de *Criterion*— en el llibre d'Alexandre GALÍ, *Filosofia a Catalunya (1900-1936)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana de Filosofia, 2003.

5. A. MORA, «Les lluites del pare Miquel d'Esplugues: Uns episodis de filosofia (i) política», a J. MONTSERRAT i P. CASANOVAS (ed.), *Pensament i filosofia a Catalunya*, vol. II: 1924-1939, Barcelona, INEHC, Societat Catalana de Filosofia, 2003, p. 11-32.

6. «Miscel·lània tomista. En commemoració del sisè centenari de la canonització de sant Tomàs d'Aquino», *Estudis Franciscans* (Barcelona), (1924). I amb la revista *Criterion* ja en marxa, Miquel d'Esplugues encara coordinà un altre volum gruixut, aquest cop sobre sant Francesc d'Assís: *Franciscalia en la convergència centenària del trànsit del Poverello (1226), de la seva canonització (1228) i de l'autocronia de l'orde caputxí (1528)*, Barcelona, Editorial Franciscana, 1928.

congressos i simposis organitzats arreu del món, en les tendències i camps filosòfics més variats (secció «Crònica»); a més, es feia ressò d'una quantitat molt considerable de novetats bibliogràfiques (secció «Bibliografia»). Cap altra revista de filosofia en aquesta llengua, de les tres que han vingut després, no ha tingut aquest caràcter informatiu tan detallat i minuciós que caracteritzà *Criterion*.

En van aparèixer quaranta-un volums semestrals, entre el número 1, de gener-juny del 1925, i el número 42, de gener-març del 1936 (el penúltim número va ser doble: 40-41, juliol-desembre del 1935). L'orientació, en què incidiré de seguida, era declaradament neotomista, però en la pràctica contenia treballs d'una orientació catòlica molt general. Així, al costat d'articles amb continguts obertament seguidors d'aquell corrent filosòfic oficial de l'Església, i d'una secció fixa titulada «Crònica: moviment tomista», també s'hi publicaven textos sobre sant Agustí, Ramon Llull i Jaume Balmes, a part d'autors i temes de la filosofia moderna i contemporània. També es donava una atenció especial a la història de la filosofia catalana, amb una secció més o menys fixa, de títol canviant («Notes i documents per a la història de la filosofia catalana»).⁷ De vegades es feien comentaris a obres d'autors catalans del moment, com Ramon Turró, Tomàs Carreras i Artau o fins i tot Cristòfor de Domènec. No s'evitava la polèmica i de vegades semblava que es fomentava (cosa ben característica de Miquel d'Esplugues), com va ser el cas de la mantinguda entre el claretià David García i Joan Tusquets sobre epistemologia.⁸ També es mostraren posicions força contrastades sobre Balmes —que, al cap i a la fi, donava títol a la revista— i es va produir una petita contraposició entre dues maneres de valorar Freud.⁹

7. En aquesta secció, i contra el que era habitual, Jaume Sarri publicà un llarg treball per capítols (entre el núm. 23, del 1930, i el núm. 33, d'abril-setembre del 1933) titulat «Les directrius filosòfiques d'Antoni Comellas i Cluet».

8. La cosa començà amb la ressenya que Tusquets publicà en el núm. 18 (juliol-setembre 1929) del llibre de GARCÍA BACCA, *Algunas consideraciones sobre el problema epistemológico*, seguida d'una rèplica i una contrarèplica en el núm. 19 (octubre-desembre 1929): David GARCÍA, «Carta abierta al Dr. Juan Tusquets, pbro.» i J. TUSQUETS, «Resposta al Dr. David García, C. M. F.».

9. Jeroni MORAGAS («El moment de Freud», núm. 13, abril-juny 1928, p. 192-193) va escriure un text que es feia ressò d'una enquesta francesa recent, afegint-hi una cullerada molt mesurada sobre allò que hi ha i no hi ha d'aprofitable a Freud, mentre que E. ROMAN («Encara Freud», núm. 18, juliol-setembre 1929, p. 357-362) s'hi mostrà molt dràsticament contrari.

D'entre les col·laboracions, destacava sobretot la de qui era l'ànima de la revista, Miquel d'Esplugues, que obria una gran part dels números, començant pel primer, amb un text de declaració d'intencions que cal veure amb calma, fins al número que duia la notícia de la seva mort, amb el seu article ja pòstum.¹⁰ Després era molt assídua la col·laboració de qui era la mà dreta del director, Joan Tusquets. Algun dia s'escriurà sobre la seva trajectòria filosòfica i política tan estrambòtica i complicada, i quan es faci s'haurà de començar per recórrer a aquesta revista.¹¹ Hi tractà temes molt variats: en el primer número, sobre Llull; el segon, sobre Sèneca; després, sobre el cardenal Mercier, Ramon Turró, Balmes, etc. En dues ocasions es pot veure, amb la perspectiva d'avui, com treien el nas futures preocupacions que més tard centrarien algunes de les seves activitats heterogènies: per una banda, la dràstica crítica a tota forma obscurantista —i ja sectària, segons el terme que en ell adquiria un to tremebund— d'entendre el cristianisme; per una altra, una preocupació incipient per la teoria pedagògica, amb un assaig crític amb Jean Piaget.¹² Alguns dels estudis publicats a *Criterion* (sobre Balmes, Turró i Ortega y Gasset) constituïren el seu primer llibre.¹³ Era evident que treballava molt en la cuina de la revista, i signava amb el nom o les inicials moltes notes i referències bibliogràfiques —i moltes vegades es pot deduir que en deixava sense signar.

Hi col·laboraren també una colla llarga de caputxins, un dels quals fou Basili de Rubí (1899-1986), que seria el responsable de l'intent d'una re-

10. Al text sense signar «*In memoriam*», *Criterion*, núm. 36 (juliol-setembre 1934), p. 167-168, seguia l'article pòstum de MIQUEL D'ESPLUGUES, «De la filosofia com a recerca i de la filosofia com a possessió de la veritat», p. 169-186.

11. Per esbrinar alguna cosa i recollir-ne el testimoni personal, m'hi vaig entrevistar i vaig publicar un tast de la conversa a Antoni MORA, «Joan Tusquets, en els 90 anys d'un home d'estudi i de combat», a INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES RAMON BERENGUER IV, *Anuari 1990-1991 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània de Catalunya*, Tarragona, Diputació de Tarragona, 1992, p. 231-242 (en reprodueix trossos J. SUBIRÀ, *Capellans en temps de Franco*, Barcelona, Mediterrània, 1996). Veig que se n'ha servit Paul Preston en la seva monografia molt ponderada sobre Tusquets: Paul PRESTON, «Una contribución catalana al mito del contubernio judeo-masónico-bolchevique», *Hispania Nova: Revista de Historia Contemporánea*, núm. 7, 2007.

12. Respectivament, J. TUSQUETS, «Hermetisme i cristianisme», *Criterion*, núm. 14 (juliol-setembre 1928), p. 327-329, i «Realisme dels infants», *Criterion*, núm. 9 (abril-juny 1927), p. 210-211.

13. Joan TUSQUETS, *Assaigs de crítica filosòfica*, pròleg de M. d'Esplugues, Barcelona, La Nova Revista, 1929. Josep Monserrat Molas ha analitzat un dels assaigs d'aquest llibre a «La recepció de J. Ortega y Gasset por Joan Tusquets (1928)», *Espíritu*, núm. 133 (2006), p. 23-32.

presa de *Criterion*, entrats els anys seixanta del segle passat, parcialment frustrada per la censura, però que quedà com una col·lecció de llibres que complí una funció en l'antifranquisme catòlic.¹⁴ En commemorar els deu anys d'existència, i mort ja el seu fundador, Basili de Rubí s'encarregà de fer un balanç de la revista en l'article «Deu anys de filosofia cristiana» (núm. 38, gener-març 1935). Sense pretendre ser exhaustiu, cal destacar que també col·laboraren esporàdicament a *Criterion* intel·lectuals catòlics destacats, com Pere M. Bordoy-Torrents, Josep Puigdessens o Josep Maria Capdevila.¹⁵ D'entre els més joves es poden recollir els primers treballs d'Octavi Saltor, Miquel Coll i Alentorn, Maurici Serrahima o fins i tot Martí de Riquer. I no cal dir que David García, que he esmentat unes ratlles més amunt per polemitzar amb Tusquets, no era altre que qui poc després es donà a conèixer com a Juan David García Bacca. Qui s'interessí per l'evolució d'aquest filòsof n'haurà de seguir les col·laboracions a la revista, ja que hi mostrava —i això es veu amb la perspectiva del que va escriure després— que era un sacerdot amb un profund dilema intel·lectual, pel fet que estava abandonant les posicions filosòfiques de tipus catòlic d'un article a l'altre —d'aquí ve la polèmica amb Tusquets.¹⁶ *Criterion* també recollí excepcionalment textos d'escriptors cristians, com Josep Carner i J. V. Foix, a part del monogràfic dedicat a Miquel d'Esplugues, poc després de morir (l'únic número doble, 40-41, juliol-desembre 1935), amb molts textos sobre el fundador, escrits expressament per a l'ocasió o apareguts prèviament a la premsa. En el número que commemorava els deu anys de la revista es pot trobar un ampli índex de cinquanta pàgines d'autors i matèries dels primers trenta-vuit números.¹⁷

Criterion reeixí, doncs, a treure al carrer, al llarg de més de deu anys, una revista de filosofia, seriosa com no n'hi havia hagut mai cap al país. La

14. Àlvar MADUELL, «*Criterion*, rèquiem bis», *Serra d'Or*, núm. 229 (15 octubre 1978), p. 50-51.

15. Capdevila, en els núm. 21 i 23, del 1930, amb la secció «Lletres de filosofia», donà un tast del seu llibret posterior *En el llindar de la filosofia*, Barcelona, Barcino, 1960.

16. Altres treballs de (Juan) David GARCÍA BACCA a *Criterion*, a part de l'esmentada polèmica amb Tusquets i d'alguna ressenya de llibre, són: «Crònica de cosmologia científica amb comentaris filosòfics», núm. 29 (abril-juny 1932), p. 161-174; «El tratamiento axiomático, aritmético y relacional de cálculo de las probabilidades. Relaciones con el determinismo», núm. 30 (juliol-setembre 1932), p. 245-258; «Crònica de cosmologia científica amb comentaris filosòfics (II)», núm. 32 (gener-març 1933), p. 49-58.

17. Sense signar, «Índex general per matèries i autors», *Criterion* (gener-març 1935), p. 20-71.

seva desaparició s'explica tota sola. Un primer motiu fou la desaparició, el 1934, del seu creador, director i entusiasta mantenidor, Miquel d'Esplugues, a més de la dedicació creixent de qui era la seva mà dreta, Tusquets, a ocupacions d'intriga política i propagandística. Del segon motiu en parla la mateixa data d'aparició: tot i que en sobrevisqueren dos números després de la mort del seu creador, l'últim data del gener-març del 1936. I no desapareixia només la revista, al cap de pocs mesos d'haver començat la guerra, sinó les condicions que la mateixa publicació es proposà crear per afavorir el conreu d'una filosofia catòlica de nivell i amb un cert punt crític.

Però alguna cosa no anà bé del tot, en la marxa d'aquesta revista, al llarg d'aquells deu anys llargs d'existència, i això té a veure amb els seus continguts i, sobretot, amb les seves intencions declarades en el moment d'aparèixer. Cal veure-ho ben a part dels seus assoliments evidents.

UNA FILOSOFIA NACIONAL I CATÒLICA?

Si hi ha expressions rellescues, aquí se n'apleguen tres que representen una complexa contradicció en cada terme posat al costat de l'altre: per una banda, estira la vella «filosofia nacional», mentre que, per l'altra, apareix l'explosiu «nacionalcatolicisme». Això s'ha de manejar amb compte, pas a pas, sens dubte, però té a veure amb l'atzucac amb què es trobà la revista ja en la seva arrencada.

Pas a pas, dic. Un primer pas es localitza en la declaració d'intencions de la revista, exposada pel seu creador en la primera pàgina del primer número.¹⁸ En un to ben emfàtic assegurava que aquest era el moment de fer filosofia —«ha arribat per a Catalunya l'hora de la filosofia. Totes les altres valors són en marxa»—, a la vegada que sentenciava sense cap mena de matís que aquesta filosofia havia de ser forçosament cristiana, i cristiana vol dir “neoescolàstica”. I dintre la neoescolàstica, el vast pensament de sant Tomàs.¹⁹ Qui hi podia col·laborar? «*Tothom* qui accepti

18. MIQUEL D'ESPLUGUES, «La primera revista catalana de filosofia», *Criterion*, núm. 1 (gener-juny 1925), p. 7-11.

19. És aquí, i gairebé només aquí, on apareix el dogma torrasibagià, que més tard, com he assenyalat, recupera Forment. Només aquí, dic, perquè Miquel d'Esplugues era d'un tarannà i tenia una ideologia molt oposada a la del bisbe de Vic (al qual no va substituir en el càrrec per intrigues politicoeclesiàstiques, perquè sembla que la cosa estava força avançada). Per tenir-ne unes pistes, sense arribar a treure'n l'aigua clara, es pot consultar la necrològica que escrigué Miquel d'Esplugues de Torras i Bages, inclosa en el seu llibre *Semblances*, Barcelona, Editorial Pugés, 1916.

aquestes línies generals, sigui qui sigui, vingui d'on vingui. I ens refiem que ells seran legió.» I, realment, aquest *tothom* es materialitzava amb una llista, feta a peu de pàgina, prou exhaustiva, amb la referència a tots els membres de la Societat Catalana de Filosofia, amb Ramon Turró de cap de llista, però també seguia amb Eugeni d'Ors, Carles Riba, algú tan poc cristià com Cristòfor de Domènec, tots els bisbes catalans, etc. Cal dir que ningú de la llista, tret de Tusquets —implícitament esmentat, per haver estat en la directiva de la Societat Catalana de Filosofia—, no va respondre a la crida i no col·laborà mai en la revista. En el quart número, Miquel d'Esplugues reconeixia aquesta resistència i tornava a la càrrega per intentar convèncer el lector del caràcter obert d'aquella crida generalitzada a la col·laboració, però a la vegada tancava una mica més l'argumentació a favor del tomisme —«El tomisme de *Criterion*», era el títol de l'article—, per la qual cosa, evidentment, cap filòsof, tret dels sacerdots, no hi envià articles.²⁰

No m'hi puc entretenir —ja ho he fet en el meu altre text ja citat—, però val la pena veure que el frare caputxí posava en marxa tota l'artilleria retòrica per convèncer el lector —més que els possibles, però ja improbables col·laboradors— del caràcter tan obert, però alhora tan tancat, de la revista. Obert per tancat, es podria concloure: «Sou racionalistes?», ningú no ho és més que sant Tomàs; «irreligiosos o descreguts?», doncs ningú no defuig més el misteri i l'irracional que el tomisme; «Sou cartesianes o kantians?», mala cosa, ja que Kant o Descartes «se'n van més que de pressa», mentre que sant Tomàs «torna amb imperi superior al del segle XIII»; «Sou patriotes, només, amants però de la cultura filosòfica?», llavors he de reconèixer la vostra adhesió al seny, i qui més assenyat que Tomàs; «Sou balmesians?», doncs no en parlem més; «Sou tomistes integrals?»: aquesta és la vostra revista!

Evidentment, aquesta segona crida no canvià gaire les coses i la revista seguí com allò que només podia ser —i ja era molt—: una revista de filosofia catòlica, preeminentment neotomista, amb una obertura a altres posicions que no entressin en contradicció amb aquest eix, com ara el balmesianisme. Més enllà, filòsofs cristians com Jaume Serra i Hünter o Joaquim Xirau no es podien sentir atrets a vincular-se amb una revista tan directament marcada per una orientació tomista, ja que ells maldaven

20. MIQUEL D'ESPLUGUES, «El tomisme de *Criterion* (en visió panoràmica a través de la història de la filosofia)», *Criterion*, núm. 4 (gener-març 1926), p. 23-25.

per fer la filosofia que entenien com a pròpia (bé, Serra i Hünter també tenia la seva dèria «catalana»: tot allò de la filosofia del sentit comú). El primer ho digué públicament, separant-se'n: «Es treballa per a fer arrelar entre nosaltres una filosofia d'escola que doni dogmàticament la veritat o que l'expliqui i comentí sense alterar-se ni dubtar de la seva valor indestructible».²¹ Miquel d'Esplugues ho manifestà en la ressenya —de fet, article de fons— del llibre on apareixia aquesta afirmació. Se serví d'aquesta pregunta, com fent-se l'orni: «Qui són els que treballen d'aquesta manera?»²² Tampoc no deixava ben parat Xirau, de qui deia que havia pronunciat una conferència que «abunda en inexactituds i divagacions» (p. 276). I criticà Pere Coromines perquè, en el pròleg del llibre, havia caracteritzat *Criterion* com una revista que practicava una filosofia amb un «sentit obert del catolicisme ortodox». I no deixava de posar el dit a la nafra afegint: «És un fet que, entre la nostra filosofia fidel “al sentit de catolicisme obertament ortodox” i la filosofia del volum de referència, hi ha ben pocs gruixos diferencials» (p. 281). En tot cas, l'únic filòsof no sacerdot que encaixava en el projecte de Miquel d'Esplugues —tot i no identificar-s'hi plenament— va ser Tomàs Carreras i Artau. Col·laborà esporàdicament a *Criterion* i va ser motiu d'algun assaig, per part del director de la revista, que analitzava la seva filosofia.²³

Però prefereixo acabar insistint en la realitat de la revista: va treure quaranta-un volums, al llarg de més de deu anys, amb els quals aconseguí que una filosofia catòlica àmplia prengués forma, amb una considerable colla de col·laboradors, amb un sentit de la polèmica prou interessant, i alhora oferí —i encara ara ofereix— una informació molt minuciosa de l'activitat filosòfica d'aquella època. I, en fi, quan els tomistes catalans, que n'hi ha, en descobreixin l'existència, potser n'analitzaran l'abast neotomista i catòlic en general que s'exercí en les pàgines de *Criterion*.

21. Jaume SERRA I HÜNTER, en la seva intervenció en les *Conferències filosòfiques professades durant l'exercici 1928-1929*, Barcelona, Ateneu, 1930, p. 23.

22. MIQUEL D'ESPLUGUES, «Un llibre de conferències filosòfiques», *Criterion*, núm. 26 (juliol-setembre 1931), p. 275. De fet, aquelles conferències a l'Ateneu van ser motiu de polèmica: Miquel d'Esplugues hi va ser convidat, però hi envià Tusquets, que al final no publicà el text en el llibre esmentat.

23. MIQUEL D'ESPLUGUES, «L'art de filosofar», núm. 27 (octubre-desembre 1931), p. 372-382. El títol «L'art de filosofar» ja és de Tomàs Carreras: ho és d'un dels textos inclosos en el seu llibre *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya i cinc assaigs sobre l'actitud filosòfica*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1931.

POLÍTICA I FILOSOFIA EN CRISTÒFOR DE DOMÈNEC (1914-1927)

Pompeu CASANOVAS

INTRODUCCIÓ¹

Un peu de pàgina a la història de la literatura catalana del nou-cents, un autor oblidat, a qui ni tan sols un dels amics que li fou més fidel, Leandre Cervera, atorga la categoria de filòsof.² Aquesta és la imatge que ens queda, avui, de Cristòfor de Domènec.³

Independentment de l'autor que el profereixi, el judici de parvitat d'obra i grandesa d'esperit és bastant unànime. Josep Pla va efectuar-ne, com acostumava, un retrat de calamars, en sèpia: «Domènec és un al·lucinat de color de cafè», amb la pell «de mantega rànica», amb unes «dents enormes, tristes, de color de suc de pipa, ferrades sobre les genives descarnades».⁴ El pare Miquel d'Esplugues tampoc no podia evitar fer referència als mateixos atributs: «carreus miniats de cartró pedra —la seva dentadura— sentinelles d'una façana pintorescament quilotada a guisa de pellroja». Domènec hauria estat «un gran cor, gairebé d'heroi,

1. Per a la confecció d'aquest article, he treballat el Fons Leandre Cervera (correspondència de Cristòfor de Domènec) i el recull de premsa de Cristòfor de Domènec (1901-1916) (ms. 4.563/1) i sobre Cristòfor de Domènec (1926-1927) (ms. 4.563/3) de la Biblioteca de Catalunya. Desitjo expressar el meu agraïment a Núria Galera, que és qui ha localitzat els fons documentals sobre l'autor, i a Núria Altarriba i Anna Gudayol, cap del Servei d'Accés i Obtenció de Documents i cap de la Secció de Manuscrits, respectivament, per les facilitats i l'atenció rebudes en escriure aquest article.

2. Leandre CERVERA, «Conversa al marge de l'epistolari i del dietari íntim de Cristòfor de Domènec», *Revista de Catalunya*, any v, núm. 44 (febrer 1928), p. 159-172.

3. Hi ha diverses maneres d'escriure el nom: *Cristòfor de Domènech*, *Cristòfor de Domènec*, *Cristobal de Doménec*... L'autor signava de distintes maneres. M'inclino aquí per la més utilitzada en el darrer període de la seva producció.

4. *La Publicitat* (19 agost 1927). Reproduït a *Retrats de passaport*, Destino, 1970, col·l. «Obra Completa», núm. 17, p. 92-93.

destroçat [*sic*] per una vida tràgica; una intel·ligència més que regular feta malbé per la lectura».⁵

Sembla que els qui el van conèixer no poguessin desenganxar-ne de l'obra aquesta imatge desventurada i bohèmia. Francesc Pujols el considerava, senzillament, un alcohol·lic;⁶ Alexandre Galí, un producte de la manca de diàleg de la cultura catalana del tombant de segle: un *enfant terrible* heterodox «lleig, sec i deformat de cara», però «sentimental fins a fer saltar llàgrimes».⁷ El seu amic Agustí Esclasans, en comparar-lo amb Joan Crexells, que també havia mort jove cap a les mateixes dates, el recorda com «un romàntic, un anàrquic, un autodidacte que no havia aconseguit dominar encara el seu desordre interior», amb «un estil i un pensament que encara estaven fent-se».⁸

Però potser el retrat més dur prové dels crítics posteriors que, literalment, no donen un clau per ell. Joan Fuster considerava que, juntament amb Diego Ruiz, «es creuen filòsofs», quan en realitat «era un simple especulador de la paradoxa i del sarcasme, obsessivament antireligiós». I per si en quedava algun dubte: «Cristòfor de Domènech no arribà mai a escriure bé i menys encara a escriure bé en català, i les seves obres se'n ressentiren: tot l'enginy que hi esmerça acaba per esbravar-se en una prosa atropellada i inepta».⁹

Tampoc no hi ha gaires estudis sobre la seva obra. A part de les crítiques d'època en els seus dos llibres més coneguts —*Carnet d'un heterodox* (1926) i *L'oci d'un filòsof* (1928)—, n'hi ha alguns de Leandre Cervera i de Josep Roure i Torrent de 1927 i 1928, en ocasió de la seva mort,¹⁰ recuperats en el breu assaig que Enric Jardí publicà el 1985,¹¹ i un

5. «El frare i l'heterodox». L'article va ser reproduït al *Diario de Barcelona*, núm. 451 (19 abril 1929), que és d'on extrec la citació.

6. Artur BLADÉ I DESUMVILA, *Francesc Pujols per ell mateix*, Barcelona, Pòrtic, 1967, p. 200-201.

7. Alexandre GALÍ, «Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)», a *Congressos i moviment científic i filosòfic*, llibre XIX, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1986, p. 267.

8. Agustí ESCLASANS, *La meua vida (1920-1945)*, Barcelona, Selecta, 1957, p. 59.

9. Joan FUSTER, *Literatura catalana contemporània*, Barcelona, Curial, 1988, p. 88-89 (1a ed. de 1971).

10. A part de l'obituari ja esmentat de Leandre CERVERA (*Revista de Catalunya*, 1928), n'hi ha un altre, «Cristòfor de Domènec», *La Revista*, any XII (juliol-desembre 1927). També cal esmentar l'article de Josep ROURE I TORRENT, «Cristòfor de Domènec», una part del qual va ser publicada a *La Nova Revista*, núm. 11 (novembre 1927), p. 251-260, i l'altra, al núm. 12 (desembre 1927), p. 251-258.

11. Enric JARDÍ, «Cristòfor de Domènec», a *Quatre escriptors marginats. Jaume Brossa, Diego Ruiz, Ernest Vendrell, i Cristòfor de Domènec*, Barcelona, Curial, 1985, p. 147-167.

article de Xavier Bonillo sobre la conferència que el 6 de maig del 1922 pronuncià a Reus sobre el nacionalisme.¹² La resta són anàlisis interessants però esparses, fetes de passada, al·lusions indirectes o edicions d'autors amb qui mantenia relació, com Alfons Maseras,¹³ Joan Salvat-Papasseit¹⁴ o l'escriptora i periodista catalana instal·lada a Valparaíso (Xile) Carlota Guterres, la correspondència amb la qual ha estat recentment estudiada també per Montserrat Corretger.¹⁵

I tanmateix, com va descobrir amb certa sorpresa el seu marmessor intel·lectual, Leandre Cervera, els materials originals de Domènec són abundants, amb molts manuscrits i carnets inèdits, meticulosament ordenats per l'autor abans de morir.¹⁶ L'accessibilitat al seu pensament és superior a les condicions amb què generalment es troba l'historiador en retornar a un autor oblidat o desconegut. Només el descrèdit sistemàtic pot explicar, doncs, la manca d'interès que ha suscitat fins ara la seva obra.

UN ESCRIPTOR MARGINAT?

Cristòfor de Domènec i Vilanova neix el 27 de juliol del 1879 i mor a Barcelona, tuberculós, el 9 d'agost del 1927. Era de família noble i adinerada, amb una torre a Sitges. El benestar econòmic, però, s'acaba de pressa: la guerra de Cuba arruïna el patrimoni familiar, i el jove Domènec es veu literalment abocat a una misèria de la qual ja no sortiria mai i

12. Xavier BONILLO, «Cultura i nacionalisme: Cristòfor de Domènec, un dissident del noucentisme», *Revista del Centre de Lectura de Reus*, núm. 2 (2002), p. 22-26.

13. Resulten especialment útils els treballs de Montserrat CORRETGER sobre Alfons Maseras, com ara *Alfons Maseras: intel·lectual d'acció i literat. Biografia. Obra periodística. Traduccions*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

14. Montserrat CORRETGER, «Correspondència de Joan Salvat-Papasseit a Cristòfor de Domènec», *Els Marges* (Barcelona), núm. 65 (1999), p. 71-74.

15. Montserrat CORRETGER, «(Auto)biografia intel·lectual de Carlota Guterres a partir de les relacions epistolars amb Cristòfor de Domènec (1924-1927) i Joan Estelrich (1923)», *Epístola i Literatura*, Alacant i València, Denes, 2005, p. 155-181.

16. «Ha estat una sorpresa per als amics, potser la més colpidora sorpresa que Domènec ens reservava en cloure els ulls per sempre més, l'ordre extraordinari amb què conservava tots els seus papers. Llibretes, correspondència, fulls escrits, papers comercials, epistolari íntim, tot havia estat ordenadament catalogat i seriadament reunit per ell amb envejable cura.» Leandre CERVERA, «Conversa al marge de l'epistolari i del dietari íntim de Cristòfor de Domènec», *Revista de Catalunya*, núm. 44 (1928), p. 159-160.

que intenta combatre escrivint. El seu nom no consta en els arxius de la Universitat de Barcelona.¹⁷

La família té una sensibilitat artística. El seu germà Josep és escultor, i ell té aptituds pel dibuix. Malgrat tot, se l'emporta l'afany d'escriure. Autodidacte, lector voraç i escriptor prolífic, cultiva la poesia, la novel·la, la traducció, el periodisme, l'assaig i la filosofia. Potser neix massa tard i mor massa d'hora per a tenir contorns precisos. La seva obra conté tant elements modernistes com noucentistes, simbolistes i avantguardistes. És, doncs, un escriptor a cavall de dos segles, entre la generació de Cebrià de Montoliu, Maragall i Prat de la Riba, i la de Tomàs Garcés, Foix i Josep Pla. Escriurà sobre la vida cultural del país, fent-se ressò a la premsa dels fets teatrals, artístics, literaris, científics i de pensament. És un dels primers casos d'escriptor professional que malviu de la ploma, com el seu amic Lluís Capdevila.¹⁸

Al principi, li costa publicar. El seu estil, propens a digressions i reflexions, no té l'agilitat necessària per a ser fàcilment llegit, tal com no paraven de dir-li amics, crítics i editors. Però tinc la sensació que, a mesura que converteix la seva experiència en lletra i creix la seva consciència política, de classe, arriba a fer-se un lloc en el panorama literari català. La dècada del 1910 és dura per a ell. Però a la dècada següent ningú no l'ignora i és inexacte de convertir-lo en un autor marginat. Alguns dels seus articles són traduïts a l'italià per Roberto Marvasi i Mario Gareia en la revista *Sfinge*, i al francès per A. Schneeberger, comentats per Camille Soula.¹⁹

El 1923 és membre fundador de la Unió Socialista Catalanista, i es fa responsable de relacions exteriors de la revista *Justícia Social* fins al 1926. El 1925 forma part de la Junta de l'Ateneu Barcelonès. Quan mor és un intel·lectual conegut, tant per la seva generositat personal com pel seu predicament a l'Ateneu i als cercles catalanistes d'esquerra (anar-

17. Agraeixo a Elisabet Jiménez, de l'Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona, les gestions que ha fet per intentar trobar informació sobre l'autor.

18. Vegeu, sobre Capdevila, l'excel·lent retrat que li dedica Just ARÉVALO I CORTÈS a «Notes per una història sociològica de la bohèmia literària a Barcelona», a *La cultura de masses a la Barcelona del nou-cents*, Barcelona, Curial i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 39-86.

19. Sobre l'obra d'aquest metge occitanista, vegeu Jacint CORBELLÀ, «Metges i medicina d'Occitània: Camille Soula, professor de Tolosa, i d'Institut de Fisiologia», *Gimbernat*, núm. 34 (2000), p. 275-276.

quistes o socialistes).²⁰ Tanmateix, *conegut* no vol dir aquí ‘respectat’, perquè la seva obra va ser immediatament interpretada com un atac frontal als dogmes de la fe catòlica i va suscitar, per tant, reaccions de rebuig intens. Només així s’expliquen els judicis marcadament contradictoris sobre la seva figura presents als obituaris publicats entre l’agost i el desembre del 1927. És molt significatiu que els diaris que li van dedicar més atenció fossin als centres industrials del país, on es concentraven els lectors i crítics més entusiastes: *L’Andreuenc*, *El Diari de Mataró*, *El Diari de Sabadell* i *El Dia* de Terrassa.

Certament, la prosa de Domènec no és ni senzilla ni bonica. I potser la seva sort posterior va quedar marcada per la polèmica suscitada arran de la necrològica d’un jove Pla, que escrivia literatura com a tal literatura —i així ho defensava—, sense cap necessitat de comprovar el que deia amb fets o de contrastar les seves idees amb un coneixement més profund de l’obra de l’autor. «Qui era aquest home?», es preguntava Pla. «Era un escriptor?» No. Pla el titllava d’«obscur, confús, caòtic», i anava una mica més enllà encara en descobrir en què consistia, segons ell, l’ofici d’escriure:

Era apassionat, anava amb el cor a la mà, era grandiloqüent i literalment sincer. Totes aquestes condicions són excel·lents per formar un bon pare de família, un bon ciutadà, un poeta de barriada. Per a escriure alguna cosa, a penes serveixen per a res. La base de la literatura i de totes les arts és l’artifici i la malícia, i la tossuderia freda i subtil. Els sentiments d’autor són una pura il·lusió verbal i no val a deixar-se enganyar per un mateix. La simulació de la sinceritat, literàriament parlant, té tots els avantatges de la sinceritat, i no té cap dels seus inconvenients. [...]. *El resultat de la generació d’en Domènec, des de molts punts de vista, ha estat magre*. [Èmfasi afegit, P. C.]²¹

La posició de Pla no es pot jutjar fàcilment. Com a redactor de *La Publicidad* (abans que fos *La Publicitat* el 1922), havia hagut de rebutjar

20. Així ho recorda molt més tard Josep Maria Francés, el qual intentava animar en aquells anys un grup a l’Ateneu que portava el nom de *Jove Atlàntida*. Domènec és recordat com un «intelectual de altura que, formando parte de la élite ateneísta, no desdeñó colaborar con nuestro grupo, a todas luces modesto». *Memorias de un cero a la izquierda: Cincuenta años de la vida de una ciudad y de cuatro continentes a través de los recuerdos de un hombre perfectamente gris*, Mèxic, Olympe, 1962, p. 585.

21. «Cristòfor de Domènec», *La Publicitat* (19 agost 1927). Aquest és l’article reproduït posteriorment al volum *Retrats de passaport*, col·l. «Obra Completa».

col·laboracions de Domènec, amb arguments semblants sobre la seva «originalitat» excessiva:

[...] y com li haig de dir, jo, tot això?

Si vostè volgués posar-se un xic més avall y fer contes que anessin un xic més en màniga de camisa y tinguessin el seu gramòfon y la seva galeria coberta o descoberta, sembla que el director li publicaria dos contes al mes.

Ens entenem, amic Domènec?²²

Sembla que Pla l'identificava, doncs, com un típic representant dels vicis de la generació modernista anterior que ell intentava combatre —intel·lectualisme, excés d'abstracció, elitisme, manca de connexió amb el lector, manca de realisme.

Però l'article de Pla resultava irritant tant pel fons com per l'ocasió en què havia estat escrit, i la reacció no es féu esperar. Roure i Torrent, des de les mateixes pàgines de *La Publicitat*, el reptava a «fer-nos constatar un cop més la seva inhabilitat en l'estudi del que no és superficial».²³ Lluís Capdevila era més directe.²⁴ Mentrestant, Pla es defensava: «Ara la inquisició prové de l'extrema esquerra».²⁵

Certament, la torturada prosa amb què Domènec escrivia en català no l'ajudava gens. Però aquest inconvenient no hi és quan escriu —i molt clarament, per cert— en castellà i, llevat de la inversió sistemàtica de noms i adjectius que practicava, es nota menys quan escriu assaig i no-ficció. D'altra banda, com que la ironia i el sarcasme són part consubstancial del seu discurs, penso que l'exageració és voluntària i que ho feia expressament. És a dir, per estrany que sembli, Domènec creia que l'expressió de la «puresa» de les idees com a tals li exigia la negació de l'expressió pròpia del noucentisme anterior, en benefici d'un pensament que ell pretenia bastir sobre les ruïnes d'una civilització europea devastada per la guerra.

22. Carta de Josep Pla a Cristòfor de Domènec, de 17 de desembre de 1919.

23. Josep ROURE I TORRENT, «Resposta a Josep Pla», *La Publicitat* (27 agost 1927).

24. Lluís CAPDEVILA, des de *L'Esquella de la Torratxa* (Barcelona), (2 setembre 1927), p. 575-576, no es mossegà la llengua contra Pla després de la necrològica de Domènec que aquest escrigué. En «Un avís», Capdevila el tracta de «cínic de baixa categoria», de «tunela» que amb un «to d'home despreocupat i superior» escriu com un «Baroja postís». «Sortosament, la crítica de Pla és mesquina i baixa de sostre i no fa una olor massa agradosa.»

25. Josep PLA, «La realitat i agua de roses», *La Publicitat* (28 agost 1928).

D'aquí ve el segon retorn als grecs que propugna després de la Primera Guerra Mundial, i això explica també la paròdia de l'estil, l'estirabot, l'agressió a la llengua i l'opció per una retòrica forçada, barroca, «antiburgesa». Com si els seus aforismes, contes, històries curtes i novel·les constituïssin el reflex deformat del noucentisme, el revers grotesc d'un bell *istil*. Això és l'ús del llenguatge contra la llengua, filosofia contra literatura. Una opció discutible, si es vol, però amb més relació al pensament polític del que podria semblar d'entrada. Les idees prevalen sobre la seva expressió i, en aquest sentit, Domènec és molt menys escriptor que no pas pensador. Un filòsof que s'expressa amb dificultat, més que no pas un escriptor que escriu malament.

ELS ANYS DE LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL

Hi ha un abans i un després de la Primera Guerra Mundial, i aquest fet marca un punt d'inflexió. Mentre dura la guerra, Domènec defensa l'estricta posició neutral d'Espanya —o Ibèria, en versió encara modernista. Ell en dirà, fins i tot, *hiperneutralitat*.²⁶ Però a mesura que avança la contesa i el desastre arriba a dimensions de catàstrofe, es decantarà per la civilització il·lustrada, contra els responsables de l'agressió. És un humanista i europeïsta convençut, i així ho expressa, deplorant la violència. Utilitzaré la citació extensa en aquest punt, perquè s'hi pot ja entrellucar el seu pensament posterior:²⁷

Jamás las pasiones humanas habrían alcanzado pasión semejante a la provocada por esta guerra monstruo, sin precedentes en la Historia de los mismos cuatro mil años que medianamente conocemos.

Jamás los odios se habían desencadenado de una manera tan absolutamente superflua, casi deportiva. Los odios actuales torturan las carnes, y la Inteligencia, que es algo más que la razón, se niega, horrorizada, a dar fe al irrecusable testimonio de la realidad [...].

26. «No hay que ser francófilo, ni germanófilo; no hay que querer europeizarse, ni africanizarse; no hay que españolizarse, lo que en el fondo no es sino hacer cuadros de color local; es preciso ir a la hiperneutralidad, o sea, a la neutralidad creadora, sagaz, insondable, a la neutralidad que revierte a la energía, a la riqueza, al heroísmo, a la intensidad de cultura, cerrando obstinadamente los oídos a todo sentimentalismo y a las grandes palabras europeas que han quebrado todas con la guerra. [...]» «Hiperneutralidad», *La Tribuna* (Barcelona), (15 juny 1915).

27. «Más allá de la guerra», *El Diluvio* (Barcelona), (16 abril 1915), p. 29-31.

Lo que admira es la cobardía moral de las lumbreras del saber actual; esos grandes hombres no han dicho nada que no sea perfectamente vulgar y hasta anónimo, sumándose a la masa de cada país respectivo como un número más, fundida su famosa personalidad en el deseo y la pasión de la muchedumbre. [...]

Todo el edificio moral de Europa parece haberse desmoronado; se ha luchado por espacio de siglos para llegar al triste resultado práctico de que Progreso, Justicia y Libertad, Cultura y Civilización, o sea, todas las grandes humanas cosas, carecen de valor alguno, inmediatamente de que ambiciones o de intereses comerciales se trata. [...]

Esta magna catástrofe guerrera es de las pocas que, para mayor oprobio, no puede contar rasgos de gallardía o de verdadera, heroica nobleza. Esta guerra semeja una guerra industrial, en la que, ausente o imposible la genialidad de sus directores, se lleva a cabo de la misma manera que la fabricación de paños o de jabón.

Y la intelectualidad de los países en guerra se echa en cara toda clase de bajos epítetos, de culpas y aún de crímenes. Por una parte, estalla la egolatría y la megalomanía de un adversario; por la otra, se sostienen una porción de dogmas que no corresponden del todo a la realidad.

El balance de los valores morales europeos y, por lo tanto, mundiales, acusa el mayor de los déficits. Porque todas las grandes teorías filosóficas y sociológicas, todos los grandes adelantos de la ciencia y de la industria y todas las vibraciones del inquieto y admirable arte moderno carecen de valor alguno ante el simple y terrible hecho de nacer el hombre encasillado en tal o cual nación. Estos enormes progresos no han mudado al hombre su condición de esclavo.

Los que creyeron definitivamente domeñados los primitivos instintos carniceros de los hombres deben ahora abandonar esta posición y reconocer paladinamente, con justificado pesimismo, que un instinto humano es más fuerte que cultura, civilización e ideal juntos. Un instinto humano, su formación, quizás necesite de tanto tiempo como el empleado en la formación de la última capa geológica. Transitoriamente, por lo menos, estamos todavía, en cuanto instintos, en esa precisa época.

Pero esta absurda manera de obrar actual, cuyo origen podría hallarse —entre otras causas que el corto espacio de que se dispone no permite estudiar— en la popularización de no-valores semejantes a: felicidad y dinero, placer e ideal —fuera del placer todo es nulo—; menos esfuerzo y más rendimiento; máximo de vida, en mínimo de tiempo; todos somos iguales, pero el más fuerte no debe admitir otra ley que su fuerza; extravíos que han llegado a tomar carta de naturaleza de axiomas irrefutables; pero esta definitiva manera de obrar y pensar actual ¿significa acaso la definitiva ruina moral de la Humanidad? Nunca! [p. 30-31]

[...] Para que las felices sombras griegas no puedan justamente volver a llamar bárbaros a los europeos de una actualidad dada, es preciso que se reconstruya todo de nuevo, porque todo, señores europeos, está por hacer todavía. El gran dolor del europeo colocado más allá de la guerra es este; lo que más tortura su alma, lo que le inunda de una melancolía infinita, es que ha de exclamar aun con Barón de Verulam: *Ut opus mentis universum de integro resumatur!*

Barcelona, abril 1915

És fàcil de veure que els dards van dirigits, entre d'altres, contra Eugeni d'Ors.²⁸ Hi ha un profund convenciment d'acabament del segle i de la cultura europea que el sustenta en el seu judici sobre aquesta guerra «quasi esportiva», «industrial», «sense glòria», que «es duu a terme de la mateixa manera que la fabricació de teixits o de sabó». Per a Domènec, que ja havia viscut els efectes de la guerra de Cuba i de la Setmana Tràgica barcelonina, no hi ha dubte que cal llegir l'esclat de la violència més com un conflicte d'interessos econòmics que com una lluita entre nacions. Qui mor a les trinxeres són els pobres i no pas els rics. És el poble, en definitiva, qui rep les conseqüències de les decisions polítiques que prenen les elits, i això no té cap justificació moral possible.²⁹

Hi hagué un intercanvi d'escrits entre Manuel Azaña i ell sobre aquesta qüestió. Azaña havia pronunciat a l'Ateneu de Madrid una conferència que aviat adquirí un gran predicament contra la idea de neutralitat i la de germanofília.³⁰ Segons Azaña, Espanya havia d'aprendre de l'experiència de la guerra i li calia enfrontar-se amb el seu propi passat i la manca de preparació política i militar evident amb la qual havia enca-

28. «El espectador desapasionado, ultra-neutral, profundo amator de Europa y a la vez su crítico más acerado, soportaba los entusiasmos, decepciones y profecías de unos y de otros, sin inclinarse hacia ningún bando; lamentaba solamente el *spoliarium* cada día renovado, y no creía con algún filósofo, codicioso de notoriedad, que en los campos de batalla morían bocetos de hombre, sino, infortunadamente, hombres completos. Pero es que aun siendo filósofo, se siente que palpita un corazón humano en las carnes [...]» «Aquende la guerra», *El Diluvio* (Barcelona), (14 abril 1915), p. 27.

29. «El soldado imberbe», *El día gráfico* (dimarts 15 setembre 1914).

30. Manuel AZAÑA, «Los motivos de la germanofilia», a Juan MARICHAL (ed.), *Obras completas*, vol. I, Mèxic, Oasis, 1966, p. 140-157 (discurs pronunciat a la Secció d'Història de l'Ateneu de Madrid el 25 de maig de 1917). <http://www.ateneodemadrid.com/biblioteca_digital/folletos/Discursos-002.pdf>

rat la guerra. Espanya era neutral per impotència, perquè no hauria pogut ser una altra cosa, però això no havia d'amagar el fet de l'agressió i la manca de raó del kàiser. Només la fòbia irracional a un enemic fictici secular —França— podia explicar la ceguesa de la reacció d'alguna premsa i d'alguns estaments polítics nacionalistes a Espanya.

Després de la sagnia que va representar la invasió de Bèlgica, abans del Marne i de Verdun, Domènec escriu ja un conte satíric sobre la fabricació germànica d'elements psicològics per a la guerra per part de la fàbrica de Gesteisel Dr. & Proff:

Su actividad estupendamente organizada consiguió poder fabricar, con ayuda de un potente sindicato, ya el primero de enero de 1914 y por cuenta del imperio los artículos siguientes, a pesar de lo teutónico del párrafo:

Valor heroico: valor ataque a lo Saüer: sales de doctrina Bernhardi para uso de eclesiásticos: valor trincherii: pericia incendiaria en comprimidos: espíritu de contrataque fulminante (tabletas); ungüento duro analgésico para prisioneros: harina malteada y vigorizadora de defensiva: esencia de victoria local: magnesiano de escaramuza efervescente: ontoplasma de resistencia: extracto de entusiasmo bélico eterizado: intracto de terror objetivo y de superguerrera crueldad: y, entre otros más, el terrible alcaloide de estupefaciente de Victoria decisiva —el más delicado de dichos productos y el más difícil de obtener. Este era el producto que se le negaba de vez en cuando. (p. 4)³¹

Malgrat la seva posició inicial, doncs, coincideix amb la crítica d'Azaña, amb qui manté correspondència a través dels ateneus respectius. Penso que la consciència política de Cristòfor de Domènec, abans d'una vaga ideologia anarquitzant, es consolida i va prenent forma en aquesta època. Sabem, per una postal d'Azaña del 25 de maig del 1917, que Domènec s'havia adherit al «mitín de las izquierdas» de Madrid. L'11 de setembre del mateix any, Azaña li contesta una carta sobre els arguments contra la neutralitat amb aquest to:³²

Mi distinguido Sr. y amigo,

El viernes pasado, al regresar a Madrid después de una corta ausencia, hallé en el Ateneo la carta que ha tenido usted la amabilidad de escribirme

31. «La fábrica de ofensiva y sus derivados», *Iberia* (12 febrer 1916), p. 3-5.

32. Carta de Manuel Azaña escrita des de l'Hotel Orient de Barcelona, de l'11 d'octubre de 1917. Biblioteca de Catalunya, Fons Leandre Cervera, C/18/ P 9.

con motivo de la publicación de mi folleto «Los motivos de la germano-filia».

Encontrándome con un pie en el estribo para ir a Italia, pasando por Barcelona, quería traerle mi respuesta y dársela de palabra. Por no [?] le escribí desde Madrid. He ido a buscarle al Ateneo y lleno estas líneas, por si no le encuentro.

Mañana salimos para Cervère. Si no tengo el placer de hablar con usted, reciba desde luego la expresión de mi gratitud por la simpatía con que ha acogido mis libros [¿obra?] y acepte mi más cordial amistad.

11 septiembre 1917

Endevinem que Domènec segueix essent pacifista radical, però, com ell mateix deia al començament de la guerra, amb «una afinació de l'*instint de la realitat*».³³

ELS ANYS DE LA DICTADURA: NACIONALISME I CRÍTICA SOCIAL

Durant els anys que segueixen, publica cada cop més, i ho fa d'una manera molt ordenada: articles de cultura i filosofia a *La Revista*, articles d'actualitat política i cultural i alguns contes a *La Publicitat*, i articles de crítica literària a *La Veu de Catalunya*. Cal comptar també intervencions a la premsa d'altres ciutats catalanes fora de Barcelona, i conferències a ateneus i cases de cultura, que preparava minuciosament. La col·lecció «Bernat Metge», a partir també del 1922, li forneix la possibilitat d'escriure un article per cada nou volum publicat. Això, juntament amb la xarxa de relacions professionals —Estelrich, Riba, Salvat-Papasseit...—, el converteix en el que a l'època s'anomenava «un publicista»: algú que és habitualment sol·licitat en la vida cultural perquè també gaudeix de la possibilitat d'escriure i influir des de les publicacions periòdiques.

Té interès constatar que els seus articles de *La Revista* —una publicació intel·lectual, d'elit, girada cap al noucentisme hel·lenista de Carles Riba— defensen sense embuts la independència com a única sortida per al nacionalisme català, i apunten la cultura compartida entre el creador i el poble com a projecte de col·lectivitat culta i civilitzada. Amb les tesis de Wilson i la Societat de Nacions com a rerefons, la superació del conflicte entre civilització francesa i la *Bildung* germànica només pot conju-

33. «Consideraciones sobre el Sport», *Arte & Sport* (Barcelona), (8 maig 1915).

gar-se en una Europa de les nacionalitats que respecti el fet natural de les nacions petites.³⁴

Però és el decantament polític cap a una posició catalanista d'esquerreres el que potser sintetitza millor la seva evolució durant aquest període. La proclamació de la dictadura de Primo de Rivera al setembre del 1923 no fa sinó atiar el foc del seu independentisme i radicalitzar les crítiques cap a una burgesia catalana que ell pensa que s'ha enriquit durant la guerra i que després, en veure's impotent per a adaptar-se a la crisi econòmica posterior, ha amagat el cap sota l'ala i s'ha lliurat al dictador per reprimir les organitzacions obreres. Així, participa activament en la fundació del socialisme català.

La Unió Socialista de Catalunya (USC) neix a Barcelona el 8 de juliol del 1923, sota l'impuls de Manuel Serra i Moret i de Rafael Campalans, per intentar conjugar socialisme amb nacionalisme. L'intent comptava amb les simpaties de Julián Besteiro, però amb l'oposició d'altres dirigents importants del PSOE, com Indalecio Prieto i Largo Caballero, que mantenien unes posicions molt més centralistes.

Un repàs de la Junta de la USC ofereix els noms principals dels qui seran els seus amics i defensaran Domènec fins al final.³⁵ Quasi tots ells són també intel·lectuals. De fet, és en aquest període del 1923 fins a la seva mort, l'agost del 1927, quan publica més, sobretot a la revista de la USC, amb seu a Reus, *Justícia Social*.

Domènec es mostra aquí molt més pragmàtic, amb un llenguatge directe que s'allunya dels circumloquis. Les directrius de la USC —la defensa d'un front comú obrer el 1924, per exemple— i l'advertiment molt clar contra el feixisme s'expressen de manera contundent: «Què és en concret el feixisme? És un partit? Representa una idealitat, un avenç, una millora, un càrrec superior d'humanitat? No.»

El feixisme és «el segrestament de tota una nació per una minoria sense solvència moral, ni mental», «una traïció a l'espècie home. I el que

34. «Cultura i civilització», *La Revista* (Barcelona), núm. 193-198 (1923), p. 179-180: «El postulat seria enunciable així: fora de França no hi ha civilització possible; fora d'Alemanya, tota cultura és un somni. Així semblen pensar bon nombre d'intel·ligents francesos i nombrosíssims alemanys».

35. President: Gabriel Alomar i Vilallonga; vicepresident: Manuel Serra i Moret; secretari: Josep Roure i Torrent; tresorer: Antoni Font i Costa; vocals: Rafael Campalans, Josep Comaposada i Gili, Cristòfor de Domènec, Joan Fronjosa i Salomó, Feliu Elías, Manuel Escorza, Carles Fages de Climent, Alfons Maseras, Emili Mira i López, Víctor Mora, Cosme Rofes i Vicenç Sales.

ens el fa intolerable és que el sentim com un escarni, com l'oprobri de la humanitat».³⁶ Davant de les demostracions de força bruta, només val la unió:

Què asseguraria el front únic obrer? L'única cosa que pot solucionar nostres més elementals aspiracions: el poder. No? Com no? És que hem de romandre encara molts anys en el realisme de les criaturades? Ja no!³⁷

Darrere del feixisme hi ha, però, la burgesia, les formes culturals de la qual són formes de dominació que Domènec sotmet a una crítica constant. El conformisme, la indiferència i l'apatia revestides de *seny* són com *el cor caminant de puntetes —calfred d'esglai*.³⁸ L'autor es mostra aquí decididament internacionalista i europeïsta.³⁹

El comú denominador d'aquest període és la possibilitat de combinar cultura, socialisme i nacionalisme català. Ressonen aquí també tant la crítica al darwinisme social com el rebuig de la tesi balmesiana sobre l'evolució social, represa en el fons per l'ideari noucentista:

Però per assolir aquest triomf, un dia, cal que l'obrer no es deixi enlluernar per aquell magnífic *progrés* de la cultura a tot estrop, com a instrument capaç de portar per si sol, per *evolució*, un nou i més profund, més equitatiu valor de les coses. La cultura per la cultura és un dolç narcòtic. La mateixa saviesa per la saviesa, és quelcom d'enormement fràgil i poc avingut amb la realitat de la vida. La cultura és una eina, un instrument, com una garlopa o un amperímetre, per exemple. O millor i més precís encara, és la suma de tots els instruments i tots els mètodes per a realitzar les coses amb un mínim de dolor i de fatiga, amb un marge de possible joia. [...]

36. «La lliçó del feixisme agònic», *Justícia Social* (12 juliol 1924).

37. «De la necessitat d'un front únic obrer», *Justícia Social* (20 agost 1924). Vegeu, també, «Uns breus mots, encara, sobre el front únic», *Justícia Social* (1 novembre 1924).

38. «El famós seny constructiu», *Justícia Social* (24 novembre 1923): «El seny equival a ordre casolà, infinita prudència, por de les belles exaltacions, mansuetud, menestralia mental, encarcament, encongiment, malfiança sense límit —*el cor caminant de puntetes —calfret d'esglai*.»

39. Adverteix «que aquí tenim una bella munió de qüestions absolutament *europées* per resoldre, i que allunyar-se'n, inhibir-se'n, és la cosa més mortalment *anti-europea* que pugui fer un home *europeu*, perquè simplement és català». «Els badoes d'Europa», *Justícia Social* (6 febrer 1924).

Cal que s'iniciï un moviment revolucionari de la cultura per a que revolució, *la vera* revolució, sia factible.⁴⁰

La crítica a la funció de l'intel·lectual va lligada a aquesta tesi. A Domènec el repugna tant el líder conductor de masses com l'intel·lectual dalt de la torre de vori que anuncia la bona nova o diu a la gent què cal fer. «Què és un intel·lectual?», es pregunta. «Aquell home a qui la cultura ha adulterat la vera originalitat», «un home prodigiosament empitjorat pel talent», «la més comuna i epidèmica variació del fanàtic.» [...] «Dues coses ha temut sempre el poble: l'implacable crueltat del tirà i la hermètica, incomprendible saviesa de l'intel·lectual.»⁴¹

A aquesta descripció, oposa:

Un intel·lectual humà, senzill, clar —possible i còmode entre altres homes! Un intel·lectual sense capelleta, sense corifeus, sense mutuals, turiferaris, un intel·lectual lliure, avinent, gai— negant-se a les conveniències i a les modes, parlant amb nua elegància de les patums de totes menes que infesten festivament la trista Europa d'avui! [...]. I bé és molt més rar que un burgès venent-se la fàbrica 'contra' un sonet.⁴²

Una posició semblant, en el fons, manté la idea modernista de l'obra creada per un artista o un pensador, per algú que, en definitiva, comparteix el seu talent sense ventar-se'n. Però la intel·ligència, així, actua com el llevat amb la massa del pa: surt del poble i hi retorna fent-lo créixer, vivificant-lo, però mesclant-s'hi fins a resultar-ne indestruïble al final, perquè «hi ha tres coses que tot el poder i tota la voluntat i riquesa dels homes no poden crear en un altre o per un altre: salut, bellesa, i geni».⁴³

Els anys de *Justícia Social* (1923-1926) constitueixen un període d'intensa activitat de l'autor, on dona al seu nacionalisme de base, indiscutit, una orientació social i política més definida. Quines constitueixen les línies principals del seu pensament?

40. «La revolució de la cultura i la cultura de la Revolució», *Justícia Social* (2 febrer 1924), p. 4.

41. «Bengales de civilització», *El Autonomista* (Girona), (5 març 1924).

42. «Bengales de civilització», *El Autonomista* (Girona), (5 març 1924).

43. «L'alta cultura i el poble», *Justícia Social* (dissabte 10 maig 1924).

Els historiadors de la literatura han rastrejat el canvi fonamental d'orientació de la novel·la a Catalunya, anticipat per Josep Pla i acomplert per autors com Joan Puig i Ferrer, als anys finals de la dictadura de Primo, entre el 1925 i el 1929. Jordi Castellanos observa també que aquest canvi —on la literatura esdevé molt més social, més ancorada en la realitat, amb una prosa molt menys encarcerada, dirigida a un públic més ample— s'empelta d'elements psicològics modernistes.⁴⁴

Els elements populars, en poesia, segueixen un camí similar de pouar en la saba i el llenguatge populars: és la via de Joan Salvat-Papasseit, un dels amics més estimats de Domènec. És el cas de les *Vint cançons* de Tomàs Garcés (1922), obra que va gaudir d'una recepció molt ampla i que va generar un gran debat entre els crítics, començant per Carles Riba.

En aquest diàleg amb les posicions de Riba, hi participà Domènec amb una posició molt clara: hom no pot confondre el poble amb el públic. Cal retornar a l'entesa entre el geni, el poeta, el talent, i el poble com a crític que *sent* i s'emociona amb la poesia que en reflecteix la tendresa, però també la sensualitat i la força.

Usaré aquí la citació indirecta a través de l'anàlisi d'aquesta polèmica, ja efectuada per Marçal Subiràs. Escriu Domènec:

Com, doncs, no voler-hi tractes amb aquest poble que ha crescut tant, en tots els ordres, durant aquests deu darrers anys, i en particular en temps de la guerra? [...] Parlar-li net el seu llenguatge [...] ¿significaria renúncia, regular, real pèrdua dels guanys i adquisicions noucentistes? Això vol dir que cal *rebaixar-se*? [...] No. Però cal aplaudir aquest retorn al poble que ara s'inicia —aquest retorn que amplificarà [*sic*] els espais intel·lectuals i obrirà la porta a noves orientacions i noves normes mentals, psicològiques i artístiques, que generosament competiran amb les que avui encara dominen.⁴⁵

44. Jordi CASTELLANOS, *Escriure amb el ritme de la sang: La represa de la novel·la catalana (1925-1929)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005 (discurs de recepció de Jordi Castellanos i Vila com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 24 de febrer de 2005).

45. «Dels tractes amb el poble», *La Revista*, núm. 145 (1921), p. 293, citat per Marçal SUBIRÀS i PUIGBERT, «Les *Vint cançons*, de Tomàs Garcés, i el neopopularisme: entre els “Boscos de la retòrica” i els “Camps oberts de l'emoció”», *Llengua i Literatura*, núm. 8 (1997), p. 177. Maria Carme Ribé tria també un paràgraf del mateix article de Domènec per convertir-lo en emblemàtic a Maria Carme RIBÉ, «*La Revista*» (1915-1936): *La seva*

La correspondència entre Domènec i Salvat també reflecteix clarament aquesta posició, teoritzada per Domènec amb multitud de formes, com hem tingut ocasió de veure.⁴⁶

Ara, hi ha un aspecte de la personalitat de Domènec, perfectament captat per Salvat, que val la pena destacar, perquè constituirà l'element clau des d'on es pot analitzar el seu punt de partida filosòfic. Domènec és un filòsof del que és concret, de l'instant, de la particularitat natural i terrestre, de la *diferència* entre animalitat i espiritualitat. Aquesta diferència és lleu, però existeix, i pot ser captada pel que podríem dir-ne *sensibilitat de la intel·ligència*. Per això, el sexe, el desig, la il·lusió inacabada i, al capdavant, decebedora és tan important per a ell: l'antídot de la violència és la humanitat, entesa dins de les seves limitacions i condicionants naturals. Sense baixar als inferns no es pot conèixer el cel.

Salvat-Papasseit li dedica aquest poema a *La gesta dels estels* (1922):

CRÍTICA

A Cristòfor de Domènec

—volia enamorar l'avantguardista
amb una lampareta de butxaca

jo no veia la nitra
però veia els seus ulls

—destriava la roba i ensenyava un cosset
de vímetes d'alumini

jo veia les cireres del seu pit

---

estructura, el seu contingut, Barcelona, Barcino, 1983, p. 150. Segons l'autora, *La Revista* fou una publicació intel·lectualment eclèctica, i l'únic denominador comú de les tres generacions d'intel·lectuals catalans que hi van escriure seria justament el nacionalisme, tal com era formulat finalment per Domènec: «Tot català intel·ligent promig, sap i sent que avui, abans que comerciant, poeta, artista, savi, filòsof o intel·lectual, abans que art o professió, abans que tot, és català».

46. Vegeu les cartes de Salvat-Papasseit a Cristòfor de Domènec, estudiades per Montserrat CORRETER, «Correspondència de Joan Salvat-Papasseit a Cristòfor de Domènec», *Els Marges* (Barcelona), núm. 65 (1999), p. 71-74.

—li brillaven les dents
tot d'argent viu

però jo mossegava el seu llavi de carn.

Potser el poeta hi veia més que no pas Pla. L'atmosfera de sensualitat del poema conté la llum d'una mirada neta i ingènua.

Penso que aquest ha de ser el punt de partida per a entendre el pensament de Cristòfor de Domènec. Especialment perquè, autor ja abans d'una obra extensa i molt variada, als anys vint del segle passat la seva producció literalment es desboca, i ell mateix es ficarà a la gola del llop, afegint confusió a la seva lectura.

L'any 1925 la dictadura s'endureix. L'editor de *Justícia Social*, Serra i Moret, decideix exiliar-se a París durant un temps, i la revista se'n ressent. Tal com reflecteix la correspondència entre Alomar i Domènec, aquest ha de buscar noves vies de publicació. És aleshores quan, després d'una conferència reeixida a Sabadell, Domènec decideix publicar en forma de llibre alguns articles apareguts de manera esparsa a *Justícia Social*, donant-los cohesió i estructura.

El llibre serà *Carnet d'un heterodox* (1926), editat per Joan Sallarès i imprès per Sallent. He de fer esment del paper fonamental de Sallarès en l'edició del *Carnet*, i també del possible influx de Cristòfor de Domènec en la Colla de Sabadell, la «colla de l'humor suprasensible», d'Armand Obiols a Francesc Trabal i Joan Oliver. El *Carnet* fou saludat per Miquel Carreras amb els mots següents: «Vet aquí un llibre enorme. Etimològicament: fora de la norma».⁴⁷ Res no podia complaure més Domènec, que inicià una correspondència i amistat amb ell.⁴⁸

La irreverència i defensa de la llibertat a ultrança de Domènec encaiaven bé amb els anhels dels joves sabadellencs. I, de fet, penso que es poden rastrejar en els estirabots i, de vegades, en l'humor corrosiu de la colla les atzagaiades de Domènec.

47. Miquel CARRERAS, «Cristòfor de Domènec. *Carnet d'un heterodox*», *Diari de Sabadell* (15 agost 1926).

48. Vegeu P. CASANOVAS, «Els anys de formació de Miquel Carreras i Costajussà (1923-1930)», a À. CASANOVAS (ed.), *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach i Caixa de Sabadell, 2007, p. 32-53 (catàleg de l'Exposició sobre Miquel Carreras).

A Sabadell, era considerat com un autor consolidat que, des de la seva posició a revistes i diaris de tirada, podia ajudar a fer conèixer a la resta del país el que succeïa a la ciutat. Es conserven sis cartes d'Armand Obiols, datades d'entre el febrer i l'abril del 1926, en què el jove escriptor demana, exigeix, suplica gairebé, la resposta escrita de Domènec: «Maneu i demaneu», s'acomiaada sempre l'Obiols.

La correspondència amb Sallarès mostra ben clarament la bona sintonia dels intel·lectuals sabadellencs amb el filòsof i escriptor, així com el paper important que Sallarès hi tingué com a editor:

La vostra conferència ha deixat un saborós gust del paladar. Va agradar a tothom. Anteriorment havien vingut una sèrie de miloques manses, buides, emfàtiques i adormidores. Vós sempre resulteu un revulsiu. Molt bé. Molt bé.⁴⁹

Pel desembre del 1925, Sallarès i Domènec comencen a parlar del llibre. A final de gener de l'any següent, l'editor li demana que li lliuri ja els originals, però advertint l'escriptor que no vol que el seu nom hi figurei perquè «els de la contribució em doblegarien l'esquena».⁵⁰

El volum va ser confeccionat, imprès, corregit i editat inusualment ràpid, del febrer al maig del 1926. El 18 de febrer Sallarès escriu:

Amic Domènec,
Salut!

Aquí van els tres primers plec del *Carnet* (llibre) ja corregits de «primera intenció»; repasseu-los vós ara, fixant-vos-hi molt, perquè res no fa tan fàstic com un mal corregit llibre. Pareu bon esment en les paraules —car l'ortografia jo la vetllaré amb preferència. Feu-ho, i aviat, perquè les coses cal fer-les i, millor, fer-les de pressa... i bé!

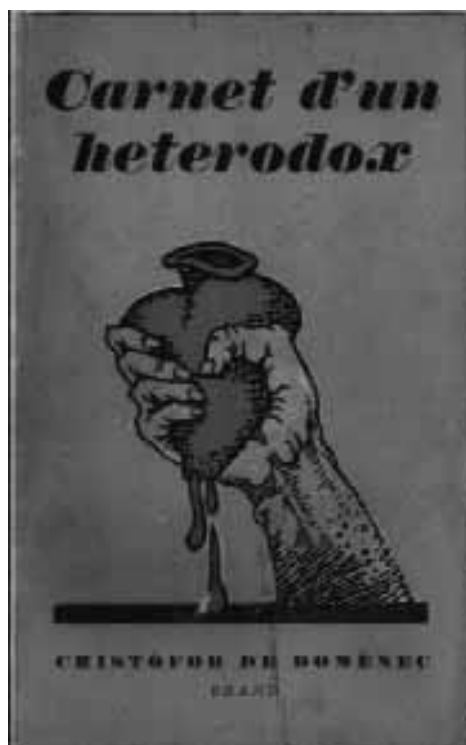
Adjunto una CARI [*sic*] d'en Grapa [Gustau Vila] feta expressament per J. S. [*Justícia Social*] i pròpia per anar a mida de la columna.

El mateix ha fet la grapa que estreny el cor simbòlic i ho ha fet molt rebé! Ja té l'original el gravador; vegeu si n'anem de depressa [*sic*].

Les expectatives, però, no es van complir del tot. El llibre no es va vendre gaire bé. El 4 de juny, Sallarès li escriu sobre això:

49. Carta de Joan Sallarès a Cristòfor de Domènec, del 24 de novembre de 1925.

50. Carta del 30 de gener del 1926.

Bon amic Cristòfor,
Salut!

El vostre llibre es ven amb una lentitud que a mi em puny al cor. Us estimo tant a vós i estimo tant el llibre, que això, potser, m'havia fet imaginar una despatxada apoteòsica que no apareix per enlloc. No cregueu sia culpa dels administradors. Cartells foren donats a tots els quiosquers, els posaren, però la poca sortida els els féu retirar. Hi ha hagut casos ben empenyadors, però lògics, tractant-se de qui es tracta. Per exemple, les llibreries catòliques, ni que dir-ho, han refusat la seva venda. I vós sabeu bé que una gran part del públic que llegeix en català, tractant-se de coses que colpeixen el Decàleg, és bestialment inexorable: no perdona. Convinguem que és una tara catalana. Una gran part dels homes lliberals, lliurepensadors, socialistes i republicans, no llegeixen; millor: llegeixen aquelles obres fi de segle en les quals nosaltres ja hi sentim tuf de ròssa [*sic*]...

La reacció dels crítics conservadors serà, en efecte, vesànica, marcarà les necrològiques de Domènec, i la seva ombra arribarà fins als nos-

tres dies. «Aquell llibre que crema...», tal com el va denominar Julià Gual.⁵¹

La llegenda no prové només de la dificultat de l'escriptura, sinó especialment de l'anticatolicisme militant de l'autor, públicament mostrat primer al *Carnet* i després al pòstum *L'oci d'un filòsof* (1928). Els llibres van ser qualificats de «blasfems». El pare Miquel d'Esplugues, des de la revista *Criterion*, primer, i en un article a *La Publicitat*, després, treia ferro a l'assumpte i es mostrava caritatiu: recordava Domènec com un ateu místic, amb un fons de «bon minyó». Però altres escriptors catòlics de la Lliga van ser menys tolerants. Ramon Rucabado el veia com un autor «nihilista» i d'«orgull satànic».⁵² I acabava un altre article, encara més explícit, d'aquesta manera:

[...] En el cas actual, calia una feina més absolutament urgent que la de saludar la mort d'aquest enemic: calia avisar que era un enemic. I convenia recordar tothom que un enemic és un enemic, i que un heterodox és un heterodox.⁵³

Hom ja pot endevinar en la virulència de la reacció que el nucli real de la controvèrsia amb el finat és lluny de ser merament estètic, i ni tan sols polític: és una oposició massa visceral per a situar-se en el terreny merament intel·lectual. Com veurem, el que coïa era que allò que Domènec posava sota els ulls del lector causava una ferida intolerable i una estranyesa radical. Representava, pel catolicisme de l'època, no solament allò que mai no s'hauria hagut de dir o de sentir, sinó allò que mai no hauria hagut d'existir. Exclamava Rucabado:

Jo no puc contestar a en Cristòfor de Domènec, perquè ja és mort i enterrat. Però en Cristòfor de Domènec, des de les planes del *Carnet*, em pot seguir ferint i ofenent i bufetejant. Perquè és difunt ell, tinc de fer el mut jo? Però ell segueix dient-me *lladre segur* a mi, que vaig a missa, i segueix escopint Crist clavant-li l'insult de qualitat més infernal que mai a Jesús Cru-

51. Julià GUAL, «Cristòfor de Domènec», pàgina literària del *Diari de Mataró* (11 agost 1927), p. 3.

52. Ramon RUCABADO, «L'heterodox i la mort», *Catalunya Social*, any VII, núm. 329 (10 setembre 1927), p. 594-595.

53. Ramon RUCABADO, «La meua "irreverència"», *Catalunya Social*, any VII, núm. 333 (8 octubre 1927), p. 660-661.

cificat ment humana hagi concebut ni mà humana hagi escrit, com el de la pàgina 168 ara davant dels ulls ben actualment oberta. Voleu que calli jo?⁵⁴

BRAND I EL *CARNET D'UN HETERODOX*

Quines pàgines eren aquestes? Rucabado es refereix als dos textos següents, titulats «Lladre» i «La dita de l'home conegut»:

—Era honrat a carta cabal l'Eugeni quan era jove. Era bon home.

—Ara, és ric i gras. Va a missa.

—Lladre segur!⁵⁵

Aquell home conegut, diuen que va dir:

—Mon reialme no és d'aquest món.

Si el seu reialme no era d'aquest món nostre —qui el féu ficar allà on no el demanaven.

Seria terrible que el reialme d'algú no fos d'algun lloc precís, d'aquí per exemple, i anés a ficar-se en nostres assumptes o en els del veí —que li són completament forasters.

Però els homes han amat sempre, com els sodomites de Sodoma, la forastera gent.

I es capeix encara l'aventura de Sodoma. L'incomprensible és una aventura fora de la terra i fora dels homes. (I, naturalment, fora de les dones.)

El nostre reialme, en efecte, és d'aquest món.⁵⁶

S'entén l'escàndol de Rucabado, el qual, d'altra banda, era d'una moralitat bastant prima tractant-se de doctrina. De fet, jo hauria pogut triar altres passatges també, perquè el llibre és ple d'històries, contes i reflexions molt més enllà del que resultava tolerable.

Si Domènec hagués mantingut les seves reflexions i contes com a contribucions a revistes, no s'hauria notat tant: al capdavant, era un «ximple» conegut. Però era una altra cosa un llibre on presentava la possibilitat d'una creació no divina —«és *indiferent* qui sigui el creador»—,⁵⁷ una sèrie d'històries amb llenguatge proçaç plenes de prostitutes i crítiques a

54. Ramon RUCABADO, «La meua “irreverència”», *Catalunya...*, p. 660.

55. Cristòfor de DOMÈNEC [Brand], *Carnet d'un heterodox*, Sabadell, Impremta de Joan Sallent, 1926, p. 34.

56. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 168.

57. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 147.

la família i a la propietat burgeses —«aquesta bèstia imbècil i inútil que se'n diu un propietari»⁵⁸ i, sobretot, una explícita apostasia respecte dels dogmes establerts.

«Conformació» és un conte típic, que barreja sexe, llenguatge, religió i crítica:

—Bandarra! Gossa! Bagassa! No sé pas que em deté, que no t'esclafo el cap contra la paret!

—Que m'agrades així, ple d'urc i de mal gènit [*sic*]! A mi em convenen i em vénen de gust els mascles, i no els m....ns!

I, naturalment, mentre el somier gruny sota el pes de la parella, l'home diu:

—Si no fos perquè —Déu nos guard, Jesús, Maria, Josep— la veus l'educació rebuda, vacassa?— Si no fos perquè m'escoles de fluid d'amor, i m'esborrones de goig, seria qüestió de rompre't l'ànima, —per puta!

Breu estona després. Ella, —que somriu amb uns llavis crusos i humits com un tall de vedella penjat en una carnisseria:

—Oi que em compraràs aquell collaret de coral, maco?

—Sí, dona.

La gent diu d'ell que és un senyor.

Ja està.⁵⁹

Hi ha contes que van més lluny: la venda de l'ànima —«jo regalo, al qui la vulgui, aquesta cosa que no em serveix per a res»—,⁶⁰ la defensa del plaer de la masturbació —«les coses deshonestes són tan agradables que àdhuc entrenen els vells i les criatures»—⁶¹ i la justificació de l'incest entre pare i filla —«per a mi, la meva filla, prostituta i tot, és més pura que totes les verges del cel i de la terra».⁶²

Al marge d'exabruptes i provocacions, el llibre és, en realitat, una clara exploració dels límits, i una reflexió que va més enllà dels contes o de les històries concretes. És un volum de dues-centes set pàgines, dividit en tres parts, precedides, cada una, d'una curta introducció de l'autor —avantludi, interludi, postludi. L'àlter ego de l'autor és un heroi manllevat a Ibsen, Brand, el qual «inconeix la gramàtica», «atropella la sintaxi»,

58. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 132.

59. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 15-16.

60. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 63.

61. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 164.

62. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 180.

«diu coses fora de sentit», «és difícil d'entendre», «és absolutament inconsiderat», «és el contrari de totes nostres tradicions».⁶³

El lector entén que no hi ha cap distància entre Domènec i el seu personatge. De fet, Domènec havia ja escrit que «tota obra és l'expressió exacta de la vida de l'autor».⁶⁴

Hi ha tres necrològiques, més llargues, a Àngel Guimerà, a Lenin, i la més sentida de totes, dedicada a Joan Salvat-Papasseit. Però no es tracta d'un llibre que es pugui llegir seguint un fil determinat, o d'una sola tirada. És més aviat com un calidoscopi, on hi ha escenes de dues línies, contes exemplars i diàlegs ràpids amb un final que serveix de màxima o de moral. Per exemple:

L'Home. —Tota la vida ha estat així. No ens hem entès mai ni parlant, ni escrivint, ni pensant.

La Dama. —Doncs, com?

L'Home. —De l'única manera possible: actuant. Un acte és pensar, parlar, saber, poder i, a més a més, la prova —l'evidència.⁶⁵

—Mentre els protestataris facin literatura, els que mantenen la misèria dels altres prosperaran ubèrrims.⁶⁶

—És per no saber, ferms, esperar, oh amics, que mai sortim de nostra espaventable misèria de totes menes!⁶⁷

Hi ha un influx dels romàntics alemanys i dels aforismes de Nietzsche en aquest procediment. Però, sobretot, dels moralistes francesos i de l'obra naturalista finisecular de Jean-Marie Guyau (*Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction*, 1884) i d'Émile Boutroux (*De l'idée de loi naturelle dans la science et la philosophie*, 1895).

Ell mateix, en l'assaig que dedicà a Alfons Maseras, dona la llista de lectures que la Catalunya «avançada, intel·lectual i progressiva» del 1905 —la seva joventut, doncs— tenia en compte: Taine, Renan, Victor Hugo,

63. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 76.

64. Cristòfor de DOMÈNEC, *El novel·lista català Alfons Maseras*, Tallers Gràfics de Josep Campà, Barcelona, p. 17.

65. CRISTÒFOR DE DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 104.

66. CRISTÒFOR DE DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 141.

67. CRISTÒFOR DE DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 161.

Musset, Zola, Flaubert, els Goncourt, Pasteur, Charcot, Sarcey, Tisserand, Paul de Saint-Victor, Baudelaire, Champfleury, Henri Poincaré, Berthelot, Rodin, Monet, Manet, Pissarro, Sisley, Puvis de Chavannes, Bourget, Daudet, Guyau, Sainte-Beuve, Verlaine, Hérédia, Fouillée, Gourmond, Rimbaud, Darboux, Hermitte, Bouchardat.⁶⁸

El *Carnet* mostra en espiral com es va obrint i desbravant l'esperit de Brand, i no té una única lectura. Hi ha temes recurrents: la guerra de 1914, la Revolució Russa, la violència gratuïta, l'estantissa comoditat dels rics, les il·lusions dels pobres. El que em sembla més interessant és la seva particular fenomenologia de l'esperit humà: la violència quotidiana, la repetició i la rutina de les formes de conducta habituals, la impossibilitat de quedar plenament satisfet fins i tot quan fan realitat un desig, la diferència i incomunicació entre els gèneres, les diverses maneres de voler i rebutjar el poder i el domini, l'artificialitat de regles, les lleis i les obligacions per a la regulació humana, i la necessitat —també insatisfeta al final— dels líders.

—Sóc virtuós jo; sóc bo jo; sóc honrat jo.

Així cridava un, i, desafiadors, ensenyava les dents com una amenaça terrible.⁶⁹

—Rússia? —Simplement: em sembla el començament d'una bona cosa a fer.⁷⁰

—M'estimo més Karl Marx i els soviets, que tu. Aquests, bona o dolenta, tenen una sòlida raó. Amb tu, trepitgem el camí de la inhumanitat i de la follia.

—Ja pots cantar victòria, home-munició discretíssim! Àdhuc els soviets et trobarien raonable.⁷¹

—La veritable, la bona, l'autèntica revolució *aquella* que no servirà per a res d'altre que per acabar amb la *utilitat* i el *perquè serveix*, aquella que donarà als humans actes la vera *supèrflua* valor que tenen, encara s'ha de fer.⁷²

—Jo amo només, com Brand, aquells que volen enderrocar tot el que és

68. CRISTÒFOR DE DOMÈNEC, *El novel·lista...*, p. 15.

69. Cristòfor de DOMÈNEC, *El novel·lista...*, p. 151.

70. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 11.

71. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 37.

72. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 52

fins ara —*bo i dolent*—, o sia: els que amen la vera completa revolució, sense atenuants ni pal·liatius, ni privilegis —aquella revolució *total i injusta* que mai, ningú, ni en ombra d'una ombra ha sospitat!⁷³

—Mes ai! Llibertat i obligació! Llibertat i deure! Mentre l'home tingui obligacions i deures i drets, l'home serà sempre un trist esclau. Com jo —a qui tot me sobra, menys aquella mica cosa que és, per a mi, el veritable tot!

—Si ets boig, que et tanquin.⁷⁴

El tractament de la «xurma» i el «líder» és, si més no, inquietant:

—Veieu aquell homenet tan colorainament habillat?

—¿Aquell que un quansevulla de nosaltres no en té ni per començar?

—Ah infeliços!— Aquell homenet —amb la cartereta de lletres d'or que porta a la mà —és inexpugnable. No veieu com ens mira?

I aquella gran quantitat d'homes reunida es posà a tremolar, només de veure la petita ombra negra que en terra projectava la cartera de l'homenet.⁷⁵

El 1928, Cristòfor de Domènec, *Brand*, va publicar un altre llibre, *L'oci d'un filòsof*, que contenia una sèrie de contes que prosseguien la línia encetada pel *Carnet*. El llibre aparegué pòstumament, després de la mort de Domènec. En certa manera, si s'exceptua la irreverència amb què la figura del Crist i la Verge Maria eren tractades, aquest segon llibre no era políticament més incorrecte que el primer. Però aquest cop, la policia estava ja advertida.

A «Visita al que mana», Domènec plantejava al *Carnet* els criteris a partir dels quals es conceptualitza com a legal una conducta:

Els sol·licitants. Vós podeu comprendre com nostra fam és un problema que deu d'ésser immediatament resolt.

El que mana. —senzillíssimament. —Presenteu-me una instància. I, de seguida, nomenaré la comissió que ha d'estudiar equitativament i legal l'assumpte.

—En els sol·licitants s'escau l'admiració més insospitada.

73. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 83.

74. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 56.

75. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 166.

Un dels sol·licitants —no admirat. —És a dir, senyor, que el que cal abans que res, és que nostra fam sia legal, no és això?

El que mana. —Naturalment. Dintre de la legalitat tot pot ben arranjar-se. [...]

N. B. Poques hores després, la majoria dels sol·licitants solucionen el problema de la fam amb elegància i honor: eren a la presó com a gent perillosa.⁷⁶

Poques hores després de l'aparició del segon llibre, la policia va procedir al seu segrest.

BIBLIOGRAFIA

Obres de Cristòfor de Domènec

Articles

- «El soldado imberbe». *El Día Gráfico* (15 setembre 1914).
- «Aquende la guerra». *El Diluvio* [Barcelona], (14 abril 1915), p. 27.
- «Más allá de la guerra». *El Diluvio* [Barcelona], (16 abril 1915), p. 29-31.
- «Consideraciones sobre el Sport». *Arte & Sport* [Barcelona], (8 maig 1915).
- «Hiperneutralidad». *La Tribuna* [Barcelona], (15 de juny 1915).
- «La fábrica de Ofensiva y sus derivados». *Iberia* (12 febrer 1916), p. 3-5.
- «Dels tractes amb el poble». *La Revista*, núm. 145 (1921).
- «Cultura i civilització». *La Revista* [Barcelona], núm. 193-198 (1923), p. 179-180.
- «El famós seny constructiu». *Justícia Social* (24 novembre 1923).
- «La revolució de la cultura i la cultura de la Revolució». *Justícia Social* (2 febrer 1924), p. 4.
- «Els badoes d'Europa». *Justícia Social* (6 febrer 1924).
- «Bengales de civilització». *El Autonomista* [Girona], (5 març 1924).
- «L'alta cultura i el poble». *Justícia Social* (10 maig 1924).
- «La lliçó del feixisme agònic». *Justícia Social* (12 juliol 1924).
- «De la necessitat d'un front únic obrer». *Justícia Social* (20 agost 1924).
- «Uns breus mots, encara, sobre el front únic». *Justícia Social* (1 novembre 1924).

Llibres

El novel·lista català Alfons Maseras. Barcelona: Tallers Gràfics de Josep Campà, 1922.

76. Cristòfor de DOMÈNEC, *Carnet...*, p. 156-157.

Carnet d'un heterodox. Sabadell: Impremta de Joan Sallent, 1926. [Brand]
L'oci d'un filòsof. Barcelona: J. Horta, 1928. [Pòstum]

Obres d'altres autors

- ARÉVALO I CORTÈS, Just. «Notes per una història sociològica de la bohèmia literària a Barcelona». A: *La cultura de masses a la Barcelona del nou-cents*. Barcelona: Curial: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 39-86.
- AZAÑA, Manuel. «Los motivos de la germanofilia». A: MARICHAL, Juan [ed.]. *Obras completas*. Vol. I. Mèxic: Oasis, 1966, p. 140-157. També disponible en línia a: <http://www.ateneodemadrid.com/biblioteca_digital/folletos/Dis-cursos-002.pdf>. [Discurs pronunciat a la Secció d'Història de l'Ateneu de Madrid el 25 de maig de 1917]
- BLADÉ I DESUMVILA, Artur. *Francesc Pujols per ell mateix*. Barcelona: Pòrtic, 1967.
- BONILLO, Xavier. «Cultura i nacionalisme: Cristòfor de Domènech, un dissident del noucentisme». *Revista del Centre de Lectura de Reus*, núm. 2 (2002), p. 22-26.
- CAPDEVILA, Lluís. «Un avís». *L'Esquella de la Torratxa* [Barcelona], (2 setembre 1927), p. 575-576.
- CARRERAS, Miquel. «Cristòfor de Domènech. Carnet d'un heterodox». *Diari de Sabadell* (15 agost 1926).
- «Cristòfor de Domènech. Carnet d'un heterodox». *Diari de Sabadell* (22 agost 1926).
- CASANOVAS, Pompeu. «Els anys de formació de Miquel Carreras i Costajussà (1923-1930)». A: CASANOVAS, À. (ed.). *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach: Caixa de Sabadell, 2007, p. 32-53. [Catàleg de l'Exposició sobre Miquel Carreras]
- CASTELLANOS, Jordi. *Escriure amb el ritme de la sang: La represa de la novel·la catalana (1925-1929)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005. [Discurs de recepció de Jordi Castellanos i Vila com a membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el 24 de febrer de 2005]
- CERVERA, Leandre. «Cristòfor de Domènech». *La Revista*, any XII (juliol-desembre 1927). [Obituari]
- «Conversa al marge de l'epistolari i del dietari íntim de Cristòfor de Domènec». *Revista de Catalunya*, any V, núm. 44 (febrer 1928), p. 159-172.
- CORBELLA, Jacint. «Metges i medicina d'Occitània: Camille Soula, professor de Tolosa, i d'Institut de Fisiologia». *Gimbernat*, núm. 34 (2000), p. 275-276.
- CORRETGER, Montserrat. *Alfons Maseras: intel·lectual d'acció i literat. Biografia. Obra periodística. Traduccions*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

- «Correspondència de Joan Salvat-Papasseit a Cristòfor de Domènech». *Els Marges* [Barcelona], núm. 65 (1999), p. 71-74.
- «(Auto)biografia intel·lectual de Carlota Guterres a partir de les relacions epistolars amb Cristòfor de Domènech (1924-1927) i Joan Estelrich (1923)». A: *Epístola i Literatura*. Alacant; València: Denes, 2005, p. 155-181.
- ESCLASANS, Agustí. *La meua vida (1920-1945)*. Barcelona: Selecta, 1957.
- FRANCÉS, Josep Maria. *Memorias de un cero a la izquierda: Cincuenta años de la vida de una ciudad y de cuatro continentes a través de los recuerdos de un hombre perfectamente gris*. Mèxic: Olympos, 1962.
- FUSTER, Joan. *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial, 1988. [1a ed. de 1977]
- GALÍ, Alexandre. *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*. Llibre XIX: *Congressos i moviment científic i filosòfic*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1986.
- GUAL, Julià. «Cristòfor de Domènec». *Diari de Mataró* (11 agost 1927), p. 3. [Pàgina literària]
- JARDÍ, Enric. «Cristòfor de Domènec». A: *Quatre escriptors marginats. Jaume Brossa, Diego Ruiz, Ernest Vendrell i Cristòfor de Domènec*. Barcelona: Curial, 1985, p. 147-167.
- MIQUEL D'ESPLUGUES. «El frare i l'heterodox». [Reproduït al *Diario de Barcelona*, núm. 451 (19 abril 1929) a partir del text de *Criterion*]
- PLA, Josep. «Cristòfor de Domènec». *La Publicitat* (19 agost 1927). [Reproduït posteriorment a *Retrats de passaport. (Obra Completa; 17)*]
- «La realitat i aigua de roses». *La Publicitat* (28 agost 1928).
- RIBÉ, Maria Carme. «*La Revista*» (1915-1936): *La seva estructura, el seu contingut*. Barcelona: Barcino, 1983.
- ROURE I TORRENT, Josep. «Resposta a Josep Pla». *La Publicitat* (27 agost 1927).
- «Cristòfor de Domènec». *La Nova Revista*, núm. 11 (novembre 1927), p. 251-260.
- «Cristòfor de Domènec». *La Nova Revista*, núm. 12 (desembre 1927), p. 251-258.
- RUCABADO, Ramon. «L'heterodox i la mort». *Catalunya Social*, any VII, núm. 329 (10 setembre 1927), p. 594-595.
- «La meua "irreverència"». *Catalunya Social*, any VII, núm. 333 (8 octubre 1927), p. 660-661.
- SUBIRÀS I PUIGBERT, Marçal. «Les Vint cançons, de Tomàs Garcés, i el neopopularisme: Entre els "Boscós de la retòrica" i els "Camps oberts de l'emoció"». *Llengua i Literatura*, núm. 8 (1997).

JOSEP XIRAU I PALAU: APUNTS SOBRE LA SEVA VIDA I OBRA

Manuel CACHÓN CADENAS*

NOTA INTRODUCTÒRIA

Crec que la figura i l'obra de Josep Xirau i Palau són mereixedores d'atenció per nombroses raons. Hi ha en Xirau una constant preocupació per la renovació i la modernització de l'ensenyament i la investigació jurídica a la universitat catalana i espanyola. Al mateix temps, va desplegar molts esforços dirigits a aconseguir que la universitat catalana, la Universitat de Barcelona, fos un element natural i essencial de la societat civil catalana, i no un cos aliè o estrany a aquesta. En connexió amb els dos aspectes anteriors, Xirau va ser un dels principals protagonistes del projecte cultural i pedagògic que va representar la Universitat Autònoma de Barcelona. Així mateix, Xirau va participar activament i intensa en la vida política del seu temps.

TRAJECTÒRIA VITAL DE JOSEP XIRAU

Josep Xirau va néixer a Figueres, a les set hores i trenta minuts del dia d'any nou de 1893,¹ en el si d'una família de professionals liberals i intel·lectuals.² El pare de Josep Xirau es deia Ramon Xirau i Llorens, era natural de Perelada i exercia la professió d'advocat. La mare de Josep Xirau es deia Remedios Palau i Reig. Quan va néixer Josep Xirau, la família tenia el domicili al primer pis del número 64 del carrer de Perelada, a

* Traduït del castellà per Núria Reynal Querol.

1. Així consta en la còpia de la inscripció de naixement en el Registre Civil de Josep Xirau que es conserva a l'Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau.

2. Cal recordar que Josep Xirau era germà de l'eminent filòsof i pedagog Joaquim Xirau.

Figueres.³ A Josep Xirau se li van imposar els noms de José, Ramón, Pascual i Manuel.⁴

Durant el curs acadèmic 1909-1910, Xirau va seguir el curs preparatori dels estudis de dret a la Universitat de Barcelona.⁵ Al llarg dels quatre anys acadèmics següents, Xirau va superar, a la Facultat de Dret d'aquesta mateixa universitat, els cursos corresponents a la llicenciatura de dret pròpiament dita. El 17 de juny de 1914, Xirau va efectuar l'exercici per a l'obtenció del grau de llicenciat en dret, va aconseguir la qualificació d'excel·lent i posteriorment va assolir el premi extraordinari de la llicenciatura en dret.⁶

L'expedient acadèmic corresponent a la llicenciatura cursada per Xirau a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona és extraordinàriament brillant. Si es tenen en compte totes les assignatures incloses en el curs preparatori i en els quatre cursos de la llicenciatura, resulta que Xirau va obtenir la màxima qualificació, és a dir, excel·lent i matrícula d'honor, en quinze assignatures, i va aconseguir la qualificació d'excel·lent en tres assignatures més; només en una assignatura va rebre la qualificació d'aprobat.⁷ A més a més, Xirau va superar la immensa majoria de les assignatures en la primera convocatòria.⁸

3. Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau.

4. Tant en la producció bibliogràfica de Josep Xirau com en treballs d'altres autors que citen Xirau, el nom d'aquest adopta diverses formes: Josep, Josep Ramon, José, José Ramón, J. R., entre altres.

5. Prenc la dada de l'expedient acadèmic de Xirau que es custodia a l'Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau.

6. Informació obtinguda de l'expedient acadèmic i del certificat d'estudis de la llicenciatura en dret de Xirau que es conserven a l'Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau.

7. Vegeu el certificat d'estudis corresponent a la llicenciatura en dret cursada per Xirau (Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau). Paradoxalment, l'única assignatura en què Xirau va rebre la qualificació mínima d'aprobat va ser la de procediments judicials, de què al cap de pocs anys arribaria a ser catedràtic, juntament amb la de pràctica forense i redacció d'instruments públics. És ben cert que Xirau es rescabala en aquesta última assignatura, en superar-la amb la màxima qualificació d'excel·lent i matrícula d'honor en el curs 1913-1914.

8. Ignoro quins problemes va poder tenir Xirau durant el curs 1912-1913. Però, a diferència del que va ocórrer en els anys acadèmics restants, en el curs mencionat Xirau no es va presentar a la primera convocatòria d'examen en dues assignatures: procediments judicials (que va superar, amb la qualificació d'aprobat, en la convocatòria extraordinària del mateix curs 1912-1913) i dret civil espanyol i foral (segon curs). En aquesta última assignatura, Xirau no es va presentar a la convocatòria ordinària d'examen del curs 1912-1913,

Immediatament després de concloure la llicenciatura de dret a la Universitat de Barcelona, Xirau es va traslladar a Madrid per cursar el doctorat. Recordem que, en aquell temps, aquest grau acadèmic només es podia obtenir a la Universitat de Madrid, és a dir, a la Universitat Central, segons la denominació de l'època.

I, en efecte, en aquesta universitat Xirau va cursar, durant l'any acadèmic 1914-1915, les assignatures corresponents al doctorat de dret, i va aconseguir en totes, com de costum, la qualificació d'excel·lent.⁹ El 18 de maig de 1916 Xirau va defensar la tesi doctoral, titulada «El concepto de donación», amb què va obtenir la qualificació d'excel·lent, i posteriorment va assolir, com en la llicenciatura, el premi extraordinari de doctorat.¹⁰

Així doncs, la tesi doctoral de Xirau va versar sobre un tema de dret privat, en concret, dret civil. Com hi haurà l'oportunitat de comprovar en fer referència a altres avatars posteriors de la biografia de Xirau, el dret privat sempre va exercir una forta atracció sobre els interessos intel·lectuals de Xirau.

El 22 de juliol de 1916, és a dir, poc més de dos mesos després de la lectura de la tesi doctoral, Xirau va presentar una instància¹¹ per sol·licitar prendre part en l'oposició convocada per cobrir la Càtedra de Procediments Judicials, Pràctica Forense i Redacció d'Instrumentes Públics de la Universitat de Múrcia.¹² Al seu torn, el 26 d'abril de 1917 Xirau va presentar una altra instància a fi de participar en l'oposició convocada per cobrir la càtedra de la mateixa assignatura a la Universitat de Salamanca.¹³ Les dues oposicions a què s'ha fet referència van ser acumulades.

---

ni tampoc a la convocatòria extraordinària d'aquest mateix curs, tot i que superaria aquesta assignatura en el curs següent, és a dir, el de 1913-1914 (i a més a més, amb la qualificació d'excel·lent i matrícula d'honor) (vegeu el certificat d'estudis de la llicenciatura en dret cursada per Xirau que es custodia a l'Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau).

9. És el que resulta de l'expedient acadèmic de Xirau, conservat a l'Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau.

10. Expedient acadèmic de Xirau (Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau).

11. Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau.

12. Cal tenir en compte que el pla d'estudis de 1928 canviaria la denominació d'aquesta matèria per la de dret processal.

13. Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau.

Dels catorze opositors que havien emplenat una instància per participar en les oposicions, només sis es van presentar per a la realització dels exercicis, i a més un d'aquests sis opositors es va retirar després de la realització del primer exercici.¹⁴ Les oposicions van concloure el febrer de 1918, amb el resultat següent: l'opositor Francisco Marcos Pelayo és proposat, per majoria, per a la Càtedra de Procediments Judicials, Pràctica Forense i Redacció d'Instruments Públics de la Universitat de Salamanca, mentre que Josep Xirau és proposat, per unanimitat, per ocupar la càtedra de la mateixa matèria a la Universitat de Múrcia.¹⁵ Després d'això, Josep Xirau és nomenat catedràtic de Procediments Judicials, Pràctica Forense i Redacció d'Instruments Públics a la Universitat de Múrcia mitjançant Reial ordre de 13 de març de 1918,¹⁶ quan només tenia vint-i-cinc anys.

A la Universitat de Múrcia, Xirau es va estar molt poc temps. En efecte, en virtut del concurs de trasllat corresponent, Xirau va ser nomenat catedràtic de la Universitat de Sevilla mitjançant Reial ordre de 17 de gener de 1917.¹⁷ Però ja al mes de setembre de 1919, Xirau va presentar instància per participar en les oposicions a la Càtedra de Dret Mercantil de la Universitat de Barcelona,¹⁸ cosa que posa en relleu els dos extrems següents: *a)* que Xirau té pressa, molta pressa, per tornar a Catalunya; *b)* que no ha perdut la seva inclinació pel dret privat, o, si es prefereix, que no se sent del tot a gust ensenyant procediments judicials. No sé quin va ser el resultat d'aquestes oposicions a la Càtedra de Dret Mercantil de la Universitat de Barcelona,¹⁹ però el que sí em consta és que Xirau va continuar ensenyant procediments judicials a la Universitat de Sevilla fins al 1925.

14. Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 32/7.348, lligall 5.363/5.

15. Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 32/7.348, lligall 5.363/5.

16. *Gaceta de Madrid* (21 març 1918).

17. *Gaceta de Madrid* (20 gener 1919).

18. Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau. El nom complet de l'assignatura era, en aquell temps, força peculiar: dret mercantil d'Espanya i de les principals nacions d'Europa i Amèrica.

19. Per prendre part en les oposicions a càtedra d'universitat, en aquella època s'exigia la presentació d'un programa de l'assignatura i d'un estudi científic sobre un tema corresponent a la matèria sobre la qual versés l'oposició. Sabem que Xirau va elaborar tant el programa de dret mercantil (programa que conté quaranta-vuit lliçons) com l'estudi referit, titulat *Valor de la norma consuetudinaria en derecho mercantil: Estudio sobre la naturaleza jurídica de los usos mercantiles*. El programa i l'estudi mencionat es conserven a l'Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau.

Des del final de la dècada dels vuitanta del segle XIX fins al 1925, l'assignatura de procediments judicials i pràctica forense havia estat impartida a la Universitat de Barcelona pel catedràtic d'aquesta assignatura, Magín Fàbrega y Cortés. Però el setembre de 1925 aquest professor cessa com a catedràtic per haver assolit l'edat de jubilació,²⁰ amb la qual cosa queda vacant la càtedra d'aquesta matèria a la universitat catalana.

Xirau va prendre part, amb èxit, en el concurs de trasllat corresponent, i va ser nomenat catedràtic de Procediments Judicials i Pràctica Forense de la Universitat de Barcelona mitjançant la Reial ordre de 12 de novembre de 1925.²¹ D'aquesta manera, Xirau feia realitat el seu desig de tornar a Catalunya. Xirau romandria a la Universitat de Barcelona fins al final de la guerra civil espanyola.²²

Després d'haver accedit a la Càtedra de Procediments Judicials, Xirau va efectuar algunes estades d'estudi i investigació en diverses universitats europees. Aquest contacte amb la ciència jurídica processal que s'estava fent aleshores en altres països europeus, sobretot a Alemanya i Itàlia, va ser decisiu no només per a la formació jurídica de Xirau, sinó també per a la renovació dels estudis processals iniciada a Espanya durant la dècada dels anys vint del segle passat, com indicaré posteriorment.

En aquest aspecte, sabem que el 22 d'abril de 1924 el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts va acordar concedir a Xirau una beca o pensió de mil pessetes destinades a despeses de viatge i matrícula per ampliar estudis a les universitats de Berna, Roma, Munic i Berlín durant onze mesos, és a dir, des del 15 de maig de 1924 fins al 15 d'abril de 1925.²³ Xirau va demanar que la pensió concedida s'interrompés durant els mesos d'agost i setembre del 1924, i se l'autoritzés per seguir els estudis a França, i no, com estava previst, a Suïssa i Alemanya. El Ministeri va acollir la petició de Xirau, tenint en compte les vacances estivals de les universitats alemanyes i la carestia que havia experimentat la vida a Alemanya.²⁴ Tam-

20. *Gaceta de Madrid* (27 setembre 1925).

21. *Gaceta de Madrid* (18 novembre 1925).

22. Una altra mostra més de l'interès que Josep Xirau va continuar sentint respecte del dret privat és la següent: ens consta que Xirau no només va ocupar a la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona la càtedra de què era titular, o sigui, la de Dret Processal, sinó que, durant un temps, també va ensenyar institucions de dret civil, segons es desprèn de la Reial ordre de 17 de desembre de 1930 (*Gaceta de Madrid*, 21 desembre 1930).

23. *Gaceta de Madrid* (3 maig 1924).

24. *Gaceta de Madrid* (5 setembre 1924) i Arxiu General de l'Administració, secció Educació, caixa 31/16.953, expedient personal de Josep Xirau.

bé ens consta que Xirau va ampliar els estudis a la Universitat de Roma amb un dels més prestigiosos processalistes italians i europeus del segle XX: Chiovenda.²⁵ Així mateix, Xirau va mantenir unes intenses relacions científiques i d'amistat amb un altre dels màxims juristes italians i europeus del segle passat: Calamandrei.²⁶ D'altra banda, se sap que Xirau va estar estudiant a la Universitat de Berlín al final dels anys vint del segle XX,²⁷ encara que no he pogut concretar en quines altres universitats alemanyes va ampliar estudis.²⁸

A la conclusió de la Guerra Civil, Xirau es va veure forçat a emprendre el camí de l'exili, i va establir-se a França.²⁹ En aquest país va acon-

25. Vegeu el treball de Xirau inclòs en la traducció al castellà de la monografia de Chiovenda: XIRAU, «José Chiovenda», a CHIOVENDA, *La condena en costas*, Madrid, 1928, p. 11; ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», a *Estudios diversos de derecho procesal*, Barcelona, Librería Bosch, 1985, p. 264, també remarca que Xirau va estudiar amb Chiovenda a la Universitat de Roma.

26. Els vincles de col·laboració científica i d'amistat entre Xirau i Calamandrei van ser especialment profunds i van perdurar fins a la mort de Calamandrei, que es va produir el 1956. Un exemple emotiu d'aquestes relacions es pot trobar en la carta que Calamandrei va escriure a Xirau el 29 de setembre de 1953, que conclou amb les paraules següents: «Scrivimi. Io speravo di visitare la Spagna (dove non sono mai stato) dopo che ci fossero tornati, colla libertà, gli amici ancora in esilio. Ma purtroppo mi pare che in questi ultimi tempi il regime franchista si sia rafforzato ed io morirò senza aver visto la Spagna! Un'affettuosa e memore stretta di mano» (CALAMANDREI, *Lettere 1915-1956*, vol. II, ed. a cura de G. AGOSTI i A. GALANTE GARRONE, Florència, 1968, p. 376-377). D'altra banda, Xirau va traduir al castellà, amb el títol *Demasiados abogados*, Madrid, 1926, el llibre de CALAMANDREI, *Troppi avvocati!*, Florència, 1921. Aquesta traducció castellana de Xirau de la citada obra de Calamandrei ha estat reeditada recentment per l'editorial Reus (Madrid, 2006).

27. Així ho diu el mateix Xirau en l'emotiva nota necrològica que va dedicar al gran jurista Herman Heller, que havia fugit de la persecució nazi i s'havia refugiat a Madrid, on trobaria la mort (vegeu XIRAU, «Herman Heller», *Revista Jurídica*, núm. 7 (juliol-setembre 1933), p. 323-324). En efecte, Xirau afirma: «El vaig tractar a Berlín intensament durant el segon semestre de 1928. Vaig assistir al seu curs i moltes vegades, en acabar les classes, passejàvem junts llarga estona» (XIRAU, «Herman Heller», *Revista...*, p. 323).

28. ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 264, al·ludeix a l'ampliació d'estudis que Xirau va dur a terme a Alemanya, però tampoc no concreta les universitats alemanyes on va estudiar.

29. El terrible sotrac que la Guerra Civil va suposar per a la universitat espanyola resulta aterridor en l'àmbit dels estudis processals. Unes poques xifres són suficients per donar una idea clara de la situació: al començament de la Guerra Civil, hi havia dotze facultats de dret a Espanya, amb la mateixa quantitat de càtedres de Dret Processal, de les quals dues estaven vacants; per tant, eren deu els catedràtics de Dret Processal que estaven en actiu. Si es fa un breu recompte d'aquests deu catedràtics al terme de la guerra, s'obté el següent: Becaña, assassinat al cap de poc d'haver-se iniciat la Guerra Civil; Xirau, exiliat; Alcalá-Zamora y Castillo (fill de qui va ser el primer president de la Segona República espanyola), exiliat; Bonilla, exiliat; Pina, exiliat; Marcos Pelayo, mort a la presó

seguir de reprendre l'activitat investigadora, concretament a l'Institut de Droit Comparé de Lió, el director del qual era el prestigiós iuscomparatista Edouard Lambert.³⁰ Xirau va arribar a dirigir el butlletí que publicava aquest institut de dret comparat.³¹

El 1949, Xirau va entrar a treballar a la UNESCO i, al cap de poc temps, va ingressar com a funcionari de l'ONU. Va viure a Nova York i, posteriorment, a Ginebra, on va exercir el càrrec de cap de la Secció Espanyola de Traducció.³² Xirau es va jubilar a Ginebra l'any 1958,³³ però segons remarca Alcalá-Zamora y Castillo, va seguir col·laborant amb la UNESCO fins a l'edat de vuitanta-dos anys.³⁴ Durant aquest llarg període final de la seva vida, Xirau va preferir mantenir-se al marge dels estudis processals o, almenys, de les activitats desenvolupades pels estudiosos del dret processal. En aquest sentit, Alcalá-Zamora y Castillo conta que va convidar Xirau a participar en el Cinquè Congrés Internacional de Dret Processal, que va tenir lloc a Mèxic el 1972, però Xirau va declinar la invitació.³⁵

---

després de la guerra; Gómez Orbaneja, exiliat, depurat i, anys més tard, reposat en la càtedra, tot i que amb trasllat forçós a la Universitat de Salamanca (vegeu ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 264; vegeu també SERRANO GONZÁLEZ, *Un día en la vida de José Castán Tobeñas*, València, 2001, p. 35; FAIRÉN GUILLÉN, *Panorama crítico del proceso civil español (1938-1998)*, Madrid, 1998, p. 71; RAMOS MÉNDEZ, *Bibliografía procesal española (1978-2000)*, Barcelona, 2001, p. 21). En conseqüència, tal com remarca Alcalá-Zamora y Castillo, únicament tres catedràtics de Dret Processal «se salvaron de la quema: Valladolid, Mauro Miguel y Romero (padre de Carlos de Miguel, sucesor suyo en la misma materia y en la propia ciudad, al cabo de los años); Zaragoza, Leonardo Prieto Castro, aunque tuviese que capear algún vendaval, y Oviedo, José Serrano Suárez, sin novedad en el frente» (vegeu ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 264).

30. Vegeu ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 265; en la breu ressenya biogràfica sobre Josep Xirau que apareix en el llibre col·lectiu titulat *8 Conferències sobre Catalunya*, Barcelona, Proa, 1971, p. 35, s'indica que Xirau va ser secretari de l'Institut de Droit Comparé de la Universitat de Lió.

31. Vegeu Josep R. XIRAU *et al.*, *8 Conferències sobre Catalunya*, p. 35.

32. Vegeu Josep R. XIRAU *et al.*, *8 Conferències sobre Catalunya*, p. 35.

33. Vegeu Josep R. XIRAU *et al.*, *8 Conferències sobre Catalunya*, p. 35-36.

34. Vegeu ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 265.

35. Vegeu ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 267. L'any 1972 Alcalá-Zamora y Castillo encara estava exiliat a Mèxic, i treballava com a docent i investigador a la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic.

En relació amb això que s'acaba de dir, van tenir lloc uns fets que, al seu torn, mostren l'acarnissament de què va fer gala la persecució política perpetrada pel règim franquista contra els vençuts a la Guerra Civil. Aquests fets als quals em referiré es van produir, concretament, a mitjan dècada dels seixanta del segle passat. En aquella època, el magistrat jutge especial d'executòries, adscrit a la Comissió Liquidadora de Responsabilitats Polítiques, va demanar, mitjançant l'exhort corresponent, al Jutjat Degà de Barcelona que esbrinés si els germans Josep i Joaquim Xirau vivien a Barcelona i que, en aquest cas, en localitzés el domicili. Fets les indagacions corresponents, la policia de Barcelona va informar que Joaquim Xirau havia mort a Mèxic i que Josep Xirau vivia a París.³⁶ L'11 de desembre de 1964, el ministeri fiscal va promoure expedient d'indult a favor dels dos germans, Josep i Joaquim, amb relació a la sentència que el Tribunal Regional de Responsabilitats Polítiques de Barcelona havia dictat el 30 de juny de 1941, i mitjançant la qual els dos germans havien estat condemnats a la pèrdua total dels seus béns, a la inhabilitació absoluta perpètua i a l'estranyament perpetu del territori espanyol. El 17 de març de 1965, el president de la Comissió Liquidadora de Responsabilitats Polítiques va ordenar que el cap provincial de Falange i de les JONS de Barcelona informés sobre la possible concessió del indult a Josep i Joaquim Xirau.³⁷ Doncs bé, el cap provincial del Moviment a Barcelona, Ibáñez Freire,³⁸ va subscriure un informe, datat del 8 d'abril de 1965, i dirigit al president de la Comissió Liquidadora de Responsabilitats Polítiques, en què manifestava que no s'oposava a l'indult si aquest es limitava a deixar sense efecte les mesures de caràcter patrimonial que s'havien acordat contra els germans Josep i Joaquim Xirau, però que, per contra, s'oposava a la concessió de l'indult si el que es pretenia amb això era atorgar a Josep Xirau la rehabilitació personal o professional,³⁹ tenint en compte que el seu germà Joaquim ja havia mort a l'exili.⁴⁰ El cap provincial de la Falan-

36. Arxiu General de l'Administració, secció Justícia, caixa 75/1.283.

37. Arxiu General de l'Administració, secció Justícia, caixa 75/1.283.

38. Antonio Ibáñez Freire arribaria a ser capità general de la IV Regió Militar, i més tard, durant la transició política espanyola, va ocupar el càrrec de ministre de l'Interior en un dels governs d'Adolfo Suárez.

39. Arxiu General de l'Administració, secció Justícia, caixa 75/1.283.

40. En efecte, Joaquim Xirau havia mort a Mèxic el 10 d'abril de 1946, com a conseqüència d'un accident: vegeu, per exemple, la breu ressenya biogràfica sobre Joaquim Xirau redactada pel seu fill Ramon Xirau, que pot consultar-se a Internet, Ramon XIRAU, «Joaquín Xirau (1895-1946): Un esbozo», *Estudios (Mèxic)*, (1986), p. 61-64. Ramon

ge insistia, en aquest mateix informe, que considerava improcedent que Josep Xirau tornés a Espanya, ja que això podria ser interpretat per molts opositors al règim polític de Franco com un signe de claudicació o debilitat del règim.⁴¹ En vista de l'informe mencionat, el 4 de maig de 1965 el ministeri fiscal va redactar un escrit en què manifestava que deixava sense efecte la tramitació de l'indult particular i que calia decretar l'arxiu d'aquest expedient.⁴² I, en efecte, el 5 de maig de 1965, la Comissió Liquidadora de Responsabilitats Polítiques va ordenar arxivar les actuacions i retornar l'expedient a l'Audiència Provincial de Barcelona.⁴³

Durant els darrers anys de la seva vida, Xirau va residir a la població marítima francesa de Villefranche-sur-Mer,⁴⁴ i va morir en aquesta mateixa localitat el 22 de gener de 1982.⁴⁵

TASQUES POLÍTQUES, JURIDICOPOLÍTQUES I DE GESTIÓ UNIVERSITÀRIA EXERCIDES PER JOSEP XIRAU

Des de l'inici dels anys vint del segle passat fins a l'exili, Josep Xirau va participar intensament en la vida política del país. En aquest sentit, cal tenir en compte que, com el seu germà Joaquim, va formar part del grup de fundadors d'Unió Socialista de Catalunya, creada l'any 1923.⁴⁶

Xirau, fill de Joaquim, és un insigne filòsof i brillant poeta, el nom propi del qual (Ramon) coincideix amb el segon dels noms del seu oncle, el processalista, ja que aquest últim, segons sabem, es deia Josep Ramon. Però, com ja he indicat, el pare de Josep Ramon i Joaquim també es deia Ramon.

41. Arxiu General de l'Administració, secció Justícia, caixa 75/1.283.

42. Arxiu General de l'Administració, secció Justícia, caixa 75/1.283.

43. Arxiu General de l'Administració, secció Justícia, caixa 75/1.283.

44. ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 265, exposa les aficions marineres que tenia Josep Xirau. Pel que fa a mi, afegiré un apunt que corrobora l'observació d'Alcalá-Zamora y Castillo. Com ja he indicat, el 30 de juny de 1941 el Tribunal de Responsabilitats Polítiques va dictar sentència mitjançant la qual es van imposar a Josep Xirau i al seu germà Joaquim (aquells dies ambdós es trobaven exiliats) diverses sancions, una de les quals era la pèrdua de tots els seus béns. Doncs bé, l'únic bé pertanyent a Josep Xirau que va poder ser localitzat era un balandre que tenia a Barcelona (Arxiu General de l'Administració, secció Justícia, caixa 75/1.283).

45. ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 263.

46. Vegeu ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 265; així mateix, A. BALCELLS, «Campalans, el debat amb Fabra Ribas i el naixement de la USC», a *75 aniversari. Unió Socialista de Catalunya*, Barcelona, Fundació Campalans, 1999, p. 31.

Així mateix, Josep Xirau va ser elegit diputat a les Corts Constituents de la Segona República, i va ocupar aquest càrrec entre el 1931 i el 1933.⁴⁷ Es tracta de només dos exemples de l'activitat política desplegada per Josep Xirau en aquest període de la seva vida.⁴⁸

D'altra banda, Xirau va ser vocal de la Comissió Jurídica Assessora de la República, càrrec del qual va dimitir l'abril de 1933,⁴⁹ i també va formar part de la Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat de Catalunya.⁵⁰

Amb referència a l'activitat realitzada per Xirau en l'àmbit de la gestió universitària, cal remarcar que va ser degà de la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona.⁵¹ Però, dins d'aquest mateix terreny, hi ha un altre vessant de Xirau que ofereix molta més rellevància. En efecte, Xirau va tenir un protagonisme central en el projecte de renovació cultural i pedagògica que va representar, durant la Segona República espanyola, la Universitat Autònoma de Barcelona.⁵² Xirau va ser, a més de vocal i secretari general del Patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona, un dels principals impulsors i animadors d'aquest projecte universitari.⁵³

47. Vegeu ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 265. Josep Xirau, com el seu germà Antoni, va ser elegit diputat per la circumscripció de Barcelona en les eleccions generals a Corts Constituents celebrades el 28 de juny de 1931 (Arxiu Històric de Diputats del Congrés dels Diputats).

48. En la sentència de 30 de juny de 1941 dictada pel Tribunal de Responsabilitats Polítiques, mitjançant la qual es condemna Josep i Joaquim Xirau, es declaren com a fets provats, entre altres, que Josep Xirau havia estat diputat del Parlament de Catalunya i president del Sindicat de Treballadors de l'Ensenyament Universitari (Arxiu General de l'Administració, secció Justícia, caixa 75/1.283).

49. *Gaceta de Madrid* (30 abril 1933).

50. Vegeu la nota en què s'informa de la creació d'aquesta comissió i de la seva composició, que figura publicada en la *Revista Jurídica*, núm. 6 (abril-juny 1933), p. 199-201. La *Revista Jurídica* estava dirigida, precisament, per Josep Xirau i era editada per la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona.

51. Vegeu la ressenya biogràfica sobre Xirau que apareix a 8 *Conferències sobre Catalunya*, p. 35; també, per exemple, D. MARTÍNEZ FIOL, *La sindicació dels funcionaris de la Generalitat de Catalunya (1931-1939)*, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, p. 68.

52. Vegeu la conferència de Josep XIRAU, «La Universitat futura», a *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, Barcelona, 1935, p. 183-196. Una part important d'aquesta locució va ser reproduïda per Xirau en la conferència posterior que va pronunciar el 14 de març de 1969 a París (vegeu XIRAU, «La Universitat Autònoma de Barcelona», a 8 *Conferències sobre Catalunya*, p. 33-65). Vegeu també l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona, aprovat el 7 de setembre de 1933 (*Gaceta de Madrid*, 8 setembre 1933).

53. Vegeu, a títol d'exemple, la ressenya biogràfica ja mencionada sobre Xirau publicada a 8 *Conferències sobre Catalunya*, p. 35. Josep Xirau recordava que, ja el 14 d'abril

Com és sabut, des del final del segle XIX, s'havia anat estenent un corrent d'opinió creixent favorable a la introducció d'una profunda renovació i modernització pedagògica i científica a la universitat espanyola. Es tractava, en síntesi, de procurar familiaritzar-se amb els mètodes d'ensenyament i d'investigació que estaven a l'avantguarda a les universitats europees, entrant en contacte, al mateix temps, amb els resultats que havia assolit la ciència més avançada que s'estava fent aleshores a Europa.

Aquest moviment renovador i modernitzador també va arribar als estudis de dret processal. Des de l'inici dels anys vint del passat segle XX, uns quants joves espanyols interessats en l'estudi d'aquesta branca jurídica van començar a traslladar-se a diverses universitats europees per ampliar estudis. Van acudir, sobretot, a universitats alemanyes i italianes. I, de manera immediata, van començar a introduir i difondre la ciència jurídica processal que s'anava creant en aquests països europeus i que, tradicionalment, se sol englobar sota la denominació de *dogmàtica processal* o *dogmàtica jurídica processal*. Es tractava d'una orientació dels estudis processals que predominava a Itàlia, aproximadament, des de l'inici del segle XX, però que a Alemanya havia florit molt abans, és a dir, des de la segona meitat del segle XIX.⁵⁴ En realitat, en la dèca-

---

de 1931, s'havia fet càrrec de la Universitat de Barcelona una comissaria presidida per ell mateix, la qual va preparar el projecte d'estatut d'autonomia de la Universitat de Barcelona (vegeu XIRAU, «La Universitat Autònoma de Barcelona», a 8 *Conferències...*, p. 42). 54. És difícil dir en poques paraules en què consistia aquesta nova orientació dels estudis processals que s'havia iniciat a Alemanya durant la segona meitat del segle XIX, i que, posteriorment, havia penetrat a Itàlia des de l'inici del segle XX. Tot i així, n'intentaré efectuar un breu esbós. Els trets essencials que caracteritzen aquesta nova orientació dels estudis processals poden reduir-se als següents: a) En primer lloc, es produeix un canvi de mètode en l'estudi de les qüestions jurídiques relatives als processos judicials, de manera que el mètode exeegètic tradicional, consistent fonamentalment en la interpretació literal de les normes legals reguladores dels procediments judicials, és substituït pel mètode dogmàtic o sistemàtic; en aquest mètode, partint del contingut d'aquelles normes legals, es duen a terme operacions d'abstracció i d'inducció, dirigides a inferir i enunciar els conceptes i principis generals en què s'inspira el dret positiu, a fi que aquests serveixin, al seu torn, de premisses de les quals es puguin extreure, a través del procés de deducció lògica corresponent, solucions per als problemes jurídics concrets que es plantegen en la realitat. b) Així mateix, el nou enfocament dels estudis processals a què s'està fent referència distingeix en els litigis civils dues classes de relacions jurídiques: 1) d'una banda, hi hauria la relació jurídica a què es refereix o sobre què versa el procés judi-

da dels vint del segle passat l'avantguarda dels estudis processals ja s'havia desplaçat des d'Alemanya fins a Itàlia, tot i que a Alemanya hi continuava havent uns processalistes extraordinaris. Des de l'inici del segle xx, alguns processalistes italians de primera fila, amb el cèlebre Chiovenda al capdavant, però seguit per altres una mica més joves (Carnelutti, Redenti i Calamandrei, sobretot), introdueixen a Itàlia aquesta nova orientació dels estudis processals, que havia sorgit a Alemanya. Però no es limiten a propagar a Itàlia les noves concepcions doctrinals, sinó que les perfeccionen i desenvolupen amb creacions summament originals.

Tal com he tractat de posar en relleu, Xirau va ser un d'aquells joves estudiosos que van sortir a ampliar estudis a diverses universitats europees. Doncs bé, segons el meu parer la contribució principal de Xirau als estudis jurídics radica, precisament, en el paper fonamental que va exercir en la difusió a Espanya de la moderna dogmàtica processal alemanya⁵⁵ i italiana durant la primera fase d'aquesta introducció a Espanya de la ciència jurídica processal alemanya i italiana, és a dir, al llarg del període que va des de l'inici dels anys vint del segle xx fins al començament de la guerra civil espanyola. Certament, Xirau no va ser l'únic jurista espanyol que va participar en aquesta primera tasca de difusió de la doctrina processal alemanya i italiana. Altres processalistes, i assenyaladament Beceña,⁵⁶ també van tenir un paper destacat. Però sense entrar a fer comparacions que poden resultar odioses, allò que és indubtable és l'extraor-

---

cial, la qual és una relació que existeix entre la part demandant i la part demandada, i està regida per normes substantives de dret privat; 2) de l'altra, hi hauria la relació jurídica processal, els subjectes de la qual són les parts processals i un òrgan públic, o sigui, l'òrgan judicial, i que està regida per normes de dret públic. c) Finalment, la nova orientació dels estudis processals dóna una nova configuració a l'acció judicial, de manera que aquesta ja no seria una simple facultat integrant o dependent del dret subjectiu privat que es fa valer en el procés judicial, com sostenien les concepcions predominants amb anterioritat, sinó que l'acció constituiria un dret autònom i diferent d'aquest dret subjectiu privat. Aquest dret autònom seria el dret d'acció.

55. Les al·lusions a la doctrina o a la dogmàtica processal alemanya que s'efectuen en aquest escrit han de ser interpretades en un sentit ampli, és a dir, es refereixen, en general, a tots els treballs de dret processal publicats en llengua alemanya, amb independència que s'atribueixin a autors alemanys o, per contra, procedeixin d'autors no alemanys.

56. L'estudi més complet sobre la figura, la vida i l'obra de Beceña és el de MONTERO AROCA, «Aproximación a la biografía de Francisco Beceña», a *Estudios de derecho procesal*, Barcelona, 1981, p. 603 i seg. Aquest treball de Montero també s'havia publicat en la *Revista de Derecho Procesal Iberoamericana* (1980), p. 131 i seg.

dinària rellevància del treball desenvolupat per Xirau en aquest àmbit concret.⁵⁷

A continuació mencionaré, sense ànim d'exhaustivitat, algunes de les aportacions més importants efectuades per Xirau a la difusió a Espanya de la doctrina processal alemanya i italiana:

a) Com ja he indicat, l'any 1926 Xirau va traduir al castellà, amb el títol *Demasiados abogados*, el llibre de Piero Calamandrei *Troppi avvocati!* (Florència, 1921). Aquesta traducció castellana de Xirau de la citada obra de Calamandrei ha estat reeditada recentment per l'editorial Reus (Madrid, 2006). D'altra banda, Xirau també va traduir al castellà, amb el títol de *El beneficio de pobreza: La defensa por pobre en el derecho procesal civil* (Madrid: Reus, 1927), l'obra de Gaetano Franceschini *Il patrocinio gratuito nel diritto giudiziario civile* (Torí: Bocca, 1903), concernent a un problema clàssic: la dificultat que la manca de recursos econòmics provoca en la defensa dels drets propis davant els tribunals.

b) Així mateix, Xirau és l'autor de les notes que acompanyen la traducció al castellà de la important monografia escrita per Chiovenda *La condanna nelle spese giudiziali* (Torí: Bocca, 1901).⁵⁸ La traducció castellana es va publicar amb el títol *La condena en costas* (Madrid, 1928).⁵⁹

c) Xirau també va publicar diverses ressenyes sobre treballs de dret processal basats, en més o menys mesura, en el mètode sistemàtic, propi de la dogmàtica processal. En aquest terreny, s'inclou la ressenya que va

57. Vegeu, per exemple, SENTÍS MELENDO, «Hugo Alsina y nuestro derecho procesal», a *Estudios de derecho procesal*, vol. II, Buenos Aires, Ediciones Jurídicas Europa-América, 1967, p. 58-60.

58. Com remarca encertadament ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 267, les anotacions de Xirau a la traducció castellana de la monografia de Chiovenda «contienen no sólo referencias a nuestro ordenamiento jurídico, sino a menudo también al francés, alemán, austriaco, suizo e incluso a veces, con fines de actualización, al propio italiano, y las hallamos en unas ciento cincuenta páginas, con longitud muy variable, desde meras concordancias de una línea, a desarrollos mucho más amplios, pero tanto unas como otras de gran utilidad para proyectar las enseñanzas de Chiovenda sobre condena en costas al ámbito de nuestro enjuiciamiento».

59. FAIRÉN GUILLÉN, *Panorama crítico del proceso civil español (1938-1998)*, Madrid, 1998, p. 70, afirma, erròniament, que Xirau «había traducido del italiano la monografía de CHIOVENDA, *La condena en costas*». El que va fer Xirau va ser anotar la traducció castellana de la citada obra de Chiovenda, ja que la traducció va ser realitzada per A. de la Puente y Quijano. En el mateix error havia incorregut BECEÑA, *Magistratura y justicia*, Madrid, Librería General de Victoriano Suárez, 1928, p. 367.

escriure sobre l'obra de Beceña titulada *Magistratura y justicia* (el llibre de Beceña va ser editat per la Librería General de Victoriano Suárez i va ser publicat a Madrid l'any 1928); la ressenya de Xirau sobre la citada obra de Beceña va aparèixer en la *Revista de Derecho Privado* (1929, núm. 189, p. 223-224). D'altra banda, en la *Revista Jurídica*, dirigida per Xirau, aquest va ressenyar diferents estudis processals, entre els quals cal citar els següents: 1) Calamari, *Il 'favor matrimonii' nel processo matrimoniale canonico e civile* (Pàdua: Cedam, 1932) (núm. 8, octubre-desembre 1933, p. 593); 2) Eurico Padi, *Studi sul processo attico* (Pàdua: Cedam, 1933) (aquesta ressenya de Xirau va sortir a la llum en el mateix número de la *Revista Jurídica* que la ressenya anterior, p. 593-594); 3) Florián, *Elementos de derecho procesal penal*, traducció i referències al dret espanyol per L. Prieto-Castro (Barcelona: Bosch, 1934) (aquesta ressenya també es va publicar en el mateix número de la *Revista Jurídica* en què es van publicar els dos anteriors, p. 594);⁶⁰ 4) Xirau va ressenyar conjuntament, en el mateix número de la *Revista Jurídica* (núm. 9, gener-març 1934, p. 168-169), tres treballs de Prieto Castro:⁶¹ *La acción declarativa: Un estudio de historia, doctrina y legislación procesales* (Madrid: Reus, 1932), «El proceso civil alemán» (extracte de la revista *Universidad de Saragossa*, 1933) i «El derecho procesal y su enseñanza universitaria» (extracte del *Boletín de la Universidad de Granada*, 1932). Al seu torn, en els números successius de la mateixa *Revista Jurídica* Xirau va anar donant notícia de la publicació de nombrosos treballs de dret processal.

d) Xirau va publicar alguns treballs destinats específicament a analitzar l'evolució de la doctrina processal. Com he indicat, Xirau va anotar la traducció al castellà de la monografia de Chiovenda *La condanna nelle*

60. Xirau afirma que «la tasca del professor Prieto Castro ajuda, amb eficàcia, a manejar aquest llibre dins del sistema de les lleis espanyoles» (XIRAU, *Revista Jurídica*, núm. 8 (1933), p. 594).

61. Xirau elogia Prieto Castro amb els termes següents: «El jove professor de Saragossa manté un ritme d'activitat que ajuda a confiar l'esperança suara posada en ell, a ésser incorporat a una càtedra universitària, que seria un bon esforç en les rengleres no massa nodrides dels processalistes espanyols» (XIRAU, *Revista Jurídica*, núm. 8 (1933), p. 168). Xirau al·ludeix al triomf que recentment havia obtingut Prieto Castro en les oposicions a la Càtedra de Dret Processal de la Universitat de Saragossa, que havien tingut lloc l'any 1932. Sobre aquestes oposicions, vegeu el meu treball «Las oposiciones a la Cátedra de Derecho Procesal de la Universidad de Zaragoza celebradas en 1932: mito y realidad», *Justicia*, núm. 1-2 (2008).

spese giudiziali. Però no es va limitar a redactar les notes d'aquesta traducció. Xirau també va redactar un ampli escrit, titulat *José Chiovenda*, el qual apareix inclòs al començament del llibre que conté la traducció de la citada obra de Chiovenda. L'estudi de Xirau, clarament influenciat per Calamandrei,⁶² conté una informació minuciosa, no només sobre la figura i l'obra de Chiovenda, sinó també respecte a l'evolució de la doctrina processal italiana. Més breu, però també molt interessant, és el pròleg que Xirau va redactar per a la seva traducció al castellà de l'obra de Calamandrei *Troppi avvocati!* (ja sabem que la traducció castellana es va publicar amb el títol *Demasiados abogados*). En aquest pròleg, Xirau torna a ocupar-se de l'evolució de la doctrina processal italiana i es refereix, així mateix, a la figura i a l'obra jurídica de Calamandrei.

e) Xirau va dedicar algunes necrologies a processalistes europeus de la màxima categoria, en què va examinar, amb la concisió pròpia d'aquesta classe d'escrits, les contribucions processals més rellevants degudes als autors recordats en aquestes notes necrològiques. En aquest sentit, destaquen les necrologies de Xirau sobre Wach i Klein (publicades en la *Revista de Derecho Privado*, núm. 169, 1927, p. 1-3).

f) El processalista italià Cipriani ha donat a conèixer la invitació que la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona va dirigir el març de 1928 a Chiovenda perquè pronunciés una sèrie de conferències en aquesta universitat.⁶³ En aquest treball, Cipriani recorda que «en Barcelona, en aquellos años, los procedimientos civiles eran explicados por un gran admirador de Chiovenda, por José R. Xirau». Per això, és raonable suposar que la iniciativa d'aquesta invitació partís de Xirau.

ALTRES APORTACIONS DE XIRAU ALS ESTUDIS JURÍDICS

Tot i ser important el paper exercit per Xirau en la difusió a Espanya de la dogmàtica processal alemanya i italiana durant la primera fase d'in-

62. En el meu estudi «Una reseña tardía con algunos episodios tempranos», *Justicia*, núm. 2 (1999), p. 99 i seg., vaig intentar posar de manifest la influència de Calamandrei sobre el citat treball de Xirau relatiu a la figura i l'obra de Chiovenda (*La condanna...*, p. 215 i seg.). Haig d'indicar que el meu escrit va estar motivat per la publicació de la magnífica obra de CIPRIANI, *Storie di processualisti e di oligarchi: La procedura civile nel Regno d'Italia (1866-1936)*, Milà, Giuffrè, 1991, que havia tingut lloc uns anys abans.

63. CIPRIANI, «Las conferencias no pronunciadas por Giuseppe Chiovenda en Barcelona», trad. de Montero Aroca, *Revista de Derecho Procesal*, núm. 1 (1995), p. 289-294.

traducció d'aquesta doctrina processal, la contribució de Xirau als estudis jurídics no es va limitar a aquesta tasca. A continuació em referiré, també sense afany d'exhaustivitat, a algunes d'aquestes altres aportacions jurídiques de Xirau:

a) Xirau va publicar un interessant estudi titulat «Le condizioni attuali del processo civile in Spagna» en la cèlebre *Rivista di Diritto Processuale Civile*, fundada per Chiovenda, Carnelutti i Calamandrei. Com remarca Alcalá-Zamora y Castillo, Xirau va ser «el primer procesalista espanyol cuya firma hallamos en una publicación de la extraordinaria jerarquía de la *Rivista di Diritto Processuale Civile*, con el artículo “Le condizioni attuali del processo civile in Ispagna”, publicado en el segundo año de vida de la misma (1925, I, p. 148-156)».⁶⁴ Quant a mi, afegiré que, segons vaig tractar de posar en relleu en un altre treball,⁶⁵ la publicació d'aquest treball de Xirau en la *Rivista di Diritto Processuale Civile* va ser motivada per una proposta o invitació que li va fer Calamandrei.

b) L'any 1927 es va publicar un llibre d'estudis en homenatge a Chiovenda, *Studi di diritto processuale in onore di Giuseppe Chiovenda* (Pàdua: Cedam, 1927), i Xirau va col·laborar en aquest llibre amb l'estudi «La funzione giurisdizionale e la equità» (p. 835-847). Només dos procesalistes espanyols van participar en l'obra mencionada, Xirau i Beceña.

c) En l'àmbit del dret civil, Xirau va publicar la tesi doctoral *El concepto de la donación* (Madrid: Fortanet, 1917).

d) Sobre el mateix tema de la donació versa el treball de Xirau «Estudio sobre la formación del concepto de la donación en el derecho privado» (*Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, núm. 148, 1923, p. 297 i seg.).

e) Dins encara de l'àmbit del dret privat, cal incloure la traducció al castellà que Xirau va realitzar de l'obra de Louis Rigaud, *El derecho real: historia y teorías* (Madrid: Reus, 1928). Aquesta traducció de Xirau ha estat reeditada recentment (Madrid: Reus, 2004).

f) Ja en l'exili, Xirau va publicar, en coautoria amb Édouard Lambert, una important monografia titulada *L'ancêtre américain du droit comparé: la doctrine du Juge Story* (París: Librairie du Recueil Sirey, 1947).

64. Vegeu ALCALÁ-ZAMORA Y CASTILLO, «Necrología de José Ramón Xirau Palau, decano de los procesalistas españoles», p. 266.

65. Faig referència al meu escrit *Una reseña tardía con algunos episodios tempranos*, p. 216.

Aquesta obra va ser objecte d'una ressenya elogiosa, publicada en el *Boletín del Instituto de Derecho Comparado de México* (núm. 4, gener-abril 1949),⁶⁶ firmada per J. E. F., que, segons crec, correspon a les inicials de Javier Elola Fernández.⁶⁷

g) Finalment, com he indicat, Xirau va fundar i dirigir la *Revista Jurídica*, publicada per la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona.⁶⁸ La revista tenia una periodicitat trimestral i se'n van publicar nou números, encara que els números 3 i 4 van aparèixer reunits en un sol volum. El primer número de la citada revista correspon al primer trimestre de 1932, mentre que l'últim número publicat (el 9) és el corresponent al primer trimestre de 1934. La revista es publicava en català, tot i que també hi ha diversos articles i col·laboracions en castellà. Mencionaré un parell d'episodis que poden semblar simples anècdotes, però que, en realitat, revelen amb força claredat quina era l'orientació de la revista: 1) el primer article del primer número de la *Revista Jurídica* és la versió en català d'un treball de Calamandrei («La condemna», *Revista Jurídica*, núm. 1 (1932), p. 5-19); això vol dir que la traducció catalana d'aquest treball es va publicar a Espanya abans que aquest estudi fos publicat a Itàlia en la versió original («La condanna», a *Studi in onore de Federico Cammeo*, Pàdua, 1933, p. 193-205);⁶⁹ 2) en el primer número de 1933, és a dir, el corresponent al primer trimestre d'aquest any, la *Revista Jurídica* publica a la pàgina 56 una nota breu titulada «Els professors alemanys i la situació política de llur poble», en què diu el següent:

66. La ressenya s'obre amb aquestes paraules: «Eduardo Lambert, probablemente el más activo propulsor de las modernas concepciones del derecho comparado, cuya vida, recientemente extinguida (1947), estuvo consagrada a las investigaciones jurídico comparativas, une su nombre al de J. R. Xirau, otro de tantos ilustres juristas y profesores españoles que han preferido el exilio al ejercicio de su profesión bajo el fascismo, la bota militar y la censura eclesiástica, para ofrecernos el libro que vamos a reseñar».

67. Agraïxo a Consuelo Ruiz de la Fuente l'ajuda prestada per esbrinar la dada que s'indica.

68. No és fàcil trobar actualment exemplars d'aquesta *Revista Jurídica*. Tinc la sort de posseir-ne una col·lecció completa, amb què em va obsequiar generosament l'insigne advocat de Barcelona Manuel Maynés i Caveró, coneixedor del meu interès per Xirau a través de l'amic comú i també brillant advocat Santiago Orriols. Vull deixar aquí testimoni del meu agraïment a Maynés, preclar representant d'aquella categoria de persones que els clàssics englobaven en la denominació de *vir bonus*.

69. Per cert, a CALAMANDREI, *Opere Giuridiche*, ed. a cura de Mauro Cappelletti, Nàpols, Morano, 1965-1985, es fa referència a la traducció al castellà posterior de l'estudi de Calamandrei citat en el text (vol. v, p. 483, i vol. x, p. 645-646), traducció efectuada per Sentís Melendo, però no s'al·ludeix a la versió catalana, primera de les publicades.

A conseqüència de l'especial situació política per la qual passa Alemanya i de les mesures antisemites que se'n deriven, han hagut d'abandonar llurs càtedres els il·lustres professors de dret Kelsen, Heller, Goldschmidt, Wolf i Rosenberg, entre d'altres.

Dubto molt que es pugui trobar una altra revista jurídica espanyola que es fes ressò amb tanta claredat i rapidesa de la gravíssima situació política creada a Alemanya amb l'arribada al poder del nazisme.

LA FILOSOFIA AL PAÍS VALENCIÀ ENTRE EL 1919 I EL 1939

Xavier SERRA

PERE MARIA LÓPEZ MARTÍNEZ

El 1924 el catedràtic d'Història José Deleito redactà la crònica titulada «La vida de la Universidad de Valencia desde 1919 a 1924», que primer es publicà en la revista *Nuestro Tiempo*, de Madrid, i més tard fou inclosa en un dels quaderns dels *Anales de la Universidad de Valencia*. En aquesta crònica, Deleito feia referència a la procedència geogràfica del professorat universitari:

Com a totes les poblacions universitàries, hi ha ací professors indígenes i forasters. Els primers abunden a la Facultat de Medicina, constituint-la gairebé del tot; i tal vegada sigui aquesta la causa de la major unitat, de la continuïtat espiritual, que ha anat fent d'aquella el bloc més definit de la nostra universitat, animats per comuns anhels en una obra comuna.

L'element valencià és contrapesat a les Facultats de Dret i de Ciències per l'element foraster, especialment aragonès; ja que per les estretes i antigues relacions entre Aragó i València, és freqüent, entre professors i alumnes de la primera d'aquestes regions, el trasllat a la segona, que ofereix més horitzons, per la importància de la capital valentina.

La Facultat de Filosofia i Lletres és, pel que fa al seu professorat, una mena de mosaic peninsular, on hi ha de tot... tret de valencians.¹

El professorat de Lletres de la Universitat de València fou, en efecte, i no sols en el període comprès en la crònica de Deleito, majoritàriament

1. JOSÉ DELEITO, «La vida de la Universidad de Valencia desde 1919 a 1924», *Anales de la Universidad de Valencia*, any IV, quadern 31, p. 368.

foraster. Professorat castellà —la imatge del mosaic és més aviat falsa—, format a Madrid. El nombre de catalans, formats a Barcelona —algun n'hi hagué, com ara Lluís Pericot—, fou molt migrat.

Naturalment, l'aspiració permanent d'aquests catedràtics no fou cap altra que tornar al seu lloc d'origen o, si tenien alguna mena d'ambició acadèmica, accedir a una càtedra de la Universitat de Madrid. Pere Maria López, catedràtic de Lògica Fonamental, en fou l'excepció. No se'n volgué moure.

Pere Maria López era murcià. Havia estudiat la carrera de Filosofia i Lletres a Madrid. Havia obtingut, en primer lloc, plaça al cos d'arxivers i bibliotecaris. El destinaren a Osca. Després aprovà les oposicions de catedràtic de Metafísica i el destinaren a l'Havana. De l'Havana, però, havia aconseguit saltar a Sevilla i, llavors, es posà d'acord amb el krausista José de Castro, catedràtic de Metafísica de la Universitat de València, per a permutar les càtedres respectives. Això era l'any 1895. El 1900 la metafísica fou eliminada del curs d'ampliació —comú a les carreres de dret i lletres— i Don Pere Maria esdevingué, a partir d'aleshores, catedràtic de Lògica Fonamental. Però atès que la meitat de les càtedres de la Facultat de Lletres estaven vacants —situació que fou una altra constant en el funcionament acadèmic—, hagué de fer-se càrrec també de la càtedra de Teoria de la Literatura i de les Arts —l'Estètica.

Al País Valencià la literatura memorialística ha estat escassament conreada. A penes és possible de trobar, per això, papers que descriguin el detall del funcionament acadèmic. Les *Memorias de un setentón*, de Teodor Llorente (fill), contenen algunes notícies, no gaires, sobre la universitat valenciana en les darreres dècades del vuit-cents —més notícies i més concretes, malgrat tot, que no les contingudes en les divagacions d'Azorín. La crònica redactada per Deleito —dels anys 1919-1924— és un document massa oficialista. Però és l'únic que hi ha d'aquests anys, si deixem de banda les memòries —ja purament burocràtiques— que publicava la universitat al final de cada curs. Per als anys compresos entre el final de la dictadura de Primo de Rivera i la proclamació de la Segona República —això és, els cursos 1929-1930 i 1930-1931—, hi ha el fals dietari de Gonçal Castelló, que amb el títol *La clau d'un temps* guanyà un premi literari l'any 1982.

Gonçal Castelló, procurador judicial retirat, havia estudiat simultàniament les carreres de dret i filosofia i lletres a la Universitat de València. L'ambient acadèmic i els professors que descriu en *La clau d'un*

temps són l'ambient acadèmic que ell conegué i els professors que li feren classe. Però en comptes d'escriure un llibre de memòries, Castelló escrigué un dietari fals, un dietari escrit *a posteriori* vull dir, que a més a més atribuï a un personatge fictici: l'estudiant anomenat Pallarès. També canvià alguns altres noms. Els noms dels catedràtics, però, no els modificà. Pere Maria López hi surt diverses vegades. Primer, en la llista que elaborà dels catedràtics que feien classe en el primer curs de dret. Després, en l'anotació corresponent al 13 d'octubre del 1929:

El catedràtic de Lògica Fonamental ja he dit que és Don Pedro María López, un homenet amb una barbeta que ja li blanqueja, però que denota el seu color roig d'origen. Li escau bé la dita popular: «Home ros i gos pelut, ans mort que conegut».

Procedeix de Cuba, on havia tingut una càtedra no se sap ben bé de què, sembla un home enèrgic però sempre està malhumorat, molt convençut de la seua importància pedagògica; el primer dia de classe ens contà una història que hauria fet riure als xiquets de primer curs de l'Institut però ens l'hem hagut d'empassar; heus-la ací:

Diu que una vegada es trobava a les tres de la matinada a l'estació d'Alcázar de San Juan per fer el transbord del tren d'Andalusia i li aparegué davant un home jove, mal vestit i amb barba de quatre dies demanant-li almoïna, el qual adreçant-se-li digué:

—*Caramba, don Pedro, ¿usted por aquí?*

—*¿Pero usted me conoce?* —*respongué don Pedro, astorat.*

—*Y tanto, yo fui alumno suyo, y un mal alumno, por cierto; usted me suspendió y ya ve, ¿por no estudiar lógica, en qué situación me veo!*

Tots ja coneixíem la historieta per referències dels del curs anterior i no cal dir els esforços que fèiem per no esclatar a riure. Increïble!

He comprat el seu llibre de segona mà, és un text que a la primera ullada em sembla un galimaties horrorós.²

Don Pere Maria era autor d'un voluminós manual de *Lógica fundamental*, que havia arribat a les sis-centes setze pàgines en la tercera edició (1913). Manual, naturalment, copiat d'altres manuals plagiats.

En l'anotació corresponent al 2 de maig del 1930, Gonçal Castelló escriu:

2. Gonçal CASTELLÓ, *La clau d'un temps: Dietari de joventut*, València, Prometeo, 1982, p. 105-106.

Don Pedro María López és un personatge d'historieta còmica i d'una ignorància fora mida. Un company m'ha contat que ha vist la seua biblioteca filosòfica, que consisteix en la col·lecció completa de la revista *Blanco y Negro* perfectament relligada des del número u. A més de la lògica, als pobres xicotets de la Facultat de Filosofia i Lletres els explica teoria de l'art, i dicta els apunts amb tots els ets i uts; punt, punt i coma, coma, i en això consisteix la seua explicació diària.

Des de fa molts anys els apunts són els mateixos, estan mecanografiats i es venen pels passadissos de la Facultat.

A mig curs, i en un dia determinat, la classe s'omple de forma desusada; a més dels alumnes oficials n'entren una colla d'oients, segurament delerosos de sentir les seues doctes explicacions.

Don Pedro, impertèrrit i sense adonar-se de l'extraordinària clientela, arriba al passatge esperat per tots:

—*Con un fondo y unas perspectivas de azul caballo, punto...*

En realitat, els que van escriure el text que ell dicta s'equivocaren i en comptes d'escriure «azul cobalto» posaren el cèlebre «azul caballo», i any rere any don Pedro segueix dictant sense adonar-se de l'equivocació.³

La revista il·lustrada *Blanco y Negro*, fundada el 1891, fou la predecessora del diari monàrquic madrileny *ABC*.

Hi ha encara, en el llibre de Gonçal Castelló, un altre fragment en què es parla del catedràtic de Lògica, però no crec que pagui la pena de transcriure'l. És un fragment que insisteix en la beneiteria del catedràtic.

Don Pere Maria López era un filòsof —diguem-ne— escolàstic, però amb tendència a l'obertura i a la integració. Va ser llargs anys degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, entre el 1919 i el 1930. Potser per aquesta circumstància la seva càtedra tingué assignat un ajudant: l'auxiliar Vicente Losada Díez.

LA CÀTEDRA DE DRET NATURAL

Mort Rafael Rodríguez de Cepeda, va substituir-lo en la Càtedra de Dret Natural Blas Ramos Sobrino, castellà (nascut a Tiedra, el 1891). Els addictes a la Institución Libre de Enseñanza —Ramos, amb tots els matisos que s'hi vulguin posar, ho era; Francisco Giner de los Ríos li havia dirigit la tesi doctoral, que féu sobre les idees socials de Rousseau— van

3. Gonçal CASTELLÓ, *La clau d'un temps: Dietari de joventut*, p. 172-173.

tendir a reduir al mínim temps possible la seva vinculació amb la Universitat de València. L'ambient que hi devien trobar, suposo, no els era prou favorable. Era un ambient, sobretot el de les facultats de dret i filosofia i lletres —la Facultat de Medicina ja era una altra cosa—, d'orientació tradicionalista, malgrat la presència temporal d'algun element —com ara el catedràtic José Deleito— de tendència reformista. Ramos hi arribà el març del 1919, des de la Universitat de Granada, per concurs de trasllat. Havia guanyat en oposició aquella càtedra tot just feia uns mesos. Però, per alguna raó, devia pensar que a València es trobaria millor. No degué ser tal com s'esperava: per això, a la primavera del 1924, quan encara no feia ni cinc anys que hi havia arribat, acceptà d'intercanviar la plaça amb Mariano Puigdollers Oliver —madrileny, malgrat els cognoms—, titular de la Càtedra de Dret Natural de la Universitat de Sevilla. D'aquests gairebé cinc anys de permanència, se n'hauria de descomptar encara el curs 1919-1920, que passà a la Universitat de Columbia, a l'estat de Nova York, assistint, sembla, als cursos de filosofia de John Dewey. Ramos fou un home molt viatjat. Becat per l'Estat en diverses ocasions, havia estudiat ja abans amb Dewey i amb els filòsofs del dret Rudolf Stammler, de la Universitat de Halle, i Hans Kelsen, de la Universitat de Viena. Fou un cosmopolita típic de l'època, és a dir, una persona amb tendència a passar llargues temporades a París.

Què ensenyà Ramos mentre ocupà la Càtedra de Dret Natural de la Universitat de València? Mentre visqué, Ramos fou reticent a publicar qualsevol paper seu. Fou un autor voluntàriament inèdit, o gairebé: sembla que, mentre era catedràtic a Valladolid, en temps de la Segona República —el seu trasllat des de la Universitat de Sevilla es féu efectiu al final del mes d'octubre del 1933—, publicà unes lliçons de filosofia del dret mig d'amagat, per a ús del seu alumnat, en una impremta local. La resta dels papers que anà escrivint —inclosa la tesi doctoral, de l'any 1913— preferí no publicar-los, si més no en vida. N'escriví molts? Pocs? És probable que n'escrivís pocs i que, d'aquests pocs, se n'hagi «salvat» la part «fonamental». Un nebot seu li publicà, pagant l'edició de la seva butxaca, els dos volums titulats *El derecho y el hombre actual*. Aquest nebot, que es deia de nom Luis González Ramos, explicava, en el pròleg que posà a l'edició dels papers del seu oncle, que no havia fet altra cosa que seguir d'una manera escrupolosa la voluntat del seu familiar, que li havia encomanat no publicar res fins passats, almenys, deu anys de la seva mort —que s'esdevingué el 1955, a Auch (França), men-

tre estava exiliat. El primer volum d'*El derecho y el hombre actual* és de l'any 1969; el segon, del 1976. Aquesta obra probablement conté l'essencial del pensament de Ramos.

El poeta castellà Jorge Guillén havia fet publicar, abans, a Màlaga, també pagant de la seva butxaca, l'opuscle de Ramos titulat *Necrología de Canseco* (Librería Anticuaria El Guadalhorce, 1967). Ramos i Guillén s'havien conegut a Valladolid, en l'època d'estudiants. Eren amics. Canseco era Laureano Díez Canseco, que havia estat catedràtic de Dret Natural en aquella universitat de la Meseta. Guillén, que, com hem dit, era poeta, escriví que Díez Canseco havia estat un «intel·lectual pur». Ho digué pensant que Díez Canseco no havia publicat mai cap llibre. «Ramos», afirmava Guillén, «descobrí en Canseco la figura ideal de l'home que volia ser.» És possible. En qualsevol cas, Ramos no assolí completament l'ideal. Tingué la feblesa de voler ser publicat després de mort, si són certes —i no tenim cap motiu per a dubtar-ne— les explicacions del nebot.

El nebot de Ramos encara féu publicar un tercer volum, a més dels dos d'*El derecho y el hombre actual*: el 1979, amb el títol *Un maestro y diez lecciones de filosofía del derecho*, reedità les nou lliçons de què constava el volum *Lecciones de filosofía del derecho*. Hi afegí una desena lliçó —sobre la vida i l'obra de Blas Ramos Sobrino—, que escrigué ell mateix.⁴

Finalment, el 1995, una universitat castellana publicà un volum on es recuperaven dels arxius burocràtics quatre escrits inèdits de Ramos: la seva tesi doctoral del 1913 —*La concepción social de Rousseau*—; un exercici de les oposicions a la càtedra de Granada del 1918, titulat «Criterios de valoración jurídica»; el programa de l'assignatura presentat a les mateixes oposicions i un exercici de les oposicions del 1932 a la Càtedra de Filosofia del Dret de la Universitat de Madrid, que porta el títol «El derecho y el hombre social» i és un paper netament marxista.⁵ Ramos, malgrat perdre aquestes darreres oposicions, en sortí beneficiat: la càtedra de Madrid fou per a Lluís Recasens Siches, el qual deixà vacant la càtedra de Valladolid, que abans ocupava, i Ramos s'hi pogué traslladar.

4. Blas RAMOS SOBRINO, *Un maestro y diez lecciones de filosofía del derecho*, Madrid, Gráficas Sánchez, 1979.

5. *El pensamiento filosófico-jurídico de Laureano Díez Canseco y su escuela*, Lleó, Universitat de Lleó, 1995.

Els escrits recuperats dels arxius són importants —relativament, és clar— per a establir la probable evolució intel·lectual de Ramos. Datar la *Necrología de Canseco* no representa cap problema: és evident que degué ser escrita poc després de la mort de Canseco, que tingué lloc el 1930. Sembla que Ramos, que llavors era catedràtic a la Universitat de Sevilla, preparà l'escrit per a incloure'l en el número d'homenatge que l'*Anuario de Historia del Derecho Español* dedicà aquell any a Canseco, que havia estat director de la publicació. Però per algun motiu, l'escrit finalment no hi va ser inclòs i romangué inèdit fins al 1967. Datar *El derecho y el hombre actual* és més complicat. El llibre no està escrit d'una tirada. És un llibre format sobre l'aprofitament de papers anteriors. En tot cas, la bibliografia que cita al llarg del llibre permet d'assegurar que els darrers afegits i retocs al conjunt els féu a mitjan anys quaranta, i no als trenta, com s'ha dit alguna vegada. El llibre de publicació més tardana a què fa referència és *L'être et le néant*, del 1943. Ramos vivia aleshores exiliat a París, dedicat a la compra i venda de llibres de bibliòfil.

A quines influències filosòfiques estigué sotmès Ramos? En primer lloc, mentre estudiava a Valladolid, a la influència de l'ignot Díez Canseco. A continuació, quan feia el doctorat a Madrid, a la de Francisco Giner de los Ríos. Tot seguit aprengué, a les universitats de Halle i de Viena, la filosofia del dret germànica: Kelsen i Stammler. Després, el pragmatisme de Dewey. I finalment, el marxisme. Quan redactà la lligada final d'*El derecho y el hombre actual*, Blas Ramos era un marxista il·lustrat. Considerava aleshores que la filosofia del dret germànica que havia après en la joventut —dels neokantians a Kelsen—, i tota la filosofia europea —de l'intuïcionisme a la fenomenologia—, no eren sinó camàndules de la burgesia decadent. Ara, quan arribà a treure aquestes conclusions? Ja s'havia decantat pel marxisme en l'època que fou catedràtic a València, això és, entre el 1919 i el 1924? La informació de què disposem és precària. El seu nom apareix en les actes de la Facultat de Filosofia i Lletres pel fet d'haver-se ofert, el febrer del 1921, a formar part de la comissió universitària que havia de viatjar a la Unió Soviètica per tal d'estudiar la implantació del règim comunista. Entre el març i l'abril del mateix any, segons la informació continguda en els *Anales*, va pronunciar a la Universitat un cicle de cinc conferències, amb el títol «Problemas y direcciones fundamentales de la filosofía social contemporánea», la darrera de les quals es titulava «Capitalismo y comunismo». Lluís Recasens Siches el descrivia el 1930, quan Ramos era catedràtic a Sevilla, com un «esperit agut i d'am-

plia visió, que ha estudiat en diverses universitats d'Europa i Amèrica, i realitza en la seva càtedra una tasca renovadora orientada vers les més modernes tendències».⁶ Uns anys més tard, el 1936, Recasens matisa una mica més la informació: «un esperit agut, que desenvolupa en la seva càtedra [de Valladolid] una tasca orientada vers les noves tendències; i sosté una doctrina col·lectivista amb notòries influències del pragmatisme de Dewey. Tracta d'encarrilar la filosofia jurídica cap a una elaboració de solucions pràctiques, que serveixin de remei a la crisi social».⁷ *Col·lectivista* vol dir ací *marxista*. L'exercici de les oposicions del 1918 que ha estat recuperat, i porta el títol de «Criterios de valoración jurídica», està escrit sota la influència de l'idealisme germànic. En canvi, l'exercici de les oposicions del 1932, «El derecho y el hombre social», és un paper marxista de cap a cap. En l'època de València, si Ramos ja no era marxista, podem afirmar —amb la precària informació de què disposem— que tenia, almenys, la curiositat.

Sigui com sigui, Ramos decidí alçar el vol. El seu cessament com a catedràtic de la Universitat de València porta la data del 29 de febrer del 1924. La permuta per la plaça que ocupava Mariano Puigdollers a Sevilla havia sortit aprovada a mitjan gener. Si la tendència predominant entre els elements krausistes, primer, i els addictes a la Institución Libre d'Enseñanza, després, fou marxar de València com més aviat millor, els escolàstics, per contra, parlant en termes generals, no manifestaren un especial nerviosisme per abandonar el país. Alguns, com ara López Martínez o Polo Peyrolón, s'hi quedaren indefinidament. Puigdollers va estar a la Universitat de València des del març del 1924 fins a l'estiu del 1936, en què començà la Guerra Civil. Si no s'haguessin presentat els esdeveniments d'aquella manera, probablement, s'hi hauria quedat més temps, tranquil·lament, esperant que es presentés —si és que es presentava— l'oportunitat de retornar a Madrid. La guerra i el seu desenllaç van fer que l'oportunitat de marxar es presentés de manera imprevista.

Mariano Puigdollers Oliver havia nascut a Madrid, el 1896. El 1918 havia fet les oposicions per a la Càtedra de Dret Natural de Granada, que guanyà Blas Ramos. L'any següent es presentà, novament sense èxit, a les oposicions per a cobrir aquesta mateixa càtedra a la Universitat de

6. És una de les anotacions que féu Lluís Recasens en el llibre de G. VECCHIO, *Filosofía del derecho*, vol. II, Barcelona, Bosch, 1930, p. 298-299.

7. Lluís RECASENS, *Estudios de filosofía del derecho*, Barcelona, Bosch, 1936, p. 482.

Múrcia. I el 1920, obtingué finalment la de la Universitat de Santiago de Compostel·la. El 1922 passà, per concurs de trasllat, a la de Sevilla i d'ací, per la permuta amb Ramos, a la de València.

A València, Puigdollers tingué alguns amics de la seva mateixa corda. Un d'ells fou Juan Contreras y López de Ayala, que hi arribà el mateix curs que ell per a ocupar la Càtedra d'Història d'Espanya a la Facultat de Filosofia i Lletres. Contreras era marquès: el marquès de Lozoya. Era un carca insigne, com el mateix Puigdollers. Tots dos participaren en la fundació de l'Asociación de Amigos de Luis Vives (1927) i estigueren vinculats al Centre Escolar i Mercantil, que havien fundat els jesuïtes a València, el 1912. Aquest centre publicava una revista, *Oro de Ley*, en la qual Puigdollers col·laborava.

Els jesuïtes obriren a València, cap a l'inici del darrer terç del segle XIX, un col·legi on els fills de la burgesia i dels terratinents entraven per cursar el batxillerat: el Col·legi Sant Josep. Al començament estigué situat al carrer del Portal de Valldigna; més endavant, a la cantonada del carrer dels Trinitaris amb la plaça de Santa Margarida i, finalment, en un vast edifici construït de nova planta a la Gran Via de Ferran el Catòlic. El jesuïta Josep Conejos tingué la idea de fundar el Centre Escolar i Mercantil, amb la intenció de continuar tutelant els antics alumnes del col·legi tan bon punt passessin a la Universitat o a les escoles professionals. El centre s'organitzà internament en «acadèmies» —de dret, medicina, literatura i declamació, correus, duanes...— per respondre més o menys als interessos corporatius i les afeccions dels seus afiliats. Dins del Centre Escolar i Mercantil es fundà també, el 1916, l'Acadèmia Valencianista, a la qual estigueren vinculats, a banda dels valencianistes provectes —com ara el canonge Sanchis i Sivera o el pare Lluís Fullana—, joves que després serien destacats prohoms del valencianisme conservador: Lluís Lúcia, Teodor Llorente (fill), Joan Beneyto... Ignasi Villalonga hi pronuncià el discurs «Aspectes de l'economia valenciana», el 1927. Naturalment, com que es tractava d'una associació tutelada pels jesuïtes, paral·lelament a les «acadèmies» funcionaven les «congregacions» —de la Puríssima, de Sant Lluís...—; paral·lelament a les conferències doctes i els cursos, es practicaven els exercicis espirituals, els retirs, els combregars solemnes. El Col·legi Sant Josep i el Centre Escolar i Mercantil tingueren una importància enorme i inusitada en la cultura i la política valenciana del primer terç del segle XX. Incomprensiblement, els erudits no n'han fet mai cas. És raríssim de trobar algun paper que en parli amb una certa extensió.

Molts professors i catedràtics de la universitat estigueren vinculats, d'una manera o d'una altra, al centre que els jesuïtes dirigien. Eren membres de les «acadèmies», hi organitzaven conferències i cursos —sense cobrar— i hi anaven a «retirar-se»... El catedràtic d'Història Carlos Riba, d'origen aragonès, començà, el 1927, a reivindicar la figura de Lluís Vives en les sessions de l'Acadèmia Valencianista del Centre Escolar i Mercantil. Hi donà una conferència —«Luis Vives en Inglaterra»— i organitzà una estada del vivista britànic Foster Watson a València. Watson pronuncià una conferència al paranimf de la universitat: «The influence of Valencia and surroundings on the later life of Luis Vives as a philosopher and as a teacher».⁸ El mateix any la revista *Cultura Valenciana* publicà un número monogràfic sobre Vives, amb un article de Riba (Carlos) titulat «La cátedra de Luis Vives y la Universidad de Valencia».⁹ Riba (Carlos) reclamava la institució d'una càtedra universitària especial dedicada a estudiar i difondre l'obra de l'humanista. Els prohoms de l'Acadèmia Valencianista tenien molt bones relacions amb alguns membres del govern (de la dictadura de Primo de Rivera): el director general d'Ensenyament Superior i Secundari, Wenceslao González Oliveros, es féu enviar la revista. La llegí, sembla, i es convencé que la càtedra havia de ser creada, ja que les intencions dels seus propugnadors responien a un ideal tradicionalista. La Càtedra Lluís Vives fou instituïda a la Universitat de València el febrer del 1928.¹⁰ El primer regent elegit fou Carlos Riba.

L'any anterior ja s'havien fet els primers passos per a constituir l'Asociación de Amigos de Luis Vives, amb el propòsit —declarat en els estatuts— d'organitzar cursos i conferències i de publicar les obres de

8. Foster WATSON, *España, Valencia y Luis Vives: Conferencia leída en inglés, el lunes 4 de abril de 1927, por su autor, Foster Watson; traducida al español por Leandra Bartrina y Amparo Campos*, València, Hijo de F. Vives Mora, 1932.

9. *Cultura Valenciana*, any II, quadern III (1927).

10. La Reial ordre del Ministeri d'Estat per la qual es creava la càtedra no deixava de banda la qüestió idiomàtica: «S. M. el Rey (q. D. g.) se ha servido disponer la creación en la Universidad de Valencia de una cátedra de «Luis Vives» donde se expliquen las ideas de éste en castellano». L'ordre posterior del Ministeri d'Instrucció Pública que en reglamentava el funcionament encara entrava en més detalls. Pel que fa a les conferències, deia: «Han de explicarse en castellano las ideas de Luis Vives». Pel que fa a la publicació de traduccions de les obres de Vives que havia d'emprendre la càtedra, establia: «Se editarán, a doble texto, precisamente en latín y castellano». I perquè no restés cap dubte que l'ús del valencià hi estava totalment exclòs, s'afegia: «Se usará para todos los servicios de esta Cátedra el idioma oficial y idiomas extranjeros».

l'humanista. En les diferents comissions, hi figuraven: Josep Sanchis i Sivera, el pare Lluís Fullana, Teodor Llorente (fill), Leopold Trènor —dels Trènor del *guano*—, Lluís Lúcia —que fundà, més endavant, la Dreta Regional Valenciana—, Salvador Carreres i Zacarés, Ferran Llorca, Enric de Benito, Josep Maria Giménez i Fayos, Lluís Cebrian, l'acabalat bibliòfil Francesc Martínez i Martínez —conegut en els cenacles literaris amb el malnom de *l'ase d'or*—, el pare Botet, Joan Beneyto —que seria president del Consejo Nacional de Prensa, és a dir, màxim responsable de la censura, en els primers governs de Franco—, el marquès de Lozoya... Mariano Puigdollers formà part de la comissió de «cursos i conferències».

Puigdollers, a València, fou com l'ombra de Juan Contreras y López de Ayala. Si el marquès acudia al Centre Escolar i Mercantil, Puigdollers no hi mancava. Si el marquès s'embolicava en la comissió econòmica de l'Asociación de Amigos de Luis Vives, Puigdollers n'organitzava els cursos i pronunciava conferències. Quan el marquès es féu membre del grup d'Herrera Oria —l'Asociación Nacional de Propagandistas Católicos—, Puigdollers també se'n va fer. Naturalment, la presència del marquès de Lozoya devia eclipsar les contribucions de Puigdollers. Quan Carlos Riba, el setembre del 1928, dimití del càrrec de regent de la Càtedra Lluís Vives perquè havia aconseguit plaça de catedràtic a la Universitat de Saragossa, el marquès fou designat per a substituir-lo. El marquès fou el regent; Puigdollers, el secretari. Així és la vida.

En l'aspecte acadèmic, Puigdollers tingué una certa afecció per la filosofia —utilitzant la seva terminologia— «espanyola». El 1926 féu una conferència sobre Lluís a la Universitat de València: «Doctrinas pacifistas de Raimundo Lulio en su relación con la comunidad internacional». D'ençà que fou instituïda la Càtedra Lluís Vives i s'iniciaren els cicles anuals de conferències, se centrà en la interpretació d'alguns escrits de Vives: el 1929 donà dues lliçons sobre el tractat *De subventione pauperum sive de humanis necessitatibus* i, el 1930, unes altres dues sobre el *De communione rerum germanos inferiores*. El refús vivista del protocomunisme dels anabaptistes germànics era utilitzat per Puigdollers per a rebutjar el comunisme de la seva època.

En aquells cicles de conferències participaren, sobretot, catedràtics i professors de la Universitat de València i eclesiàstics del rodal: Carlos Riba, Enric de Benito, Vicente Losada, el canonge Lauzurica, els frares Antoni Torró i Joan Alventosa... El catedràtic d'Ètica de la Universitat de

Barcelona Tomàs Carreras i Artau pronuncià les tres darreres conferències del curs 1929-1930.¹¹

Però l'empresa més ambiciosa que els «vivistes» valencians es proposaren dur endavant, això és la publicació de les obres completes de Lluís Vives traduïdes a l'espanyol, tingué un fracàs rotund. La direcció dels treballs fou encomanada al franciscà Antoni Torró, el qual inicialment féu l'intent d'ajustar-se en la publicació de les obres a l'ordre cronològic establert per Adolfo Bonilla y San Martín. Es començà, doncs, amb la traducció del *De Declamationes quinque syllanae*. No obstant això, de seguida s'abandonà la idea, perquè al poc temps es trobà preferible seguir l'ordre «lògic» de l'edició de Gregori Maïans i Siscar, segons el qual la primera obra a publicar havia de ser la *Introductio ad sapientiam*. El volum, traduït per Joan Alventosa —també frare de l'orde de sant Francesc—, sortí cap al final del 1930 i fou l'únic que es publicà.¹² El prefaci l'escriuí Joan Baptista Sentandreu, sacerdot del Col·legi del Patriarca.

EL FALS DIETARI DE GONÇAL CASTELLÓ

Gonçal Castelló va deixar constància, en el seu fals dietari, de les activitats del Centre Escolar i Mercantil dels jesuïtes i de la vinculació que tenia amb aquest centre el catedràtic de Dret Natural Mariano Puigdollers Oliver. En l'anotació corresponent al 26 d'octubre del 1929, escriu:

La vida a la Universitat continua amb una certa monotonia, pel matí les classes de dret i per la vesprada les de filosofia.

La Facultat [de Filosofia] té pocs alumnes, podríem dir que eixa carrera està considerada per a senyoretes, car la majoria de l'alumnat és de sexe femení; m'he quedat molt decebut del seu professorat, és a dir, del que fins ara he anat coneixent. [...]

11. Els títols eren: «Espíritu y caracteres de la filosofía de Vives», «La filosofía moral, social y jurídica de Vives» i «Significación histórica y valor actual de la filosofía vivista». L'Acadèmia Valencianista publicà en la revista *Cultura Valenciana* (any VI, quadern III, núm. 29, 1931a) un text de Tomàs CARRERAS: el capítol «La filosofía de Joan Lluís Vives», del llibre *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya*, Barcelona, Llibreria Catalònia, 1931b. Totes les conferències dels cursos 1928-1929 i 1929-1930, tret de les de Carreras, van ser publicades en el volum *Ofrenda de los antiguos «amigos» en su IV centenario*, València, Universitat de València, 1940.

12. Lluís VIVES, *Introducción a la sabiduría*, traducció, notes i pròleg de Joan Alventosa, estudi preliminar de Joan B. Sentandreu, València, Universitat de València, [1930].

El dret natural està a càrrec d'un professor jove, Don Mariano Puigdollers i Oliver, conegut entre nosaltres per «pildorito».

És un home molt carca i amb fama de beat, diuen que va a missa al Patriarca cada dia abans de donar la classe i, a més a més, és membre actiu de «La Conejera».

Ara ve a tomb parlar del Centro Escolar y Mercantil, altrament anomenat «La Conejera». És un organisme dels jesuïtes menat i dirigit pel padre Conejos, el qual porta tota la llocada de «niños buenos y estudiosos» que constitueixen la Asociación de Estudiantes Católicos.

Quan jo estudiava cinquè de batxillerat, un company m'invità a anar un diumenge pel matí a una reunió i missa en aquest centre. En realitat, es tractava d'una reunió de Lluïsos que feien propaganda entre els adolescents dels col·legis per controlar-los i dirigir-los espiritualment.

—*Puros como San Luis Gonzaga.*

Vaig assistir a aquesta primera reunió, que fou l'última, vàrem combregar i després de la plàtica en acabar el «missorro» ens serviren gratuïtament xocolata desfeta amb ensaïmada i un got de llet amb esponjat.

A la Universitat els afiliats a «La Conejera» són una minoria que es caracteritza per la seva mansuetud, aplicació en els estudis i esperit de «xivatos».

No sé per què em sembla que el monopoli de què fins ara han gaudit aquesta gent està a punt d'acabar-se. Sospito que comencen a bufar vents de «fronda» i revolució.¹³

Gonçal Castelló fou un dels primers membres a València de la FUE (Federació Universitària Escolar). En l' anotació de l'1 de febrer del 1930 escriu:

A la Universitat no es parla d'altra cosa, la política comença a envair-ho tot; a l'aula de dret romà hem tingut una reunió sobre l'organització d'una associació d'estudiants deslliurada de tot confessionalisme i oposada a eixe fantasma que és l'Associació d'Estudiants Catòlics.¹⁴

I en la del 7 de maig:

Ahir fou un gran dia; he assistit a la primera vaga seriosa de la Universitat.

13. Gonçal CASTELLÓ, *La clau d'un temps*, p. 110-115.

14. Gonçal CASTELLÓ, *La clau...*, p. 152.

La primera classe de les nou es donà sense entrebancs, jo hi vaig assistir, era la de dret romà amb el senyor Ros. A l'eixida hi havia un gran esvalot de comentaris, havien vingut dos companys de la Facultat de Medicina invitant-nos a no entrar a les classes i declarar la vaga general d'estudiants. Ens explicaren uns fets molt greus ocorreguts a Madrid i que per solidaritat eren la causa que motivà la decisió. Digueren que la policia del Cos de Seguretat havia apallissat els estudiants quan anaren a rebre Don Miguel de Unamuno, el qual es traslladava per donar una conferència.

El dilluns varen fer vaga a Madrid i nosaltres havíem de fer tancar la Universitat.

L'aldarull era enorme; un xic jove, segurament estudiant de Medicina, des del centre del claustre i pujat en un banc de pedra, enardia la multitud dient el que havíem de fer. Uns altres dos, per l'escala que condueix a la Facultat de Ciències, pujaren a la teuladeta que hi ha al costat del rellotge i amb uns ferros trencaren la corona de guix que simbolitza la monarquia enmig de crits de «que mora el rei» i «visca la República». Tot això acompanyat pels esclafits dels petards que durant l'avalot s'han llançat.

Pràcticament no hi ha hagut cap oposició, les classes de Cabrera i Castan han quedat amb la porta oberta sense que hi entràs ningú. Puigdollers ha estat més valent, ha eixit a la porta de la seua classe i força encoleritzat ens ha dit:

—*El que tenga eso que tienen los hombres que eche un petardo.*

No cal dir que l'estrèpit ha estat sensacional! S'ha hagut de tancar a cuita-corrents dins de la classe.¹⁵

Després de la proclamació de la República, la posició dels catedràtics tradicionalistes dins del claustre no fou tan forta com abans. Perderen molta influència. Tenien l'ambient en contra. Entre els afers que hagueren d'abandonar, hi havia la Càtedra Lluís Vives. El 1932 el marquès de Lozoya dimití del càrrec i fou nomenat nou regent el catedràtic de filosofia Francesc Alcayde Vilar. Alcayde era valencià i valencianista, seguidor de Joaquim Reig i d'Ignasi Villalonga; després d'una llarga navegació per diferents universitats peninsulars —com a estudiant, primer, i com a catedràtic, posteriorment—, havia arribat el 1931 per substituir Pere Maria López i Martínez, que es jubilava.

Gairebé tot el grup de «vivistes» anterior —Torró, Puigdollers, el marquès de Lozoya— foren, a partir de la proclamació de la Segona Re-

15. Gonçal CASTELLÓ, *La clau...*, p. 176-177.

pública, propagandistes actius de tots els partits i associacions d'extrema dreta espanyola que anaren sortint. Puigdollers i el marquès, per exemple, van publicar articles en la revista de Ramiro de Maeztu i José Calvo Sotelo, *Acción Española*. Més endavant, el 1933, el marquès es presentà a les eleccions per la CEDA a la circumscripció de Segòvia, d'on procedia. Obtingué l'acta de diputat i, per tant, l'excedència en la càtedra. El 1936 tornà a ser elegit (pel mateix partit i circumscripció). Puigdollers demanà el trasllat a la Universitat de Madrid el 1935, però no l'obtingué. Potser la València republicana no fou tant del gust de Puigdollers com la València anterior a la República. En qualsevol cas, mai no li faltà companyia en aquesta ciutat.

Torró i Puigdollers, amb tot i això, continuaren enderiats amb el «vivisme» —amb el seu peculiar «vivisme». Torró obtingué el títol de doctor amb la tesi *La pedagogía científica según Vives* (Barcelona, 1932). Més endavant, publicà el llibre *Filosofía de la hispanidad* (Barcelona, 1936). El 1940 Puigdollers publicà, a Barcelona (editorial Labor), la seva única obra extensa, *La filosofía española de Luis Vives*, en la qual havia treballat els anys anteriors.

En iniciar-se la Guerra Civil, la sort d'aquests homes fou molt diferent: Torró morí assassinat a Alcoi; el marquès de Lozoya i Puigdollers foren separats pel govern de la República de les càtedres respectives, però tots dos ocuparen càrrecs importants en el govern de la zona franquista. Puigdollers, després d'haver-se dedicat un temps a la depuració de mestres d'escola com a delegat de la Comisión de Enseñaza y Cultura, fou nomenat cap del Servicio Nacional de Asuntos Eclesiásticos del Ministerio de Justicia, càrrec que ocupà fins al 1965. Acabada la guerra, obtingué fàcilment la Càtedra de Filosofia del Dret de la Universitat de Madrid. La càtedra que deixà vacant a la Universitat de València l'ocupà el seu deixeble, el valencià Josep Corts Grau.

El «vivisme» que els «amigos» difongueren, des del punt de vista objectiu, no té cap valor: és una pura segregació ideològica, que no afegeix ni una espurna d'informació apreciable. Menéndez y Pelayo, com sap tothom, engegà en el darrer terç del segle XIX la vindicació dels pensadors de l'àrea peninsular i concedí a Vives una gran importància. El volgué convertir en el precursor del kantisme i de la filosofia escocesa. Bonilla y Sanmartín mantingué activa aquesta vindicació per mitjà dels seus treballs erudits. Gairebé tots els «vivistes» valencians foren bonillistes: depengueren de la informació exposada pel catedràtic de Madrid i es li-

mitaren a copiar. A Torró li semblava, però, que el Vives delineat per Bonilla tenia un defecte important: no era prou *espanyol*; era un Vives fals: europeïtzat, mentre que en la seva opinió l'autèntic Vives havia estat «esencia y cúspide del espanyolismo».

Lògicament, quan Torró començà a propalar aquestes bestieses en els ambients acadèmics —malgrat que fos en els limitadíssims ambients acadèmics carpetovetònics—, provocà, naturalment, reticències. Torró, que a més de ser un primari era un ressentit, deixà constància de l'experiència com si tota la raó l'hagués tinguda ell: «Quan en la discussió de la meva tesi doctoral», escriví en les primeres pàgines de la *Filosofía de la hispanidad*, «vaig provar fins a l'evidència que Vives era fill espiritual d'Espanya i la millor obra del geni nacional, el senyor Besteiro es resistí tenaçment a reconèixer-ho, topant amb la meva asserció incommovible. També als altres jutges del tribunal d'examen va causar alguna estranyesa el meu punt de vista científic, sens dubte perquè havien assentit al punt de vista contrari. I quants professionals de la ciència i del magisteri, sense reflexió ni examen, van creure el mateix!»

Antoni Torró va escriure la *Filosofía de la hispanidad* com una mena de reforç suplementari a la *Defensa de la hispanidad*, de Ramiro de Maeztu. Maeztu, pagat, li escriví un prefaci laudatori per al llibre. Les idees que defensava Torró eren d'una estolidesa incommensurable. D'una banda, partia del convenciment que Espanya estava en crisi (d'arrels morals) o, millor, en franc procés de decadència. D'altra banda, era un nostàlgic de l'Espanya imperial del segle XVI: «del soberano dominio», com diu en un dels seus escrits, «que España ejercía entonces en el mundo entero».¹⁶ La fórmula proposada per a la regeneració no podia ser més senzilla: calia recuperar l'esperit nacional i catòlic de l'Espanya imperial. I Vives —el pobre Vives— era el «tipus representatiu», el «genuí representant» d'aquest esperit. Per què? Per pura coincidència temporal. Vives havia nascut —es deia— el 1492, *annus mirabilis*. El procés inquisitorial contra la mare de Vives, Blanquina Marc, no fou publicat fins al 1964.¹⁷ Llàstima. Un Vives criptojeu, descobert a temps, hauria posat en ridícul aquelles lamentables manipulacions.

16. «El espíritu de Luis Vives», *Cultura valenciana*, any II, quadern III (1927), p. 120-121.

17. *Procesos inquisitoriales contra la familia judía de Juan Luis Vives*, vol. I, *Proceso contra Blanquina March, madre del humanista*, Barcelona, Instituto B. Arias Montano, 1964.

Hi ha un fet que convé remarcar: la influència que Ortega tingué abans de la guerra civil del 1936-1939 sobre els filòsofs acadèmics de l'àrea cultural catalana fou molt minsa. En realitat, dels catedràtics que desfilaren per la Secció de Filosofia de la Universitat de Madrid en les primeres quatre dècades del segle —Besteiro, Ortega, Gaos, García Morente, Bonilla, Zubiri, Gil Fagoaga—, l'únic que tingué una influència real i efectiva sobre els cercles intel·lectuals de Barcelona i València fou Adolfo Bonilla y San Martín.

Bonilla fou, durant un breu període (1903-1905), catedràtic de Dret Mercantil a la Universitat de València. La seva única obsessió aleshores, però, era tornar a Madrid. A Barcelona, el deixeble de Bonilla fou Agustí Calvet (*Gaziel*), la tesi doctoral del qual —sobre Anselm Turmeda— dirigí.¹⁸ Calvet, però, fou un filòsof frustrat. Més endavant, els germans Carreras i Artau (Tomàs i Joaquim) continuaren l'estudi de la filosofia peninsular allà mateix on Bonilla l'havia deixat, és a dir, a partir del segle XIII.¹⁹ A València, Bonilla hi tingué dos deixebles declarats consecutius: entre el 1919 i el 1930, l'auxiliar de la càtedra de Lògica Vicente Losada Díez; a partir del 1931, el catedràtic Francesc Alcayde Vilar, per bé que aquest fou oscil·lant en les seves adhesions i si de vegades, per «raons polítiques», es declarà deixeble de Bonilla, d'altres vegades preferí subratllar que havia estat deixeble d'Ortega. D'altra banda, el llibre que Bonilla havia escrit sobre Lluís Vives²⁰ fou l'obra de consulta bàsica per als «vivistes» valencians, fins i tot per al franciscà Torró.

Vicente Losada era castellà. A l'arxiu de la Universitat de València hi ha documents, amb data del 28 de juny del 1919, que l'acrediten com a professor auxiliar gratuït. Del 6 de juny del 1920 al 28 de febrer del 1930 tingué un contracte remunerat com a professor auxiliar. Després passà a professar (filosofia) a l'Institut d'Albacete. En esclatar la guerra l'any 1936 —això ja no és constatable en els documents esmentats— era direc-

18. Agustí CALVET, *Fray Anselmo Turmeda*, Barcelona, Estudio, 1914.

19. Bonilla havia publicat dos volums de l'obra *Historia de la filosofía española*, titulats *Desde los tiempos primitivos hasta el siglo XII* i *Siglos VIII-XII: Judíos*, Madrid, Librería General de Victoriano Suárez, 1908 i 1911, respectivament. Els germans CARRERAS I ARTAU publicaren els dos toms de *Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, Madrid, Asociación Española para el Progreso de las Ciencias, 1939-1943.

20. *Luis Vives y la filosofía del Renacimiento*, Madrid, Imprenta del Asilo de los Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús, 1903.

tor de l'Institut del Ferrol, a Galícia.²¹ En els *Anales de la Universidad de Valencia* es publicà un resum de les cinc conferències que pronuncià en aquesta universitat, al llarg del març del 1921, amb el títol «El problema del conocimiento en su evolución histórica y los fundamentos de la moral».²² El 20 de febrer del 1926 fou l'encarregat de fer el panegíric en la «solemne sessió necrològica» que la Universitat de València dedicà a Bonilla. El text del discurs fou publicat (Impremta F. Vives Mora, 1926). Curiosament, Losada no centrà en aquest escrit l'atenció sobre els estudis historiogràfics de Bonilla, sinó sobre l'obra *El mito de psiquis*, influenciada notòriament per la filosofia de Schopenhauer. Losada fou schopenhauerià per influència de Bonilla. Finalment, l'any 1929, Losada professà dues lliçons a la Càtedra Lluís Vives: «La metafísica en las doctrinas de Vives» i «El tratado *De anima et vita*». Totes dues van ser recollides, el 1940, en el volum commemoratiu que edità la Universitat de València: *Ofrenda de los antiguos «amigos» en su IV centenario* (Imprenta Hijo de F. Vives Mora).

La posició filosòfica de Losada fou semblant a la de la major part dels filòsofs acadèmics titulars de càtedres a les universitats de València o Barcelona entre el 1920 i el 1936: un espiritualisme catòlic inconcret, difús, desproveït de sistema. O es pot dir que no fou aquesta la posició que tingueren Jaume Serra i Húnter i Tomàs Carreras i Artau, al Principat, o Francesc Alcayde Vilar, al País Valencià? Tots aquests filòsofs, que havien viscut ja en temps de la Restauració, compartien el refús per l'escolàstica intransigent i aspra, que encara estava representada per vells catedràtics, com ara Daurella. Però, en tant que catòlics, no podien acceptar tampoc les filosofies europees materialistes, científistes, empiristes... Havien estudiat una mica, amb receptivitat, els clàssics moderns de la filosofia alemanya i francesa: de Descartes a Kant. Vull dir que no els havien estudiat, com feien els escolàstics de l'època anterior, reduïts a esquema i simplement per tal de refutar-los. Tots procuraven —en més o menys mesura segons els casos, naturalment— estar al dia de la filosofia que circulava per les càtedres franceses i germàniques: els agradava de citar una frase de Bergson, al·ludir a un escrit de Husserl, o de Scheler... Podien arribar a conrear unes certes preferències en aquest sentit —per exemple,

21. Olegario NEGRÍN, «La depuración franquista del profesorado en los institutos de Segunda Enseñanza de España (1937-1943): Estudio cuantitativo para Galicia», *Sarmiento: Anuario Galego de Historia da Educación*, núm. 10 (2006), p. 59-99.

22. *Anales de la Universidad de Valencia*, any II, quadern 14 (1921-1922), p. 485-493.

les preferències de Losada apuntaven cap a Kant i Schopenhauer—, però no arribaven mai a una adhesió completa. Els ho impedia, d'una banda, el catolicisme, i de l'altra, una mena de prevenció *antiescolar* (resultat de la generalització de la prevenció *antiescolàstica*). El catolicisme, per exemple, impedia a Losada d'acceptar íntegrament les conclusions pessimistes de Schopenhauer. Enfront del pessimisme schopenhauerià, Losada afirmava l'«optimisme de la vida ultraterrena». Enfront de la intel·ligència, defensava el misticisme del sentiment. Enfront del realisme, la «idealitat».

«No s'han de fer només», escriví en el seu discurs necrològic, «homes savis, cal anar més enllà: cal perforar capes més pregones de l'humà, cal ambicionar la perfecció, la santedat. Cal escalar la intensitat de la vida que brolla de tots els éssers; ulla la humanitat més pregonera per tal d'extasiar després la nostra vida davant una malafí de vides que, bressolades pel ritme suau del temps, fan camí vers el Faedor Suprem.»

A còpia només d'«optimisme en la vida ultraterrena» i de sentimentalisme misticoides, es poden escriure llibres gruixuts i sublims. Se n'han escrit, amb aquestes idees, bastants. Losada, tanmateix, no tingué ambició literària. O, si en tingué, la dissimulà, per por de fer el ridícul. Potser si hagués arribat a catedràtic d'universitat...

Serra i Hünter emplenà fulls i fulls en defensa de la «idealitat». Xirau fou un místic del sentiment amorós que escrigué sobre el tema alguns volums. Losada es conformà d'escriure només alguns —no gaires— paràgrafs com l'anterior. Sobretot es desbocà quan parlà d'Espanya. Potser per contagi. L'època, en el bàndol carpetovetònic, fou propensa als picaments de pit. Fou l'època de la Unión Patriótica de Primo de Rivera. L'apologia de la «ciència espanyola», iniciada per Menéndez y Pelayo en el darrer terç del segle XIX, i continuada pel seu deixeble Bonilla en les primeres dècades del XX, bé que en un to més acadèmic, acabà portant als extremismes de Torró i d'altres apologistes de la «hispanitat», extremismes que tingueren una prolongació luctuosa i bèstia durant la Guerra Civil i la llarga i àrida postguerra. Losada, malgrat el seu «liberalisme», fou, com els «vivistes» reaccionaris de València, un patrioter exaltat. «A Vives», escriví en una de les seves «lliçons», «si Déu el dotà de gran talent, la Pàtria va condensar en ell l'esperit realista de la raça; per això va ser el filòsof més profund i equilibrat del Renaixement.» Menéndez Pelayo i Torró haurien pogut subscriure aquestes ratlles.

Un repàs de la producció bibliogràfica autòctona ho demostraria: mentre que l'escolàstica conservà una espurna de prestigi, els nostres filòsofs aplicaren el seu entusiasme literari a la confecció de manuals. Rafael Rodríguez de Cepeda i Pere Maria López, Josep Daurella Rull i Manuel Polo Peyrolón escrigueren densos patracols escolars. Com a catedràtics d'universitat o d'institut es cregueren autoritzats a escriure'n. A escriure'n o, en qualsevol cas, a utilitzar-ne, perquè també hi hagué catedràtics àgrafs i notòriament abúlics. I els krausistes, per cert, no foren menys proclius al gènere (o subgènere): l'aragonès Joaquín Arnau, pocs mesos després d'haver estat nomenat catedràtic de la Universitat de València (1887), portava a la impremta el seu voluminós *Curso de metafísica*.

Però en la segona i, sobretot, en la tercera dècada del segle xx, coincidint amb el «gir espiritualista», els catedràtics novells de Catalunya i de València començaven a prescindir dels manuals en les classes. I, lògicament, van deixar d'escriure-se'n i de publicar-se'n. Algun se'n publicà, malgrat tot, de traduït, per a la rutina dels instituts i dels seminaris.

Posats a escriure, els catedràtics «espiritualistes» —els qui en tingueren ganes i oportunitats editorials, és clar—, confegiren una altra mena d'escrits: assaigs especulatius, tesis doctorals —inevitablement—, estudis historiogràfics, articles de revista erudita, monografies divulgatives, entrades d'enciclopèdia... Però no manuals. I tampoc gaires discursos. El discurs també començava a ser mirat de cua d'ull. Els discursos també havien començat a passar de moda en temps dels «espiritualistes», substituïts per les conferències i les lliçons. Encara se'n publicaven alguns, no cal dir, i la necrologia de Bonilla confegida per Losada en seria un exemple. Associacions doctes com ara la Joventut Catòlica o la Societat Econòmica d'Amics del País havien funcionat, en temps de Rodríguez de Cepeda i Polo Peyrolón, a cop de discurs. El Centre Escolar i Mercantil dels jesuïtes o l'Associació d'Amics de Lluís Vives, en canvi, organitzaren cursos i cicles monogràfics de conferències. I la mateixa tendència començà a imposar-se en el funcionament acadèmic de les universitats. Els discursos inaugurals de curs caigueren en el descrèdit alhora que els manuals. A partir de la tercera dècada del segle xx, només les velles acadèmies —o les institucions que volien imitar-ne l'ornamentació ritual, com ara el Centre de Cultura Valenciana— publicaven discursos de recepció dels nous membres.

La tendència general, tanmateix, no deixava de tenir excepcions remarcables. Alcayde Vilar, per exemple, fou encara un filòsof de discursos. Mentre era catedràtic a Salamanca, pronuncià el discurs inaugural del curs 1929-1930, «Psicología del pueblo charro», això és, psicologia de la gent de l'entorn de Salamanca. El 1934, a València, pronuncià el discurs *Contra el valencianisme* amb motiu del seu ingrés en el Centre de Cultura Valenciana. El títol és desorientador. Realment, el que pretenia Alcayde era refutar tots els arguments i recels contra el moviment cultural i polític valencianista. D'ençà del seu retorn a València, el 1931, fins a l'inici de la Guerra Civil, el 1936, Alcayde féu apologia del valencianisme, i mirà de posar en funcionament un seminari de pedagogia a la Universitat per tal d'introduir el valencià a les escoles. Durant la guerra, atès que el seu entusiasme per la República era nul, les autoritats universitàries l'enviaren a casa. Així, acabada la guerra, pogué exhibir la seva condició de «represaliat». El 1939, havent estat nomenat degà de la Facultat de Filosofia i Lletres, fou l'encarregat de pronunciar el discurs inaugural de curs a la Universitat de València, discurs que titulà «El concepto de nación en José Antonio».

En conjunt, la producció bibliogràfica dels «espiritualistes» fou més regular i densa que la dels seus antecessors escolàstics. Daurella, Rodríguez de Cepeda o López Martínez —Polo Peyrolón és un cas a part—, només tingueren oportunitat de publicar manuals escolars i alguns discursos. Serra i Hünter i Xirau publicaren llibres d'assaig i monografies. Carreras i Alcayde, que militaren en les files del regionalisme conservador, tingueren la dèria de la psicologia col·lectiva. A banda d'això, des del punt de vista acadèmic, Xirau fou un impulsor dels estudis pedagògics a Catalunya i Alcayde, a València, tingué una pretensió semblant. Els escrits pedagògics de Xirau són nombrosos; els d'Alcayde són més rars.

Per un motiu o altre, tots, tiris i troians, confegiren alguna mena d'estudi historiogràfic sobre els filòsofs de la tradició autòctona i es trobaren embolicats en operacions adreçades a reivindicar aquesta tradició: Serra i Hünter i Carreras participaren en l'edició que féu la Universitat de Barcelona de les obres de Llorens i Barba i escrigueren sobre la filosofia catalana i espanyola del vuit-cents. Carreras, a més, escrigué sobre Llull, Eiximenis, Vives i Balmes; Alcayde fou regidor de la Càtedra Lluís Vives i anotà una edició del *Tratado de los errores de Porfirio* de Sánchez de las Brozas; Xirau va escriure un volum sobre Llull i un grapat d'assaigs sobre l'humanisme d'aquesta banda dels Pirineus; Losada i Puigdollers

participaren activament en l'Asociación de Amigos de Luis Vives, fent costat al marquès de Lozoya i al frare Torró.

La «tradició autòctona» era una o altra, segons els casos. Per als primers «vivistes» de València —Puigdollers, Torró, Losada—, era indiscutablement la tradició espanyola. Per a Serra i Hünter, la tradició privativa catalana. Xirau, Alcayde, Carreras foren més ambigus, volgueren mantenir-se en un cert equilibri, atorgar una relativa autonomia a la tradició «regional» dins la més «àmplia» tradició hispànica, però com ja es pot suposar *espanyolitzaven*, això sense comptar les genuflexions a què es prestaren Carreras i Alcayde després de la Guerra Civil.

Francesc Alcayde, a València, i Tomàs Carreras i Artau, a Barcelona, col·laboraren en l'estabilització del franquisme. Mai no expressaren cap reticència envers els crims de la dictadura, si més no públicament. Carreras acceptà ser regidor de l'Ajuntament de Barcelona. Alcayde postulà el deganat. Les seves idees «filosòfiques» no experimentaren canvis notables. Però amb Xirau i Serra exiliats a Mèxic, l'espiritualisme catòlic perdé molta empenta i es diluí dins la metafísica nacionalcatolicista, juntament amb l'hispanisme exaltat dels Torró i Puigdollers i amb el reverdiment de l'escolàstica.

BIBLIOGRAFIA

- BONILLA, Adolfo. *Luis Vives y la filosofía del Renacimiento*. Madrid: Imprenta del Asilo de los Huérfanos del Sagrado Corazón de Jesús, 1903.
- CARRERAS ARTAU, Tomàs. «La filosofía de Joan Lluís Vives». *Cultura Valenciana*, any VI, quadern III, núm. 29 (1931a), p. 33-41.
- *Introducció a la història del pensament filosòfic a Catalunya*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1931b.
- CASTELLÓ, Gonçal. *La clau d'un temps: Dietari de joventut*. València: Prometeo, 1982.
- DELEITO, José. «La vida de la Universidad de Valencia desde 1919 a 1924». *Anales de la Universidad de Valencia*, any IV, quadern 31.
- LLORENTE, Teodoro. *Memorias de un setentón*. València: Domènech, 2001. 3 v.
- LOSADA, Vicente. «El problema del conocimiento en su evolución histórica y los fundamentos de la moral». *Anales de la Universidad de Valencia*, any II, quadern 14 (1921-1922), p. 485-493.
- *Bonilla filósofo. Discurso leído en el paraninfo de la Universidad en la solemne sesión necrológica celebrada el día 20 de febrero de 1926, dedicada a Bonilla y Sanmartín*. València: Imprenta Hijo de F. Vives Mora, 1926.

- LOSADA, Vicente. *Ofrenda de los antiguos «amigos» en su IV centenario*. València: Universitat de València, 1940.
- *El pensamiento filosófico-jurídico de Laureano Díez Canseco y su escuela*. Lleó: Universitat de Lleó, 1995.
- PUIGDOLLERS, Mariano. *La filosofía española de Luis Vives*. Barcelona: Labor, 1940.
- RAMOS, Blas. *Necrología de Canseco*. Málaga: Librería Anticuaria El Guadalhorce, 1967.
- *El derecho y el hombre actual*. Vol. 1. Madrid: Gráficas Halar, 1969; Vol. 2. Madrid: Gráficas Sánchez, 1976. 2 v.
- *Un maestro y diez lecciones de filosofía del derecho*. Madrid: Gráficas Sánchez, 1979.
- RIBA, Carlos. «La cátedra de Luis Vives y la Universidad de Valencia». *Cultura Valenciana*, any II, quadern III (1927), p. 110-115.
- SERRA, Xavier. «Francesc Alcayde Vilar, valentinicultor». *Afers*, vol. XXI, núm. 55 (2006), p. 575-600.
- «Una tradició insuficient i interrompuda. La filosofia catalana contemporània». *L'Espill*, segona època, núm. 26 (2007), p. 16-23.
- La filosofía al País Valencià (1880-1980). *L'Espill*, segona època, núm. 28 (2008), p. 140-152.
- TORRÓ, Antonio. *Filosofía de la hispanidad*. Barcelona: Tipografía Católica Casals, 1936.
- VIVES, Lluís. *Introducción a la sabiduría*. València: Universitat de València, [1930].
- WATSON, Foster. *España, Valencia y Luis Vives*. València: Hijo de F. Vives Mora, 1932.

UNIVERSITAT I FILOSOFIA EN EL TEMPS DE MIQUEL CARRERAS

Pompeu CASANOVAS i Josep MONSERRAT MOLAS

INTRODUCCIÓ¹

Els autors que han escrit sobre la problemàtica relació entre pensament i universitat a Catalunya —tots amb posicions distintes i molt diferents entre si— coincideixen en el fet que el pensament modern a Catalunya del segle XVIII ençà, des de la derrota del 1714 fins a la Constitució del 1978, s'ha produït al marge de la universitat;² i, molts cops, malgrat la mateixa universitat o fins i tot en institucions sorgides en franca oposició a l'ensenyament o la cultura pròpia de la universitat oficial a Catalunya. És el cas dels Estudis Universitaris Catalans (1903) i el de l'Institut d'Estudis Catalans (1907).³

Aquest fet, en el panorama europeu, constitueix una anomalia que cal explicar. Situats en la dictadura de Primo de Rivera i l'adveniment de la primera República, caldria matisar el següent:

a) al final de la dictadura de Primo ja hi havia a Catalunya un gruix de professors formats a l'estranger, o educats en el caliu de la Barcelona

1. Aquest article conjunt és fruit de dues presentacions individuals: «Universitat i pensament en el temps de Miquel Carreras», efectuada per Pompeu Casanovas el 16 d'octubre del 2007 a la seu de la Fundació Bosch i Cardellach (Sabadell), i «Les conferències a l'Ateneu sobre la universitat catalana (1935)», efectuada per Josep Monserrat dins de la Jornada Científica del 16 de maig del 2008 a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans.

2. Autors com Pere Coromines, Tomàs Carreras i Artau, Josep Puig i Cadafalch, August Pi i Sunyer, Pere Bosch i Gimpera, Alexandre Galí, Miquel Batllori i Ernest Lluch, entre d'altres. Són autors que escriuen també des de diverses disciplines i en diverses èpoques del segle XX.

3. Vegeu Albert BALCELLS, Enric PUJOL i Santiago IZQUIERDO, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002-2007, 2 v.

industrial, que constituïa un conjunt intel·lectual amb les característiques comunes i pròpies d'una *intelligentsia* professional;

b) la relació amb altres universitats europees i americanes fou contínua per a alguns d'ells; aquests també van relacionar-se amb el mateix esperit obert amb els professors i intel·lectuals espanyols dels corrents centrats a Madrid, com els krausistes, els professors educats en la Institución Libre de Enseñanza o els coreligionaris de la Residencia de Estudiantes, que coneixien directament perquè era inevitable fer una estada a la capital per a cursar el doctorat;

c) aquests «intel·lectuals de la República», per usar una denominació que ha fet fortuna, a més de l'especialitat que cultivaven, tenien una forta consciència i vocació públiques i, quan tingueren oportunitat de fer-ho, van abocar-se tant a la reforma de la universitat com a la participació en la direcció dels primers partits polítics de masses moderns (especialment la Lliga, la Unió Socialista de Catalunya, Esquerra Republicana de Catalunya i Acció Catalana);

d) la simple cultura, tanmateix, no podia per si mateixa solucionar la conflictiva situació interna de la societat espanyola de la República, i la violència externa (contra els insurgents) i sobretot interna (en els conflictes agraris, obrers, ideològics en tota la seva cruesa) va acabar de fragmentar aquest cos; en conseqüència, es van radicalitzar i simplificar les posicions polítiques, la qual cosa va produir la inharmònica diàspora final dels diversos exilis.

Tanmateix, el fet de la guerra no pot ser utilitzat per a negar o disminuir el valor dels cercles universitaris intel·lectuals del país, que compartien una sèrie de trets comuns en diferent grau: a) vocació científica investigadora; b) ànim pedagògic; c) professionalitat, i d) esperança en la creació d'una cultura superior escrita i pensada en català. Aquests trets són els que desenvoluparem fent servir com a guia la formació de Miquel Carreras i Costajussà, a través dels seus mestres a la universitat (entre el 1922 i el 1930), la generació immediatament anterior (formada a partir de l'atzucac del 1898) i la seva pròpia (els seus amics i futurs joves professors i investigadors a l'anomenada Universitat de Catalunya o Universitat Autònoma de Barcelona). Per la importància que tingué, ens aturarem especialment en l'aventura del patronat de la Universitat Autònoma, entre el 1933 i el 1934, just després que Carreras finalitzés els estudis.

La *universitas*, en el dret medieval sorgit de la recepció del dret romà, era una unió col·lectiva de persones amb una finalitat comuna. Un poble, per exemple, era una «universitat». Però des del segle XI, la comunitat educativa es va constituir al voltant de la unió de professors i alumnes, amb la qual cosa va configurar un tipus de comunitat peculiar. París, Montpeller, Bolonya i Oxford, per posar-ne alguns exemples, esdevingueren institucions universitàries amb prestigi a Europa.

No va ser el cas de Barcelona. De fet, els Estudis Generals de Lleida es remunten al final del segle XIII, però no fou fins al segle XVI, entre el 1539 i el 1620, que es van crear nous Estudis Generals a Barcelona, Girona, Tarragona, Solsona, Vic i Tortosa, amb una forta presència religiosa. A diferència del que va passar a València, a penes hi hagué humanistes de renom a Barcelona i, com veurem, la Il·lustració hi penetrà també de manera tardana i no pas per la porta universitària.⁴

Barcelona era, als segles XV i XVI, una ciutat portuària afectada pels alts i baixos de les formacions de les monarquies absolutes a França i Espanya. Com sempre, era plena d'inquietuds pràctiques i comercials, però no se sentia atreta per la producció i l'ensenyament de coneixements no directament explotables. Això, sens dubte, està relacionat amb el fet que, en absència d'un estat fort i d'una teoria imperial d'aquest estat, les institucions eclesiàstiques fornien prou teologia política per a formar les capes ciutadanes dirigents. A Barcelona, els Estudis Generals depenien del Consell de Cent. No és comparable amb el que succeïa a les universitats de Salamanca, Sevilla, Alcalá o Granada, abocades a la discussió de les tesis sobre la conquesta d'Amèrica.

A partir de la derrota del 1714, una de les primeres ordres de Felip V fou, com és sabut, l'abolició de tots els estudis generals i la creació d'una única universitat per a Catalunya a Cervera. Els estudis eren considerats un privilegi, i com a tal, acordats pel rei com a premi o manllevats com a càstig. Això significava de fet: a) el lligam de la universitat i l'Administració central de l'Estat, que era qui en teoria pagava o recaptava els diners necessaris per al seu sosteniment,⁵ b) el reconeixement

4. Al segle XVI, Batllori només salva l'erasmista barceloní Miquel Mai. Però assenyala també el paper tan important que hi tingué la Inquisició, especialment vigilant a Catalunya. Vegeu M. BATLLORI, «Humanisme i erasmisme a Barcelona», a *Vuit segles de cultura catalana a Europa*, Barcelona, Cercle de Lectors, 1995, p. 83 (article escrit el 1956).

ment explícit de la politització del coneixement superior, que ja no corresponia exclusivament a l'Església, sinó que depenia del control reial, per bé que el contingut d'aquest ensenyament fos controlat per l'Església (en el cas de Cervera, fins al 1767, pels jesuïtes), c) l'ús de la institució universitària, que posava en contacte el jovent amb el saber, per prevenir avalots i revoltes de caràcter polític. La Real Junta Superior de Justicia y Gobierno havia advertit el rei d'aquest aïllament. Debades: el fet que Cervera fos una ciutat al centre de Catalunya, allunyada de les ciutats i les vies de comunicació principals, convenia a aquest pla. La resolució de l'11 de maig de 1717 dugué definitivament tots els estudis generals a Cervera.⁶

Barcelona no es resignà mai a aquesta resolució. Durant tot el segle XVIII, convisqueren tres estratègies: a) la reclamació continuada a la monarquia de les institucions municipals, b) la tasca dels col·legis de nobles (Betlem i Cordelles, Imperial y Real Colegio de Nobles), conjuntament amb la del Seminari Tridentí, establert el 1735, i c) la instauració de tot un seguit d'ensenyaments pràctics que depenien d'organitzacions de caràcter civil i mercantil.⁷ La Junta Particular de Comercio, fundada el 1756 i composta de nobles i representants dels gremis, tingué un paper primordial: l'any 1758 fou creada l'Escola de Nàutica i el 1759, la de Dibuix (Escola de les Nobles Arts el 1755). El segle XIX veu el naixement de tot un seguit d'ensenyaments que depenien de la Junta de Comerç: l'Escola de Química (1805), l'Escola de Càlcul i Maquinària (1808), la Càtedra de Física Experimental (1814), la Càtedra d'Agricultura Teori-

5. Cervera patí sempre un dèficit de finançament, entre altres coses per la deixadesa del fisc reial i l'oposició del bisbat i de l'Església —que era qui havia de sufragar també la institució. Vegeu Joaquim PRATS, «L'irredentisme barceloní i la Universitat de Cervera», *L'Avenç*, núm. 110 (desembre 1987): *150 anys de la Universitat de Barcelona*, p. 8-13.

6. Vegeu Pere COROMINES, «La lluita per la universitat», a *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, organitzades per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret i donades a l'Ateneu Barcelonès, Barcelona, 1935. Sobre la formació i el desenvolupament de la Universitat de Cervera, vegeu M. BATLLORI, «La Universitat de Cervera (1714-1842)», *La Il·lustració. Obra completa*, vol. IX, València, Edicions 3 i 4, 1997, p. 167-209. Com és sabut, el pare Batllori es va mostrar particularment atent a la producció intel·lectual de Cervera, malgrat les condicions precàries existents. Seguiu en això el seu mestre, el també jesuïta Ignasi Casanovas, que havia començat a publicar durant els anys trenta la biografia de Josep Finestres i a estudiar els seus escrits. D'aquesta manera, l'obra de Cerdà, Pou, Pons, Gallissà, Aymerich... i dels liberals formats a Cervera, com Llàtzer de Dou, comença a ser rescatada de l'oblit.

7. Vegeu Ernest LLUCH, *La Catalunya vençuda del segle XVIII. Foscors i clarors de la Il·lustració*, Barcelona, Edicions 62, 1996.

copràctica (1817) i la Càtedra d'Aritmètica, Geometria i Matemàtiques (1818).⁸

No obstant això, els avatars de les guerres carlines, la influència de la codificació i del centralisme administratiu francès i l'actitud poc procliu a la descentralització, tant del conservadorisme com del liberalisme espanyol, feren que les lleis posteriors al període negre de Ferran VII preguessin un to marcadament harmonitzador i uniformista.

La Universitat de Barcelona es reinstaurà finalment el 1837, amb el trasllat definitiu de tots els estudis de Cervera el 1842. Però això no significà cap mena d'autonomia ni per a Catalunya ni per a Barcelona.

El Pla Pidal de 1845 i la Llei d'instrucció pública de setembre del 1857 foren més que explícits respecte a l'ensenyament superior. Tot se centralitzava a Madrid i depenia del Ministeri d'Instrucció Pública. Com a mostra d'això, donem la paraula a Claudio Moyano en una sessió de les Corts del juny del 1857:

En España, hasta 1824 ha habido más de treinta universidades: las vicisitudes de los tiempos y el plan de 1824 las redujeron a trece; el plan de 1845 las ha reducido a diez; y diré más; no las ha reducido a solo diez, sino real y verdaderamente a una, porque en rigor no hay más universidad que la de Madrid; las demás tienen en sus facultades ramas de enseñanza, y podrían muy bien llamarse «colegios»: pero para no chocar con la opinión pública y no mortificar el amor propio de las localidades, se les llama «universidades», aunque en esencia no les queda de esto más que el nombre.⁹

És cert que s'aixecaren veus crítiques —com la de Jaume Balmes— contra el Pla Pidal. Però foren més aviat en contra del laïcisme de la llei (i no pas contra el seu centralisme) perquè manllevava a l'Església bona part dels privilegis que havia tingut en el terreny educatiu.

Després calgué esperar al sexenni liberal del 1868-1874 per trobar una reforma dels plans d'estudi i una obertura cap a les idees modernes. Aquest període s'acabà amb la Restauració, en què els professors més oberts —com els krausistes, començant pel mateix Francisco Giner de los Ríos— foren expulsats de la càtedra. Fou el començament dels estu-

8. P. COROMINES, «La lluita per la universitat», p. 110-112.

9. *Gaceta de Madrid* (20 juny 1857), p. 820. Prenem la citació de Jordi MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, «El Congrés de 1903», *Educació i Història*, núm. 5 (2001-2002), p. 134.

dis paral·lels a la universitat oficial que endegaren els membres de la Institución Libre de Enseñanza.

L'HERÈNCIA DE LA RESTAURACIÓ

La universitat espanyola del primer terç del segle xx, entre el 1898 i el 1936, és hereva directa de la Restauració de 1874 i del seguit de lleis anteriors en vigor que hi van regir fins a l'adveniment de la República.

La rebel·lió contra aquesta situació es va produir ben aviat. Es tractava d'una rebel·lió moral, més que política. Pensem que el moralisme dels professors krausistes de la Institución Libre de Enseñanza (ILE) és indescribable de la superxeria contra la qual es van rebel·lar inútilment tres generacions d'intel·lectuals liberals —i després socialistes— espanyols.

La universitat oficial de la Restauració generava, en mots d'Eugeni d'Ors, «la gran mentida», la «tràgica culminació del grotesc» que eren els exàmens i el procés de reproducció d'apunts i de manuals. És fàcil d'identificar en les glosses de *Joan Estudiant* les pràctiques de la Facultat de Dret i els «mètodes» de manuals proverbials, que van passar d'una generació a l'altra:

Joan Estudiant no falta. Joan Estudiant s'examina. S'examina, complint amb fidelitat els ordenaments clàssics de la mentida clàssica... És son examen el desfilat de les mil i una caricatures de la ciència: el programa monumental, del qual només un petit recó ha estat explorat per mestre i deixebles; les lliçons extenses i frondoses consagrades a generalitats i a les «relaciones de nuestra ciencia con las demás ciencias», fàcil pretext a divagacions fàcils; les definicions retortes, que cal repetir mot per mot; l'examen de doctrines alienes, apreses de quarta mà, mutilades, falsejades, ridiculitzades i rebatudes a la fi triomfalment amb quatre projectils de paper mastegat; les cites d'Aristòtil, tretes del llibre de X, qui les va treure del llibre de Y, qui les va treure del de Z, qui, a son torn —en 1858—, les va treure de les obres de Victor Cousin.¹⁰

El llibre que implícitament parodia d'Ors en aquest paràgraf és *Elementos de derecho natural*, del catedràtic de l'assignatura a la Universitat

10. «Exàmens de Joan Estudiant», *La Veu de Catalunya* (21 juny 1906). Reproduït al dossier de Cristina DUPLÀA, «Noucentisme i Universitat Catalana», *L'Avenç*, núm. 110 (desembre 1987): *150 anys de la restauració de la Universitat de Barcelona*, p. 38.

de València Rafael Rodríguez de Cepeda,¹¹ i també les famoses refutacions dels filòsofs, reproduïdes invariablement fins al curs 1919-1920 a la Universitat de Barcelona pel catedràtic Juan de Arana y de la Hidalga, inserides, entre d'altres, en *El quadern gris* de Pla i en les *Memòries* de Sagarra i de Gaziell. En la darrera glossa que li dedica, d'Ors n'extreu conseqüències, d'aquest procediment: «i per això, perquè el Fruit és únicament camí de Càstig, també el fruit li és Càstig. Joan Estudiant —sí, és precis dir-ho— l'avorreix amb totes les forces de la seva ànima, la Ciència».¹²

Llegint les memòries dels intel·lectuals i escriptors que van haver-la de patir, els capítols que dediquen a aquesta mena d'universitat tenen tot l'aspecte d'una venjança personal, a misses dites i una mica trista per sota de l'acidesa o acríbia dels records, o de la bonhomia aparent del relat. Aquest és l'efecte que fa llegir que Arana, per exemple, era «un vellet castellà, menut i pulcre» (Gaziell)¹³ i «polidíssima i breu figura, que era d'ocell granívor» (Sagarra),¹⁴ o «amb forma d'ou de Pasqua [...] semblava un conillet acabat de pentinar» (Pla).¹⁵ I són encara més dures les descripcions de professors considerats antipàtics o abusius, com el doctor Estanyol, de canònic, o el doctor Garriga, de dret romà —«físicament un monstre», «un *Falstaff* disfressat amb toga»—,¹⁶ la mort dels quals és rememorada com una alliberació.

Capítol a part mereixen els estudis de doctorat. S'havien de fer obligatòriament a Madrid. El curs 1910-1911 trobem Pere Bosch i Gimpera, Joaquim Balcells i Pinto, Ramon d'Abadal i Jordi Oliver estudiant el doctorat a la Universitat Central de Madrid. Bosch i Balcells seguien el de filosofia i lletres. Usarem la citació extensa en aquest punt, ja que Bosch sintetitza d'una manera molt plàstica el que es coïa veritablement en les relacions amb els catedràtics de la Central:

11. El llibre va ser reeditat moltes vegades en edició «corregida y aumentada». N'és un exemple Rafael RODRÍGUEZ DE CEPEDA, *Elementos de derecho natural*, 4a ed., València, Establecimiento Tipográfico Domènech, 1899.

12. Citem d'Eugeni d'ORS, «Els gestes de Joan Estudiant IV», a *Glosari 1906, ab les Gloses a la Conferència d'Algeciras y les Gloses al viure de París*, Barcelona, Llibreria de Francesch Puig, 1907, p. 252. No hem conservat en la citació la gramàtica prefabricada que usava d'Ors en aquesta època. L'èmfasi és dels autors de l'article.

13. GAZIEL, *Memòries. Història d'un destí. Tots els camins duen a Roma*, Barcelona, Aedos, 1967, p. 172.

14. Josep Maria de SAGARRA, *Memòries*, Barcelona, Aedos, 1955, p. 365 i Barcelona, Destino, 1983, p. 123.

15. Josep PLA, *El quadern gris*, vol. 2, Barcelona, Destino, 1982, p. 123-128.

16. GAZIEL, *Memòries...*, p. 173.

Un altre curs, aquest, com el seu professor, força pintoresc, era el de literatures neollatines de Don Antonio Sánchez Moguel. El feia des de tres quarts de dues fins a les tres, perquè tenia a casa seva unes tertúlies que duraven fins a la matinada i s'aixecava a migdia, dinava, anava a la classe i després, els divendres, a la sessió de l'Acadèmia de la Història. Un any explicava literatura portuguesa i feia llegir *Os Lusíadas* i, el següent, literatura italiana —ens va tocar aquest— a base d'*I promessi sposi* de Manzoni, que traduïem enmig de les explicacions de Don Antonio, en què parlava de tota mena de coses, des de criticar Menéndez y Pelayo, fins a parlar dels seus viatges, de la dictadura de Joao Franco o del «separatisme català». Aquest constituïa per a ell una veritable obsessió. Sortosament Balcells i jo, com a deixebles de Segalà —de qui li portàrem la traducció de l'*Odissea* i que era gairebé l'únic català que tolerava—, fórem considerats alumnes privilegiats i un bon dia ens digué: «Vayan por casa». Això volia dir que des d'aquell moment tinguérem el deure d'assistir a les seves tertúlies dels dissabtes, on, com que era el «cacic» del Consell d'Instrucció Pública que nomenava els tribunals d'oposició, s'incubaven els futurs catedràtics. Quan hi havia una vacant, ja tenia feta anticipadament la combinació en cas de tocar el torn de trasllat i, la que quedava lliure, deia que podria ésser per a un «joven talento», que naturalment havia passat per la seva tertúlia. A Balcells i a mi ens classificà en aquesta categoria i ens digué: «Ustedes serán catedráticos» (Balcells de llatí i jo de grec). Això era molt afalagador, però tenia els seus perills, ja que de vegades s'enfadava amb el candidat i es tornava un enemic ferotge que li sabotjava la seva carrera. Un d'aquests caiguts en desgràcia era el pobre doctor Nebot, que ens havia ensenyat (?) a Barcelona paleografia i llatí vulgar i de l'edat mitjana. Havia estat un dels alumnes i tertulians predilectes de Don Antonio i perquè es preparés per a literatura espanyola el va nomenar «catedrático interino» amb dues mil pessetes anyals de sou, i ho continuà essent fins que el Patronat de la Universitat Autònoma sota la República el va redimir portant-lo a la biblioteca, amb un sou decent. Les tertúlies de Don Antonio duraven fins a les dues o les tres de la matinada i hom no se'n podia anar abans. Una vegada el capellà doctor Barrigón —el que m'havia examinat de grau a Figueres— ho va intentar al·legant que havia d'alçar-se molt aviat perquè deia la missa a les vuit i que a les hores de la matinada el carrer de la Lluna era el lloc predilecte de fembres àvols; però Don Antonio, impertèrrit, li contestà: «Es temprano, y ya le acompañará el señor Ovejero», catedràtic de la Facultat, conegut per anticlerical. El pobre Barrigón va haver de resignar-se. Calia fer-se també amic del gat de Donya Joaquina, la germana del nostre professor, perquè, si aquell feia «fu» en acariciar-lo, Don Antonio deia aïradament: «Deje el gato, ¿no ve que les está molestando?». A la fi, quan tenia son, deia imperiosament: «Joaquina, caliéntame la cama». Quan ella tornava

dient que ja era fet, s'aixecava i dient: «Buenas noches, señores», desapareixia. Un dels «degans» dels contertulis ens acompanyava a la porta, de la qual sols ell coneixia el secret de trobar la clau.¹⁷

No cal dir gran cosa més sobre el centralisme, el caciquisme i el sistema de cooptació per sota de les oposicions que s'esmerçava a la universitat oficial hereva directa de la Restauració.¹⁸ Semblava que les mateixes pràctiques vigents en la política alternativa dels partits que es repartien el Govern, sota l'aparença de sufragi electoral, es reproduïssin al cos de funcionaris que havien de mantenir l'ensenyament. Bosch i Gimpera és més aviat precís i conspicu en les seves descripcions. No sol exagerar ni s'estén en valoracions més enllà dels fets. Deixa que el lector extregui conclusions, i el mateix fem ara nosaltres.

LA UNIVERSITAT CATALANA I LA UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA¹⁹

El dia 3 de febrer de 1931, a causa de la incertesa política i el risc d'aldarulls, el Govern va suspendre l'activitat de les universitats fins a fi-

17. Pere BOSCH I GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, p. 43-44.

18. Vegeu la manera com Josep Pla descriu aquest sistema i el que li succeí a Madrid a Bosch. Pla escriu aquest relat a partir de les converses que mantingué amb Lluís Pericot. «El professor doctor Pere Bosch Gimpera», a *Homenots: Segona sèrie. Obres completes*, vol. XVI, Barcelona, Destino, 1970, p. 11-47. Sobre l'home, la universitat i el Museu Arqueològic, vegeu els textos d'Irene PEYPOCH, Jordi CASASSAS, Jordi ROVIRA i Jordi MARAGALL al catàleg que li fou dedicat amb motiu del cinquantè aniversari del Museu Arqueològic, *Pere Bosch Gimpera i Museu Arqueològic de Barcelona: 50 aniversari*, Barcelona, Diputació de Barcelona, Servei de Cultura, 1986.

19. De la bibliografia ja abundant sobre el tema, ens ha servit de fil conductor per a redactar aquest apartat el text *Conferències sobre la Universitat de Barcelona, organitzades per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret i donades en l'Ateneu Barcelonès*, Barcelona, 1935. Cal contrastar aquest text amb l'obra de Tomàs CARRERAS I ARTAU, *La Universitat Autònoma de Barcelona i el Patronat Universitari: Estudi crític, seguit dels textos legals i de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona*, Barcelona, Bosch, 1933. Sobre la Universitat de Barcelona, cal tenir present sobretot Pere BOSCH I GIMPERA, *La Universitat i Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1971; Pere BOSCH I GIMPERA, *Memòries*, Barcelona, Edicions 62, 1980; Alexandre GALÍ, «Ensenyament universitari», a *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, llibre IX, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1983; Jordi MARAGALL, *Balanç de la Universitat Autònoma*, Barcelona, Nova Terra, 1969; Jaume CLARET MIRANDA, *La repressió franquista a la universitat catalana*, Vic, Eumo, 2003; Jordi MARAGALL, *El que passa i els qui han passat*, Barcelona, Edicions 62, 1985; Albert RIBAS MASSANA, *La Universitat Autònoma*

nal de mes. Els professors oferiren les seves classes a l'empara d'altres institucions.²⁰ Proclamada la República, el mateix dia 14, a primera hora de la tarda, la universitat va ser presa pels estudiants, que penjaren una bandera catalana dalt de l'edifici, mentre a fora se sentien crits en contra. Alexandre Galí atribueix el refús a la identificació de la senyera amb la burgesia de la Lliga. Al balcó es va penjar una bandera tricolor. L'endemà, dia 15, Francesc Macià nomenà una comissió directiva de la universitat, integrada per Josep R. Xirau (dret), Jaume Serra i Hünter (filosofia), August Pi i Sunyer (medicina), Eduard Fontserè (ciències), Ramon Casamada (farmàcia) i el rector Enric Soler. El document del nomenament diu: «En nom de la República Catalana i d'acord amb el Govern provisional de la República Federal Espanyola, us hem designat per ser els comissaris encarregats d'assumir la direcció de la universitat catalana provisionalment i d'aplicar l'Estatut d'Autonomia». L'Estatut era l'aprovat en el Segon Congrés Universitari Català. El dia 16 el Comissariat demana la col·laboració dels estudiants de la Federació Universitària Escolar de Catalunya i Balears (FUE), la seva representació oficial.²¹ Aquell mateix dia s'acorda: 1) Reprendre les classes al més aviat millor. 2) Autorit-

---

de Barcelona (1933-1939), Barcelona, Edicions 62, 1976. (Una presentació recent de la també anomenada *Universitat de Catalunya*: Antoni SEGURA MAS, *La Universitat Autònoma de Barcelona: Història, memòria i compromís*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2008 (llicències inaugural del curs 2008-2009). Així mateix, l'exposició «República, Universitat i Autonomia, 1931-1939. La República i la Universitat de Barcelona», preparada pels professors Francisco Gracia, Josep M. Fullola i Jordi Casassas, així com el llibre corresponent amb motiu del setenta-cinquè aniversari.)

20. Vegeu, per exemple, Alexandre GALÍ, «Ensenyament universitari», a *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, llibre IX, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1983, p. 124.

21. Els estudiants enfrontats a la dictadura militar de Primo de Rivera, capitanejats per Antoni Maria Sbert, mitjançant la Federació Universitària Escolar (FUE), van contribuir en gran mesura a minar la situació política. A Barcelona, es va organitzar la Federació Universitària Escolar de Catalunya, que actuava d'acord amb l'espanyola, la qual simpatitzava amb les reivindicacions catalanes. En canvi, a la Federació Catalana d'Estudiants Catòlics, els estudiants catòlics eren catalanistes, però la seva organització espanyola era essencialment anticatalanista. L'Estatut de la Universitat va prescriure l'associació d'estudiants única «sense caràcter confessional ni polític a cada facultat», i la Confederació de totes elles per a «totes les qüestions que afecten tots els estudiants». Aquesta confederació fou la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC), successora de l'antiga FUE (Rosa M. TERRAFETA, *Andreu Xandri: mística i força*, Barcelona, Barcelonense d'Edicions, 1988, col·l. «Eixos», núm. 2). L'activitat de la FNEC ja no va haver de centrar els esforços a suplir, al marge de la universitat, les deficiències dels ensenyaments que rebien o podien aprendre. A més, a la nova universitat, els estudiants tenien la represen-

zar l'ús del català en les càtedres, sempre que les conveniències no aconsellin una altra cosa. 3) Enviar telegrams de salutació al president del Govern provisional de la República Federal, al ministre d'Instrucció Pública i al senyor Lluís Nicolau d'Olwer, i passar col·lectivament a saludar el Govern de Catalunya.

Les classes es repregueren el 20 d'abril. El 9 de juliol Jaume Serra i Hünter va ser nomenat rector. El procés per a redactar i aprovar l'Estatut d'Autonomia va ser lent. Finalment, l'1 de juny de 1933 el govern de la República el promulgava i a principi de juliol s'establí el Patronat (per part catalana, Pompeu Fabra, Josep Xirau, Domingo Barnés i, com a secretari, Joaquim Balcells; per part del govern de la República, Gregorio Marañón, Cándido Bolívar, Américo Castro, Antoni Trias i Pujol i Antonio García Banús).

La Universitat Autònoma de Barcelona fou conseqüència de l'article 50 de la Constitució Espanyola del 1931, que establia la competència de la Generalitat per a reglar l'ensenyament superior.²² El decret d'autonomia fou aprovat l'1 de juny de 1933. A principi de juny es constituí el Patronat per a acabar de redactar l'Estatut d'Autonomia Universitària, que hauria de recollir el projecte elaborat el 1919 i el ja redactat pel Consell de Cultura de la Generalitat. Fou aprovat pel govern de la República el 7

---

tació als claustres de la facultat i podien fer sentir la seva veu. Així doncs, la FNEC podia dedicar-se a les activitats de la vida universitària que li corresponien, és a dir, totes aquelles que donen complement i satisfacció a l'estudiant: la vida de relació interna-externa, la vida esportiva, les festes i solemnitats, els serveis d'orientació i auxili. La FNEC barcelonina va complir els seus objectius d'una manera admirable i fou realment, en paraules del rector Bosch i Gimpera, «el suport més generós i desinteressat de la seva obra, és a dir, la neteja material i espiritual i l'oxigenació de l'atmosfera universitària». Malgrat això, la FNEC no va poder treballar en pau. Al seu costat, subsistia la Federació de Estudiantes Católicos i, de manera més preocupant, altres organitzacions, més o menys clandestines, que obeïen consignes de fora de la universitat i que durant el bienni 1934-1936 van iniciar la provocació de conflictes, preludi de la Guerra Civil. (Vegeu el testimoni del líder estudiantil Andreu Xandri en l'obra de Rosa M. TERRAFETA, *Andreu Xandri. Mística i força*, Barcelona, Barcelonesa d'Edicions, 1988, i la recreació històrica que del moment realitza Raimon GALÍ en el vol. 2, *La Catalunya d'en Macià*, i el vol. 3, *L'avantguerra*, de la seva obra *Signe de contradicció*, Barcelona, Barcelonesa d'Edicions, 2001, sobre els enfrontaments violents en el si de la universitat.)

22. Vegeu Manuel GERPE LANDÍN, *L'Estatut d'Autonomia de Catalunya i l'estat integral*, Barcelona, Edicions 62, 1977, p. 314. Agraïm al doctor Gerpe que ens hagi fet conèixer l'estudi d'Esther ARROYO i ALMAYUELAS i de Jaume RIBALTA i HARO, *La Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat de Catalunya durant la Segona República Espanyola i la seva obra legislativa (1932-1939)* (inèdit).

de setembre de 1933, i per la Generalitat, set dies més tard, el 14 de setembre.

L'Estatut recollia les conclusions del Segon Congrés Universitari Català, on hom va establir els punts següents: *a)* lliure elecció d'autoritats acadèmiques per les facultats i el claustre, *b)* lliure vocació del personal docent, en substitució del sistema d'oposicions, *c)* jerarquia múltiple del personal docent i intervenció al claustre al mateix temps que els representants dels estudiants, *d)* llibertat de les facultats per a la formació i la reforma dels plans d'estudi, *e)* independència econòmica i confecció de pressupostos per les juntes de facultats.²³

Com ja hem esmentat, el Patronat era compost per intel·lectuals universitaris de prestigi, representants de la República i de la Generalitat, que es proposaren fer una reforma seriosa de l'ensenyament superior per a posar punt final a la situació descrita anteriorment. Però les dificultats i les protestes foren moltes i des de molts costats, alguns dels quals inesperats. Josep R. Xirau ho explicava així als estudiants reunits a l'Ateneu al cicle de conferències sobre la universitat a l'abril del 1935, just després de la suspensió de la Universitat Autònoma a causa dels fets d'octubre del 1934:

Tota una desfilada de llocs comuns va ésser organitzada en honor i profit de la campanya contra la universitat. Dels quals, dos varen superar probablement tota la resta en estridència i en eficàcia enterbolidora: la manca d'esperit democràtic i —ja us ho podeu imaginar!— el separatisme. La nova universitat no era democràtica; la nova universitat anava contra els obrers; la nova universitat anava —no cal dir-ho— contra la unitat de la pàtria. Anava ai las!, també —cal dir-ho— contra les acadèmies preparatòries, contra els apunts a seixanta pessetes, contra el favor en els exàmens i la simulació en tot!²⁴

Què havia passat amb la universitat a conseqüència del Sis d'Octubre? D'entrada, es va interrompre l'autonomia de què havia gaudit i va quedar regida per un comissari del govern de Madrid. L'obra del patronat, doncs, havia estat molt curta però intensa (1931-1934). Administra-

23. Pompeu FABRA, «L'obra de la Universitat Autònoma», a *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, 1935, p. 135-136.

24. Josep R. XIRAU, «La universitat futura», a *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, 1935, p. 186.

tivament, pedagògicament i fins i tot físicament, la renovació universitària va ser, segons Maragall, «d'una espectacularitat aparatosa». Arran dels fets del Sis d'Octubre de 1934, van ser empresonats quatre membres del patronat durant un parell de mesos: el president, Pompeu Fabra; el rector, Pere Bosch i Gimpera, i els vocals, Josep R. Xirau i Antoni Trias i Pujol. Davant de les declaracions del ministre Villalobos sobre el propòsit de dissoldre el patronat universitari, la comissió d'urgència, formada per Antoni Garcia Banús, president accidental, August Pi i Sunyer i Joaquim Balcells, es va reunir per prendre acords i formular la dissolució del patronat.

La comissió es comunicava telefònicament amb el doctor Gregorio Marañón, que va sumar el seu vot als acords presos. Finalment, el dia 1 de novembre (de 1934) va sortir el Decret de suspensió del règim docent a Catalunya. El mateix dia va ser nomenat comissari el senyor Ramón Prieto Bances, catedràtic de Dret de la Universitat d'Oviedo. Arran de la dissolució del patronat, Américo Castro va presentar la dimissió. Després de Prieto Bances, José Mur el seguí com a rector, el qual va nomenar com a secretari Luis García Valdeavellano, que després d'haver redactat una memòria de l'organització dels plans d'estudi, se'n va anar a Madrid a principi de gener quan el Ministeri era a mans de Joaquín Dualde. El rectorat del senyor Mur va durar només fins al novembre de 1935, data en què fou substituït de nou. Ateses les circumstàncies de successions ràpides de càrrecs dins la universitat, cada facultat va anar a la seva. La de filosofia «es va mantenir amb integritat ateses les circumstàncies».²⁵

En el cicle de conferències que prova d'analitzar la situació universitària, Puig i Cadafalch ja havia elaborat un diagnòstic ràpid sobre la composició i l'actuació del patronat i reconeixia que aquest cometé tres errors: a) ésser format purament per professors universitaris, b) no donar cap representació a l'elecció; c) la manca de representació directa per homes polítics de les entitats que la finançaven. I afegia Puig pensant en el futur: «El règim de la Universitat Autònoma hauria de fer-se per mitjà d'un patronat de formació més complexa que l'anterior».²⁶

25. A. GALÍ, «Ensenyament universitari», a *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, llibre IX, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1983, p. 159.

26. Josep PUIG I CADAFALECH, «Problemes actuals de la universitat catalana», a *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, 1935, p. 31.

No tot foren encerts, però la situació no era fàcil d'arreglar. Un altre dels membres del patronat per part de la República, Américo Castro, un home no precisament ancorat en el catalanisme, en un article publicat a *El Sol* el 4 de novembre del 1934 escrivia: «Lo que el Estado unitario dejó en Barcelona es mejor no decirlo. Realmente, la Generalidad no ha tenido que devanarse mucho los sesos para hacer algo menos malo».²⁷

Retornem a la pregunta de Xirau: per què tingué tants enemics, la Universitat Autònoma? D'alguna manera, la reforma de l'ensenyament superior era com una al·legoria de les tensions de la mateixa República. Per una banda, els catedràtics que mantenien l'*statu quo* ja havien signat una carta contra el patronat, de la mateixa manera que, uns anys abans, s'havien oposat majoritàriament, al claustre, a l'autonomia universitària propugnada pel decret de César Silió.

Per l'altra, hi havia ànims d'una reforma més total i completa, més independent del Govern central. El primer i segon Congrés Universitari Català, del 1903 i el 1918, respectivament, havien manifestat el desig d'assolir una universitat catalana, al marge de l'espanyola, i nova respecte a la vella Universitat de Barcelona. El que es volia, doncs, era deixar enrere la universitat oficial, tesi que el govern de la República i, concretament, el ministre d'Educació, Marcel·lí Domingo, no acceptava.

Per això Josep R. Xirau insistia el 1935, i tornava a insistir al cap de trenta-cinc anys, en un cicle de conferències sobre la cultura catalana, en el perill de reflectir en la universitat el partidisme de les lluites personals i faccioses de la política oberta.²⁸ En el fons, era el mateix argument a favor de la pedagogia, la professionalització i el lliure cultiu de l'esperit que havien esgrimit endebades contra la universitat espanyola els krauistes i institucionistes.

Tal com mostraren els fets successius, en el marc dels agres debats de la República això no era possible. Justament l'educació, els intel·lectuals i la cultura foren la punta de l'espasa de les posicions totalitàries, que també anaven contra les posicions liberals i socialistes dels intel·lectuals republicans.

27. Citat per Joan ESTELRICH, «El problema cultural de Catalunya», a *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, 1935, p. 82.

28. Josep R. XIRAU, «La Universitat Autònoma de Barcelona», a *8 conferències sobre Catalunya*, Barcelona, Proa, 1971, p. 37 i seg. (conferència pronunciada a París el dia 14 de març del 1969).

La mateixa organització de les conferències de l'Ateneu i les opinions que s'hi expressen demostren que en aquell moment hi havia unes tensions inqüestionables al voltant de la valoració de la feina de la Universitat de Barcelona i de l'obra del seu patronat gestor. En el millor dels casos, hi ha un recel generalitzat, si no una oposició declarada. L'obra del patronat, des de l'estructura fins a les decisions, passant per altres qüestions com ara la llengua o els mateixos esdeveniments polítics que condicionen —i molt— la marxa d'aquesta institució, són objecte de debat i posicionaments en molts casos irreconciliables.

Sembla clar, també, que aquest cicle de conferències fou una oportunitat per a fer públiques les opinions d'alguns dels protagonistes de la política universitària. Així, doncs, ens sembla que cadascú aprofita aquesta ocasió, si bé amb intencions i finalitats ben diferents. Si Fabra exposa l'obra del patronat que presidí, Puig i Cadafalch fa el paper conegut d'explicar-nos que n'hi ha de millors que nosaltres i que nosaltres no hi arribem (descripció d'universitats exemplars); mentre que Serra i Moret es concentra en la necessitat de tenir present el món obrer, des del mateix partit Xirau es dedica a desqualificar els opositors (enemics del progrés) i assenyalar l'element innovador de la universitat, així com vanagloriar-se de la seva feina reformista amb una retòrica inflamada; mentre que Pi i Sunyer assenyala, malgrat un *continuum* històric entre la universitat i tots aquells moviments que l'han fet possible (congressos universitaris), la comunitat i el paral·lelisme del moviment de reforma espanyol (i d'aquí ve el bilingüisme), Coromines afirma decididament la catalanitat de la universitat com una resposta a una llarga aspiració del poble català; la possibilitat d'entesa i transacció es veu molt clarament que no va enlloc si es miren els diners, com fa Estelrich. En general, es tracta de ser continuadors dignes i mereixedors de la lluita per la universitat, acollir el cicle en resposta a les aspiracions dels estudiants, com fa Fontserè.

Pel que fa a la qüestió de la llengua, Jordi Maragall i Bosch i Gimpera assenyalen com una dificultat constant del patronat els prejudicis sobre la llengua catalana d'Américo Castro. Castro hi compartia el projecte científic i pedagògic, però tenia un gran recel pel tema del català i defensava l'ús exclusiu del castellà. Fou sobretot August Pi i Sunyer (els autors n'assenyalen el coratge en fer-ho) qui el mantenia a ratlla cada vegada que es mostrava en contra del català. Gràcies al seu coratge (en opinió de Maragall i de Bosch i Gimpera), va ser possible el manteniment del català en una situació de bilingüisme. En canvi, segons l'opinió d'Alexandre Galí,

no es pot parlar de coratge en la defensa d'una universitat bilingüe, com va ser el cas de la Universitat Autònoma de Barcelona. Segons Galí, hauria d'haver estat possible la constitució d'una universitat estrictament catalana en paral·lel a la institució mantinguda pel Ministeri.

Malgrat les discrepàncies entre els autors confrontats, sembla que hi ha una forta unanimitat en certs aspectes:

a) L'èxit de la Universitat de Catalunya durant l'etapa de l'autonomia universitària és, en gran part, el fruit d'una tasca prèvia que podem situar entre el 1910 i el 1930 i que marca el camí i el to de la nova universitat,²⁹ al país, en general (nombroses institucions d'àmbit cultural), i a la universitat, en particular, gràcies, sobretot, a l'impuls de diverses personalitats. La intensitat de la vida universitària i l'alta qualitat acadèmica són conclusions compartides per tots. La intensitat era més forta per als estudiants i el rector Pere Bosch i Gimpera, és a dir, com a experiència personal definidora.

b) El propòsit prioritador de l'educació a Catalunya i a Espanya ofereix un to d'entesa i col·laboració que dóna fruit, especialment, en la sortida a l'estranger d'estudiants que es convertirien en intel·lectuals de primer ordre, a la vegada que es dóna entrada també a professors estrangers a Catalunya. En les seves *Memòries*, Bosch i Gimpera destaca la bona entesa amb Francisco Giner de los Ríos (també l'assenyala Pijoan, el qual li va dedicar un llibre), la Institución Libre de Enseñanza i la Junta de Ampliación de Estudios, que li va atorgar una beca per a anar a la Universitat de Berlín, que en aquell moment gaudia d'una enorme vitalitat científica. Sensació reblada pel testimoni d'Alexandre Galí, que mantenia una relació excel·lent amb Giner de los Ríos i Bartolomé Cossío.

Ara bé, no sembla que aquest esperit penetrés de manera generalitzada en les universitats espanyoles (caldría potser estudiar-ho més a fons),

29. Segons la nostra opinió, el resultat de l'autonomia de la universitat no hauria estat possible sense una preparació prèvia. Això és especialment cert en els estudis de filosofia. Hem vist que el cicle de conferències de l'Ateneu Barcelonès recull el testimoni contemporani a aquests fets a mans dels protagonistes principals de l'aventura universitària: professors, membres del patronat, intel·lectuals i polítics. També comptem amb testimonis escrits més recents, com són les *Memòries* de Pere Bosch i Gimpera, que fou rector de la Universitat Autònoma, i alguns dels seus alumnes, com Francesc de Paula Gomà i Musté, Pep Calsamiglia i Jordi Maragall. Hem comptat amb el testimoni oral excepcional de Raimon Galí, poc abans de la seva mort, i el de Núria Folch, la qual va tenir també l'amabilitat de concedir-nos una entrevista a casa seva. Esperem poder publicar properament ambdós testimonis.

que diversos testimonis (ho hem vist en Bosch i Gimpera, Crexells, Pla) retraten com una universitat antiquada i burocràtica, recelosa de les novetats i dels estrangers.³⁰ Cal prendre el moviment nacional català com a factor diferenciador i catalitzador del progrés universitari a Catalunya.³¹ Segons un dels homes més crítics, Alexandre Galí, cal atribuir al patró encerts importants:

30. Per les seves *Memòries*, sabem que Bosch i Gimpera, que fou rector de la Universitat de Barcelona durant la República i la Guerra Civil, va estudiar filosofia i lletres i dret a la Universitat de Barcelona i va fer els doctorats a Madrid. L'ambient de la Universitat de Madrid era el contrari que el de la Institución. A Madrid dominava l'ambient de «picaresca», que també tenia notables excepcions, com a la Universitat de Barcelona, quan Bosch hi estudiava. Bosch va decidir, d'entrada, no assistir a les classes del doctorat, excepte a les impartides per Francisco Giner de los Ríos. La nova Universitat Autònoma de Barcelona va invertir l'ordre, fent de la «picaresca» l'excepció a una norma de rectitud, col·laboració, recepció d'altres universitats, contactes amb Europa, disciplina, ambient propens a la investigació i a la recerca, i també, la fidelitat a la catalanitat, és a dir, una no-ruptura entre societat i universitat. Sens dubte, el contacte amb la Universitat de Berlín, propiciada per la beca que rebé de la Junta de Ampliación de Estudios, permeté a Bosch d'aprendre l'organització universitària en seminaris científics basats en una administració eficaç. Compareu el retrat que Josep Pla fa del doctorat de Crexells i del mateix Bosch a Madrid (en el retrat que els dedica en els seus *Homenots*). Vegeu, també, Jordi MARAGALL, «Pere Bosch Gimpera i la Universitat», a *Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona: 50 Aniversari*, Barcelona, Diputació de Barcelona, Servei de Cultura, 1986, p. 36-42.

31. Compareu la posició que ens aproxima a la ILE de Jordi MARAGALL, *Els que passen i els qui han passat*, Barcelona, Edicions 62, 1985, col·l. «Llibres a l'Abast», núm. 201, amb les tesis de Vicente CACHO VIU, *El nacionalismo catalán como factor de modernización*, Barcelona, Quaderns Crema, 1998. L'impuls del nacionalisme cultural i polític català va ser també un factor de modernització per a Espanya. Catalunya va actuar com una espècie de factor mobilitzador o motor dels processos de modernització que es produïen a Espanya. Aquesta és la tesi del professor Vicente Cacho Viu. Referent a això, i en el cas concret de la universitat, va ser important l'enteniment i la col·laboració amb el moviment de renovació pedagògica efectuat a Espanya, concretament a Madrid, sota el guiatge de Francisco Giner de los Ríos i Bartolomé Cossío a la Institución Libre de Enseñanza i la Junta para la Ampliación de Estudios. La sintonia entre les institucions catalanes i madrilenyes va permetre un bon nombre d'ajudes i intercanvis mutus, especialment en el camp de les beques per a estudiar a l'estranger, que van condicionar molt positivament les carreres professionals d'un gran nombre d'intel·lectuals. No obstant això, cal fer algunes matisacions. La institucionalització cultural de Catalunya és un fenomen molt diferent del de la Institución. El procés políticocultural i d'institucionalització de Catalunya, que arrela en el segle XIX, va ser general a tot el territori i en tots els àmbits de la cultura, i és la conseqüència d'una cultura que s'ha posat en marxa, en la qual els aspectes que podríem denominar «d'alta cultura» són completament inseparables i fins i tot impensables sense la creació d'altres institucions com el Centre Excursionista de Catalunya i tot el moviment excursionista, o com l'Orfeó Català i tot el moviment orfeonista, o el CADCI (Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria), sindicat laboral i centre de

1) L'elaboració d'uns plans d'estudi per a les facultats amb quadres d'ensenyament flexibles, que oferien cursos, conferències i seminaris entre els quals l'estudiantat podia triar.

2) La concessió de la categoria universitària a investigadors o la contractació de professionals lliures prestigiosos.

3) L'atorgament de doctorats. El primer fou de la Facultat de Ciències el juny de 1934.

4) La creació de diverses categories de professors.

5) L'eliminació de l'alumnat lliure.

6) L'establiment, com una cosa habitual, del treball de seminari o de laboratori adjunt a les càtedres.

7) L'arranjament de l'edifici, suprimint-ne l'aspecte casernari o d'oficina d'Estat.

8) La contribució a l'organització de la vida de l'estudiantat. Les organitzacions d'estudiants foren una peça important i indispensable en la vitalització de la vida universitària.

9) La persecució coratjosa dels vicis professorals i els mals costums públics.

És obvi que, en poc més d'un any (des del 1933 fins a l'octubre de 1934), el Patronat va fer un bon gruix de feina. Però, segons l'opinió de Galí, aquests esforços foren insuficients. Contraposant la seva opinió amb la de Josep Xirau, qui ja parlava, com hem vist, d'una obra reformadora completa, Galí afirma: «El que quedava per fer era la universitat de veritat: només s'havia tret la pols, netejar i escombrar, treball pre-

---

cultura, i els ateneus o les nombroses i variades manifestacions de la vitalitat renaixent d'un país. En canvi, la Institución és un moviment d'elits, localitzat i influent a les altes esferes del poder per la seva categoria intel·lectual i moral indubtable, però més difícilment connectat amb un ampli desvetllament nacional i popular, llevat que es tracti del món de l'ensenyament. No obstant això, l'origen i l'expansió diferents de la institucionalització cultural i política dels dos territoris no va ser obstacle perquè l'enteniment i la col·laboració fossin fructífers i no compartissin la prioritat per a la renovació dels àmbits acadèmics. En aquest mateix sentit, l'historiador Jordi Maragall reconeix que la tradició institucionalitzadora a Catalunya des del segle XIX, si bé és un procés propi, s'entronca amb l'aspiració espanyola de reforma per a l'ensenyament, alhora que assenyalava que el catalanisme actua com a factor catalitzador de les diferències ideològiques entre dretes i esquerres. Segons Maragall, les dues tradicions catalanes existents, una d'esquerres i l'altra de dretes, també convergeixen en la reivindicació única de l'ensenyament, que seria superada pel factor catalanista quan podia anar més enllà de la lluita de classes o de partits.

vi indispensable per començar la tasca en el sentit veritablement constructiu».³²

ELS NUCLIS CULTURALS DEL TEMPS DE CARRERAS

La universitat de la República, doncs, intentà per primer cop aglutinar totes les tendències presents en l'ensenyament superior. Intentava crear sinergies, basades en la qualitat de l'obra intel·lectual. Després veurem els noms que es van reclutar, com Carles Riba, Nicolau i d'Olwer o Pompeu Fabra.

Miquel Carreras no va estudiar en aquest període, sinó en l'immediatament anterior, del 1922 al 1928, en què cursà les carreres de dret i de filosofia i lletres. Aquest període de la seva formació ha estat tractat a bastament en una altra obra.³³ Destacarem només el lligam que tenia amb el llatí Joaquim Balcells i Pinto, «home modest, d'una gran probitat intel·lectual», segons Domènec Guansé.³⁴ Aquí intentarem establir els nuclis intel·lectuals amb qui va tenir contacte a la Barcelona de la dictadura.

Aquests nuclis, o nodes de relació, es trobaven bastant repartits en sectors i s'organitzaven mitjançant institucions (Institut d'Estudis Catalans, Fundació Bernat Metge, Centre Excursionista de Catalunya, Ateneu Barcelonès) i òrgans d'expressió (*La Revista de Catalunya*, *La Publicitat*, *La Veu de Catalunya*, *Criterion*, *La Revista*, *La Paraula Cristiana*...). El pati de Lletres de la Universitat era com un alambí, on els components de les generacions successives entraven en contacte per primer cop. De vista, d'oïda o de lluny, tothom sabia qui era qui.

Si haguéssim d'ordenar aquests nuclis respecte a la universitat, tal com Carreras els conegué, el resultat seria provisionalment aquest:

1) el sector eclesiàstic, amb escriptors com Carles Cardó, Ignasi Casanovas (jesuïta), Miquel d'Esplugues (caputxí) —el creador de la revis-

32. A. GALÍ, «Ensenyament universitari», a *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*, llibre IX, Barcelona, Fundació Alexandre Galí, 1983, p. 210.

33. Sobre el pas de Carreras per la universitat, vegeu P. CASANOVAS, «Els anys de formació de Miquel Carreras i Costajussà (1923-1930)», a À. CASANOVAS (ed.), *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach i Caixa de Sabadell, 2007, p. 32-53 (catàleg de l'exposició sobre Miquel Carreras).

34. Domènec GUANSÉ, *Abans d'ara*, Barcelona, Proa, 1966, p. 15.

ta neotomista *Criterion*— i els sacerdots propers a l'escola montserratina, com el bisbe Vidal i Barraquer o el mateix Lluís Carreras, oncle de Miquel i consiliari de l'Acadèmia Catòlica de Sabadell;

2) el sector de catedràtics favorables a la reforma, amb contactes a l'estranger, i oberts a la implantació social i cívica de la universitat (com Joaquim Balcells, Josep Xirau o Pere Bosch i Gimpera);

3) el sector de catedràtics de la universitat oficial, contraris a les reformes, procentralistes, i més o menys adaptats a la vida cultural i política barcelonina; en efecte, durant la dictadura a Barcelona ocuparen càrrecs a l'Ajuntament i a la universitat (cal destacar Gonzalo del Castillo Alonso, Eusebio Díaz González o Francisco González del Campillo);

4) el sector d'intel·lectuals o investigadors que desenvolupaven la recerca al marge de la universitat oficial, per bé que podien ser al mateix temps universitaris —com Jordi Rubió i Balaguer— o trobar-s'hi directament deslligats (com Carles Riba o els filòlegs, escriptors i poetes de tall noucentista que vivien de traduccions o del treball editorial o periòdic). Aquest tercer sector era el més nombrós, desorganitzat i anàrquic, per tal com reunia escriptors de totes les classes socials, fins i tot l'aristocràcia i l'alta burgesia (dins d'aquest grup, destaquen Ferran i Josep Maria de Sagarra, Manuel i Cebrià de Montoliu, Ferran Valls i Taberner, Ramon d'Abadal).

5) Cal no oblidar —sobretot respecte a la medicina i el dret— la importància dels sectors professionals, vinculats als col·legis respectius, ocasionalment oberts a carreres polítiques o diplomàtiques, i que mantien només una relació ocasional amb la universitat. L'obra tan important de Francesc Maspons i Anglasell n'és un bon exemple.³⁵

35. Triem Maspons, però podríem haver esmentat altres juristes, com ara Josep Ramon Xirau i Palau (ja tractat en aquest volum), Josep Oriol Anguera de Sojo, Pau Font de Rubinat, Amadeu Hurtado i Miró, Josep Maria Pi i Sunyer, Joan Maluquer i Viladot, o el també economista Manuel Reventós i Bordoy. Vegeu el manuscrit d'Esther ARROYO I ALMAYUELAS i Jaume RIBALTA I HARO, *La Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat de Catalunya durant la Segona República Espanyola i la seva obra legislativa (1932-1939)* (inèdit). Francesc de Paula Maspons i Anglasell va néixer el 1872 a Barcelona. Era fill de Francesc de Sales Maspons i Labrós, notari i eminent folklorista. Maspons i Anglasell va estudiar dret a la Universitat de Barcelona, on es doctorà, i el 1897 esdevingué catedràtic de dret civil a la Universitat d'Oñati (País Basc). Ja de retorn, va ser president de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Barcelona (1918-1920), des d'on impulsà la defensa del dret català. Ocupà càrrecs importants: dirigí l'Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya; va ser president de la Societat Catalana d'Estudis Jurídics, Econòmics i Socials; fou membre d'honor de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació

6) Finalment, hi havia un seguit d'intel·lectuals abocats als sindicats i a la lluita obrera, tradicionalment allunyats de la universitat, la qual, cal reconèixer-ho, no havia arribat a incorporar a l'ensenyament superior els intel·lectuals de la classe obrera preocupats sobretot per la justícia social. La carrera d'Àngel Samblancat, primer company anarquista d'armes literàries i bohèmies de Salvat-Papasseit, i després president de l'Oficina Jurídica i jutge del Comitè d'Apel·lacions durant la Guerra Civil, pot exemplificar aquest àmbit.³⁶

Cal matisar de seguida aquesta classificació, perquè no és ni estanca ni discreta. No es tracta d'una taxonomia, perquè hom podia participar al mateix temps en l'IEC i en la universitat, i mantenir actituds diferents en ambdós llocs, per exemple. És el cas de l'hel·lenista Lluís Segalà, membre de l'Institut d'Estudis Catalans i oposat al seu company de càtedra, el també hel·lenista Banqué i Feliu, amb qui es barallava sorollosament a les juntes

---

de Madrid i també de la Comissió Codificadora del Dret Català. Vegeu, per a una primera aproximació, <<http://personales.ya.com/muntanya/llobres/maspons.htm>>.

36. Sobre la relació entre Salvat-Papasseit i Samblancat, vegeu Just ARÉVALO I CORTÈS, «Notes per a una història sociològica de la bohèmia literària barcelonina», a *La cultura de masses a la Barcelona del nou-cents*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 39-86. Arévalo assenyala la progressiva integració política i social dels escriptors, periodistes i intel·lectuals desarrelats en la seva joventut. Cal estudiar encara l'actuació de Samblancat, que precedí Eduardo Barriobero en la presidència del Comitè de Justícia creat al mes d'agost del 1936, immediatament després de sufocar la rebel·lió militar. «De todos modos, los motivos por los que se decide penetrar y ocupar el Palacio de Justicia con la conformidad de la CNT-FAI son confusos; a partir de las propias declaraciones de Diego Abad de Santillán —unas veces con el pretexto exclusivo de la confiscación de las armas que pudieran existir en el edificio o bien para hacer desaparecer los sumarios sociales— explica que un grupo de milicianos encabezados por el abogado republicano federal Ángel Samblancat se ocupe el edificio el día 12 de agosto de 1936. En todo caso, la iniciativa había estado poco reflexionada y no obedecía a ningún plan preconcebido, como así se pregunta el propio Abad de Santillán: “[...] ¿Por qué se nos ocurrió poner en funciones el Palacio de Justicia, que estaba clausurado desde los días de la revuelta y nadie intentaba abrirlo? ¿Qué tenía que hacer un poder judicial en la nueva vida que se organizaba? Ángel Samblancat apareció un día en nuestro cuartel general para que le facilitásemos la ocupación del Palacio de Justicia, que había de pasar a depender del Comité de Milicias. No teníamos tiempo para reflexionar sobre lo que podíamos hacer con ese instrumento de toda la confianza y extendimos una orden de allanamiento de sus dependencias, custodiadas por retenes de la Guardia Civil, con el pretexto de hacer un registro en busca de armas. Franqueada la entrada por la guardia, los milicianos que acompañarían a Samblancat se quedarían allí. Así se abrió el Palacio de Justicia y así comenzó a organizarse la llamada ‘justicia revolucionaria’ [...]”». Eduard MASJUAN, «Eduardo Barriobero y Herrán y la justicia revolucionaria en la Barcelona de 1936», *BICEL*, núm. 14 (abril 2003). <<http://www.cnt.es/fal/Bicel14/22.htm>>

de la Facultat de Lletres. Segalà mantenia l'actitud del catedràtic de la Restauració, i això li ocasionà no pocs problemes a l'IEC, on era el blanc de les burles de la generació més jove; especialment les bromes, a la Secció Filològica, de Pompeu Fabra, Nicolau i d'Olwer, Joaquim Ruyra, Josep Carner i Joan Coromines, eren sagnants. Reproduïm el poema de Carner recordat per Coromines en ocasió d'una conferència homenatge a Pompeu Fabra:

A poc a poc,
guaitant ça i llà,
surt del seu cau
sota una tapa
—ai Segalà,
ni un punt no em moc,
sento un rau-rau!—
LA GUSARAPA!³⁷

D'altra banda, la prohibició del català a la universitat originava casos pintorescos per la inèrcia de considerar la universitat com a lloc de parla castellana. Per exemple, Pere Font i Puig, per no haver de decidir el 1931 entre donar les classes en castellà o en català, decidí donar-les en llatí.

El català era una pedra de toc, ja que hi havia professors que es negaven a parlar-lo, mentre que d'altres s'hi llançaven i l'adoptaven com a llengua pròpia. Als anys vint del segle passat, això era comú: els casos de Miquel Batllori (de mare cubana) i de Carles i Ferran Soldevila (de mare navarresa) són paradigmàtics del clima del moment, on la cultura catalana era viscuda com la primera forma de relació i de producció cultural.³⁸

37. Segalà era propietari del Colegio de Cataluña, i sembla que el seu comportament durant la dictadura no fou gaire honorable. Joan Coromines no té pietat amb ell, a qui titlla de «pedant agafatós i pertinaç, un ase carregat de grec», en tres pàgines seguides on explica amb detall com li amagaven la capsa de notes sobre noms propis de persona. La famosa caixa era anomenada «la Gusarapa», i les seves aventures i desventures donaren lloc al poema burlesc de Carner. Vegeu J. COROMINES, «Pompeu Fabra, lingüista», a *8 conferències sobre Catalunya*, Barcelona, Proa, 1971, p. 29-32.

38. Vegeu Miquel BATLLORI, *Records de quasi un segle, recollits per Cristina Gatell i Glòria Soler*, Barcelona, Quaderns Crema, 2000, p. 88-89: «Tinc encara present el goig que ens feien llavors els “Carnets” de Carles Soldevila —un altre cas també de castellanoparlant, fill de mare navarresa. Em va contar un dia el seu germà historiador, en Ferran, que fins als vint-i-un anys no sabien parlar en català entre ells i que, quan van decidir de parlar-hi, ho van haver de fer tots dos alhora, perquè, si no, no hi reeixien. Amb el meu germà, havia passat quelcom de molt semblant, com potser ja ho he insinuat».

Les segones generacions són especialment interessants. El cas del prehistoriador i ajudant de Bosch i Gimpera Albert del Castillo, fill de Gonzalo del Castillo, també és representatiu d'aquesta deriva integradora que culminà en la universitat dels anys trenta del segle xx.

De fet, aleshores com ara, aquells que tenien vocació investigadora i no solament literària freqüentaven els seminaris universitaris, on començava la preparació per a la recerca. La universitat constituïa una primera opció, i només el desencís o deseiximent respecte a la migrada vida universitària del país, el cansament produït pels cursos oficials, o la necessitat de guanyar-se la vida després de la llicenciatura, allunyaven els joves de les càtedres.

Amb totes les precaucions possibles, podem distingir almenys tres generacions intel·lectuals que solien coincidir en institucions i activitats: 1) Generació del 1898, de què formen part, entre altres, Eugeni d'Ors, Pere Coromines, Josep Puig i Cadafalch, Joan Estelrich, Pompeu Fabra (Primer Congrés Català Universitari de 1903, IEC, 1907). 2) Generació del 1917, en què s'inclouen Pere Bosch i Gimpera, Manuel Reventós i Bordoy, Nicolau i d'Olwer, Joan Crexells, i Josep R. Xirau i Palau (Segon Congrés Català Universitari, 1918, Universitat Autònoma, 1933). 3) Generació del 1931, en què destaquen Joaquim Xirau i Palau, Joan Coromines, Joan Petit, Jaume Vicens i Vives.

Pompeu Fabra reproduïx amb detall els professors que la Universitat Autònoma va poder incorporar com a agregats i com a ajudants en totes les facultats. La divisió entre professors agregats i professors encarregats de curs ens ajuda a veure (laxament) la diferència entre generacions. Foren incorporats, com a agregats a Filosofia i Lletres, Dámaso Alonso, Jean-Jacques-Achille Bertrand, Albert del Castillo, Marià Bassols de Climent, Manuel de Montoliu, Lluís Nicolau i d'Olwer, Lluís Pericot i Garcia, Jordi Rubió i Balaguer i Ferran Soldevila. I com a encarregats de curs, entre d'altres, Ramon d'Alòs Montaner, Higini Anglès, Josep-Maria Balcells i Pinto, Pere Bohigues, Joan Coromines, Guillem Díaz Plaja, Emili Mira i López, Francesc Mirabent i Vilaplana, August Pi i Sunyer, Josep Vergés i Fàbregas i Jaume Vicens i Vives.³⁹

La vocació política dels membres d'aquestes generacions universitàries ens sembla indubtable. Però cal matisar bé el concepte de política: a l'època, abans de la República del 1931, no hi havia els partits de masses

39. Pompeu FABRA, «L'obra de la Universitat Autònoma», a *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*, 1935, p. 142.

com els entenem ara, sinó que eren partits de notables que s'articulaven entorn d'una idea o d'un programa polític. A partir de 1901, l'atracció de la Lliga Regionalista gravitava sobre el món universitari, però a partir del 1918, i sobretot de l'adveniment de la dictadura el 1923, els intel·lectuals a la universitat es van sentir atrets per partits més radicals: Acció Catalana, primer, i després el Partit Socialista Unificat de Catalunya i Esquerra Republicana de Catalunya.⁴⁰

Quan esclatà la guerra, fou justament l'actuació pública, cívica, dels homes del patronat la que en causà la persecució (per part d'un bàndol i de l'altre). No volem dir que les idees polítiques, catalanistes, catòliques, socialistes o comunistes no comptessin per a considerar algú amic o enemic. Però molts cops la causa de la persecució era molt més propera a interessos materials o a antics greuges personals. I els homes del Patronat certament es destacaren en això de la neteja: tenien molts enemics íntims sense que ni tan sols ho sabessin.

El cas de l'amic i mestre de Carreras, Joaquim Balcells, és paradigmàtic. De nou, hem de referir la citació extensa de les memòries de Bosch i Gimpera:

L'Institut Balmes havia tingut un director, Gironza, els fills del qual eren falangistes i havien intervingut en els aldarulls universitaris abans de la sublevació; en el seu despatx trobaren pistoles amagades. L'auxiliar d'aquell institut, Chinchilla —germà d'un dels seus catedràtics i que s'havia valgut de la posició de tots dos per tal de fer funcionar una acadèmia que procurava l'aprovació fàcil de les assignatures de batxillerat—, ens donà molta feina; havia aconseguit entrar en aquells dies a la CNT i em visità en mànigues de camisa i amb un mocador lligat a un braç, pretenent que havia estat ferit en un combat contra els feixistes. Després promogué uns articles a la *Solidaridad Obrera* on atacava la universitat; deia que hi havia professors feixistes i que era reaccionària. Això anava dirigit sobretot contra el secretari del patronat, doctor Joaquim Balcells, qui, essent uns anys abans president del Col·legi de Llicenciats i Doctors, havia volgut posar fi al «negoci» de l'acadèmia d'aquell individu.

Un dia, en arribar a la universitat, el conserge m'advertí que una patrulla hi feia un escorcoll per trobar un bidell —que havia estat el meu xofer—,

40. Vegeu, sobre la composició i l'organització dels partits, Isidre MOLAS, *El sistema de partidos políticos en Cataluña (1931-1936)*, Madrid, Alianza, 1974. Especialment Acció Catalana se sustentava sobre una base ampla d'intel·lectuals catalanistes; vegeu Montserrat BARAS, *Acció Catalana (1922-1936)*, Barcelona, Curial, 1984.

el qual el tenien per sospitós injustificadament; el tancà al meu despatx, mentre l'escorcoll anava per una altra banda. Al mateix temps em digué que el doctor Balcells m'esperava a les oficines del patronat i que es tenia notícia que el cercaven, sens dubte perquè l'havia denunciat l'auxiliar de l'Institut Balmes esmentat. Pel que fa al bidell, que en entrar jo al meu despatx vaig trobar assegut a la meua cadira i que plorant exclamà: «Senyor rector, salvi'm, que em busca el "pelotó d'execució" i em mataran», el vàrem fer sortir pel jardí. Després de parlar amb en Balcells, vaig anar a la Generalitat a fer-ho amb Gassol, qui em demanà uns retrats de Balcells per fer-li expedir un passaport i enviar-lo a l'estranger, i m'aconsellà que aquella nit Balcells no dormís a casa seva. La passà a casa del bidell amic Crespillo i l'endemà s'embarcà a Portvendres, d'on marxà a Suïssa, on al cap de pocs mesos morí.⁴¹

A TALL DE CONCLUSIONS

Hom pot extreure alguna conclusió d'aquest periple? Almenys quatre:

a) la incardinació dels intel·lectuals amb vocació universitària en el teixit cívic, polític i social de la societat catalana;

b) la franca obertura a corrents internacionals renovadors;

c) la constitució d'una cultura superior que intentava cosir l'esvoranc existent entre la tasca acadèmica i professional a la universitat oficial, i la tasca realment investigadora exercida en altres institucions alternatives de recerca, i

d) sigui quina sigui la ideologia defensada pel sector renovador universitari i el partit que triessin, una consciència nacional, que es reflectia en un estatut d'autonomia o universitari en el marc dels valors, les il·lusions i les propostes de l'Estatut de Catalunya de 1932.

Al moment de la revolta militar, doncs, hi havia a Catalunya una capa d'intel·lectuals ben formats, professionals de la recerca i de la universitat, que fou la que, amb més o menys èxit, intentà agafar les regnes i la defensa aferriada del govern de la República i de la Generalitat republicana enfront de l'ascens i l'esclat violent dels totalitarismes. Però la simple cultura, per bons que fossin el grapat d'estudiosos, no podia superar per si mateixa les tensions que es vivien en tots els sectors socials, especialment la lluita de classes dels anys trenta del segle passat i la temptació totalitària d'un exèrcit massa imbuït encara de l'esperit colonial

41. BOSCH I GIMPERA, *Memòries*, 1980, p. 198-199.

d'abans de la Primera Guerra Mundial. Contra això, la universitat i els seus homes ja no hi podien fer res, si no era fornir quadres i soldats als exèrcits en lluita.

BIBLIOGRAFIA

- ARÉVALO I CORTÉS, Just. «Notes per a una història sociològica de la bohèmia literària barcelonina». A: *La cultura de masses a la Barcelona del nou-cents*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 39-86.
- ARROYO I ALMAYUELAS, Esther; RIBALTA I HARO, Jaume. *La Comissió Jurídica Assessora de la Generalitat de Catalunya durant la Segona República Espanyola i la seva obra legislativa (1932-1939)*. [Inèdit]
- ATENEU BARCELONÈS. *Conferències sobre la Universitat de Barcelona, organitzades per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret i donades en l'Ateneu Barcelonès*. Barcelona: 1935.
- BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric; IZQUIERDO, Santiago. *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: IEC, 2002-2007. 2 v.
- BARAS, Montserrat. *Acció Catalana (1922-1936)*. Barcelona: Curial, 1984.
- BATLLORI, Miquel. «Humanisme i erasmisme a Barcelona». A: *Vuit segles de cultura catalana a Europa*. Barcelona: Cercle de Lectors, 1995, p. 73-85. [Article escrit el 1956]
- «La Universitat de Cervera (1714-1842)». A: *La Il·lustració. Obra completa*. Vol. IX. València: Edicions 3 i 4, 1997, p. 167-209.
- *Records de quasi un segle, recollits per Cristina Gatell i Glòria Soler*. Barcelona: Quaderns Crema, 2000.
- BOSCH I GIMPERA, Pere. *La Universitat i Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1971.
- *Memòries*. Barcelona: Edicions 62, 1980.
- CACHO VIU, Vicente. *El nacionalismo catalán como factor de modernización*. Barcelona: Quaderns Crema, 1998.
- CARRERAS I ARTAU, Tomàs. *La Universitat Autònoma de Barcelona i el patronat universitari: Estudi crític, seguit dels textos legals i de l'Estatut de la Universitat Autònoma de Barcelona*. Barcelona: Bosch, 1933.
- CASANOVAS, Pompeu. «Els anys de formació de Miquel Carreras i Costajussà (1923-1930)». A: CASANOVAS, À. (ed.). *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach: Caixa de Sabadell, 2007, p. 32-53. [Catàleg de l'exposició sobre Miquel Carreras]
- CASASSAS I YMBERT, Jordi. «Pere Bosch Gimpera: la virtut de l'oportunitat». A: *Pere Bosch i Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona: 50 aniversari*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Cultura, 1986, p. 23-29.

- CLARET MIRANDA, Jaume. *La repressió franquista a la universitat catalana*. Vic: Eumo, 2003.
- COROMINES, Pere. «La lluita per la universitat». A: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Ateneu Barcelonès, 1935, p. 99-128.
- «Pompeu Fabra, lingüista». A: *8 conferències sobre Catalunya*. Barcelona: Proa, 1971, p. 29-32.
- DUPLÁA, Cristina. «Noucentisme i Universitat Catalana». *L'Avenç*, núm. 110 (desembre 1987): *150 anys de la restauració de la Universitat de Barcelona*, p. 38 i seg.
- ESTELRICH, Joan. «El problema cultural de Catalunya». A: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona, organitzades per l'Associació Professional d'Estudiants de Dret, i donades en l'Ateneu Barcelonès*. Barcelona, 1935, p. 61-98.
- FABRA, Pompeu. «L'obra de la Universitat Autònoma». A: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: 1935, p. 129-152.
- GALÍ, Alexandre. «Ensenyament universitari». A: *Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya (1900-1936)*. Llibre IX. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1983.
- GALÍ, Raimon. *Signe de contradicció*. Vol. 2: *La Catalunya d'en Macià*. Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 2001.
- *Signe de contradicció*. Vol. 3: *L'avantguerra*. Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 2001.
- GAZIEL. *Memòries. Història d'un destí. Tots els camins duen a Roma*. Barcelona: Aedos, 1967.
- GERPE LANDÍN, Manuel. *L'Estatut d'Autonomia de Catalunya i l'estat integral*. Barcelona: Edicions 62, 1977.
- GUANSÉ, Domènec. *Abans d'ara*. Barcelona: Proa, 1966.
- LLUCH, Ernest. *La Catalunya vençuda del segle XVIII: Foscors i clarors de la Il·lustració*. Barcelona: Edicions 62, 1996.
- MARAGALL, Jordi. *Balanç de la Universitat Autònoma*. Barcelona: Nova Terra, 1969.
- *Els que passen i els qui han passat*. Barcelona: Edicions 62, 1985.
- «Pere Bosch Gimpera i la Universitat». A: *Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona: 50 Aniversari*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Cultura, 1986, p. 36-42.
- MASJUAN, Eduard. «Eduardo Barriobero y Herrán y la justicia revolucionaria en la Barcelona de 1936». *BICEL*, núm. 14 (abril 2003). També disponible en línia a: <<http://www.cnt.es/fal/Bicel14/22.htm>>
- MOLAS, Isidre. *El sistema de partidos políticos en Cataluña (1931-1936)*. Madrid: Alianza, 1974.
- MONÉS I PUJOL-BUSQUETS, Jordi. «El Congrés de 1903». *Educació i Història*, núm. 5 (2001-2002), p. 132-143.

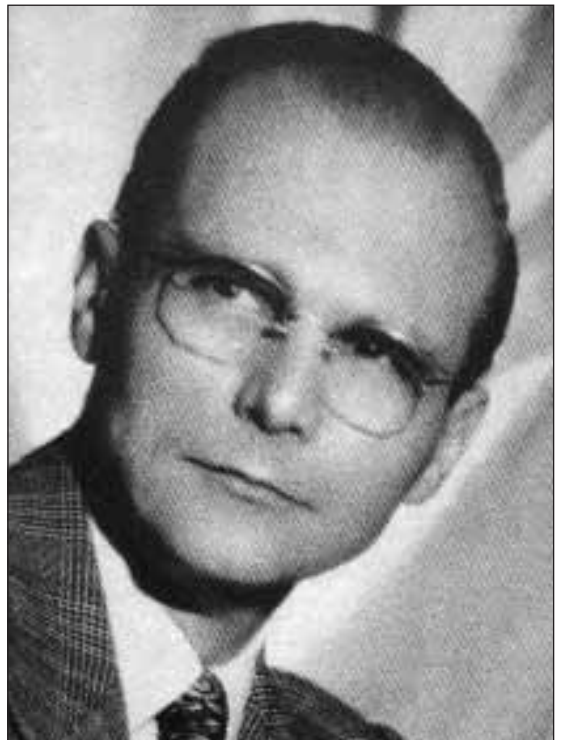
- ORS, Eugeni d'. «Exàmens de Joan Estudiant». *La Veu de Catalunya* (21 juny).
 Reproduït a: ORS, Eugeni d'. «Els gestes de Joan Estudiant IV». A: *Glosari 1906, ab les Gloses a la Conferència d'Algeciras y les Gloses al viure de París*. Barcelona: Llibreria de Francesch Puig, 1907].
- PEYPOCH I MANI, Irene. «Pere Bosch Gimpera, biografia bàsica». A: *Pere Bosch i Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona: 50 aniversari*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Cultura, p. 11-18.
- PLA, Josep. «Joan Crexells». A: *Homenots. Primera sèrie. Obres completes*. Vol. XI. Barcelona: Destino, 1969, p. 437-471.
- «El professor doctor Pere Bosch Gimpera». A: *Homenots. Segona sèrie. Obres completes*. Vol. XVI. Barcelona: Destino, 1970, p. 11-47.
- *El quadern gris*. Vol. 2. Barcelona: Destino, 1982.
- PRATS, Joaquim. «L'irredentisme barceloní i la Universitat de Cervera». *L'Avenç*, núm. 110 (desembre 1987): *150 anys de la Universitat de Barcelona*, p. 8-13.
- PUIG I CADAFALECH, Josep. «Problemes actuals de la universitat catalana». A: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: 1935, p. 7-32.
- RIBAS MASSANA, Albert. *La Universitat Autònoma de Barcelona (1933-1939)*. Barcelona: Edicions 62, 1976.
- RODRÍGUEZ DE CEPEDA, Rafael. *Elementos de derecho natural*. 4a ed. València: Establecimiento Tipográfico Domènech, 1899.
- ROVIRA I PORT, Jordi. «El Museu Arqueològic o la història d'un anhel». A: *Pere Bosch Gimpera i el Museu Arqueològic de Barcelona: 50 Aniversari*. Barcelona: Diputació de Barcelona. Servei de Cultura, 1986, p. 30-35.
- SAGARRA, Josep Maria de. *Memòries*. Barcelona: Aedos, 1955.
- *Memòries*. Barcelona: Aedos, 1983.
- SEGURA MAS, Antoni. *La Universitat Autònoma de Barcelona: Història, memòria i compromís*. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2008. [Lliçó inaugural del curs 2008-2009]
- TERRAFETA, Rosa M. *Andreu Xandri: mística i força*. Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1988. (Eixos; 2)
- XIRAU, Josep R. «La Universitat futura». A: *Conferències sobre la Universitat de Barcelona*. Barcelona: 1935.
- «La Universitat Autònoma de Barcelona». A: *8 conferències sobre Catalunya*. Barcelona: Proa, 1971. [Conferència pronunciada a París el dia 14 de març del 1969]

FOTOGRAFIES

*Miquel Carreras als trenta-tres anys.
Autor desconegut. Col·lecció particular.*

*Marçal Pascuchi. Autor desconegut.
Col·lecció particular.*

*Joaquim Balcells. Extret d'Anales
de la Universidad de Barcelona:
Crónica, discursos, memorias
y comunicaciones, 1941-1942.
Barcelona: Arxiu General Històric
de la Universitat de Barcelona, 1942, p. 26.*

*Cristòfor de Domènec.
Fotografia publicada dins del llibre pòstum,
L'oci d'un filòsof. Barcelona, 1928.*

Lluís Companys en visita oficial a la Universitat de Barcelona, amb motiu de l'acte de commemoració del primer centenari de la restauració de la Universitat de Barcelona. L'acompanyen Pere Bosch i Gimpera, rector de la Universitat de Barcelona, i Carles Pi i Sunyer, conseller de Cultura. Arxiu Nacional de Catalunya.

Professors de l'Institut-Escola M. B. Cossío. D'esquerra a dreta, Miquel Carreras, Miquel Crusafont, Mercè Puigverd, Morales, Lluís Casals, Font i Brull. Autor desconegut. Col·lecció: Antònia Mayor. El Papiol, 25 de febrer de 1937.

Fotografia de grup. Redacció de Sabadell Federal (1916). Fila superior, d'esquerra a dreta: Josep Juvé, Joan Sallarès, Joan Puig i Pujol, Jaume Ninet i Vallhonrat. Fila inferior, d'esquerra a dreta: Diego Ramon, Francesc Moliner, Àngel Samblancat i Joan Salvat-Papasseit. Col·lecció particular.

Sortida de la Colla de Sabadell cap a la font del Saüc. En primer terme, Francesc Trabal. Col·lecció particular.

MIQUEL CARRERAS:
UNA FILOSOFIA
PER A LA CIUTAT INDUSTRIAL
(1905-1938)

CULTURA I POLÍTICA A SABADELL EN EL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX (1906-1936)

Josep Lluís MARTÍN I BERBOIS

La relació entre la política i la cultura és una unió que ha perdurat, perdura i perdurarà al llarg dels anys. La finalitat d'aquest text és comprovar com un bon nombre d'intel·lectuals sabadellencs, al marge de la seva professió artística, militaren en alguna formació política o participaren d'alguns dels projectes politicoculturals que es dugueren a terme en el primer terç del passat segle a la ciutat de Sabadell. En força ocasions, la interacció entre el món cultural i el polític va ser i és del tot beneficiosa per a les dues parts implicades. En general, molts intel·lectuals consolidaren la seva situació personal i professional gràcies als encàrrecs o llocs de treball que proporcionaven els polítics. La política, per la seva banda, sempre ha sabut abastir-se d'un conjunt de gent preparada que, mitjançant els seus escrits, pintures, edificis i paraules, expressaven aquells postulats polítics del partit en qüestió, amb la finalitat innegable de fer arribar-los al nombre més gran de votants potencials i, al mateix temps, de convèncer-los ideològicament. Possiblement l'exemple més patent va ser el lligam entre el corrent cultural del Noucentisme amb la Mancomunitat de Catalunya, dirigida per la Lliga Regionalista.

A LES ACABALLES DEL SEGLE XX

A mitjan i, sobretot, al final del segle XIX sorgiren les primeres manifestacions teòriques del catalanisme polític a través d'una sèrie de publicacions realitzades per notables polítics com el federal Francesc Pi i Margall (1824-1901), el periodista i escriptor conservador Joan Mañé i Flaquer (1823-1901) o l'escriptor i polític Valentí Almirall i Llozer (1841-1904).

Durant aquests anys va aparèixer la Renaixença, un moviment cultural d'arrel romànica amb un projecte de regeneració cultural, mitjançant uns criteris lingüístics i una actitud liberal i moderada a causa de la seva procedència burgesa. Escrits com l'*Oda a la pàtria* (1833), de l'economista i escriptor Bonaventura Carles Aribau (1798-1862), i *Lo Gaiter del Llobregat* (1841), de l'escriptor i catedràtic d'història universal Joaquim Rubió i Ors (1818-1899), van significar l'inici d'aquest moviment, el qual va quedar reforçat amb la restauració dels Jocs Florals de Barcelona.

Un altre moviment artístic que també s'inicià pels volts d'aquest període va ser el Modernisme, el qual s'havia estès a Catalunya amb el seu propi estil. L'essència d'aquest nou moviment va concentrar-se sobretot en la revista *L'Avenç* (1881-1884), però el vertader impuls del Modernisme no es va fer evident fins a la segona etapa de la revista *L'Avenç* (1889-1893), dirigida pels editors i escriptors Joaquim Casas i Carbó (1858-1943) i Jaume Massó i Torrents (1863-1943), l'escriptor Ramon Domènec Perés i Perés (1863-1956) i el pintor i dibuixant Ramon Casas i Carbó (1866-1932). Un canvi de grafia gens innocent, ja que els modernistes eren partidaris de realitzar una gramàtica pròpia.

Amb el transcurs del temps, el Modernisme va anar perdent l'agressivitat inicial; per aquest motiu, des d'alguns sectors de la societat va néixer l'interès per canalitzar-lo en una política cultural d'esquerres amb la revista *Juventut* (1900-1906) i el diari *El Poble Català* (1906-1918), mentre que la dreta estava representada per *La Veu de Catalunya* (1899-1937). Perquè el Modernisme pogués assolir la seva finalitat calia una transformació de la societat, la qual cosa no es va dur a terme; aquest fet, al seu torn, va possibilitar que el Noucentisme irrompés amb força en el panorama cultural català a partir del 1906.

Durant aquests anys inicials del segle XX, una de les persones més influents políticament i culturalment a Sabadell va ser mossèn Fèlix Sardà i Salvany (1841-1916), conegut també pel «Balme del Vallès». El seu pes rellevant a l'Església catalana li va permetre tenir un contacte força proper amb el món polític conservador; d'aquí ve que es caracteritzés per la seva lluita contra els liberals i els radicals, sobretot en el seu llibre *El liberalismo es pecado*.¹

1. A. MOLINER, *Fèlix Sardà i Salvany y el integrismo en la Restauración*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2000; «Fèlix Sardà y Salvany, escritor y propagandista católico», *Hispania Sacra*, núm. 57 (2001), p. 91-110.

Al final del segle XIX hi havia altres personalitats, algunes de les quals eren industrials, que destacaven per la seva implicació essencial en la política i la cultura locals, com per exemple el periodista i escriptor Antoni de Pàdua Campmany (1858-1912), Pau Colomer i Oller (1851-1911), l'industrial tèxtil Modest Duran i Folguera (1863-1932) i l'enginyer i polític Manuel Folguera i Duran (1867-1951), cosí de l'anterior.² Pau Colomer va ser un dels creadors del Centre Català, president de l'Orfeó, director del diari *Lo Catalanista: Diari no Politich* (1887-1902) i corresponsal en l'elaboració del *Diccionari català-valencià-balear* de l'eclesiàstic, lingüista i publicista mallorquí Antoni Maria Alcover i Sureda (1862-1932). Antoni de Pàdua Campmany també fou membre del Centre Català, portaveu de la Unió Catalanista, membre del consell d'administració del *Diari de Sabadell* (1854) i soci fundador de l'Orfeó i del Centre Excursionista del Vallès. Modest Duran va ser president de l'Orfeó, cofundador i president del Centre Català i representant de la Unió Catalanista a les Bases de Manresa el 1892. Probablement el personatge més conegut de tots ells és Manel Folguera, el qual va presidir l'Orfeó i la Unió Catalanista, fou membre del consell d'administració del *Diari de Sabadell*, fundador del diari *Lo Catalanista: Diari no Politich* i artífex del Centre Escolar Catalanista, el qual va ser l'inici de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana el 1914.

En l'àmbit associatiu, en aquests moments un dels centres amb més projecció cultural era, a redós de l'Ateneu de Sabadell, l'Acadèmia de Belles Arts (1880).³ A l'entitat, hi conflueixen un gran nombre d'artistes de la ciutat que, en algunes ocasions, també estaven relacionats, amb més o menys implicació, amb diverses formacions polítiques locals. En aquesta entitat podrien trobar-se, entre d'altres, membres de la Lliga o el Cen-

2. Respecte a aquest últim personatge, vegeu I. CARNÉ, *Manuel Folguera i Duran i els orígens del catalanisme sabadellenc*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1987, col·l. «Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach», núm. LII, i també *Una flama de la meua vida (memòries)*, Sabadell, Nova Biblioteca Sabadellenca, 1996.

3. Durant aquests primers anys, va estar dirigida per personalitats tan notables com els pintors Josep Espinal (?-1891), Joan Vila i Cinca (1856-1938), Joan Figueras i Soler (1863-1921), Ramon Quer i Vidal (1829-1893) i l'industrial Antoni Oliver i Turull (1867-1922), pare d'Antoni Oliver i l'escriptor Joan Oliver i Sallarès (*Pere Quart*, 1899-1986). Temps més tard s'afegirien els deixebles de Vila i Cinca, el pintor Antoni Estruch i Bros (1872-1957) i el mencionat Joan Vilatobà. Per a més informació sobre l'Acadèmia de Belles Arts, vegeu *Els inicis de l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell: La generació del XIX*, Sabadell, Acadèmia de Belles Arts, Fundació Banc Sabadell i Fundació Caixa Sabadell, 2002.

tre Català, com el teòric tèxtil Francesc Pulit i Tiana (1869-1940), o els membres del Partit Republicà Radical el pintor Joan Vila i Cinca (1856-1938) i el pintor i fotògraf Joan Vilatobà i Fígols (1878-1954). Fins i tot Vila i Cinca va arribar a ser regidor d'aquesta formació en diverses ocasions.

Com ja va manifestar l'historiador Joaquim Sala-Sanahuja, el període cultural de la Renaixença no va tenir cap representant local destacat, llevat de la poetessa Agnès Armengol i Altayó (1852-1934), la qual formava part d'una generació de dones escriptores i polítiques pioneres en la defensa dels drets femenins com Carme Karr i Alfonsetti (1865-1943), Dolors Monserdà i Vidal (1845-1919), Caterina Albert i Paradís (*Víctor Català*, 1869-1966) o Rosalía de Castro (1837-1885).⁴ Armengol va participar en algunes activitats polítiques d'orientació catalanista com l'editorial de la Lliga Regionalista, la Biblioteca Sabadellenca, i la presidència de la comissió de les dones catalanes que ofrenaren, a Poblet, la senyera a la Unió Catalanista.⁵

Els sectors obrers de la ciutat també foren elements actius del moviment cultural de la ciutat. Un referent d'aquest sector era el ceramista Marià Burguès i Serra (1851-1932), el qual s'adherí a les directrius de la llavors ascendent cultura anarquista. A més, era un exponent important del moviment laïcista del segle XIX i, en el seu llibre *Sabadell del meu record* (1930), hi consignà la seva disconformitat vers els efectes negatius i la pèrdua de llibertat que va originar el treball mecanitzat sobre els treballadors.⁶

El món polític havia intuït, ja des del segle XIX, que la premsa era un mitjà excel·lent per poder desplegar els seus postulats polítics i arribar a un nombre més gran de gent, per la qual cosa no trigà a crear els seus pro-

4. Per a més informació sobre les escriptores catalanes d'abans de la guerra, vegeu Neus REAL, *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.

5. Per a més informació, vegeu D. VIÑAS, *Qui era Graziell-la? Estudi sobre la música d'Agnès Armengol*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1990, col·l. «Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach», núm. LVIII.

6. E. MASJUAN, *Medis obrers i innovació cultural a Sabadell (1900-1939): L'altra aventura de la ciutat industrial*, Bellaterra, Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2006, p. 21. Vegeu, també, J. SALLARÈS, *Marià Burguès, ceramista: l'home i l'obra*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, núm. XXVIII, 1977; J. CASAMARTINA, *Marià Burguès: un terrisser que va fer història*, Sabadell, Caixa de Sabadell, 1992 (catàleg de l'exposició); A. CASTELLS, «L'inadaptable terrisser Marian Burguès i Serra (Sabadell 1851-1935)», *Arrahona*, II època, núm. 1 (primavera 1976), p. 49-64.

pis òrgans periodístics. Durant aquests anys en són un exemple, entre d'altres, *Los Desheredados* (1882), *El Federal* (1884-1901), *El Republicano* (1886), *El Ideal del Pueblo* (1889), *Lo Ribot* (1890), *Círculo Tradicionalista de Sabadell* (1896-1898), *La Bandera Carlista* (1898), *L'Imparcial de Sabadell* (1900-1902) i el ja mencionat *Lo Catalanista*.⁷

DELS ANYS DEL NOUCENTISME I LA CULTURA POPULAR FINS A LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA

La irrupció política del catalanisme de manera general el 1901 amb la candidatura de la Lliga Regionalista, coneguda popularment com la dels «quatre presidents» (Bartomeu Robert, Lluís Domènech, Albert Rusiñol i Sebastià Torres), a les eleccions legislatives del 19 de maig i les municipals del 10 de novembre va significar un notable sanejament del panorama polític i, en part, cultural.

Fonamentalment s'ha considerat com l'inici del Noucentisme l'aparició, el 1906, de *La nacionalitat catalana*, de l'advocat i líder de la Lliga Regionalista Enric Prat de la Riba i Sarrà (1870-1917), i, sobretot, del *Glossari*, a l'òrgan periodístic de la Lliga *La Veu de Catalunya*, de l'escriptor i filòsof Eugeni d'Ors i Rovira (1881-1954). No obstant això, uns anys abans de la revista *Catalunya* (1903-1905), dirigida per l'advocat i exlligaire Jaume Carner i Romeu (1867-1934), aquest ja havia establert les grans línies del que seria el futur corrent. Per tant, podríem afirmar que Eugeni d'Ors va ésser l'artífex de fer tangible un concepte que en bona mesura ja existia.

En contraposició a aquests postulats de tipus conservador, una sèrie de dissidents de la Lliga Regionalista crearen el Centre Nacionalista Republicà (CNR) amb la finalitat d'aglutinar el moviment intel·lectual català al voltant de les idees sobre el Modernisme de l'assagista, poeta i polític Gabriel Alomar i Vilallonga (1873-1941) i les pàgines del mencionat òrgan periodístic de la formació, *El Poble Català*.⁸

7. Per a més informació sobre les publicacions sabadellenques, vegeu J. PUIG, *86 anys de premsa local: Sabadell, 1853-1938*, Sabadell, Riutort, 1972, i G. FIGUERAS, *Inventari de l'hemeroteca local: Publicacions periòdiques sabadellenques (1854-2004)*, Sabadell, Arxiu Històric de Sabadell, 2006.

8. Alomar va plantejar, el 1910, la necessitat de construir un socialisme català, però sense haver-se de desvincular del PSOE. Seran el polític Rafael Campalans i Puig (1887-1933) i l'escriptor i polític Manel Serra i Moret (1884-1963) els que crearan la Unió So-

El 1905 va aparèixer un acudit al setmanari humorístic catalanista *Cu-cut!* que suggeria la celebració d'un banquet per l'obtenció d'uns resultats positius per a la Lliga en els comicis municipals. Arran d'això, els militars van tenir una reacció desmesurada i el panorama polític va canviar completament. La impassibilitat del Govern espanyol davant els fets i l'elaboració de la Llei de jurisdiccions, la qual castigava severament tots aquells que atemptessin, de qualsevol manera, contra l'Exèrcit i els símbols espanyols, en virtut de la qual quedaven sota jurisdicció militar, va provocar la unió de totes les forces polítiques catalanistes. D'aquesta cohesió sorgí, l'11 de febrer de 1906, la Solidaritat Catalana.

La flamant formació va tenir un èxit fulgurant, ja que a les eleccions a Corts del 21 d'abril de 1907 aconseguí trenta-dos dels trenta-sis districtes electorals i quaranta-un diputats, tot i que no era un nombre suficient per tenir pes polític decisiu a Madrid. Malgrat els bons resultats, l'existència de la Solidaritat va ser efímera, ja que en les eleccions municipals de 1909 els partits polítics que formaven part de la Solidaritat es presentaren de manera independent, en bona mesura per les diferències ideològiques i el control de la formació per part de la Lliga Regionalista.

El 1906 es va produir un moment d'inflexió per als interessos polítics i culturals de la Lliga i, en part, de Catalunya. L'aparició del llibre de Prat de la Riba ja esmentat va establir una sèrie de pautes de com, segons ell, havia de transcórrer l'esdevenidor de la política catalana. L'escrit era una síntesi de noves idees d'un catalanisme emergent que havia establert convertir-se en un fenomen polític de massa a partir de la idea de l'imperialisme. Un imperi que, en paraules del mateix autor, era el «període triomfal de un [*sic*] nacionalisme: del nacionalisme d'un gran poble. Aquesta és

---

cialista de Catalunya el 1923. A partir d'aquell moment, Pere Coromines va passar a ser el màxim exponent intel·lectual de les esquerres per afrontar l'auge del Noucentisme conservador. En el CNR hi havia altres intel·lectuals, com l'advocat, publicista i polític Joaquim Lluhí i Rissech (1866-1929), l'arquitecte, historiador i exlligaire Lluís Domènech i Montaner (1850-1923) o el financer i polític Joan Ventosa i Calvell (1879-1959); liberals moderats, però republicans, com el mencionat Jaume Carner, l'advocat i polític Ildefons Sunyol i Casanovas (1866-1913), Gubern, l'advocat i polític Amadeu Hurtado i Miró (1875-1950) o l'advocat, poeta i periodista Ignasi Ribera i Rovira (1880-1942); i radicals com l'escriptor i periodista Josep Pous i Pagès (1873-1952) i un seguit d'intel·lectuals com Pere Coromines i Montanya (1870-1939), l'editor, erudit i escriptor Jaume Massó i Torrents (1863-1943), el gramàtic i lexicògraf Pompeu Fabra i Poch (1868-1948) i el mencionat Joaquim Cases i Carbó. A partir de 1910, l'esmentat diari va passar a ser l'òrgan periodístic de la Unió Federal Nacionalista Republicana (1910-1916).

la veritable substància de l'imperialisme. Per això els mestres de l'imperialisme són els nacionalistes fervorosos».⁹ L'artífex de fer visible aquesta comesa va ser Eugeni d'Ors, i com va dir l'historiador Enric Ucelay da Cal: «D'Ors hizo una especie de supermetáfora de la combinación de la "unidad cultural" y el "imperio"».¹⁰

L'entesa entre Prat i d'Ors va ser ràpida, ja que aquest darrer ja havia realitzat un parell de glosses amb el títol de «Noruega imperialista» i, sobretot, «L'imperialisme català» per definir les quatre grans prioritats del programa noucentista: la lluita per la cultura (creació d'institucions, propaganda, literatura, difusió cultural), la lluita per l'ètica (difusió de les idees de civilitat, moralitat i honestedat), la lluita pel tecnicisme (becaris a l'estranger, definició de les noves tasques de la burocràcia) i la lluita per la justícia social (foment del cooperativisme, el sindicalisme i el socialisme reformista o l'estatisme).¹¹

Immediatament Eugeni d'Ors, mitjançant el *Glosari*, començà a establir les bases culturals i polítiques del Noucentisme. A partir d'aquí, tal com va dir l'historiador de la literatura Jordi Castellanos, «el Noucentisme intervé en la vida pública, en la política, i ho fa amb la voluntat de bastir una societat moderna, culta, liberal, etc., ben diferent de la societat conflictiva d'on ha nascut. Per tal de construir-la, no s'està de col·laborar amb aquell corrent polític que, pel fet d'aglutinar al seu voltant la burgesia industrial catalana, pot proporcionar-li uns mitjans, unes possibilitats, inassolibles a l'intel·lectual isolat. Així, recollint el que hem dit fins aquí, podem definir el moviment com el resultat de l'impuls transformador (ja sent present el Modernisme) que cerca fer-se efectiu en coordinar-se amb la Lliga Regionalista, la qual, al seu torn, imposa uns paràmetres ideològics, polítics i socials».¹²

Mentrestant, a Sabadell hi havia una gran deficiència cultural en l'àmbit de l'ensenyament oficial. El 1904 la ciutat tenia vint-i-sis mil habitants, fet que significava que li pertocava cinquanta-dues escoles públi-

9. E. PRAT DE LA RIBA, *La nacionalitat catalana*, Barcelona, 1910, p. 129.

10. E. UCELAY DA CAL, *El imperialismo catalán: Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*, Barcelona, Edhasa, 2003, p. 544.

11. J. CASASSAS (coord.), *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*, Barcelona, Pòrtic, p. 202, i E. UCELAY DA CAL, *El imperialismo catalán...*, p. 573-574.

12. J. CASTELLANOS, «El Noucentisme: ideologia i estètica», a *El Noucentisme: Cicle de conferències fet a la Institució cultural del CIC de Terrassa (curs 1984/85)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 20.

ques, però en realitat només en tenia dues. La resta, trenta-dues, eren privades. D'aquestes, vint-i-cinc eren catòliques; cinc, laïques, i dues, protestants.¹³ A poc a poc començaren a sorgir nous corrents educatius alternatius amb un important pensament lliure i laic. Un dels centres polítics i culturals més importants durant aquests anys fou el Centre Republicà Federal, o CRF (1843-1939), el qual disposava del Centre de Cultura Popular, amb una agrupació teatral pròpia.¹⁴ A partir de 1904, un grup anomenat *Gent Nova* havia dut a terme una sèrie de conferències davant d'un públic majoritàriament obrer; el periòdic que publicaven amb el mateix nom tenia un important component polític i, per primer cop, va facilitar l'accés a l'obra del geògraf i pensador anarquista Élisée Reclus (1830-1905).

Per finalitzar el monopoli de l'ensenyança religiosa, l'advocat Tomàs Viladot i Rovira (1834-1903), fill d'un notari lleidatà instal·lat a Sabadell, va crear el 1882 la Institución Libre de Enseñanza.¹⁵ En el patronat d'aquesta entitat hi havia el mencionat CRF, la cooperativa *La Sabadellenca*, les societats espiritistes *La Aurora* i *La Fraternidad*, els lliurepensadors d'*Emancipación* i diverses organitzacions sindicals.¹⁶

A les acaballes del primer decenni del segle xx, el nombre total de diaris a Catalunya era de 413, per a una població que tenia poc més de dos milions d'habitants. L'augment de la premsa catalana diària durant la primera i segona meitat del segle passat va facilitar als intel·lectuals catalans una notable sortida tant des del punt de vista econòmic com personal.¹⁷ Tal com havia passat en els anys anteriors, els partits polítics seguien disposant de la seva pròpia premsa fins a l'arribada de la dictadura del militar Miguel Primo de Rivera Orbaneja (1870-1930), moment en què molts periòdics van desaparèixer per ordre governativa a causa de les seves divergències ideològiques amb el dictador.

13. E. MASJUAN, *Medis obrers i innovació cultural...*, p. 35.

14. Amb el pas del temps, el CRF va anar adquirint més rellevància a la ciutat, per la qual cosa en va créixer notablement la militància fins a la guerra. El 1914 tenia 700 associats; el 1931, 1.500; el 1933, 3.014; el 1936, 1.350, i el 1939, 980. El 1936 la Secció Femenina tenia 120 sòcies, i la Joventut, 197.

15. Per a més informació, vegeu B. DELGADO, *La Institución Libre de Enseñanza de Sabadell*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1979, col·l. «Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach», núm. XXXII.

16. J. SALA-SANAHUJA, «Pensament i producció cultural», a J. CALVET, E. DEU, M. MARÍN i J. SALA-SANAHUJA, *Sabadell al segle xx*, Vic, Eumo, 2000, p. 290.

17. J. CASASSAS (coord.), *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya...*, p. 192.

La premsa d'esquerres d'inici de segle, en especial, la dels republicans federals, tingueren diversos rotatius com *El Federal* (1905-1926), *El Pacte* (1906-1907), *Ciudadania: setmanari federal* (1908), *El Ideal de Sabadell* (1909), la segona època de *L'Imparcial* (1909-1910), *Sabadell Federal* (1913-1917) i el republicà *El Pueblo* (1910-1912). Altres rotatius polítics van ser el portaveu de la Joventut Maurista *Renovación* (1920), el dels tradicionalistes *Vida Nueva: Dios-Patria-Rey* (1920-1923) i l'òrgan periodístic del CRF *L'Avenir* (1920-1925).

Respecte a la premsa de tipus nacionalista, cal destacar el *Butlletí del Centre Català* (1904-1905), *Acció Catalana: Diari Nacionalista* (adherit a la Unió Catalanista, 1907-1909), la *Gazeta del Vallès: Diari Popular d'Avisos i Notícies* (proper a les idees de la Lliga, 1908) i *Catalunya* (1905-1910), aquest darrer dirigit pel periodista lligaire Joan Costa i Deu (1873-1938). El 1907 aquesta publicació va passar a ser l'òrgan periodístic de la Lliga Regionalista de Sabadell. Temps més tard va canviar el nom pel de *La Veu de Sabadell*, de manera que va mantenir el nom del seu homònim de Barcelona. També hi hagué altres publicacions, com l'obrerista *Germinal: Periòdich dels Dissabtes* (1904, 1916 i 1923), el setmanari anarquista *Joventut: Periòdich Nacionalista* (1905), l'obrer *Acció: Periòdich Social, Popular y de Cultura dedicat a la Classe Obrera y en particular a n'els Dependents del Comerç* (1913) i *La Batalla Sindicalista* (1915).

Pel que fa a l'activitat politicocultural de la ciutat, la Lliga local era un dels centres, no només polítics sinó culturals, més rellevants de cultura sabadellenca. Una de les seves primeres accions va ser la celebració, al seu saló, de la ballada de la primera sardana a Sabadell. No obstant això, va ser el Centre Català la primera formació política que va tenir, el 2 de juny de 1906, la seva pròpia secció la Secció Propagandista de la Sardana. A partir de 1907, ja es va constituir la Joventut Regionalista de Sabadell, creada el 1904, juntament amb el Foment de la Sardana de la Lliga Regionalista. Tanmateix, els dos partits impartien classes de sardana, sobretot el diumenge al matí, en els seus locals respectius.¹⁸

Aquell mateix any, la Lliga Regionalista de Sabadell organitzà un distingit certamen literari, tant pel jurat com pels participants. Tot i que pot semblar un acte merament local i d'escassa entitat, això no va ésser així perquè en el jurat qualificador hi havia personalitats tan insignes com

18. J. NONELL i L. SUBIRANA, *Cent anys de sardanes a Sabadell*, Sabadell, Fundació Ars, 2007, p. 15.

el canonge de Vic Jaume Collell i Bancells (1846-1932), l'arquitecte i polític Josep Puig i Cadafalch (1869-1956), l'escriptor, poeta, arxiver i cronista de la ciutat Manel Ribot i Serra (1859-1925), l'escriptor Josep Carner i Puig-Oriol (1884-1970), el poeta i polític Manuel Folch i Torres (1877-1928), l'escolapi Francesc Sallarès i Salt (1838-1910) i Joan Costa i Deu. Al concurs es presentaren tres-cents noranta treballs, d'entre els quals cal destacar els de l'escriptor, poeta i polític Jaume Bofill i Mates (1878-1933) o el poeta i periodista Ferran Agulló i Vidal (1863-1933).¹⁹

Mentrestant, la cultura obrera sabadellenca es mantenia plenament vigent sobretot des de l'àmbit de l'ensenyament. El 1906 l'Escola Integral (1906-1909), dirigida pel pedagog anarquista i escriptor Albà Rosell i Llongueras (1881-1964), començà a dedicar-se al teatre. Aquesta escola rebia una influència molt important de l'Escola Moderna. Tal com ha dit l'historiador Eduard Masjuan, aquest ensenyament «responia a la problemàtica de l'educació popular de Sabadell del seu temps: sota la influència espiritista, l'anticlericalisme lerrouxista i una pedagogia basada en el memorialisme i en llibres de text d'escàs valor com és en el cas de la Institució Libre de Enseñanza (ILE), que regentà Fabià Plasí».²⁰

L'any 1907 l'Obrera Sabadellense creà la primera entitat excursionista independent de Sabadell, anomenada *Sociedad Excursionista Científica*, que tenia la seu a la mateixa Federació Obrera de Sabadell (FOS), amb la finalitat d'estudiar la natura i les seves relacions amb l'evolució de la societat, i l'aspecte de l'oci i l'esbarjo. Aquesta entitat seguia els models de l'Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona i l'Escola Horaciana del geògraf i pedagog Pau Vila i Dinarès (1881-1980), les quals situaren les ciències naturals en un lloc destacat per a la transformació social.

Pel que fa a Vila, va enfocar les primeres passes professionals vers l'ensenyament, sobretot a les aules nocturnes per a obrers, al Centre Fraternal de Cultura i a l'Ateneu Obrer de Badalona.²¹ Durant un temps va

19. LLIGA REGIONALISTA, SECCIÓ DE PROPAGANDA, *Certamen literari*, Sabadell, Impremta de J. Canals Domènech, 1907.

20. E. MASJUAN, *Medis obrers i innovació cultural...*, p. 50.

21. L'important teixit associatiu popular es va aconseguir, en part, gràcies als ateneus, associacions de lleure, esbarts, aplecs corals, entre d'altres. Entre el període 1877-1898 van aparèixer a Catalunya vint-i-dos nous ateneus, els anys 1889-1914 se'n van crear quaranta-tres, entre el 1915 i el 1930, dotze, i quaranta-tres durant el període republicà de 1931-1936. Vegeu, sobretot, P. SOLÀ, *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939): L'Ateneu Enciclopèdic Popular*, Barcelona, La Magrana, 1978.

estar vinculat amb l'Escola Moderna del pedagog i editor Francesc Ferrer i Guàrdia (1859-1909), i amb la delegació del Foment Martinenc, però divergències de criteri el van fer allunyar de la línia anarquista de Ferrer i Guàrdia. Aquest fet va comportar que el 1905 fundés i dirigís un centre amb les seves pròpies orientacions a l'Escola Horaciana ja esmentada.²²

Com fèiem referència anteriorment, la victòria de la Solidaritat Catalana a Catalunya a les eleccions generals de 1907 va possibilitar que Prat de la Riba obtingués la presidència de la Diputació de Barcelona. La creació d'un nou model de país on la regeneració social passava, en part, pel paper transformador de la cultura va donar lloc aquell mateix any al naixement de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i la Biblioteca de Catalunya.²³

L'estiu de 1909, arran dels atacs dels rebels del Rif a les tropes espanyoles que es concentraven al Marroc, l'Estat decidí enviar més homes a la zona del conflicte, una acció que provocà una vaga general en protesta per la decisió presa des de la capital del país. Aquest fet va acabar convertint-se en una setmana de diversos enfrontaments que comportaren un centenar de defuncions i la crema de diverses esglésies i convents, a causa de l'elevat anticlericalisme, antimilitarisme i el rebuig vers les classes benestants. La revolta va finalitzar de manera espontània, tal com s'havia iniciat. La repressió va ésser molt intensa, amb centenars de detinguts, dos mil exiliats a França i l'assassinat d'alguns obrers i de Francesc Ferrer i Guàrdia.

Els esdeveniments tan convulsos de la Setmana Tràgica encara van enfortir més, electoralment, la Lliga, la qual cosa li va permetre crear, no sense entrebancs per part de l'Estat, la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), encapçalada per Prat de la Riba. Malgrat la manca de recursos i la breu existència d'aquesta, les millores en el camp de la cultura, l'ensenyament i les obres públiques van ser notòries.

El gran perjudicat de tots aquests esdeveniments va ser el sector obrer i la seva cultura perquè es van tancar molts dels seus locals i els seus principals referents polítics es van haver d'exiliar. A Sabadell n'és un exem-

22. Per a més informació sobre la participació de Pau Vila a l'Escola Moderna i a l'Horaciana, vegeu B. ROVIRA, *Pau Vila. He viscut!*, Barcelona, La Campana, 1989, p. 39-43 i 45-66.

23. Vegeu J. CASASSAS, «La institucionalització de la cultura», a *El Noucentisme...*, p. 41-57.

ple el tancament de l'ILE el 1911. No obstant això, el 1912 sorgí la iniciativa de tornar a fomentar la cultura laica i la pedagogia racionalista, l'acord entre els laïcistes provinents d'aquesta organització com el farmacèutic Jaume Cabané i l'anarquista Josep Miquel i Clapés (1851-1933), els quals impulsaren la Institución Pedagógica, que temps més tard es conegué amb el nom de Institución Integral Harmónica. Aquesta entitat va rebre el suport de pràcticament totes les associacions progressistes i partits polítics d'esquerres de la ciutat.²⁴

Malgrat l'efímera durada de l'ILE, l'any 1913 el pedagog Josep Ruiz i Rodríguez, més conegut per Max Wembo, va crear l'Escola Integral i Harmònica, la qual es fonamentava en l'aplicació dels mètodes pedagògics de Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827) i de Maria Montessori (1870-1952). Malgrat els esforços dedicats i l'important renou que va suposar el nou col·legi, la veritat és que l'experiència va ser del tot frustrant, ja que només va durar quatre mesos escassos.²⁵

En l'àmbit general, la Mancomunitat va prosseguir amb la tasca cultural iniciada a la Diputació de Barcelona. L'IEC va tenir un paper molt rellevant per a la política cultural amb la creació del Servei de Conservació i Catalogació de Monuments, el Servei de Catalogació i Foment dels Museus Locals i l'Oficina d'Estudis Jurídics, i assumí el Servei d'Excavacions Prehistòriques, la Universitat Catalana, l'Escola de Bibliotecaris, l'Escola de Mestres, la Junta Municipal de Música, la de Ciències Naturals i el Seminari Laboratori de Pedagogia. Respecte a aquesta darrera disciplina, cal assenyalar les innovadores fórmules extraescolars com els campaments i les colònies, que havien tingut un gran èxit als Estats Units. L'Ajuntament de Sabadell, sota la coordinació de Pau Vila, en va ser un dels primers promotors.

Un altre aspecte del qual la Mancomunitat va tenir una especial cura fou la promoció de l'obra del gramàtic i lexicògraf Pompeu Fabra i Poch (1868-1948), el qual el 1913 ja havia realitzat unes bases lingüístiques

24. Entre les polítiques, hi havia el Círculo Republicano Instructivo, la Comisión de Acción Política y Propaganda del Círculo Republicano Federal, la Juventud Federalista, la Fraternidad Republicana Federal, el Partido Socialista Obrero, la Juventud Republicana Radical, el Centro Republicano Radical del Distrito 3.º, el Círculo Republicano Federal Social, la Unión Republicana. E. MASJUAN, *Medis obrers i innovació cultural...*, p. 69.

25. Per a més informació, vegeu J. ALSINA, 1913: *L'assaig de pedagògic de Max Wembo a Sabadell*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, col·l. «Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach», núm. XL.

per a la normalització de la llengua catalana. Tot i així, el seu treball no fou visible definitivament fins al 1932, sota el mecenatge de l'advocat i líder de la Lliga Regionalista Francesc Cambó i Batlle (1876-1947), amb la publicació del *Diccionari ortogràfic*. Cal destacar, també, que al llarg de la presidència de Puig i Cadafalch es va crear l'Escola del Treball, una experiència pionera en l'educació popular entre els anys 1920 i 1923.

EL NOUCENTISME A SABADELL

El 1911, mitjançant la glossa «Les serres i les ciutats», Eugeni d'Ors esmentava que havien de crear-se «segones ciutats», o sia, calia la integració de la Catalunya urbana i la rural. Les primeres ciutats que van adquirir aquest qualificatiu van ser Terrassa, Girona i Sabadell, tot i que, com veurem a continuació, en aquesta última la influència del Noucentisme no fou immediata.²⁶

El Noucentisme va començar a ser perceptible a la ciutat a partir del 1910 mitjançant les pàgines del *Diari de Sabadell*, sota la direcció de l'escriptor i periodista valencià Miquel Duran i Tortajada (1833-1953). En aquest rotatiu destacava la jove promesa literària Joaquim Folguera i Poal (1893-1919), el qual publicava articles, poemes i traduccions a la secció que duia per títol «Estrofes al vent».²⁷

26. L'11 de desembre de 1919, Francesc Trabal va donar una xerrada titulada «Les ciutats solidàries», molt influenciada per l'article d'Ors «Les veus amigues», on s'esmentava la necessitat d'estrènyer els contactes entre els nuclis culturals dispersos pel territori català. Vegeu J. MARRUGAT, «Armand Obiols i la configuració del Grup de Sabadell (1918-1928)», *Els Marges*, núm. 85 (primavera 2008), p. 18. Vegeu, també, M. FREIXA, «El Noucentisme i les "segones ciutats"», a *Noucentisme i ciutat*, Barcelona, Electa i Centre d'Història Contemporània de Barcelona, 1994, p. 103-110.

27. D'altres col·laboradors al rotatiu local van ser Joan Trias i Fàbregas, Domènec Sardà, Joan Arús i Colomer, Claudi Rodamilans, Joan Sallarès i Castells, el periodista, escriptor, poeta i locutor de ràdio Lluís Papell i Comas (1891-1980), Bartomeu Soler, Rivera i Llobet i Miquel Poal i Aragall, aquest darrer cosí de Joaquim Folguera. Per a més informació sobre Folguera, vegeu M. FOLGUERA, «Notes biogràfiques de Joaquim Folguera», a J. FOLGUERA, *Poesies completes*, 2a ed., Barcelona, Selecta, 1951, p. 21-31; E. SULLA, «Pròleg», a J. FOLGUERA, *Les noves valors de la poesia catalana*, Barcelona, Edicions 62, 1976, p. 7-23; J. FOLGUERA, *Poesia*, ed. a cura de L. Julià, intr. de V. Panyella, Sabadell, La Mirada, 1994, p. 19-32; O. CARDONA, *Joaquim Folguera, poeta i crític*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1969, col·l. «Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach», núm. XVIII; J. MARRUGAT, *Episodis de la invenció de Joaquim Folguera: 1919-1931*, treball de recerca, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2006.

La frenètica activitat de Folguera també el portava a participar en altres publicacions com *La Revista* (1915-1924), on va desenvolupar les tasques d'administrador, redactor, col·laborador assagístic i codirector juntament amb el poeta i editor Josep M. López-Picó (1886-1959). L'esmentada edició va sorgir de les reunions d'una colla d'intel·lectuals al Cafè Continental, i la majoria d'ells acabarien sent els principals introductors dels moviments d'avantguarda a la publicació.²⁸ *La Revista* s'expansionà en les tertúlies de les Galeries Laietanes i del Cafè mencionat, i en l'àmbit editorial, amb la col·lecció de les publicacions de *La Revista* (1916-1936).

Possiblement Folguera era un dels intel·lectuals més actius d'arreu del país. Durant aquests anys també va formar part, amb el pseudònim de *Marc Ferrer*, d'*Un Enemic del Poble: Fulla de subversió espiritual* (1917-1919). Aquesta publicació, dirigida pel poeta Joan Salvat-Papasseit (1894-1924), es caracteritzava per un important component ideològic anarquista.²⁹ Joaquim Folguera no fou l'únic sabadellenc que participà en aquesta publicació; de fet, també hi participaren, amb menys freqüència, l'escriptor, periodista i poeta Joan Puig i Pujol (1893-1973) i l'editor Joan Sallarès i Castells (1893-1971).³⁰

28. En aquestes tertúlies participaren personatges de diferents tendències polítiques i artístiques, com el poeta, periodista i assagista Josep Vicenç Foix i Mas (1893-1987), Carles Riba, l'escriptora Clementina Arderiu i Voltas (1889-1976), l'escriptor Josep M. Millàs-Raurell (1896-1971), l'escriptor Ramon Rucabado i Comerma (1884-1966), l'escriptor Agustí Esclasans i Folch (1895-1967), l'escriptor i advocat Tomàs Garcés i Miravet (1901-1993), Antoni Closas, Josep Obiols, el dibuixant, gravador i pintor Francesc Xavier Nogué i Casas (1873-1941), Josep Aragay, Rafael Benet, l'humanista i escriptor Joan Crexells i Vallhonrat (1896-1926) i l'escultor Martí Casanovas. Tot i que no va participar en les converses, Joan Salvat-Papasseit també va col·laborar en aquesta publicació. Vegeu M. C. RIBÉ, «*La Revista*» (1915-1936). *La seva estructura. El seu contingut*, Barcelona, Barcino, 1983, p. 15.

29. Habitualment el diari comptava amb la col·laboració d'Emili Eroles, el poeta i pintor Josep Maria de Sucre i de Grau (1886-1969), Joaquim Torres-García, el metge i escriptor Dídac Ruiz i Rodríguez, Àngel Samblancat i Salanova, Alfons Masera, l'escriptor Ramón Gómez de la Serna (1888-1963), Josep Maria Millàs-Raurell, Josep M. López-Picó, Valentín de Pedro, el pintor uruguaià Rafael Barradas (1890-1929), Josep Obiols, l'escultor Pau Gargallo i Catalán (1881-1934), l'escriptor Miquel Poal i Aragall (1892-1935) aquest últim cosí de Folguera. Vegeu F. AISA, R. MORROS, *Joan Salvat-Papasseit, l'home entusiasta*, Barcelona, Virus, 2002, p. 82.

30. Joaquim Folguera encara acabaria sent col·laborador d'una altra publicació cultural anomenada *Ars*, apareguda a l'abril de 1914. Estava dirigida per Francesc Bedós i Arnal i tenia Joan Arús com a cap de redacció. Aquesta publicació es caracteritzava per reunir tots els noucentistes sabadellencs, com Miquel Poal, Feliu Elias, Joan Sallarès, Joan Puig,

El 27 d'agost de 1915 el Noucentisme va arribar a Sabadell amb la seva màxima esplendor. La formació política del Centre Català va realitzar, durant la Festa Major de la ciutat, l'exposició «Art Nou Català». L'acte fou inaugurat pel batlle de la ciutat, l'industrial tèxtil Feliu Griera i Dulcet (1859-1931), i l'industrial tèxtil Silvestre Romeu i Voltà (1867-1936), com a president de la comissió organitzadora, i fou presentat per Eugeni d'Ors i el pintor muralista i teòric de l'art Joaquim Torres i García (1874-1949). En aquest esdeveniment també participaren, amb les seves obres respectives, artistes com el pintor i tractadista d'art Rafael Benet i Vancells (1889-1979), el pintor Ricard Canals i Llambí (1876-1931), el pintor autodidacte Domènec Carles i Rosich (1888-1962), l'escultor Josep Clarà i Ayats (1878-1958), el pintor, gravador i dibuixant Joan Colom i Augustí (1879-1969), el pintor Feliu Elías i Bracons (1877-1948), el pintor Josep Obiols i Palau (1894-1967), el pintor Iu Pascual i Rodés (1883-1949), el pintor Marià Pidelaserra i Brias (1877-1946) i el pintor Joaquim Mir i Trinxet (1873-1940).³¹ La majoria d'aquest grup provenia del grup Les Arts i dels artistes que es reunien al Faianç Català de Barcelona al voltant de l'escriptor i filòsof Francesc Pujols i Morgades (1882-1962) i el sabadellenc promotor d'art Santiago Segura i Burguès (1878-1918), nebot de l'artista Marià Burguès.³²

Alguns artistes locals van interpretar l'Exposició com una invasió d'artistes forans, la qual cosa va comportar que s'organitzés una contraexposició per part de l'Acadèmia de Belles Arts. Davant d'aquest xoc

---

Agnès Armengol i Manel Ribot. També va participar en l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, on exercí de crític d'art. Possiblement l'últim gran projecte de Folguera va ser la fundació de la ciutat jardí Terramar de Sitges. Aquesta finalment seria portada a terme per un altre sabadellenc, Francesc Armengol i Duran (1884-1931), el qual inicialment treballà en el negoci familiar del tèxtil i del Centre Català de Sabadell, on va exercir la presidència de la secció de propaganda de la Sardana. Armengol i Duran també va realitzar petites incursions dins l'art de la poesia amb els llibres *Voladuries* (1903), *Escenes a Muntanya, inspirades y escrites a 1908* (1911) i *Clarianes* (1913). Però l'aspecte més fascinant de la seva vida fou la construcció, poc després d'haver-se iniciat la dictadura, de l'autòdrom i la ciutat jardí Terramar a Sitges, encara avui vigent. Vegeu L. SUBIRANA, *Francesc Armengol i Duran, un sabadellenc enamorat de Sitges*, Sabadell, Fundació Ars, 2006.

31. Per a més informació de l'exposició «Art Nou Català» i les conferències posteriors, vegeu *La Veu de Catalunya* (3, 9 i 16 agost 1915). J. CASAMARTINA, *Vila Arrufat a Sabadell*, Sabadell, Comissió pro centenari del pintor Antoni Vila Arrufat, 1994, p. 30.

32. Per a més informació, vegeu J. VIDAL, *Santiago Segura (1879-1918): Una història de promoció cultural*, Museu d'Art de Sabadell, 1999.

intel·lectual, Folguera, en nom de Silvestre Romeu, Joaquim Montané, Miquel Poal, Miquel Duran i Tortajada, Miquel Moratonas i J. Vilar Colomer, va respondre contundentment per què s'havia dut a terme un acte com aquell:

Per una fatalitat, inexplicable a voltes, ha romàs la ciutat nostra apartada de tota commoció artística que fos moguda per un alt esperit de renovació. [...] La nostra ciutat té tota sa valor en la indústria, però no ha d'ésser això una fatalitat per a nosaltres, sinó que ha de devenir més prompte la nostra força. [...] Una cosa tan sols explica aquesta passivitat artística: la manca d'una sòlida i conscient educació en coses d'art. Ja sabem que, en dir tal cosa, les ires d'algunes persones que tenen una certa vella manera de pensar convergiran cap a nosaltres. Mes no minvarà llur gest la veritat de la nostra afirmació. Sofreix la pedagogia d'art a Sabadell una pobresa inconcebible. Hi ha encara en ella tots els tòpics vulgars d'un segle enrere i la influència de totes les acadèmies del món. [...] Es fa necessària, per tant, una campanya fortament renovadora. Es fa necessari trasbalsar l'ambient artístic de la nostra ciutat per veure si és que en ell hi ha encara alguna cosa viva o si aquella fatalitat de què abans parlàvem no és més que un símptoma de mort.³³

Durant el període que va romandre l'exposició, Folguera va escriure dotze articles al *Diari de Sabadell* amb el títol de «Acotacions. L'Art nou». A més, també es dugueren a terme un seguit de conferències realitzades per personalitats tan notables com Eugeni d'Ors, Martí Casanovas, Feliu Elias, Joaquim Torres i García i Joaquim Folch i Torres i el pintor, ceramista i teòric de l'art Josep Aragay i Blanchart (1889-1973).

La contraexposició, formada per vint-i-dos artistes i cent setanta obres, de l'Acadèmia de Belles Arts, amb la col·laboració de la joventut local de l'Agrupació Artística que aglutinava artistes com els pintors Antoni Vila i Arrufat (1894-1989), Rafael Duran Camps, *Durancamps* (1891-1979), Joan Vilatobà i Joan Vila i Cinca, va tenir poca rellevància i va ser força criticada.³⁴ Segons el mateix Vila i Arrufat, aquesta era «bon xic caòtica, sense gaire unitat. La sala que jo mateix vaig decorar, reco-

33. J. FOLGUERA, *L'art nou català*, Sabadell, La Mirada, 1993, p. 5-7.

34. Entre aquests artistes, de diferents disciplines, també hi havia Llorenç Lladó Julià, Joan Figueras, Antoni Estruch, Pous Palau, Domènec Soler, Josep Casanovas Clerch, Josep Domènech Samaranch, Joan Hugas Mestre, Josep Renom i Joaquim Manich.

nec que devia fer la seva pena, ja que seguint idees “sumptuàries” acadèmiques, hi vàrem fer un fris amb siluetes partenòmiques que era tota una “evocació a l’esperit dels grecs”, amb unes garlandes que s’enfilaven en espiral per les columnes de ferro de l’antic teatre de la Lliga Regionalista; en fi, tot plegat d’una bona fe que encara havia d’exasperar més els ànims ja prou exaltats».³⁵

Al marge del noucentisme local, la cultura de tendència més obrera començà a revifar-se a poc a poc amb l’aparició de la revista *Sabadell Federal* (1913-1917), òrgan periodístic del Partit Federal a partir de 1914. Inicialment la publicació fou dirigida per Plató Aimamí i Peig (1884-1928), i posteriorment, per Joan Puig.³⁶

El 1918 l’Acadèmia de Belles Arts va canviar de seu, a les voltes de ca l’Oliver, a l’edifici de La Gremial, a la Rambla, 71. Aquest esdeveniment va anar acompanyat de l’arribada d’un bon grapat de nous socis, entre els quals destacaven una sèrie de joves inquiets amb posicions polítiques diverses, que anys després es retrobarien als «dilluns de cal Llonch». Alguns d’aquests nous membres foren el mencionat Joan Sallarès, l’escriptor, periodista, pintor i caricaturista Josep Sanllehi i Alsina (1897-1927), l’escriptor i crític d’art Joan Matas i Monné (1893-1938), l’advocat, pintor i escriptor Josep Maria Trabal i Benessat (1897-1981), l’escriptor Francesc Trabal i Benessat (1899-1957), l’artista i pintor Josep Vives i Bracons (1902-1985), el comptable i perit mercantil Josep Misrach, l’industrial tèxtil i polític Joan Llonch i Salas (1902-1976) i els germans Antoni i Joan Oliver i Sallarès, *Pere Quart* (1899-1986).

Aquesta fornada de joves intel·lectuals va donar un aire nou a l’Acadèmia amb l’organització de conferències, exposicions i concerts. De tots ells va ser Francesc Trabal el que potenciarà el darrer gènere fins a crear la primera Associació de Música, que posteriorment, amb la col·laboració de Joan Oliver i del periodista Lluís Parcerisa i Serra (1896-1989), aconseguiren expandir-la a ciutats com Reus, Tàrraga, Lleida, Granollers, Igualada, Girona i Olot. L’ambició d’algunes d’aquestes personalitats va

35. A. CASTELLS, *L’art sabadellenc: assaig de biografia local*, Sabadell, Riutort, 1961, p. 566.

36. A la redacció també hi havia Ramon Jové i Tous (anys més tard militant de la FAI), Joan Sallarès, Jaume Ninet i Vallhonrat (regidor republicà durant la Segona República), Plató Peig i Cunillé (militant federalista actiu), Moliner Salcedo (militant d’Esquerra Republicana de Catalunya), l’advocat, periodista i polític Àngel Samblancat i Salanova (conegut per la seva ideologia anarquista i anticlerical).

anar més enllà i aconseguiren que la Comissió General de la Mancomunitat de Catalunya els encarregués redactar les bases per constituir la Lliga Nacional d'Associacions de Música, la qual va ésser una realitat a partir del juliol de 1922.

Els anys vint van iniciar-se amb un creixement important del nombre d'habitants a Sabadell. La població era de 37.500 persones gràcies a l'activitat industrial tèxtil tan important. La meitat de la població havia nascut a Sabadell i l'altra meitat es dividia en un 34 % de gent que provenia d'altres poblacions de Catalunya (un 9 % del País Valencià, un 4 % de la Franja de Ponent i un 3 % de Múrcia o d'Andalusia). La ciutat tenia uns índexs d'alfabetització superiors a la mitjana de Catalunya, amb un 73 % en els homes i un 54 % en les dones, un fet que va motivar la proliferació d'editorials, diaris i activitats culturals diverses.³⁷

Una de les publicacions més destacades d'aquests anys, força lligada a la política i a la cultura, va ser la revista *Garba* (1920-1922), caracteritzada per una gran influència de la fe cristiana i la militància catalanista. Va sorgir amb el suport de l'Acadèmia Catòlica i estava dirigida per mossèn Josep Cardona i Agut (1871-1934) i els seus Pomells de Jovenut. La publicació també tenia com a col·laboradors l'escriptor Ramon Ribera i Llobet i el mossèn i escriptor Lluís Carreras i Mas (1884-1955), Joan Matas i Joan Sallarès.³⁸

El 1921 aparegué la publicació *La Jove Atlàntida*, prolongació del *Sabadell Federal*, encapçalada pel futur regidor de Cultura durant la Segona República Salvador Sarrà i Serravinyals (1902-1965), Joan Sallarès, Josep Sanllehí, la professora Agnès Viumada i Picañol (1895-1974), la pedagoga Teresa Vila i Arrufat (1892-1978), l'impressor i tècnic mecànic Eusebi Artigas i Buxeda (1898-1992) i Joan Puig. La publicació va desaparèixer el 1923 amb la dictadura i va ressorgir, més radicalitzada, el 1929 sota les Edicions La Forna. El nou projecte va continuar dirigit per Salvador Sarrà amb la col·laboració del modelista, escriptor, sindicalista

37. J. ALBERTÍ, «*Garba*, 1919-1920. Tradició i modernitat (I)», *Revista de Catalunya*, núm. 186 (juliol-agost 2003), p. 77.

38. La publicació va comptar amb les notables col·laboracions, més o menys assídues, de Francesc Pujols, Josep Carner, Joan Salvat-Papasseit, Joan Arús, Jaume Bofill, Joan Prat i Esteve (*Armand Obiols*), l'escriptor i poeta Esteve Serra i Trias (1904-1974) i Antoni Rovira i Virgili. Per a més informació sobre aquesta revista, a més de l'article ja citat, vegeu del mateix autor «*Garba*, 1919-1920. Tradició i modernitat (II)», *Revista de Catalunya*, núm. 187 (setembre 2003), p. 110-125 i «*Garba*, 1919-1920. Tradició i modernitat (III)», *Revista de Catalunya*, núm. 188 (octubre 2003), p. 107-124.

i socialista Ramon Jové i Brufau (?-1936) i el caricaturista Gustau Vila i Berguedà, *Grapa* (1894-1955). El motiu de la seva existència tan efímera va ser degut, en bona mesura, a l'obtenció de càrrecs polítics dins el consistori municipal per part de Sarrà Serravinyals.³⁹

A part del món editorial, el moviment sardanista va prosseguir amb la seva inserció particular en la societat del moment. El 1921 van ser aprovats els estatuts del Foment de la Sardana de Sabadell, una entitat que havia estat creada per una sèrie d'amics provinents d'entitats com el Centre de Dependents, la Joventut Catòlica, la Joventut Catalanista (Centre Català), la Joventut Nacionalista (Lliga Regionalista), la Joventut Republicana i el Centre Excursionista de Sabadell. Aquell mateix any la Joventut Nacionalista de la Lliga va crear el seu propi Foment de la Sardana.

La secció juvenil de la Lliga era una de les entitats polititzades més actives de la ciutat. En són un exemple la convocatòria d'un concurs literari el 1920, amb Joan Costa i Deu i Francesc Trabal com a membres del jurat qualificador, on es premiaren obres de l'escriptor Prudenci Bertrana (1894-1955), Joaquim Folch i Torres, Josep M. López-Pico, Josep Carner, Pompeu Fabra, Lluís Parcerisa, el poeta i escriptor Joan Arús i Colomer (1891-1982), l'escriptor Marià Manent i Cisa (1898-1988) i l'historiador Ferran Soldevila i Zubiburu (1894-1971).⁴⁰

Poc abans del cop d'estat de Primo de Rivera, va aparèixer una nova formació dins l'àmbit polític català: Acció Catalana. Aquesta, encapçalada per Jaume Bofill, provenia de l'escissió del sector juvenil de la Lliga Regionalista a la Conferència Nacional Catalana de 1922. L'aparició d'aquesta formació va significar un aire nou dins de la intel·lectualitat catalana. La principal finalitat del partit novell era defensar els seus interessos mitjançant els sectors intermedis de la societat catalana, cosa que aconseguiren sobretot en l'àmbit cultural.

39. Una altra revista del moment que va comptar amb la participació d'intel·lectuals propers al món de la política va ser *Paraules* (1922-1923), que va tenir una existència efímera i fou dirigida i mantinguda per Joan Garriga i Manich. Hi col·laboraren Joan Salvat-Papasseit, Josep Carner, Josep López-Pico, Armand Obiols, Ricard Marlet, Antoni Oliver, Esteve Serra i Antoni Vila i Arrufat.

40. JOVENTUT NACIONALISTA, *Concurs literari*, Sabadell, Joventut Nacionalista, 1920. Per celebrar la festivitat de Sant Jordi, aquell any aquesta formació, juntament amb la Joventut Catòlica, celebraren una missa, repartiren postals i roses i clavells, i organitzaren una ballada de sardanes i un concert a càrrec l'Orfeó de Sabadell al Teatre Principal. L. SUBIRANA, *Orfeó de Sabadell. Apunts d'un centenari. 1904-2004*, Sabadell, Fundació Ars, 2004, p. 40.

El cop militar del capità general de Catalunya Primo de Rivera el 13 de setembre de 1923 va significar la fi de molts aspectes de la societat catalana d'aquell moment i també del moviment noucentista. El decret contra el separatisme del 18 de setembre de 1923 va suposar la supressió o mediatització de les institucions catalanes, l'eliminació de les llibertats, el tancament de tots els centres amb un alt component de catalanitat, la prohibició de l'ús de la llengua pròpia i la limitació de la difusió de la cultura catalana. Però l'opressió exercida pel dictador va tenir un efecte contraproduent, ja que la persecució tan persistent del catalanisme va acabar legitimant-lo com una veritable opció democratitzadora. A partir d'aquí es va iniciar un notable moviment cultural de tipus nacionalista per aconseguir que aquest no s'apaivagués. Un dels canals per fer realitat aquesta comesa va ésser l'editorial, àmbit que va créixer de manera substancial durant aquests anys.

La ciutat de Sabadell no fou una excepció en aquest sentit i també va dur a terme la seva oposició cultural particular, sobretot amb la creació de dues editorials. La primera va ser la Biblioteca Sabadellenca, impulsada per la Lliga Regionalista local i dirigida per Joan Costa i Deu.⁴¹ L'altra va ser La Mirada, creada per la Colla de Sabadell.

La Biblioteca Sabadellenca va aparèixer el 1924 i va perdurar fins al 1936. El primer volum de la col·lecció va ser un homenatge a Manuel Ribot. Per tal de poder editar el llibre, el president de la Lliga Regionalista local, Joan B. Garcia, va comptar amb la complicitat d'una sèrie d'entitats polítiques i culturals.⁴² La majoria dels volums es caracteritzaven, sobretot, per una orientació catalanista, eclesiàstica o ambdues a la vegada molt marcada. Pel que fa a la qualitat, podem dir que en general la col·lecció fou un xic regular, i fins i tot de vegades pot fer la sensació, atesos el llenguatge i la temàtica, que els llibres tenen un cert anacronisme literari. Hom creu que, tot i els treballs del mossèn, poeta i compositor Camil Geis i Parragueras (1902-1986) i la poetessa Agnès Armengol,

41. Per a més informació, vegeu J. L. MARTÍN, «Biblioteca Sabadellenca: una editorial al servei d'un partit», *Els Marges*, núm. 80 (tardor 2006), p. 31-47.

42. Els membres que dugueren a terme el programa foren el mateix Joan B. Garcia, Jaume Ninet (Círcol Republicà Federal), Ernest Abelló i Viver (Gremi de Fabricants), Joan Costa i Deu (Biblioteca Sabadellenca) i J. Montllor i Pujal (Centre Excursionista del Vallès). Vegeu LLIGA REGIONALISTA DE SABADELL, *Memòria corresponent al segon semestre de 1925*, Sabadell, 1926, p. 5-6.

la millor publicació de la col·lecció va ser el volum de poesies de Joaquim Folguera. N'és un exemple la ressenya de Josep Carner en el pròleg del llibre coordinat per Francesc Trabal *L'any que ve*.⁴³

Com dèiem anteriorment, la presència religiosa va quedar àmpliament reflectida amb l'elaboració de deu llibres, un terç de la col·lecció, en què destacava la participació dels mossens escriptors Joan Ugas i Grau (1890-?), Josep Cardona, Joaquim Guiu, Camil Geis i Frederic Martí i Albanell (1902-1936). A tots ells, cal sumar-hi els dos pòrtics de mossèn Lluís Carreras. Els principals temes tractats pels eclesiàstics van ser la poesia, la història local i la figura del ja esmentat Fèlix Sardà.

Al marge de la vàlua dels participants en la col·lecció, cal esmentar que molts d'ells mantenien un cert lligam de coneixença o d'amistat amb l'artífex de l'editorial, Joan Ugas, el qual, a més d'escriure a publicacions de temàtica religiosa, també fou un articulista actiu de *La Veu de Catalunya*, *La Veu de Sabadell*: *Diari del Vespre* (1924-1929) i *Revista Popular*. Totes tres eren publicacions de la Lliga o hi mantenien una relació estreta d'alguna manera, i Costa i Deu hi treballava o n'era el director. Respecte a mossèn Josep Cardona, poeta i predicador brillant, cal destacar que es caracteritzava per una actitud catalanista, posició que en alguns moments li ocasionà algun incident.⁴⁴

Pel que fa a la presència de gent provinent del món catalanista, la col·lecció va comptar amb la col·laboració de Manuel Ribot, Agnès Armengol, Joaquim Folguera, Joan Matas, Joan Sallarès i l'escriptora i poetessa Pilar Tous i Forrellad (1899-1993), coneguda també per Pilar Tous de Cirera. Cal dir que Manuel Ribot havia estat cofundador del Centre Catalanista de Sabadell, organitzador de l'Ateneu Sabadellès i fundador i director, durant més de quaranta anys, de la *Revista de Sabadell* (1884-1935). Respecte a Agnès Armengol, ja hem vist que estava molt vinculada amb el catalanisme i va publicar en revistes literàries i culturals d'orientació catalanista, com *Llibre de la Renaixença*, *Lo Gai Saber*, *L'Aplec de Poesies*, *Lo Catalanista*, *Revista de Sabadell*, *Llumenera de Nova York* (publicació dels catalans de Nova York) i *Catalonia* (revista catalana que s'editava a Buenos Aires).

Un dels casos que representen més bé el binomi entre el conreu de la vida intel·lectual i la política és el de Joan Matas. Al marge de la seva

43. F. TRABAL, *L'any que ve*, Sabadell, La Mirada, 1925, p. 14.

44. J. SALA-SANAHUJA, «Pensament i producció cultural», a *Sabadell al...*, p. 322.

qualitat professional, s'ajustava al perfil de l'editorial, ja que, a més de ser un important crític literari, també fou un destacat membre de la Junta Directiva, entre el 1925 i el 1928, de la Lliga Regionalista de Sabadell. Finalment, cal destacar els ja mencionats Joaquim Folguera i Joan Sallarès, els quals es van caracteritzar pel catalanisme i, en el cas del segon, republicanisme.⁴⁵ Tanmateix, hi hagué altres intel·lectuals com Joan Oliver, el filòleg, historiador, arxiver i advocat Miquel Carreras i Costajussà (1905-1938), Josep M. López-Pico, Ignasi Iglésies, Joan Arús i l'escriptor lligaire Octavi Saltor i Soler (1902-1982) que realitzaren aportacions específiques, en forma de pòrtics, en alguns dels llibres de la col·lecció.

Respecte a La Mirada, va ser creada pel «Coro» de Santa Rita, més tard conegut per la Colla de Sabadell. Aquest grup havia sorgit a l'hivern de l'any 1918, en el si de l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell, tot i que l'acte fundacional no es va dur a terme fins al 1919 en una acampada a la font del Saüc, a Sant Llorenç del Munt. Aquest grup tan flamant partia d'una forta influència de l'Acadèmia Catòlica i de les idees polítiques, primer, del Centre Català i, com ja veurem més endavant, posteriorment d'Acció Catalana i, darrerament, d'Acció Catalana Republicana.

La Colla de Sabadell estava constituïda per Francesc Trabal, Antoni Vila i Arrufat, Josep Maria Trabal, Joan Oliver, Lluís Parcerisa i el dibuixant i gravador Ricard Marlet i Saret (1896-1976).⁴⁶ Al cap de poc temps, s'hi incorporaren Joan Prat i Esteve (1904-1971), *Armand Obiols*, el dibuixant, pintor i crític d'art Joan Garriga i Manich (1902-1996) i Miquel Carreras. Aquest darrer, tot i la seva participació el 1925 en el llibre ja mencionat *L'any que ve*, no es va acabar d'integrar en aquest grup. D'aquest fet, Joan Oliver se'n lamentava molts anys més tard, dient que hauria pogut ésser el quart nom rellevant de la Colla.⁴⁷

Tot i la quantitat i heterogeneïtat dels seus membres, el triumvirat intel·lectual format per Trabal, Oliver i Obiols era qui realment dirigia el grup.⁴⁸ Tots ells formaren part del *Diari de Sabadell*, periòdic que acaba-

45. Respecte a aquest últim, vegeu J. ALSINA, «Joan Sallarès i Castells, 1893-1971. Assaig de biografia», *Arraona*, núm. 6 (primavera 1990), p. 47-64.

46. Respecte a aquest darrer, vegeu *Ricard Marlet: Exposició del centenari (1896-1996)*, Sabadell, Museu d'Art de Sabadell i Fundació Caixa de Sabadell, 1996.

47. X. FEBRÉS, *Diàlegs a Barcelona. Joan Oliver i Pere Calders*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona i Laia, 1984, p. 17.

48. El periodista, novel·lista i traductor Domènec Guansé i Salesas (1894-1978) va definir de la manera següent la natura de cadascun d'ells: «Trabal era la imaginació fèrtil, en

rien dirigint amb més o menys fortuna entre el 1928 i el 1933. Aquest tingué una certa rellevància durant els anys vint del segle passat per la crítica dura i constant vers la dictadura.⁴⁹ Tanmateix, Francesc Trabal i Armand Obiols també col·laboraren en *La Veu de Catalunya* gràcies a l'ajuda del tècnic tèxtil Ramon Picart i Felip (1873-1951), home fort del Centre Català, la Lliga Regionalista i Acció Catalana, i, sobretot, de Joan Costa i Deu, que era el cap de redacció del rotatiu mencionat.

Des d'un inici, l'editorial va rebre l'important suport de primeres figures de la literatura catalana, com els esmentats Josep Carner, Jaume Bofill i Carles Riba i Bracons (1893-1959). A més de significar un nou aire fresc i qualitatiu en el món editorial i una clara rèplica a l'estil editorial de la seva «contrincant» cultural, la Biblioteca Sabadellenca, la nova col·lecció també significà la continuació de l'esperit del segon Noucentisme.⁵⁰ El mateix Francesc Trabal definia *La Mirada* com «una lliga d'escriptors, uns "escriptors associats" que porten a cap un pla d'edicions minuciosament controlat, amb una base, és clar, d'obres nostres».⁵¹

L'aparició de *L'any que ve* va ésser molt oportuna perquè, com ha dit l'historiador de la literatura Jordi Castellanos, «correspon a l'any de la represa de la novel·la després de la desfeta del Noucentisme; allò que hi esclata, però, tenia les seves arrels en els anys anteriors».⁵² El mateix Josep Carner definia l'eminent escola sabadellenca com una «confraria de l'humor suprasensible». A més, afegia que els redactors i els il·lustradors practicaven un «humor indeliberat, difós, secret, dins l'automatisme tradicional de les paraules òbvies».⁵³ El llibre era un breu recull d'acudits

---

constant moviment, l'impulsor del grup. En provenien les principals pensades, l'ou de la larva. Obiols era el teoritzador, la intel·ligència brillant i estàtica. Oliver, més gris, en aparença, era el lent i parsimoniós executor que feia viables les pensades insòlites de l'un i les teories estrabul·lades de l'altre». D. GUANSÉ, *Abans d'ara (retrats literaris)*, Barcelona, Proa, 1966, p. 207.

49. Vegeu C. PUIG, *Les col·laboracions de Joan Oliver al Diari de Sabadell (1923-1928)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001; L. CASALS, *Joan Oliver i la «Colla de Sabadell»*, Sabadell, 1981, col·l. «Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach», núm. XXXVII; *Centenari Joan Oliver «Pere Quart» (1899-1999)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1999.

50. J. CASTELLANOS, «Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)», *Els Marges*, núm. 56 (octubre 1996), p. 32.

51. *La Publicitat* (7 desembre 1927).

52. J. CASTELLANOS, *Escriure amb el ritme de la sang: La represa de la novel·la catalana (1925-1929)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005, p. 7.

53. F. TRABAL, *L'any que ve*, Barcelona, Quaderns Crema, 1983, p. 7.

il·lustrats força extravagants i pràcticament sense gràcia, amb l'afegit que havien obligat Vila i Cinca a fer-ne els dibuixos amb la mà esquerra. L'escàs valor literari va provocar un escàndol important entre el món intel·lectual sabadellenc, una situació que, com ha dit l'historiador Miquel Bach, es va solucionar «gràcies als bons oficis de Miquel Carreras, que van fer que el llibre fos doctament llançat *ad plebem*».⁵⁴

L'editorial va néixer el 1925 i va desaparèixer el 1935, moment en què va incorporar-se a l'editorial Proa (1928). Durant aquesta dècada van editar-se divuit volums de personalitats tan rellevants i dispars políticament com l'escriptor Josep Pla i Casadevall (1897-1981), l'escriptor Carles Soldevila i Zubiburu (1892-1967) i els ja esmentats Josep Carner, Carles Riba, Agustí Esclasans, Jaume Bofill i l'escriptor i l'historiador Antoni Rovira i Virgili (1882-1949).⁵⁵

L'existència d'aquestes dues editorials, a més d'enaltir la cultura catalana i sabadellenca, era una oposició evident a la dictadura, ja que tots els volums de les dues col·leccions estaven escrits en català. Al marge d'aquestes dues editorials marcades, amb més o menys tints polítics pels seus escriptors, també hi hagué un altre lloc on es va fusionar bona part de la millor cultura i política de la ciutat. Aquest lloc es conegué com els «dilluns de cal Llonch», unes trobades realitzades al domicili del lligaire Joan Llonch.

Segons el mateix Llonch, aquestes reunions, que es realitzaren entre el 1924 i el 1936, es crearen, en part, perquè el polifacètic i erudit Miquel Carreras pogués exterioritzar de manera més àmplia els seus coneixements i, al mateix temps, aprengué a desfer-se de la seva timidesa davant la gent.⁵⁶ Un exemple de com transcorregueren aquestes reunions ens el proporciona Joan Sallarès:

54. M. BACH, «Els amics de La Mirada», a *Ricard Marlet: Exposició del centenari...*, p. 24.

55. Per a més informació, vegeu M. BACH, «El "Coro" de Santa Rita, altrament anomenat Grup de Sabadell (I)», *Arraona*, núm. 9 (tardor 1991), p. 67-80; «El "Coro" de Santa Rita, altrament anomenat Grup de Sabadell (II)», *Arraona*, núm. 10 (primavera 1992), p. 59-75; «La Colla de Sabadell», *L'Avenç*, núm. 42 (octubre 1981), p. 50-53; *La Colla de Sabadell: Entre el noucentisme i l'avantguarda*, Sabadell, Fundació La Mirada, 2001; «La Mirada a Sabadell (I), de la revolta avantguardista...», *Serra d'Or*, núm. 473 (maig 1999), p. 49-53; «La Mirada a Sabadell (i II)... a la modernitat cosmopolita», *Serra d'Or*, núm. 474 (juny 1999), p. 58-62; J. M. BALAGUER, M. CAMPILLO i I. PELEGRÍ (coord.), *Centenari Francesc Trabal (1899-1999)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2001.

56. J. LLONCH, «Recordant... (in memoriam dels que foren i del que fou)», *Arraona*, II època, núm. 2 (tardor 1976), p. 50.

Miquel Carreras no tenia gaire idea de les proporcions en coses medietes [*sic*], com si ignorés el sentit de la mesura. Valguin, per a evidenciar-ho, els dos següents exemples. Durant onze anys, a les nits dels dilluns de cada setmana, vam reunir-nos un esbart de bons amics en l'acollidor casal del benemèrit patrici Joan Llonch, i sempre el recer de la seva important biblioteca. En la diversitat de tots i cada un dels assistents existien uns precisos nexes que ens unien: l'educació, la bona fe, la independència, l'amor a la cultura, a la ciutat i a Catalunya. Aquestes premisses sempre permeteren que allò —entre glops de cafè o te, rajolins de licor i fumarades de tabac— es parlés de tot i se'n fes balança o crítica, o hi fossin generats lloables projectes. Els bells conceptes que en aquell germanívol ambient, sense proposar-s'ho, hi va anar vertint Miquel Carreras, de poder-los ara recordar la seva personalitat en sortiria vigorosament enaltida.⁵⁷

En aquestes trobades participaren altres personalitats rellevants del món de l'art i les lletres sabadellenques, com per exemple l'escriptor Bartomeu Soler i Rabasó (1894-1975), Joan Matas, Josep Sanllehí, Joan Arús, Josep Vives, Ricard Marlet, Joan Puig i Pujol, l'empresari Josep Maria Costa Ruiz (1902-1971), Josep Miserachs i Farré, l'expresident de l'Acadèmia de Belles Arts Francesc Molins i Marcet o Antoni Oliver. També hi assistiren, de manera més esporàdica, l'artista pintor Joan Vila i Puig (1890-1963), l'escriptor i polític Joan Estelrich i Artigues (1896-1958), la pedagoga i periodista Paulina Pi de la Serra (1906-1990) i Antoni Vila i Arrufat. En algunes ocasions també hi participaven Maria Bui-xó (esposa d'Antoni Oliver), Isabel Gorina (esposa de Joan Llonch) i Montserrat Ribera (secretària de Llonch i de la Lliga Regionalista de Sabadell).

Normalment no s'acostumava a concretar un tema de discussió en particular, sinó que es parlava de diferents aspectes, tant d'àmbit local com general, com la vida política, la social, l'artística, la cultural i la religiosa. D'aquestes xerrades va sorgir l'efímera edició, els anys 1924 i 1925, de l'*Almanac de les Arts*, un compendi de més d'un centenar de textos i d'il·lustracions d'autors sabadellencs on s'englobaven les diverses inquietuds artístiques del moment i que pretenia seguir el model de l'antic *Almanach dels noucentistes* (1911).

57. J. SALLARÈS, *Dels trets humans i de la fesomia moral del polígraf Miquel Carreras*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1960, p. 17-18 (ponència llegida en la sessió plenària del 25 de març de 1960).

La majoria de gent que va participar en les reunions dels dilluns de cal Llonch provenia del món de les arts, però força d'ells també estaven compromesos políticament de manera directa o indirecta. La presència de la Lliga Regionalista/Catalana o el Centre Català era la més notòria. En efecte, el mateix Llonch, Josep Maria Costa, Joan Matas, Antoni Oliver, Joan Arús i Francesc Molins eren militants o simpatitzants de la Lliga, mentre que Ricard Marlet ho era del Centre Català. Però si hi havia un fet que dignificava les xerrades era que no s'excloïen altres opinions polítiques, com ja hem pogut comprovar al llarg del text de Joan Sallarès, Josep Sanllehí o Joan Puig i Pujol es caracteritzaren per ser afins a les formacions polítiques d'esquerres.

Una altra manera de fer oposició a la dictadura, amb menys activitat però més visible, va ser la realització de ballades de sardanes. L'acceptació del Foment de la Sardana de Sabadell va ser molt gran sobretot entre els intel·lectuals i polítics sabadellencs. N'és un exemple la participació, des de l'any 1925, de Joan Sallent, Joan Arús, Armand Obiols, Francesc Trabal o Joan Trias i Fàbregas en la publicació *Portaveu del Foment de la Sardana de Sabadell* (1925-1935). L'èxit d'aquesta entitat va fer que el Foment de la Sardana de la Lliga anés perdent protagonisme progressivament fins a la seva desaparició.

Un exemple de censura política vers un acte cultural patriòtic és el de la prohibició del regidor d'Unión Patriótica i futur alcalde de la ciutat, l'industrial tèxtil Josep Maria Marcet i Coll (1901-1963), per poder celebrar el 1926 la Tercera Festa de Germanor Sardanista al bosc de Can Feu. Finalment la intervenció de l'escriptor Leandre Roura i Garriga (1887-1969) i de l'industrial tèxtil i lligaire Francesc Tiana i Clapés (1885-1960) va permetre desenvolupar l'acte. El 1929 va néixer una altra entitat sardanista sorgida d'una formació política, Grup Sardanístic del Centre Republicà Federal, tot i que sembla que només va durar aquell any.⁵⁸

Tot i que les editorials, les reunions i la celebració de sardanes no es van trobar amb gaires obstacles per poder-se dur a terme, sí que hi hagué altres activitats que no van córrer la mateixa sort. En trobem un exemple en la penyora de dues-centes cinquanta pessetes que es va imposar a Miquel Carreras per una conferència, organitzada en dues sessions, que duia per títol «La decadència d'Occident: Esbós d'una morfologia de la

58. J. NONELL i L. SUBIRANA, *Cent anys de sardanes...*, p. 33.

història del filòsof alemany Oswald Spengler. 1880-1936» i que havia pronunciat el febrer de 1925 a la seu de la Lliga. Finalment fou sufragada mitjançant una subscripció popular de, majoritàriament, membres de la Lliga Regionalista de Sabadell i també algun d'Acció Catalana.⁵⁹ Una sanció que, segons el mateix Carreras, havia vingut del seu «amic» Armand Obiols.⁶⁰

Durant aquest període, la cultura obrera local tampoc no va passar pel seu millor moment a causa de la gran repressió que hi havia. Cal, però, destacar l'anarquista Joaquim Estruch i Simó (1884-1969), el qual havia creat el 1922 un periòdic exclusivament per divulgar el cristianisme social que duia per títol *Regeneración: Portavoz del Verdadero Cristianismo Social en España*. A més, també fou el director d'un col·legi, des del gener de 1922 fins a l'agost de 1925, on s'impartien classes nocturnes per a obrers d'ambdós sexes en dues seccions; d'aquí sorgí el diari *Acción Cultural: Portavoz del «Colegio del Porvenir» y de las Secciones del Mismo «Los Hombres de Mañana...»* (1926-1931).⁶¹ La proclamació de la Segona República va suposar que la revista iniciés una nova etapa en defensa del nou període polític. A partir d'aquell moment, Estruch va veure en el catalanisme separatista un perill per a la consolidació de la República i defensà la vella exaltació de l'internacionalisme. Això va fer que el diari *Acción Cultural* donés prioritat als continguts polítics en detriment dels culturals.

L'escola d'Estruch no va ser l'única que es va crear en aquests anys, ja que l'aparició d'escoles fou constant, malgrat les restriccions establertes. Entre el 1926 i el 1939 hi hagué les escoles del mestre anarquista d'origen argentí Eduardo Riccetti, el qual havia rebut el suport de la clandestina Federació Local de Sindicats. El 1927 Enric Casassas va crear l'Escola Nova. El 1926 la Lliga d'Higiene Escolar realitzà les primeres colònies escolars a Tona i Llaveneres, i el 1928 la societat Cultura Popular, encapçalada per l'industrial tèxtil Bonaventura Brutau Gorina, també

59. *Revista de Sabadell* (23 abril 1925). Vegeu també LLIGA REGIONALISTA, *Memòria del 1r semestre de 1925*, Sabadell, Lliga Regionalista de Sabadell, 1926, p. 15-17.

60. J. L. MARTÍN, «La relació de Miquel Carreras amb la Colla de Sabadell i els “dillunsos” de cal Llonch», a *Miquel Carreras: 1905-1938. Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell i Fundació Bosch i Cardellach, 2007b, p. 25-31.

61. Aquestes activitats van comptar amb la col·laboració de l'escriptor i historiador Josep Torrella i Pineda (1910-2003), J. Alavedra, F. Pujol, Joan Camps, Camil Mitjavila, J. Soler i el metge Xavier Benavent.

va crear un grup escolar a la Rambleta que aviat va ser cedit als germans Maristes.⁶²

LA SEGONA REPÚBLICA: TEMPS DE NOVES INICIATIVES

La fi de la dictadura va significar l'eclosió d'un ventall d'esperances renovades que es van expandir, majoritàriament, entre la classe popular i mitjana. La proclamació inicial de la República Catalana dins d'una Federació de Repúbliques Ibèriques en compliment del Pacte de Sant Sebastià (1930), que al cap d'uns dies va ser transformada en República pel que seria el president provisional de la Generalitat de Catalunya, l'exmilitar i polític Francesc Macià i Llussà (1859-1933), juntament amb l'aprovació posterior de l'Estatut d'autonomia, va permetre desenvolupar una obra progressista de govern molt ambiciosa, on la cultura no va restar al marge.

Poc abans de la finalització de la dictadura, el 16 de març de 1929, es va constituir la Casa del Vallès, amb seu a l'Ateneu Barcelonès, l'objectiu de la qual era participar en una idea del ressorgiment comarcal de Catalunya. Al llarg de 1930 es va debatre el problema de la divisió territorial; cal dir que l'establiment de la Generalitat republicana va incidir favorablement a portar a la pràctica la vella aspiració comarcalista del catalanisme. El 1931 la Generalitat va crear una ponència tècnica per determinar quin seria el traçat concret d'aquesta divisió. La comissió que havia de dur a terme aquesta comesa estava formada pel geògraf Pau Vila, el geògraf Pere Blasi i Maranges (1885-1961), el pedagog i polític Miquel Santaló i Parvorell (1888-1962), l'escriptor i geògraf Josep Iglésies i Fort (1902-1986), el metge i polític Felip Solé i Sabarís (1915-2005), l'advocat i polític Manuel Galès i Martínez (1894-1962), l'industrial farmacèutic Antoni Esteve i Subirana (1902-1979) i Antoni Rovira i Virgili.

El projecte es va anar expandint amb el temps, i s'anaren succeint les activitats per tota la comarca. Durant aquest període aparegueren dues publicacions, el 1930 i 1931, respectivament, de la Biblioteca d'Estudis Comarcals. En el primer llibre destacava un extens treball sobre el Vallès realitzat per Pau Vila; aquest estudi va significar l'inici de la divisió terri-

62. Respecte a la Lliga d'Higiene Escolar de Sabadell, vegeu LLIGA D'HIGIENE ESCOLAR DE SABADELL, *Colònies escolars: Memòria, resumint l'actuació d'aquesta entitat durant els vint-i-cinc anys transcorreguts des de la seva fundació: 1912-1937*, Sabadell, Imp. J. Olivé, 1937.

torial de Catalunya (1932-1937), que posteriorment va permetre la instauració de la nova divisió administrativa catalana l'any 1936.⁶³ En el primer volum també participaren altres notables intel·lectuals com el jurisconsult Francesc de Paula Maspons i Anglasesell (1872-1966), l'advocat, historiador i polític Francesc Carreras i Candi (1862-1937), l'historiador Salvador Cardús i Florensa (1900-1958) i els sabadellencs Miquel Carreras i Feliu Elias. En el segon volum, titulat *El problema comarcal a Catalunya*, hi participaren Francesc Glanadell, Jaume Bofill, Antoni Rovira i Virgili, el jurisconsult i historiador Ferran Valls i Taberner (1888-1942), l'economista, escriptor i polític Carles Pi i Sunyer (1888-1971) i els ja mencionats Pau Vila i Francesc de Paula Maspons. En aquest volum, també hi hagué participació sabadellenca amb els escrits de l'antiquari Josep Montllor i Pujal (1883-1960), l'industrial metal·lúrgic Jaume Ninet i Vallhonrat (1893-1936) i Joan Costa i Deu.

En l'àmbit de la política local, el consistori municipal que dirigí la ciutat durant el primer bienni republicà (1931-1933) es caracteritzà, sobretot, per la potenciació de l'escolaritat amb la creació de vuit noves escoles públiques i una en projecte. Les subvencions a les escoles religioses foren retirades i es proporcionà dues mil pessetes anuals a tots els mestres per poder garantir un ensenyament completament gratuït.⁶⁴ També va merèixer una cura especial el camp de la sanitat i l'assistència social, i en aquest sentit cal destacar la creació del Parc de Desinfecció, la reorganització del Consultori de Puericultura i Maternologia i la realització del Dispensari de Röntgenologia i Terapèutica Física. En l'àmbit de les obres públiques no es realitzaren grans construccions, però sí que cal destacar l'empedrament d'alguns carrers, l'emplaçament de l'aeròdrom i la construcció de voravies i d'arbrat.

La Comissió de Cultura de l'Ajuntament va tenir un paper molt rellevant al llarg de tota la Segona República amb l'elaboració de nombrosos projectes.⁶⁵ L'ensenyament, la formació del professorat i la creació de

63. El 1933 es van donar a conèixer els resultats i proposà una divisió territorial amb quatre nivells administratius: municipis, comarques (trenta-vuit), regions (nou) i la Generalitat.

64. Cal esmentar que la cultura també va ésser un altre àmbit que fou potenciat amb la instal·lació del Museu de Sabadell i de l'Escola de Música, i la publicació de dos llibres per a les escoles: el *Llibre de la llei i de la ciutadania* i els *Elements d'història de Sabadell*, de Miquel Carreras.

65. El membres que formaven aquest apartat del consistori municipal van ser Joan Mora i Adserà (Centre Republicà Federal), Joan Morral (CRF), Emili Tintó (CRF), Pere Moratona (Lliga Regionalista), Marc Obach (Partit Radical) i Joan Matas (ERC).

nous centres van ser l'eix bàsic del consistori municipal al llarg de tots aquests anys. El mateix Ajuntament va reconèixer el dèficit de 3.369 places escolars, que es traduïa en l'existència de 219 aules públiques a la ciutat. Però la realitat era una altra, ja que només n'hi havia 105. L'informe també anunciava que el 1931, amb 50.000 habitants, la qualitat escolar era igual que la de 1857, quan la població era de 13.495 habitants.⁶⁶

Un altre fet important va ser la inauguració, el 1931, del Museu de la Ciutat, fins aleshores propietat de la Caixa d'Estalvis de Sabadell. El regidor de Cultura, posteriorment diputat al Parlament, Joan Mora i Adserà (1875-1948), el va llogar, i el seu successor en el càrrec, Salvador Sarrà, el va adquirir. Fins al moment, l'Acadèmia de Belles Arts, el Círcol Republicà Federal, l'Escola Industrial, el Centre Excursionista de Sabadell i el Museu Casanovas (antiga seu de l'Escola Industrial) s'havien encarregat de preservar les diverses col·leccions locals. Els primers directors del flamant museu van ser Josep Vila i Cinca i l'arqueòleg i lligaire Vicenç Renom i Costa (1881-1960).⁶⁷

La tasca cultural de l'Ajuntament va prosseguir amb l'encàrrec, el 1931, a Miquel Carreras d'una nota històrica sobre l'ensenyament a Sabadell. El treball va dur per títol «De la nostra història docent», el qual es troba recollit en el llibre *El problema de l'ensenyança primària a Sabadell: Plantejaments i antecedents*, editat per la Comissió de Cultura del mateix Ajuntament. Un any més tard li van encarregar un llibre d'història local destinat a escolars, però que finalment acabaria convertint-se en un gran manual sobre la història de la ciutat que va titular *Elements d'història de Sabadell*.

La participació de Carreras en iniciatives com aquesta suscità algunes crítiques entre aquells amics situats a l'òrbita de la Lliga, especialment Joan Llonch, que el veia com un «xicot enganyat, esgarriat». Certament, aquests retrets no afectaren la seva amistat i feien més referència al desencís momentani de Llonch en veure que una persona que havia es-

66. AJUNTAMENT DE SABADELL, *El problema de l'ensenyança primària a Sabadell: Plantejament i antecedents*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, Comissió de Cultura, 1931, p. 10.

67. La majoria de les peces provenien de les excavacions de la Salut i la bòbila Madurell de Sant Quirze realitzades pel mateix Renom, de les col·leccions del Centre Excursionista de Sabadell i de la col·lecció d'art de l'Ajuntament de Sabadell. Com dèiem, el primer director del Museu d'Història va ser Vicenç Renom i Costa (1932-1933), i més tard ocuparen el càrrec Antoni Vila i Arrufat (1934-1936) i Joan Sallarès i Castells (1936-1939), aquest últim com a delegat de la Comissaria de Cultura de la Generalitat.

tat tan propera a ell comencés a acceptar encàrrecs del consistori, contrari a la seva ideologia política.⁶⁸

Respecte a la participació o no política de Carreras, els seus amics Llonch i Sallarès sempre manifestaren que el jove historiador mai no havia estat membre de cap formació. Joan Llonch havia esmentat que «políticament no militava en cap camp i la seva persona era aprofitada per tots. Ell s'hi prestava, i potser això féu que, a la llarga, fos titllat d'amic i de l'enemic de tots, i quan es desencadenaren les brutals passions, caigué sota la pistola de la "bèstia" partisana».⁶⁹ Per la seva banda, Joan Sallarès ho corroborava tot dient que «mai no es trobà adscrit a cap partit polític; i que dins un cert règim, per virtut d'un càrrec oficial que exercí, fou coaccionat a formar-ne part numèrica, s'hi negà rotund, passés el que passés. I entre quatre o cinc cents el seu cas fou únic».⁷⁰

No obstant això, no es pot negar que Carreras sempre va sentir-se atret pel tema del nacionalisme català. Només cal llegir els articles que va escriure al *Diari de Sabadell* i a l'*Almanac de les Arts* durant els anys vint del segle passat, els quals, en certa manera, el lligaven al corrent noucentista i feren evident que heretava les teories de Prat de la Riba sobre la necessitat de crear un marc sociocultural on Catalunya pogués desenvolupar-se com a nació.⁷¹ Respecte a aquest tema, l'escriptor i traductor Ramon Arquer i Costajussà (1909-1991), cosí de Miquel Carreras, havia manifestat que «en l'aspecte nacionalista, de què sempre féu professió activa, es mostra més radical».⁷²

68. Per a més informació sobre la relació entre Miquel Carreras i Joan Llonch vegeu J. L. MARTÍN, *Cartes en temps de guerra: Epistolari entre Miquel Carreras i Costajussà i Joan Llonch i Salas (1936-1938)*, Barcelona, Mediterrània, 2007a.

69. J. LLONCH, «Els dilluns de cal Llonch (2)», *Diari de Sabadell* (22 setembre 1995), p. 2.

70. J. SALLARÈS, *Dels trets humans i de la fesomia moral...*, p. 12.

71. Vegeu els escrits «Consideracions. Del sentiment de la propietat i el dualisme essencial de Catalunya i Castella», *Diari de Sabadell* (1 i 20 octubre 1922). L'any 1923 va realitzar «Reflexió i solitud. De l'imperialisme», «Reflexió i solitud. Dels governaments», «Reflexió i solitud. Estat i nació», «Reflexió i solitud. Teoria de la conversa», «Reflexió i solitud. Multitud i clam. Democràcia i tòpics» i «Reflexió i solitud. De la guerra alemanya», *Diari de Sabadell* (del 12 al 26 agost 1923 i del 2 al 26 setembre 1923). Respecte als articles a l'*Almanac de les Arts*, aquests van ser «De la tesi de Gaziell a l'antagonisme i a l'imperialisme» (1924) i «Anticipacions sobre el futur de la cultura catalana» (1925).

72. M. FORRELLAD, «Miquel Carreras, mestre i educador», a *Miquel Carreras, ciutadania i pensament: Miscel·lània d'homenatge*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1990, p. 115.

A més, com ja vaig explicar en un altre article, l'historiador sabadellenc havia escrit un text en què donava suport al candidat de la coalició política Candidatura Catalanista de Sabadell, Ramon Picart, formada per la Lliga Regionalista, el Centre Català i l'Acció Catòlica, per a les eleccions a les Corts Constituents del 28 de juny de 1931.⁷³ És un text manuscrit i sense signar, tot i que posteriorment va ser reproduït gràficament, per la qual cosa desconeixem si va ser un encàrrec o si, simplement, es va prestar a escriure'l per amistat o coneixença amb l'aspirant.⁷⁴

Altres intel·lectuals, com Francesc Trabal i Armand Obiols, també es van involucrar en política. El primer havia estat inicialment membre de la Joventut Nacionalista, secció juvenil de la Lliga Regionalista, tot i que a partir de 1922 va passar a engrandir les files de l'escissió de la Lliga, l'Acció Catalana.⁷⁵ Tot i així, el 1933 Trabal va tornar a la Lliga Catalana juntament amb altres exmembres d'Acció Catalana, com per exemple Jaume Bofill o l'historiador i polític Ramon d'Abadal i de Vinyals (1888-1970). Aquell mateix any, Acció Catalana es reorganitzà i canvià el nom per Acció Catalana Republicana; serà en aquesta formació on Armand Obiols passarà a ocupar el càrrec de secretari en la delegació de Sabadell.⁷⁶

Al marge de totes aquestes activitats més institucionals, el 1932 el líder de la Federació Local de Sindicats (FLS) Ricard Fornells (1896-1950) va arribar per fer-se càrrec de l'Institut Pedagògic del sindicat a la CNT. També es va realitzar en el si de la FLS l'Ateneu de Divulgació Social, pensat per a la preparació i la capacitació cultural dels obrers, amb una preferència especial per les doctrines econòmiques.⁷⁷

73. El 18 de gener de 1931, la *Revista de Sabadell* ja es feia ressò de l'elecció de Ramon Picart com a candidat a les eleccions generals per la Candidatura Catalanista.

74. Arxiu Fundació Bosch i Cardellach, Fons Miquel Carreras i Costajussà, *Als electors del districte de Sabadell* (9 febrer 1931). J. L. MARTÍN, *Cartes en temps de guerra...*, 2007a, p. 38-39.

75. M. BARAS, *Acció Catalana. 1922-1936*, Barcelona, Curial, 1984, p. 53; J. L. MARTÍN, *La Lliga Regionalista de Sabadell o l'ocàs d'un partit (1931-1945)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 70-72.

76. Acció Catalana Republicana tenia la seu a la Rambla, a la cantonada amb Lacy, pràcticament al costat del local de la Lliga Catalana. El 1931 la formació tenia uns cent setanta adherits. A. CASTELLS, *Sabadell, Informe de l'oposició (1918-1936)*, vol. IV, Sabadell, Riutort, 1980, p. 20-63.

77. E. MASJUAN, *Medis obrers i innovació cultural...*, p. 120.

Tal com havia succeït en els períodes anteriors, els partits polítics van seguir apostant, tot i l'aparició de la ràdio, per la premsa com a eina fonamental per desplegar les propostes d'actuació i, al mateix temps, desautoritzar les de l'adversari. La Lliga Regionalista/Catalana tenia *La Ciutat* (1932-1934), la qual es fusionà amb el *Diari de Sabadell* el 1934; el Círcol Republicà Federal continuà publicant *El Federal* (1930-1931); els lerrouxistes, *El Radical: Órgano del Partido Republicano Radical de Sabadell y su Distrito* (1931-1935); ERC, *El Poble* (1932-1934), i la FLS, controlada per la CNT, el *Vertical: Setmanari Bilingüe, Portantveu de la Federació Local de Sindicats Sabadell-CNT* (1932-1938).

El 19 de desembre de 1936, ja en temps de guerra, Francesc Trabal va guanyar el premi de novel·la Joan Crexells per l'obra *Vals*, i Joan Oliver, el premi Joaquim Folguera de poesia per *Bestiari*. Aquest darrer guardó l'havia instaurat l'any 1932 la Generalitat de Catalunya, en memòria de l'il·lustre poeta sabadellenc. El Departament de Cultura va editar els premis del 1936, amb l'excepció de *Vals*, que ja s'havia publicat a la col·lecció «La Mirada», de les Edicions Proa.

L'inici de la Guerra Civil va estroncar, en part, una generació d'intel·lectuals i totes les seves iniciatives i treballs. Un bon nombre de la gent que hem tractat en aquest text va haver d'exiliar-se, primer el 1936 i, posteriorment, el 1939. Les creences polítiques d'uns i d'altres, unides amb la terrible inèrcia dels esdeveniments, van fer que molts d'ells prenguessin part del bàndol republicà o nacional, amb la qual cosa un bon grapat d'amistats van quedar truncades. Alguns d'ells anaren a primera línia del front; en canvi, la majoria va lluitar mitjançant allò que millor sabien fer: les paraules.

BIBLIOGRAFIA

AISA, Ferran; MORROS, Remei. *Joan Salvat-Papasseit, l'home entusiasta*. Barcelona: Virus, 2002.

AJUNTAMENT DE SABADELL. *El problema de l'ensenyança primària a Sabadell: Plantejament i antecedents*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell. Comissió de Cultura, 1931.

ALBERTÍ, Jordi. «Garba, 1919-1920. Tradició i modernitat (I)». *Revista de Catalunya*, núm. 186 (juliol-agost 2003), p. 74-89.

— «Garba, 1919-1920. Tradició i modernitat (II)». *Revista de Catalunya*, núm. 187 (setembre 2003), p. 110-125.

- ALBERTÍ, Jordi. «*Garba*, 1919-1920. Tradició i modernitat (III)». *Revista de Catalunya*, núm. 188 (octubre 2003), p. 107-124.
- ALSINA, Joan. *1913: L'assaig de pedagògic de Max Wembo a Sabadell*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; XL)
- «Joan Sallarès i Castells, 1893-1971. Assaig de biografia». *Arraona*, núm. 6 (primavera 1990), p. 47-64.
- BACH, Miquel. «El "Coro" de Santa Rita, altrament anomenat Grup de Sabadell (I)». *Arraona*, núm. 9 (tardor 1991), p. 67-80.
- «El "Coro" de Santa Rita, altrament anomenat Grup de Sabadell (II)». *Arraona*, núm. 10, (primavera 1992), p. 59-75.
- «Els amics de La Mirada». A: *Ricard Marlet: Exposició del centenari (1896-1996)*. Sabadell: Museu d'Art de Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, 1996, p. 20-26.
- «La Colla de Sabadell». *L'Avenç*, núm. 42 (octubre 1981), p. 50-53.
- «La Mirada a Sabadell (I), de la revolta avantguardista...». *Serra d'Or*, núm. 473 (maig 1999), p. 49-53.
- «La Mirada a Sabadell (i II)... a la modernitat cosmopolita». *Serra d'Or*, núm. 474 (juny 1999), p. 58-62.
- *La Colla de Sabadell: Entre el noucentisme i l'avantguarda*. Sabadell: Fundació La Mirada, 2001.
- BALAGUER, Josep M.; CAMPILLO, Maria; PELEGRÍ, Iolanda (coord.). *Centenari Francesc Trabal (1899-1999)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 2001.
- BARAS, Montserrat. *Acció Catalana. 1922-1936*. Barcelona: Curial, 1984.
- CALVET, Jordi; DEU, Esteve; MARÍN, Martí; SALA-SANAHUJA, Joaquim. *Sabadell al segle xx*. Vic: Eumo, 2000.
- CARDONA, Osvald. *Joaquim Folguera, poeta i crític*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1969. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; XVIII)
- CARNÉ, Isidre. *Manuel Folguera i Duran i els orígens del catalanisme sabadellenc*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1987. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; LII)
- *Una flama de la meua vida (memòries)*. Sabadell: Nova Biblioteca Sabadellenca, 1996.
- CASALS, Lluís. *Joan Oliver i la «Colla de Sabadell»*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1981. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; XXXVII)
- CASAMARTINA, Josep. *Marià Burguès: Un terrisser que va fer història*. Catàleg de l'exposició. Sabadell: Caixa de Sabadell, 1992.
- *Vila Arrufat a Sabadell*. Sabadell: Comissió procentenari del pintor Antoni Vila i Arrufat, 1994.

- CASASSAS, Jordi. «La institucionalització de la cultura». A: *El Noucentisme: Cicle de conferències fet a la institució cultural del CIC de Terrassa (curs 1984/1985)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 41-57.
- CASASSAS, Jordi [coord.]. *Els intel·lectuals i el poder a Catalunya (1808-1975)*. Barcelona: Pòrtic.
- CASTELLANOS, Jordi. «El Noucentisme: ideologia i estètica». A: *El Noucentisme: Cicle de conferències fet a la institució cultural del CIC de Terrassa (curs 1984/1985)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, p. 9-39.
- Mercat del llibre i cultura nacional (1882-1925)». *Els Marges*, núm. 56 (octubre 1996), p. 5-38.
- *Escriure amb el ritme de la sang: La represa de la novel·la catalana (1925-1929)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005.
- CASTELLS, Andreu. «L'inadaptable terrisser Marian Burguès i Serra (Sabadell 1851-1935)». *Arrahona*, II època, núm. 1 (primavera 1976), p. 49-64.
- *L'art sabadellenc: assaig de biografia local*. Sabadell: Riutort, 1961.
- *Sabadell: Informe de l'oposició (1918-1936)*. Vol. IV. Sabadell: Riutort, 1980.
- Centenari Joan Oliver; «Pere Quart» (1899-1999)*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1999.
- DELGADO, Buenaventura. *La Institución Libre de Enseñanza de Sabadell*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1979. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; XXXII)
- FEBRÉS, Xavier. *Diàlegs a Barcelona: Joan Oliver i Pere Calders*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona: Laia, 1984.
- FIGUERAS, Gisela. *Inventari de l'hemeroteca local: Publicacions periòdiques sabadellenques (1854-2004)*. Sabadell: Arxiu Històric de Sabadell, 2006.
- FOLGUERA, Joaquim. *L'art nou català*. Sabadell: La Mirada, 1993.
- *Poesia*. Ed. a cura de Lluïsa Julià. Intr. de Vinyet Panyella. Sabadell: La Mirada, 1994, p. 19-32.
- FOLGUERA, Manel. «Notes biogràfiques de Joaquim Folguera». A: FOLGUERA, Joaquim. *Poesies completes*. 2a ed. Barcelona: Selecta, 1951, p. 21-31.
- FREIXA, Mireia. «El Noucentisme i les "segones ciutats"». A: *Noucentisme i ciutat*. Barcelona: Electa: Centre d'Història Contemporània de Barcelona, 1994, p. 103-110.
- GUANSÉ, Domènec. *Abans d'ara (retrats literaris)*. Barcelona: Proa, 1966.
- Els inicis de l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell: La generació del XIX*. Sabadell: Acadèmia de Belles Arts: Fundació Banc Sabadell: Fundació Caixa Sabadell, 2002.
- JOVENTUT NACIONALISTA. *Concurs literari*. Sabadell: Joventut Nacionalista, 1920.

- LLIGA REGIONALISTA. *Memòria del primer semestre de 1925*. Sabadell: Lliga Regionalista de Sabadell, 1926, p. 15-17.
- *Memòria corresponent al segon semestre de 1925*. Sabadell: Lliga Regionalista de Sabadell, 1926.
- LLIGA REGIONALISTA. SECCIÓ DE PROPAGANDA. *Certamen Literari*. Sabadell: Impremta de J. Canals Domènech, 1907.
- LLONCH, Joan. «Recordant... (*in memoriam* dels que foren i del que fou)». *Arrahona*, II època, núm. 2 (tardor 1976), p. 49-59.
- MARRUGAT, Jordi. *Episodis de la invenció de Joaquim Folguera: 1919-1931*. Treball de recerca. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2006.
- «Armand Obiols i la configuració del Grup de Sabadell (1918-1928)». *Els Marges*, núm. 85 (primavera 2008), p. 17-71.
- MARTÍN, J. L. «Biblioteca Sabadellenca: Una editorial al servei d'un partit». *Els Marges*, núm. 80 (tardor 2006), p. 31-47.
- *Cartes en temps de guerra: Epistolari entre Miquel Carreras i Costajussà i Joan Llonch i Salas (1936-1938)*. Barcelona: Mediterrània, 2007a.
- «La relació de Miquel Carreras amb la Colla de Sabadell i els "dillunsos" de cal Llonch». A: *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2007b, p. 25-31.
- *La Lliga Regionalista de Sabadell o l'ocàs d'un partit (1931-1945)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.
- MASJUAN, Eduard. *Medis obrers i innovació cultural a Sabadell (1900-1939): L'altra aventura de la ciutat industrial*. Bellaterra: Servei de Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2006.
- Miquel Carreras, ciutadania i pensament: Miscel·lània d'homenatge*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1990.
- MOLINER, Antoni. *Félix Sardà i Salvany y el integrismo en la Restauración*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2000.
- «Félix Sardà y Salvany, escritor y propagandista católico», *Hispania Sacra*, núm. 57 (2001), p. 91-110.
- NONELL, Jaume; SUBIRANA, Lluís. *Cent anys de sardanes a Sabadell*. Sabadell: Fundació Ars, 2007.
- PRAT DE LA RIBA, Enric. *La nacionalitat catalana*. Barcelona, 1910.
- PUIG, Carme. *Les col·laboracions de Joan Oliver al Diari de Sabadell (1923-1928)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001.
- PUIG, Joan. *86 anys de premsa local. Sabadell, 1853-1938*. Sabadell: Riutort, 1972.
- REAL, Neus. *Dona i literatura a la Catalunya de preguerra*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- RIBÉ, Maria Carme. «*La Revista*» (1915-1936). *La seva estructura. El seu contingut*. Barcelona: Barcino, 1983.

- Ricard Marlet: Exposició del centenari (1896-1996)*. Sabadell: Museu d'Art de Sabadell: Fundació Caixa de Sabadell, 1996.
- ROVIRA, Bru. *Pau Vila. He viscut!* Barcelona: La Campana, 1989, p. 39-43 i 45-66.
- SALLARÈS, Joan. *Dels trets humans i de la fesomia moral del polígraf Miquel Carreras*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1960. [Ponència llegida en la sessió plenària del 25 de març de 1960]
- *Marià Burguès, ceramista: l'home i l'obra*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1977. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; XXVII)
- SOLÀ, Pere. *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939): L'Ateneu Enciclopèdic popular*. Barcelona: La Magrana, 1978.
- SUBIRANA, Lluís. *Orfeo de Sabadell. Apunts d'un centenari. 1904-2004*. Sabadell: Fundació Ars, 2004.
- *Francesc Armengol i Duran, un sabadellenc enamorat de Sitges*. Sabadell: Fundació Ars, 2006.
- SULLA, Enric. «Pròleg». A: FOLGUERA, Joaquim. *Les noves valors de la poesia catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1976, p. 7-23.
- TRABAL, Francesc. *L'any que ve*. Sabadell: La Mirada, 1925.
- *L'any que ve*. Barcelona: Quaderns Crema, 1983.
- UCELAY DA CAL, Enric. *El imperialismo catalán: Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*. Barcelona: Edhasa, 2003.
- VIDAL, Jaume. *Santiago Segura (1879-1918): Una història de promoció cultural*. Sabadell: Museu d'Art de Sabadell, 1999.
- VIÑAS, Dolors. *Qui era Graziel-la? Estudi sobre la música d'Agnès Armengol*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1990. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; LVIII)

L'ENTORN FAMILIAR I LES RELACIONS PERSONALS DE MIQUEL CARRERAS

Àngels CASANOVAS

LA FAMÍLIA. ARRELS, AFECTES I INFLUÈNCIES

Món urbà... món rural

Miquel Carreras, fill primogènit de Lluís Carreras i Puig i de Ramona Costajussà Gibert, neix al carrer del Sol, número 154, el dia 5 de febrer de l'any 1905. El pare era comptable del Banc de Sabadell, mentre que la mare era pubilla de la masia de can Costa de Sentmenat. La família aviat es traslladà al carrer de Sant Honorat, número 3, on tenia la fusteria el seu avi patern. Fou la casa on Carreras residí tota la vida.

En els seus escrits, sobretot a la correspondència que va mantenir des del 1923 fins al 1934 amb el seu amic de facultat Marçal Pascuchi, queda ben palesa la importància que atribuïa a aquests orígens i la influència que exercia sobre ell el seu entorn familiar. Efectivament, al llarg de les extenses cartes que escriví al seu amic, i també de les notes i esborranys personals que es conserven al fons Carreras de la Fundació Bosch i Cardellach, podem extreure pinzellades de les seves relacions amb el nucli familiar.

Així, mentre que determinats documents ens permeten endevinar una estreta relació amb la seva mare, a qui confessa els seus secrets de jove, altres ens mostren com confia en el seu pare per a resoldre assumptes oficials de gran transcendència. Amb els dos germans, Francesc i Josep, també hi té uns forts llaços afectius, malgrat que resulta més difícil seguir-ne el rastre a través dels documents. La presència dels seus oncles serà d'una importància cabdal en la seva trajectòria vital: per part de pare, l'influent eclesiàstic i polític Lluís Carreras i Mas; per part de mare, el conegut periodista i escriptor Joan Costa i Deu. Ambdós, cadascun de

manera diferent, influiran en el jove Carreras. Finalment, les relacions que va tenir amb altres membres de la família ens arriben per mitjà dels records personals dels qui el sobrevisqueren, especialment del seu cosí Ramon Arquer i Costajussà.

Ja hem comentat els estrets lligams que l'unien amb la seva mare i encara més amb els seus orígens pagesos, dels quals no només se sent orgullós, sinó que creu fermament que aquests orígens es troben en la base del seu pensament:

Jo, nascut d'una família pròximament pagesa, la maternal, i biològicament molt més lligat a ella, sóc tot una agitació de pensament, i fecund d'elements que he assenyalat com a propis de la teoria rural: jurisme, organització, nacionalisme, religió, misticisme, valor i aseïtat dels actes (sentit de l'heroisme). Això és el que jo sento remoure's vigorosament en el meu pensar: imperatius d'heroisme, de religió, de pàtria, de socialisme, de justícia. (Carta a Marçal Pascuchi, 29 agost 1924)¹

Tal vegada aquests sentiments, la seva joventut i la seva timidesa habitual varen afavorir que el seu primer amor fos precisament la seva cosina: «La meva cosina ve de les serres del noble Vallès, del mas dels meus oncles on jo tinc l'arrel de més preu» (carta a Marçal Pascuchi, 6 d'agost de 1923). Aquesta noia «[...] plena, carnal, en plena i xarbotant florida [...]» l'acompanya durant els dies de la festa major. Carreras, als seus divuit anys, ben enlluernat i entusiasmat per la companyia, experimentà noves sensacions, fins aleshores inèdites en ell:

[...] i jo he enraonat amb ella un dia seguit, com mai a la vida enraonaré, i no he enraonat, [...] i entre ella, pagesa de naturalesa, destinació, glòria i vida, que em feia retrets a mi perquè portava pols a les sabates, i massa llargària de cabells al clatell, i després de moltes instàncies, em manifestava que semblava —entre els homes— un «sopes».

Totes aquestes coses poden ésser cànides, però m'abrusen el cap i em precipiten la sang pel coll.

Però jo gravaré a l'escarpra en la pedra somorta de la meua vida, aquestes dates, 4, 5, 6 d'agost, en què per primera vegada vaig operar sobre dona i parlar tot un dia amb la meua cosina.²

1. *Escrips de Miquel Carreras Costajussà IV: Epistolari II*, p. 8.

2. *Escrips de Miquel Carreras Costajussà III: Epistolari I*, p. 7.

La mare aviat s'adona del que li passa al seu fill, tal com ho explica el mateix Carreras en unes notes manuscrites que es conserven a la Fundació Bosch i Cardellach:

Hem parlat amb la mama de la Maria i d'un futur casament: perquè m'ha descobert que era ella la que m'havia servat i tret la son de les orelles [...] jo trobo que dues famílies no es dissolguin, sinó que tornin a unir-se i crec que fins i tot poden donar-li benestar i gloria i crec que l'oncle també ho veurà bé. Prou de paraules, ara no se'n poden dir...? Tanta joventut i temps entremig: per què el lligam hi fa i l'espera del menys afavorit i després es trenca o admet demora? Amo. (Divendres, 10 agost 1923)³

De fet, aviat s'acabà l'enamorament perquè no trobem cap més referència a aquesta qüestió fins que es planteja seriosament un casament, o si més no, l'inici d'una relació formal, amb una pubilla de Santa Eulàlia de Ronçana, Antònia Puigdomènech i Mas. En aquesta ocasió, i per indicació de la seva mare, escrigué al seu oncle. La carta que conservem és un esborrany i molt probablement anés adreçada al propietari de Can Costa de Sentmenat, a qui demana referències de la família de l'Antònia, pensant que la proximitat geogràfica podria afavorir l'obtenció de l'informe desitjat. No sabem la resposta de l'oncle, i el cas és que la relació no va anar endavant.

L'empremta de determinats vincles familiars

Entre els altres membres de la família, destaca, com hem esmentat, el sacerdot Lluís Carreras i Mas (Sabadell, 1884 - Barcelona, 1955). És el membre poderós i influent de la família que fou ordenat l'any 1909 i succeí Fèlix Sardà i Salvany com a consiliari de l'Acadèmia Catòlica de Sabadell. Fou deixeble del bisbe Josep Torras i Bages, amb qui contribuï a orientar el clergat en una línia d'obertura i modernització. En aquest sentit, escrigué *L'Eucologi*, amb la finalitat de portar als cercles populars l'espiritualitat litúrgica. La mateixa intenció tingué la seva actuació al costat del cardenal Vidal i Barraquer durant la dictadura de Primo de Rivera, en defensa del català com a llengua pastoral. Durant la Guerra Civil s'exilià a Tolosa de Llenguadoc, on escrigué *Grandeza cristiana de España*, pu-

3. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, manuscrit inèdit.

blicada l'any 1938, obra en què descrivia la persecució religiosa. És difícil d'esbrinar i valorar en aquests moments les relacions de Miquel Carreras amb el cosí germà del seu pare. Sens dubte, la personalitat de Lluís Carreras, a qui el bisbe Vidal i Barraquer definia com a «discretíssim, hàbil i molt intel·ligent», influí en el jove Carreras. Alguns investigadors sabadellencs han catalogat aquesta influència com a decisiva i, d'una manera o d'una altra, responsable dels sentiments religiosos de Miquel Carreras. Efectivament, Andreu Castells escriu textualment: «[...] aquesta possible influència o contacte, i d'altres, per un esperit tan selecte com el de Miquel Carreras, li pogueren ser fatals, ja que la seva ètica religiosa i política es trobava per sobre de sofismes i de conveniències».⁴

Sabem perfectament, perquè així ho diu el mateix Miquel, que fou Lluís Carreras i Mas qui influí en la família a decidir l'orientació dels estudis que havia de seguir el jove Miquel: «[...] les aspiracions més espontànies i declarades del meu cor anaven a la marítima (carrera), i les del meu tremp social a la militar, i de l'intel·lectual a la medicina; i cap, al dret ni a la filosofia. Però el consell del meu oncle segon, poderós d'influència en la família —però migradíssim, sospito de benvolença— entro dins la carrera de dret».⁵

És evident que els sentiments del jove Carreras cap al seu oncle sacerdot no eren precisament positius, com tampoc ho eren en aquests anys de joventut envers la institució que el seu oncle representava, l'Acadèmia Catòlica, on havia de fer acte de presència empès, probablement, per la mateixa família. Així, les línies que escrigué a Marçal Pascuchi il·lustren perfectament aquesta poca disposició: «A la tarda i per una d'aquelles inèrcies malaltisses m'he arribat a aquella tan famosa com estúpida Acadèmia Catòlica on es feien *Els Pastorets* —Per de prompte m'he posat més tètric encara.»⁶

Dissortadament, i per manca de documentació, des dels anys de joventut fins a la plena maduresa no podem seguir el rastre de la relació, però sabem que ja d'adult i plenament format, Miquel Carreras serà l'encarregat de fer les cròniques de les conferències quaresmals que el seu oncle pronunciava a l'Acadèmia Catòlica i de publicar-les al *Diari de Sa-*

4. CASTELLS, 1983, p. 24-35.

5. Carta a Marçal Pascuchi (6 agost 1923). *Escrits de Miquel Carreras Costajussà III: Epistolari I*.

6. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, carta a Marçal Pascuchi (1 gener 1924), inèdita.

badell.⁷ D'aquells anys conservem una única carta que Lluís Carreras i Mas li adreça el 20 de febrer de 1934. Carreras tenia ja vint-i-nou anys, i les relacions havien canviat molt. Més que d'una carta, es tracta d'una nota manuscrita breu per tal de preparar l'acte d'homenatge a mossèn Cardona, que havia de tenir lloc a l'Acadèmia Catòlica el 4 de març de 1934 i que organitzava Lluís Carreras, amb la participació de Folguera i Duran per a glossar mossèn Cardona com a patriota, de mossèn Camil Geis per a parlar del poeta místic, i també del mateix Lluís Carreras per a tractar del sacerdot. Miquel Carreras té l'encàrrec de parlar de mossèn Cardona com a ciutadà. El paper de la missiva es troba força mutilat, però s'hi aprecia perfectament el to imperiós de l'oncle, que s'acomiada de la manera següent:

[...] No m'ho neguis perquè tots devem recordar-nos de mossèn Cardona. Hauria d'ésser curt de durada el teu treball, només de vint-i-cinc minuts. Hi compto perquè si no fallaria la sessió. Dilluns podrem veure'ns perquè cal conversar-ne.

M'afanyo a escriure't perquè no podria veure't fins a aquell dia. Molts records a tots, i ja saps com t'aprecia el teu cosí, Lluís Carreras.⁸

Efectivament, en la maduresa no només van canviar les relacions amb l'oncle, sinó també amb la mateixa Acadèmia Catòlica, on participà en diversos actes, d'entre els quals destacarem el curset d'història de Sabadell organitzat el 1933 per la Joventut Catòlica de Sabadell. En el curset desenvolupat en diverses sessions, una per mes, Carreras va pronunciar tres conferències: «Sabadell a l'edat mitjana», el 21 de gener; «Sabadell a l'edat moderna», el 25 de febrer, i «Sabadell a l'edat contemporània», el 19 de març.

Carreras és conscient del «poder» d'alguns dels seus parents:

És cert que tinc parents de valiment, alguns públics i altres inèdits, però la veritat és que em miren amb certa fredor (segons entenc els públics) [...]. (Carta a Marçal Pascuchi sense data, 1928)⁹

7. Miquel CARRERAS, 1931a, 1931b i 1931c.

8. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, carta inèdita.

9. *Escrits de Miquel Carreras Costajussà VII: Epistolari V*, p. 9.

Fins a quin punt aquests parents públics són personatges influents que el podrien haver ajudat a trobar un altre camí professional que no fos el de cronista arxiver que tot just acabava d'ocupar queda il·lustrat, pel que fa a Lluís Carreras, en el conjunt de documents inèdits que es conserven al Monestir de Montserrat, procedent del seu arxiu personal i dipositat durant un cert temps a l'Acadèmia Catòlica de Sabadell, on vam poder examinar-lo. Aquests documents, pulcrament mecanoscrits, complementen els ja esmentats i publicats al llibre de la senyora Dolors Viñas¹⁰ i reflecteixen de manera fefaent la capacitat de Lluís Carreras de tractar de prop personatges influents; a més, aclareixen el seu paper dins la política de l'Església catalana dels anys que van des de la dictadura de Primo de Rivera fins al final de la Guerra Civil.

Així, trobem una carta pública, datada del mes de gener de 1929, en què es denuncia davant del nunci del Vaticà els intents governamentals d'eliminar el català de les esglésies i de l'ensenyament de la religió a les escoles.

També són especialment rellevants tots aquells documents tramesos com a informes secrets i redactats en italià amb el títol *Memorandum Confidenziale*. El primer, datat del 15 de novembre de 1930, tracta de la situació política del país i, en concret, de la situació de l'Església. Diu textualment: «L'efecte pertorbador de la dictadura va afeblir seriosament el prestigi de la Corona, la qual cosa es constata especialment per l'ambient de l'esquerra, però també per molts partits de dreta». En el *Memorandum* intentava influir en el Vaticà en favor de la llengua catalana i el seu ús com a llengua vehicular de la religió catòlica a Catalunya, argumentant que, atesa la situació política general a Espanya, el Vaticà havia de donar suport al que, segons l'informe, era el sentiment general a Catalunya: les aspiracions autonomistes. Dedicava també un extens paràgraf reflexiu sobre la necessitat d'una renovació pedagògica, alhora que argumenta que, davant la possibilitat que el laïcisme la faci seva en exclusiva, les corporacions religioses també optin per aquesta renovació emprant el català com a llengua.

El segon memoràndum confidencial data de l'11 de juny de 1931. Hi valora l'efecte dels comicis municipals celebrats el 12 d'abril i opina que, sobtadament, havien pres un caràcter incontestable de plebiscit. Així, la seva sentència havia estat respectada per l'opinió pública, pel ministeri i

10. VIÑAS, 1985.

també pel monarca, el qual virtualment havia deixat de ser-ho. Aquesta convicció objectiva hauria facilitat, segons Lluís Carreras, la transmissió normal i jurídica dels poders del cap d'Estat. Continua el memoràndum valorant els fets vandàlics de l'11 i el 13 de maig. Per l'autor, era inversemblant responsabilitzar de la crema de convents una confabulació entre monàrquics i comunistes com a reacció antirepublicana, i conclou que existia un anticlericalisme profund que es manifestava contra la negligència del Govern, agreujat per la manca de visió real d'alguns membres de la jerarquia eclesiàstica i, en particular, per la que exhibia l'arquebisbe de Toledo.

A continuació fa un llarg excurs de com es pot guanyar influència a les *Constituyentes*. En concret, recomana seleccionar laics i un petit nombre d'eclesiàstics de reconegut prestigi com a caps dels partits Derecha Republicana, d'Alcalá Zamora, Acción Nacional, Derecho Social Republicano, Lliga Regionalista i Acció Catalana. Es tractaria de gent capaç de moure's al Parlament amb aires moderns per a assegurar-se, així, l'elecció. D'aquesta manera es podria posar fre al laïcisme francès, i per tal de crear un ambient favorable a un nou concordat entre l'Església i l'Estat, preconitzava l'elecció d'Alejandro Lerroux com a president.

Finalment, valora la proclamació de la República per Macià no com una voluntat separatista sinó federalista. Així, l'acord desitjable entre el Govern de la nació i el Govern català hauria de complir els requisits següents: en primer lloc, el reconeixement de la unitat de Catalunya, la restauració del Govern de la Generalitat i l'autonomia de Catalunya; en segon lloc, la cooficialitat de les dues llengües, i, finalment, la formació d'una diputació provisional amb l'objectiu d'elaborar un estatut que seria, primer, sotmès a plebiscit i després presentat a les *Constituyentes*. Per Lluís Carreras, aquell era el moment de la concòrdia, de la mateixa manera que Cambó advocava pel que anomenava un «preludi necessari». Així, la República podria donar solució a un dels problemes d'Espanya i consolidar una estructura política d'acord amb la Constitució i la història passada. Per acabar, l'informe tracta sobre la qüestió religiosa i recomana que les congregacions religioses que es dediquen a l'ensenyament rectifiquin mitjançant l'aprovació d'un sínode diocesà de Barcelona com a mitjà per a trencar la crisi oberta pel decret de la cúria romana sobre l'ús de la llengua en el ministeri eclesiàstic.

Després de tot això, no podem pas dir que aquests informes no anessin molt més enllà de la simple qüestió religiosa. De fet, Lluís Carreras

ja havia manifestat públicament l'adhesió als nous temps. Efectivament, el mateix mes d'abril de 1931, en un article titulat «Déu guardi la República» i publicat en la revista¹¹ *Cultura Cristiana*, encoratjava els seus lectors a acceptar-la amb tota la normalitat que li donava el fet de ser la voluntat popular. Dies més tard publica en la mateixa revista «El moment tèrbol»,¹² on diu textualment: «[...] Dels catòlics de Catalunya no ha de témer la República malfiança ni menys sorneguera hostilitat. Lleialment hem assistit i acatat la voluntat popular [...]». Això explica que aquest informe tramès al Vaticà sigui molt més aclaridor sobre com pensava que l'Església havia d'influir i, de manera especial, quin havia de ser el paper de l'Església catalana i de Catalunya dins l'Estat espanyol.

Amb aquests precedents no és gens estrany que, tal com ens explica Hilari Raguer, els capellans integristes i espanyolistes de Barcelona no el poguessin veure. I menys encara perquè era el gran conseller del cardenal Vidal i Barraquer per a l'estratègia política de la defensa de l'Església a les Corts amb l'intent d'arribar a un acord amb els republicans moderats, tal com desitjaven Pius XI i el seu secretari d'Estat, el cardenal Pacelli. En aquesta direcció anava la carta col·lectiva de l'episcopat espanyol del 1931, redactada pel doctor Carreras, de la qual Unamuno va dir que era el document eclesiàstic espanyol de més alt nivell. No obstant això, la ultradreta monàrquica faria tots els possibles perquè no hi hagués un acord entre el Vaticà i el Govern de la República. Així, Raguer explica textualment en l'article esmentat: «[...] L'Arxiu Vidal i Barraquer, amb precioses notes del pare Batllori, mostra com després del triomf de les dretes el 1933, el Govern de centredreta es va esforçar per concertar un *modus vivendi* amb el Vaticà, però aquella ultradreta, que lligava la fe catòlica al règim monàrquic, va aconseguir d'impedir-ho, amb l'argument que no calia pactar amb la República perquè duraria poc (ja procurarien ells que fos així!)».¹³

Amb la finalitat d'arribar a l'entesa amb el Govern de la República, que, com ja hem esmentat, era la voluntat del papa i de Vidal i Barraquer, aquest darrer envià Lluís Carreras a Madrid per tal de negociar amb el Govern de la República el paper de l'Església en la Llei de confessions i congregacions religioses, aprovada el 17 de maig de 1933. S'entrevistà

11. *Cultura Cristiana*, any VIII, núm. 16 (16 abril 1931), p. 61-62.

12. *Cultura Cristiana*, any VIII, núm. 21 (2 maig 1931).

13. RAGUER, 2007, p. 89.

amb el nunci del Vaticà, el cardenal Tedeschini, i amb el president de la República, Niceto Alcalá Zamora, a qui el presentà com «[...] persona de mi completa confianza [...] tal es el sacerdote Lluís Carreras [...], discretísimo, hábil, muy inteligente, y conocedor de lo de aquí, que tengo verdadera satisfacción en presentar a V. E., que sabrá apreciar sus relevantes cualidades».¹⁴ Castells no dubta a atribuir a mossèn Carreras la influència i fins i tot la redacció de l'informe que, amb la finalitat de remoure el cardenal Segura com a primat de l'Església a l'Estat espanyol, Vidal i Barraquer va trametre el 14 de setembre de 1931 al cardenal Pacelli, com l'única manera d'arribar a una entesa Església-Estat. És evident que, després d'haver tingut accés als *Memoranda* que conserven al seu arxiu personal, pensem que Andreu Castells no anava gens errat en atribuir-li la paternitat de l'escrit.

Finalment, hi ha un informe posterior a la guerra, facilitat per Lluís Carreras a l'ambaixador americà Carlton Hayes després d'una entrevista a l'Hotel Ritz, en què critica obertament la Falange i defensa la política exterior del comte de Jordana davant del ministeri d'Afers Exteriors. En aquest document, que el mateix ambaixador li va demanar, analitza les causes de l'anticlericalisme i explica que la violència religiosa va posar molts indiferents al costat del general Franco. Lluís Carreras informa sobre la posició contrària de l'Església a la identificació del totalitarisme del règim amb l'Església i la utilització d'actes de culte amb «aparicions injustificades de la unió del règim com a partit». Explica, també, les tensions entre la Santa Seu i el règim per a l'obtenció del privilegi monàrquic d'intervenir en l'elecció dels bisbes, i això juntament amb la negativa del règim que l'arquebisbe de Tarragona, Vidal i Barraquer, retornés a la seva seu episcopal. En el mateix informe critica el fet de no posar l'economia en mans d'experts, sinó de persones incompetents del partit, la qual cosa va tenir com a conseqüència l'augment de la burocràcia, la corrupció i l'especulació. Parla, finalment, del retorn de la monarquia en la persona de Don Juan com a solució als problemes de la nació, que s'hauria de realitzar abans que acabés la guerra europea. L'informe no està datat. Sabem que Carlton J. H. Hayes va ser l'ambaixador dels Estats Units

14. CASTELLS, 1980, p. 19-20. Lluís Carreras envià dos informes a Vidal i Barraquer sobre aquestes entrevistes. Vegeu BATLLORI i ALBEROLA, 1971, p. 240-258. Pel que fa a la carta de presentació de Vidal i Barraquer a Alcalá Zamora, vegeu també BATLLORI i ALBEROLA, 1971, p. 213.

a Espanya entre el 1942 i el 1945, i que molt aviat va tenir interès a conèixer el país. Havia pres possessió del càrrec el 16 de maig de 1942 i aquell estiu mateix va emprendre un viatge per tot l'estat per tal de conèixer el país; viatjà a Barcelona, sense esmentar explícitament la seva entrevista amb mossèn Carreras, però és evident que tingué interès a conèixer totes les versions. En el seu llibre *Wartime mission in Spain*, escrit el 1945 i que el 1946 va ser publicat en castellà,¹⁵ ens parla de les seves entrevistes freqüents amb el nunci Cicognani, el qual li havia expressat la seva aversió al nazisme, al feixisme i a la Falange, sentiments totalment coincidents, com hem vist, amb l'informe de Lluís Carreras.

L'altra cara de la moneda, però no per això menys influent en la carrera professional de Miquel Carreras, fou Joan Costa i Deu (1883-1938), oncle per part de mare i format als Escolapis de Sabadell. Costa —en realitat, Costajussà abreujat— destacà gràcies a una llarga carrera periodística, que començà a *La Veu de Catalunya* i que prosseguí com a redactor a la *Revista de Catalunya*. Va presidir l'Asociación de Periodistas y Periódicos no Diarios de Barcelona, creada l'any 1913, la qual l'any 1916 es convertí en l'Asociación de Periodistas de Barcelona. L'any 1922 aquesta associació publicà les seves pròpies memòries en català i, finalment, es va catalanitzar el nom l'any 1929 amb l'epígraf Associació de Periodistes de Barcelona. Aviat va abraçar un context més ampli en anomenar-se Associació de Periodistes de Catalunya, amb la qual cosa es va convertir en l'associació de premsa més representativa dels periodistes catalans al llarg de la dècada dels anys trenta. L'any 1932 Joan Costa i Deu va accedir a la presidència de l'Associació de Periodistes de Catalunya i creà i dirigí la revista *Annals del Periodisme Català* amb la idea, com esmenta Josep Maria Lladó i Figueras,¹⁶ que fos un òrgan que fes referència a la vida individual i col·lectiva professional dels periodistes de Catalunya. El primer número aparegué el mes de setembre de 1933, i el darrer, el mes de juny de 1936. En l'àmbit local, Costa, que era un apassionat de les lletres, ens ha llegat la prestigiosa col·lecció *Biblioteca Sabadellenca*, amb trenta-dos volums, i probablement també introduí el jove Miquel en determinats cercles intel·lectuals, empenyent-lo en la seva projecció pública com a escriptor i conferenciant:

15. HAYES, 1946, p. 51.

16. LLADÓ I FIGUERAS, 1984, p. 19.

T'envio —una mica irònicament— aquest paper. Tu devies saber la notícia per les gasetilles reduplicades de *La Veu*, les quals et prego que creguis que no són meves, sinó degudes a l'oficiositat i benvolença del meu oncle matern, el famós i diví periodista, en altre temps jocund empresari de Varietats i ara vicepresident de la Premsa Espanyola, Joan Costa i Deu. (Carta a Marçal Pascuchi, febrer 1925)¹⁷

És evident que Carreras tenia un gran concepte del seu oncle i, a més, li estava agraït. Tal vegada per això sovint pronuncià conferències a la seu que la Lliga Regionalista de Sabadell tenia a la Rambla, partit del qual Joan Costa i Deu era un dels dirigents principals a Sabadell i l'autèntica ànima de les seves activitats culturals. Efectivament, Costa, a més de ser el redactor polític de *La Veu de Catalunya*, n'era el redactor en cap. D'aquí ve que Carreras atribuís la paternitat de la publicació de la crítica al seu oncle en aquesta carta adreçada al seu amic. Molt probablement, la notícia que Carreras dona a Marçal Pascuchi es refereix a la intervenció que féu el dia 2 d'aquell mateix mes de febrer de 1925 sobre l'obra de Spengler a la tribuna de la Lliga, amb el títol «La fórmula esquemàtica del decandir Europeu», i de què pronuncià una segona part empès per l'èxit de la primera conferència quinze dies més tard.

En esclatar la Guerra Civil, Costa es va exiliar a Gènova, on va morir d'un atac de cor el mes de febrer de 1938. El seu traspàs mobilitzà tots els membres de la Lliga a l'exili. Cambó es trobava, amb el seu següici, a Montreux (Suïssa) i en saber la notícia hi va enviar el seu secretari, el senyor Basté, el qual, ajudat pel senyor Soler Vicens, recollí tota la documentació que probablement custodiava Costa i Deu a Gènova, segons sabem per dues cartes —del 15 i el 25 de febrer— adreçades al seu nebot Ramon Arquer, que residia a Palma de Mallorca, i que es conserven al fons Ramon Arquer de la Fundació Bosch i Cardellach. En conèixer la notícia, Ramon Arquer va enviar des de Palma un telegrama a mossèn Camil Geis, que es trobava a Lió, amb el text que segueix: «Telegraphie Miguel Carreras firmando Vapor. Comuniqué familia ha fallecido hoy tío Juan».¹⁸

Joan Costa i Deu no era l'únic parent de Miquel Carreras políticament compromès. També ho va ser, però d'una altra manera, el seu altre

17. *Escrits de Miquel Carreras Costajussà V: Epistolari III*, p. 3.

18. Fundació Bosch i Cardellach, fons Ramon Arquer, inèdit.

oncle, Lluís Carreras i Mas, que, com hem vist en els seus escrits confidencials al Vaticà, donava suport a la Lliga Regionalista com la millor opció per l'Església en el marc de la República. Aquest suport també fou públic i de manera molt oberta en els òrgans d'expressió de l'Acadèmia Catòlica de Sabadell, tant en el seu setmanari, *Cultura Cristiana*, i en actes públics a la mateixa seu de l'Acadèmia, com en diaris d'arrel cristiana, com per exemple *El Matí*, tal com queda força ben explicat en el llibre de Josep Lluís Martín i Berbois sobre la Lliga Regionalista a Sabadell.¹⁹ La implicació dels membres de la Lliga de Sabadell amb l'Acadèmia Catòlica era tan estreta que molts membres de la Lliga ho eren també de l'Acadèmia. Així, Ramon Arquer i Costajussà (1909-1991), cosí de Miquel Carreras, era membre de la Lliga i president de la Joventut Catòlica.²⁰ De fet, no sabem si per influència de tot el seu entorn o per conviccions pròpies, car sempre havia manifestat que no estava adscrit a cap tendència, l'any 1931 la seva col·laboració amb la Lliga va anar més enllà dels actes culturals. Efectivament, quan aquest any el tècnic tèxtil i president de l'Acadèmia Catòlica Ramon Picart i Felip (1873-1951) es presentà com a candidat per la Lliga Regionalista de la circumscripció de Barcelona a les Corts Constituents, Miquel Carreras li donà suport públic en el manifest signat el 9 de febrer de 1931. I no només això, a l'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach es conserven dos mecanoscrits i un manuscrit de Miquel Carreras en els quals s'aprecien unes similituds més que evidents amb el manifest imprès, però amb algunes diferències de matís. Així, per exemple, Miquel Carreras escriu:

El catalanisme és un ideal de renovació i és, per tant, oportuníssim d'afirmar-lo en aquests temps: és un programa de reconstitució de l'Estat, de creació d'un ordre de coses nou, d'una justícia fundada en la naturalesa de les coses i no de les convencions, d'una llibertat no retòrica sinó viva aquella de la qual són capaços només els homes i pobles conscients i sans.²¹

19. MARTÍN BERBOIS, 2008, p. 129-140.

20. Arquer és present en molts moments de la vida de Miquel Carreras. Ambdós compartien la passió per l'excursionisme, i del testimoni de Miquel Carreras ens queden registres d'algunes anècdotes lligades a la trajectòria del seu cosí. L'any 1939 hagué de ser testimoni judicial per a certificar-ne la mort.

21. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, inèdit.

Aquest text es transforma en el manifest públic:

El principi, doncs, que ens inspira, i és oportuníssim afirmar-lo en els temps actuals, és un programa de reconstitució de l'Estat, de creació d'un ordre de coses nou, d'una justícia fundada més en la realitat que en les convencions, d'una llibertat, no retòrica, sinó viva i efectiva, tal cosa es troba en els pobles conscients i sans.²²

Com veiem, la paraula *catalanisme* ha desaparegut del text i ha estat substituïda en alguns paràgrafs per *personalitat catalana*. Massa contundent, l'estil de Carreras.

AMICS DE MIQUEL CARRERAS. PERSONATGES PER A LA HISTÒRIA

Amistat. Un clarobscur

Des que inicià la formació universitària fins a l'allistament obligatori, Carreras establí unes relacions personals i intel·lectuals molt intenses amb destacades personalitats del món de la política, la cultura, les arts, la indústria, la filologia, l'economia, l'arqueologia i un llarg etcètera de disciplines, tot plegat representat per un conjunt de noms propis que han marcat la història del nostre país.

Els anys de joventut, Carreras cerca la franca amistat. Una carta adreçada a Marçal Pascuchi el 17 de juny, probablement de 1924, és reveladora en aquest sentit:

Francament puc dir que fins ara tota la meva adolescència s'ha orientat cap a la cerca d'un amic. Però deu ésser molt difícil trobar-lo perquè o bé n'he trobat que han hostilitzat simplement la meva amistat o altres que no m'han fet el pes.

M'hauria plagut trobar el meu «doble» sense les meves febleses. Amb el qual m'hagués pogut comunicar formant un cercle tancat amb el qual poder fer camí junts amb el qual col·laborar en tot per tot. Col·laborar en el treball i convida. Iniciar-me amb ell en les disciplines més abstractes i amb ell conrear les més ingènues concrecions de la realitat.

Veig que és impossible. Un home d'aquests que hagués [?] paral·lel a mi m'hauria plagut i m'hauria fet agradable la vida. Almenys hauríem tingut

22. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras.

una mitja felicitat lluitant per substituir-nos en les alegries de cadascú i també en els treballs i revivant-nos en les alegries i treballs comuns.

Aquest amic que haurà d'ésser com jo, però més fort en tots els aspectes de la força des de la física a la moral i social que és la primera força avui dia hauria estat el meu ideal.

M'adono que pateixo metafòricament d'una hipertròfia de cor que fa que perdi en totes les amistats, que em doni sense armes als que van cuirassats i que doni medis als competidors. Fats de la vida! [...] Havia cregut que Joan Prat, àlies Armand Obiols, era aquest doble. Veig que no. Que encara és més dèbil que jo i endemés de cínic i absolutament mancat de gentilesa i de bona correspondència.²³

L'amic desitjat, Armand Obiols (Joan Prat i Esteve, 1904-1971), va ser crític literari i escriptor. Havia estudiat, com Carreras, als Escolapis de Sabadell, i ens consta que obtingué amb un any de diferència que Miquel Carreras (ell, el 1921, i aquest darrer, el 1922) el títol de Batxillerat que donava la Universitat de Barcelona. La coneixença, per tant, venia de lluny, i la relació continuà complexa i caracteritzada per una admiració mútua que passava de l'amor a l'odi amb una facilitat extrema. Joan Prat va formar part del «Coro» de Santa Rita o Colla de Sabadell que l'any 1918 havia sorgit a l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell. Va ser cofundador de l'editorial La Mirada, que naixia a Sabadell amb una voluntat renovadora de la literatura.

Carreras i Obiols escrivien les cròniques de les activitats intel·lectuals respectives i es feien mútuament les crítiques que publicaven al *Diari de Sabadell*. Més enllà d'aquesta relació pública, la correspondència entre els dos, així com la correspondència entre Miquel Carreras, Marçal Pascuchi i Bartomeu Soler, ens desvetlla, més que cap altra cosa, com s'enterboliren unes relacions de joventut. Així, contrasta la primerenca carta que adreça Joan Prat a Miquel Carreras amb una fotografia enganxada, on li diu:

Miquel Carreras / A tu, que si un dia obries nous horitzons de llum al meu esperit, jo et pagava posant als teus peus el vellut verge de la meua amistat, íntim i amorós, confident i tebi de la sang de les categories del cor.
J. Prat²⁴

23. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, 1994.

24. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, no datada, inèdita.

Amb els comentaris i apreciacions que el mateix Carreras en fa quan escriu l'any 1923 a Marçal Pascuchi:

[...] Conec també que diguéssim la composició d'un company —que demà serà insigne en poesia i que et vaig a mostrar a tu, el qual es diu entre amics Joan Prat i en pseudònim Armand Obiols: Instints: amativitat, fotogenitura, adhessivitat, constructivitat, alimentativitat. Sentiments: ironia, poesia, imitació. Precepcions: música.

Tu comprendràs que essent ell d'una estructura interior tan ajustada i compacta, escassa potser, però devorant tots els matisos, des dels alegrement bestials i els còmodament burgesos fins als exquisits sociables i lliures ideals. Tu comprendràs que essent ell així i jo tan diferent no poguéssim ser amics permanents. (Carta a Marçal Pascuchi, 15 agost 1923)²⁵

Desconeixem quin fet motivà aquest distanciament. Cal assenyalar que cinc dies abans Carreras havia escrit:

De tornada he trobat en Prat i la nostra conversa ha estat incisiva, freda, masegadora: jo per la meua banda escric el Mai més.²⁶

Dos anys més tard, una carta de Carreras adreçada a Bartomeu Soler i datada del dia 3 de novembre de 1925 escenifica fins a quin punt s'havia anat enverinant la relació:

[...] També a base de paraules, vilment i torçadament falsificades era criat a la delegació governativa i multat en dues-centes cinquanta pessetes per ironies tontes a Primo de Rivera.

Igualment és quasi segur, però no vull assegurar-ho perquè em resisteixo a creure-ho que hi havia en això la mà hàbil del meu amic Armand Obiols [...].²⁷

L'*affaire* es produí arran de la conferència, a la Lliga Regionalista, sobre Spengler,²⁸ ja esmentada anteriorment. En el *Diari de Sabadell* n'aparegueren diverses cròniques, una de les quals, d'autor desconegut,

25. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, fragment inèdit.

26. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, notes personals inèdites.

27. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, inèdita.

28. MARTÍN BERBOIS, 2007a, p. 27-28.

va deixar Carreras en una posició molt delicada que acabaria en una multa força onerosa.

La Colla de Sabadell

Com hem esmentat, Armand Obiols va ser un dels membres de la Colla de Sabadell. De fet, la Colla tingué un nucli inicial format per Antoni Vila i Arrufat, Ricard Marlet, Lluís Parcerisa, Joan Oliver, Francesc Trabal i Josep Maria Trabal. Més endavant s'hi incorporaren Armand Obiols i Joan Garriga. Junts crearen l'any 1925 una editorial, La Mirada, els llibres de la qual eren impresos per Joan Sallent amb un disseny de portada de Ricard Marlet. Hi trobem els escriptors i els títols més significatius del noucentisme català. No podem parlar, doncs, de l'ambient intel·lectual de Sabadell sense tenir en consideració l'impacte que representà la Colla com a revulsiu de la cultura més tradicional. La relació que els membres de la Colla tingueren amb Carreras fou molt estreta, de manera que sovint se'l considera un membre més.²⁹ Tanmateix, tot i que hi havia una relació de col·laboració constant amb el grup, amb el qual compartia les inquietuds, les relacions de Carreras eren més aviat amb les individualitats que no pas amb el grup en si. En aquest sentit, cultivà una gran amistat amb Ricard Marlet i una amistat més tortuosa amb Armand Obiols, fou delegat al Col·legi d'Advocats amb Josep Maria Trabal l'any 1938 i col·laborà amb Francesc Trabal al *Diari de Sabadell*. A partir dels anys trenta, la relació es va fer més distant perquè la Colla es dispersà. Ricard Marlet s'havia casat, i Joan Olivé i Francesc Trabal decantaren el seu interès cap a ambients barcelonins, cosa que no passà mai amb Miquel Carreras, el qual se sentia molt arrelat a Sabadell. Les relacions de Francesc Trabal i Joan Olivé amb Carreras queden força ben reflectides en les dedicatòries que els dos autors li van fer dels seus llibres i que encara es conserven a la biblioteca familiar. Olivé li escrigué a la primera pàgina del seu llibre *Les decapitacions*: «A Miquel Carreras, botxí de la vanaglòria». Trabal, per la seva banda, escrivia l'any 1929 sobre la portadeta del seu llibre *L'home que es va perdre*: «Miquel Carreras *ex abundantia cordis*» ('de l'abundància del cor'). Així, sense ser dedicatòries llargues, reflecteixen molt bé el respecte intel·lectual que sentien per ell i fan evidents dos trets característics de la seva personalitat: la seva gene-

29. BACH, 1991.

rositat i sentit crític. Pel que fa a la relació amb Joan Garriga (1902-1996), llicenciat en farmàcia, dibuixant, pintor i crític d'art que col·laborà amb Armand Obiols en la revista *Paraules*, de la qual era fundador i director, la podem intuir en una carta adreçada a Marçal Pascuchi:

M'has preguntat quina amistat hi havia amb en Joan Prats i en Garriga. Amb l'un l'exercici comú de la ironia, que és el que lliga més. I amb l'altre de confiança i indulgència i amb tots dos de professió i d'efusió. (Carta a Marçal Pascuchi, 3 de gener de 1925)³⁰

Finalment, Ricard Marlet (1896-1976) va ser el darrer membre de la Colla amb qui va mantenir una amistat que va perdurar més enllà del moment àlgid de les activitats del grup a Sabadell. Artista i gravador, l'amistat entre tots dos no ha deixat un rastre epistolar, sinó artístic. Efectivament, l'ex-libris de Miquel Carreras és un boix de Ricard Marlet que representa una muntanya amb un camí sinuós. També són obres de Marlet el frare pensador de la portada del llibre *Conceptes i dites* i els objectes més preuats del despatx que Carreras tenia a la casa familiar. Més tard, ja esclatada la guerra, coincidí amb ell com a professor de l'Institut-Escola M. B. Cossío.

Entorn de les reunions del dilluns

Paral·lelament, Carreras va fer amistat amb els membres d'un altre cercle que s'aglutinaven al voltant de la figura de l'industrial Joan Llonch i Salas (1902-1976), per mitjà d'unes reunions que s'estrenaren l'estiu de 1924 a la casa familiar del carrer Cervantes i que feren fortuna amb el nom dels «dillunsos de cal Llonch». Efectivament, d'una manera informal i sense cap guió preestablert, un seguit d'intel·lectuals de Sabadell es reunien tots els dilluns per discutir i conversar lliurement sobre qualsevol tema. Eren l'escriptor Bartomeu Soler, l'escriptor i crític Joan Matas, l'escriptor i artista Josep Sanllehi, el poeta Joan Arús, l'artista i dissenyador Josep Vives, el dibuixant i gravador Ricard Marlet, el poeta Joan Puig i Pujol, l'empresari Josep Maria Costa i Ruiz i tants d'altres, com ara Francesc Molins, Antoni Oliver, Joan Vila i Puig, Joan Estelrich, Paulina Pi de la Serra, Antoni Vila i Arrufat i, en algunes ocasions, Maria Buixó,

30. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, fragment inèdit.

Isabel Gorina i Montserrat Riber. Tots ells formaren part d'aquesta original fórmula de tolerància i debat que només la Guerra Civil va estroncar.

D'una banda, hi havia les meves relacions amb els homes de lletres i de les arts de la ciutat i de fora; d'altra banda, el meu delit i el desig de saber i estar al corrent de tot. I la guspira que féu encendre la flama dels «dillunsos» fou la relació amb Miquel Carreras i Costajussà, home cultíssim, d'una vasta erudició...³¹

Malgrat l'interès de tots ells, ens referirem ara a tres figures importants: el ja esmentat Joan Llonch, l'impressor Joan Sallarès i l'escriptor Bartomeu Soler. Destaquen tant per la seva relació personal amb Miquel Carreras com per haver mantingut el seu record molts anys després de la seva mort.

El primer, Joan Llonch i Salas (1902-1976), industrial i fill de Francesc Llonch i Cañómeras, va tenir una llarga trajectòria política. S'afilià a la Lliga Regionalista cap al 1919 i entrà a formar part de la junta directiva local d'aquesta formació política el mes de gener de 1930. A partir de 1932 en fou secretari. L'any 1932 va dirigir el diari *La Ciutat*, juntament amb Ramon Arquer, Manuel de Montoliu i Jaume Calvó. L'any 1933 forma part de l'assemblea fundacional del nou partit la Lliga Catalana.

El 26 de gener de 1936 creua la frontera i aviat el cridà Francesc Cambó per participar en l'Oficina de Propaganda i Premsa, creada en una reunió a l'Hotel Crillon de París el gener de 1937 i de la qual seria cap. L'any 1938 torna a Espanya mogut per una doble motivació: la malaltia greu del seu pare i les discrepàncies amb la nova orientació de l'Oficina. Instal·lat a Santesteban el 21 de setembre de 1938, hagué de fer front a una denúncia per catalanistes contra ell i el seu pare, mort pocs dies abans. En acabar la guerra i ja a Sabadell, va reprendre l'activitat industrial, però no va tornar a la política activa.

La relació amb Miquel Carreras es converteix en epistolar quan Llonch ha de fugir de Sabadell i es refugia a França. En les cartes, Carreras no sembla que sàpiga a què es dedica Llonch a l'exili, li pregunta pels seus negocis, i li dóna notícies variades sobre els amics comuns i les novetats que es van produint a Sabadell durant la seva absència fins que s'incorpora a files l'1 de juny de 1938. Així, la darrera carta datada és del

31. LLONCH, 1976.

18 de maig de 1938, en què li comunica de manera poètica que ha d'anar al front: «[...] una abraçada del vostre amic, que prompte es convertirà en aquari del Segre o de l'Ebre».³² Hauran passat més de dos anys des de la primera carta, del 4 d'octubre de 1936, en què evoca en un esborrany previ les trobades dels dilluns: «[...] ja creuràs que almenys cada dilluns he pensat en tu, perquè els dilluns em representen la dosi única de sociabilitat de què dispo, sense la qual vaig una mica espès».³³ Efectivament, amb Joan Llonch absent, les reunions dels dilluns es trenquen i la seva casa particular es converteix en Conselleria:

[...] El fet de conèixer tu el local anterior m'estalvia moltes circumstàncies. Entres a mà esquerra, trobes el secretari de la Conselleria, l'elegant [...] senyor Torrella, en l'ambient antic, em sembla. A mà dreta, hi ha les oficines. No sé si hi havia una arcada al darrera, comunicant amb l'ull de l'escala, o ara s'ha obert, o bé és la porta. Ni tampoc recordo si són dos locals unificats o bé era un sol.³⁴

Un altre membre de la colla dels «dillunsos» va ser Bartomeu Soler (Sabadell, 1894 - Palau-solità, 1975). Comediant, escriptor i dramaturg, emigra a l'Argentina amb divuit anys sense saber gaire de lletres, i posteriorment recorre Xile i altres països de l'Amèrica Llatina, on desenvolupa la seva faceta d'actor i orador. L'any 1920 retorna a Sabadell i es dedica ja exclusivament al teatre. Entra a formar part d'una companyia que actuava al teatre Romea, i més tard es trasllada a Madrid. Tot i assistir de manera esporàdica —a causa dels seus viatges continuats— als «dillunsos de cal Llonch», la relació que mantingué amb Miquel Carreras ens ha arribat gràcies a la correspondència. La producció literària de Soler era el tema fonamental de les seves epístoles. El llenguatge aspre, enèrgic i dur que emprava en les seves novel·les, generalment escrites en castellà, seduïa Carreras, i Soler confiava en el criteri literari del seu amic, a qui enviava les obres fins i tot abans de publicar. El mateix Soler va confessar que la millor crítica rebuda per la seva primera novel·la —que el féu també famós, *Marcos Villari*— li va adreçar Carreras en una carta. Soler llegí aquella carta a un crític madrileny, que s'hi inspirà per escriure la res-

32. MARTÍN BERBOIS, 2007a, p. 108.

33. MARTÍN BERBOIS, 2007a, p. 52.

34. MARTÍN BERBOIS, 2007a, p. 89.

senya de *Marcos Villarí* en un diari de la capital. En la carta, datada de 28 de gener de 1927, Carreras resumia la novel·la així: «Jo diria que els elements més importants són l'horitzó, l'altura, el vent indefinit, la carnalitat, l'arrelament, un tremolor fibrós de llenya i un calfred». Definitivament, li havia agradat. I això, malgrat els recels i malfiances de Francesc Trabal i de Joan Oliver, que no en van voler publicar cap ressenya al *Diari de Sabadell*. Més tard, Soler li va confiar la crítica de la seva segona novel·la, *Germán Padilla*, per la qual Carreras no va mostrar un gran entusiasme. El to de les cartes entre ambdós és de màxima franquesa. Soler té un gran respecte pel seu amic i en les seves missives abandona totalment el to ampul·lós que pren quan escriu a terceres persones.³⁵ La darrera missiva de Soler escrita al pare de Miquel Carreras, amb motiu de l'homenatge que la ciutat va retre al seu fill, data de 1949. Soler excusa la seva absència amb les paraules següents:

[...] La meua absència no vol pas dir que jo visqui absent del teu fill. Ell i jo, malgrat el seu traspàs, seguim junts. Crec que sols ens separa Sabadell, precisament Sabadell. Explicar ara què vull dir reclamaria una extensió poc oportuna. Em limito a dir-te que per Sabadell, jo quasi mai he existit, i de retop, Sabadell va deixar d'existir per a mi. Però quan tota la ciutat, amb els seus carrers, els seus homes i la seva vida, no sigui per mi més que un fred i insensible record, persistirà sempre una cosa viva, càlida, palpitant, com una arrel que no em deixarà mai desvincular-me de la ciutat on vaig néixer. Aquest llaç es diu Miquel Carreras. [...] ³⁶

La darrera persona que destacarem del grup dels «dillunsos» és Joan Sallarès i Castells (1893-1971). Joan Llonch el descrivia d'aquesta manera: «D'ofici impressor, després llibreter, poeta i publicista, entès en art i literatura».³⁷ L'any 1925 obria la seva llibreria a la Via Massagué —Carreras en seria un visitant habitual— i començava la seva activitat com a editor sota el nom de Llibreria Sallarès i amb títols tan emblemàtics com el *Carnet d'un heterodox*, de Cristòfor de Domènec. Fou col·laborador habitual en diverses revistes i periòdics, com la *Gazeta del Vallés*, *Sabadell Federal*, *El Poble*, *La Veu de Sabadell* o *El Diari de Sabadell*. De la seva llarga activitat literària, en podem destacar el seu primer llibre, *El*

35. VIÑAS, 1978, p. 23.

36. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, carta inèdita a Lluís Carreras.

37. LLONCH, 1976.

tribut (1922), el llibre de contes *Ànimes i accions* (1928) i l'assaig *Contra el teatre català d'avui* (1931). El mes de setembre de 1936 fou nomenat representant a Sabadell de la Comissaria General dels Museus de Catalunya. En entrar les tropes franquistes, fou empresonat amb una condemna de trenta anys. La revisió de la seva causa el deixà en llibertat dos anys més tard.

La guerra li arrabassà la llibertat, i molt més que això, la vida del seu fill Miquel Sallarès al front de l'Ebre i del seu amic Miquel Carreras al front del Segre; tot plegat amb pocs dies de diferència i en unes circumstàncies que a hores d'ara encara no han estat aclarides. Tal vegada aquestes dues pèrdues motivaren l'elegia tan sentida i llarga escrita durant els seus dies de captiveri a la presó d'Alcalá de los Ríos:

[...] y este soldadito que ocultaba un hombre, el niño soldado que fuese a la guerra, sus padres no saben, por mucho que asombre, dónde yace inerte, cubierto de tierra. El lugar ignoran del cuerpo querido: ni una cruz, ni un palo, ni un montón de piedra dicen su presencia, privando el olvido con un ramo verde florido de yedra [...].³⁸

Així, l'amistat que l'uní amb Miquel Carreras el va dur a reivindicar, anys més tard, la seva memòria amb dos escrits: l'un de l'any 1960, *Dels trets humans i de la fesomia moral del polígraf Miquel Carreras*, i l'altre, de l'any 1963, *Vida de Miquel Carreras i Costajussà, fill de Sabadell*. El primer era el resultat d'una ponència pronunciada a la Fundació Bosch i Cardellach i editada el mateix any en multicopista. El segon, conservat al fons Sallarès de la mateixa fundació, el va presentar l'any 1963 al premi Miquel Carreras, convocat per l'entitat. El text ha restat inèdit fins a la seva publicació³⁹ i és un testimoni viu, no només perquè recull trets biogràfics de Miquel Carreras, sinó perquè aquests trets estan filtrats per la memòria del seu autor. Així, podem conèixer de manera molt especial quin va ser el procés que va seguir Carreras al llarg de l'edició de la seva obra pòstuma, *Conceptes i dites de Martí Rialp*. Sallarès parla d'una obra llargament meditada i que entra en fase d'edició durant el període de temps que va des que és cridat a files fins a la seva incorporació, a la fi de la primavera de 1938. Carreras va i ve constantment de Sabadell a Ter-

38. Fragment, col·lecció particular, inèdita.

39. BENAUL, 1989.

rassa, on es troba el Centre de Reclutament i Instrucció Militar, i se sotmet a repetides revisions mèdiques fins que hom el declara útil total. Els vespres es troba amb Sallarès, que és el seu editor:

[...] Als vespres, ell i jo ens veiem cada dia per corregir les proves que arriben de la impremta, lliurats que hi som amb viu interès per part d'ambdós. Miquel Carreras és de molt temps que ha vingut elaborant els *Conceptes i dites*, s'estima el llibre, i per la mateixa raó, se sent gelós d'evitar que hi surtin disbarats de cap mena. A la fi, el dia 15 de juny de 1938, es troba el volum llest, imprès i rel·ligat, i demostra que està content; el mira i el torna a mirar i amb les mans fa com si l'afalagués, té elogis per tot i per a tothom: per l'impressor i pels tipus de lletra que hi ha posat; per Ricard Marlet, autor del boix de la portada; per la manualitat del tamany, per la qualitat del paper... Tot li està bé [...].⁴⁰

Darrerament ha estat publicat un últim escrit de Joan Sallarès, en què reivindica la memòria de Miquel Carreras.⁴¹ Es tracta d'unes notes manuscrites redactades l'any 1949, on presenta en primera persona els darrers dies de Miquel Carreras i recull les dades que coneix sobre la mort del seu amic per acabar amb la sentència:

Miquel Carreras, de la vida, dels estudis, de la història, en féu tothora el gran espectacle de la diversitat. Dins d'aquesta selva obtusa, s'hi va perdre per sempre més. Tant com tenia de filòsof, tenia d'explorador, i en la seva darrera sortida havia jugat massa fort.

Fora de Sabadell. La Universitat de Barcelona

El tercer cercle important d'amistats està constituït per les nascudes a la Universitat de Barcelona, que va representar sortir de la ciutat industrial de Sabadell i establir contactes amb persones diferents. D'aquesta manera, coincidí i féu amicatat amb alguns intel·lectuals que més tard serien significatius en la cultura catalana: Joan Coromines i Vignaux, Joan Crexells i Vallhonrat, Enric Bagué i Garriga, Marçal Pascuchi i Cardona, Pilar Escofet i Benítez, Joan Petit i Montserrat, Josep Vergés i Fàbregas,

40. BENAUL, 1989, p. 91.

41. SALLARÈS, 2007.

Francesc Xavier de Salas, i el ja esmentat, Joan Prat (*Armand Obiols*). Amb alguns d'ells la relació prosseguí més enllà de les aules i es perpetuà en el seu record.

La trajectòria universitària, tal com explica Pompeu Casanovas,⁴² comença per a Carreras durant el curs 1922-1923, comú per a història, lletres i dret, amb excel·lents resultats: dues matrícules d'honor en història d'Espanya i llengua i literatura espanyoles i un excel·lent en lògica fonamental. El curs següent, però, les coses es torcen. Un enfrontament violent i públic amb un dels seus professors, probablement amb el catedràtic de Dret Canònic Francisco Gómez del Campillo, l'obligà a matricular-se com a alumne lliure i no oficial a la Facultat de Dret. Entre el 1924 i el 1926 cursa els estudis de filosofia i entre el 1926 i el 1928, els de Lletres. A la Facultat de Lletres aconsegueix els millors resultats del seu expedient acadèmic i també coneix els professors que li donaran més suport i que li brindaran una bona amistat. D'entre tots, cal destacar el catedràtic de llatí Joaquim Balcells. Es llicencià en dret i en filosofia, però malgrat que va aprovar els exàmens de doctorat a la Universitat de Madrid el 1929 i el 1930, mai no va arribar a presentar les memòries preceptives per a obtenir els títols de doctor.

Amb tot, la universitat del moment no era precisament un exemple de progrés. Carreras ensopegà de ple amb els anys de plom de la dictadura de Primo de Rivera, i aquesta circumstància, juntament amb una rèmora històrica d'immobilisme, no afavoria l'esperit inquiet del nostre jove estudiant. No obstant això, a partir de 1926 troba un gran suport en la figura del seu professor de llatí, Joaquim Balcells.

Després vaig anar a classe de crítica de textos, del bon Balcells, i a la de grec d'en Carles Riba. I ara que t'escric acabo d'examinar el primer curs independent de lletres amb un èxit remarcable. En aquesta facultat m'han pres amb més bona voluntat que a la de filosofia, pel que es veu [...]. (Carta a Marçal Pascuchi, 12 juny 1928)⁴³

Joaquim Balcells i Pinto (1890-1936), llatínia i professor, l'any 1921 guanyà la Càtedra de Llengua i Literatura Llatina, matèria en què es doctorà l'any 1911. Va ser membre actiu de la Fundació Bernat Metge des de

42. CASANOVAS, 2007.

43. *Escrips de Miquel Carreras Costajussà VI: Epistolari IV*, p. 21.

la seva creació, l'any 1923, en la tasca de traducció i divulgació dels clàssics grecs i llatins. A partir del 1932, treballà al costat de Pere Bosch i Gimpera en la renovació universitària i exercí com a secretari del Patronat de la moderna i progressista Universitat Autònoma de Barcelona, nova denominació de la Universitat de Barcelona. En esclatar la guerra, s'exilià a Ginebra per escapar de les venjances provocades per la seva tasca reformadora a la universitat. El mes de setembre de 1936, Pere Bosch i Gimpera el va comissionar a Suïssa perquè efectués un informe sobre les institucions culturals del país. Morí el 28 d'octubre del mateix any.

Com hem comentat, Carreras va cultivar l'amistat de Balcells més enllà de les aules. En aquest sentit, coneixem l'admiració que sentia pel seu professor a través d'una extensa dedicatòria —que mai no li va fer arribar— escrita sobre un exemplar del llibre *Línies d'història ciutadana: La vida íntima de Sabadell*, publicat a Sabadell l'any 1930 i on explica de manera poètica al seu professor què l'empenyia a fer història local i viure a Sabadell i al Vallès. També manifesta aquest sentiment en l'epígraf «Amistat» del llibre que signà com a Miquel Costa, *Conceptes i dites de Martí Rialp*, publicat a Sabadell l'any 1938 i que eixí dos mesos abans de la seva tràgica mort al front del Segre: «Si haguessis sabut com t'admirava, altre temps, a l'aula de Barcelona, quan recitaves versos llatins, Joaquim Balcells!»

Malgrat que la influència de Balcells i el seu entusiasme per la nova disciplina s'havia traduït de manera gairebé immediata en una llarga sèrie d'articles —disset— que, sota el títol *Notes sobre la Fundació Bernat Metge: La història llatina*,⁴⁴ es van publicar al *Diari de Sabadell*, no era pas un futur de llatinista el que tenia pensat per a ell el seu professor, tal com es desprèn de la carta que Carreras escriví als seus pares l'any 1934. Efectivament, les noves responsabilitats que se li van encomanar a la moderna Universitat Autònoma de Barcelona podrien afavorir, en el cas que Carreras finalment es doctorés, el seu ingrés com a professor de dret. Carreras ja havia efectuat curtes estades a Madrid amb l'objectiu de passar els exàmens del doctorat, al qual s'havia inscrit com a alumne lliure. Així, al llarg de dos anys anà aprovant les assignatures corresponents per a obtenir els doctorats de filosofia i de dret. Només li quedava inscriure i defensar les tesis doctorals.⁴⁵

44. I. PLANELL i A. TAULÉ, 1990.

45. CASANOVAS, 2007, p. 50-51.

Estimats pares,

Com us havia anunciat ahir, diumenge, vaig baixar a Rialp a veure en Balcells. Plovisquejant vaig baixar amb el tren de les 4 i 1/2 i vaig tornar amb el de les 8 1/2 de nou. De manera que no hi vaig estar bé tres hores. Vaig berenar amb el doctor, que em va rebre amb gran alegria i va estar encantat tota l'hora, explicant-me el que havia fet i calia fer a la universitat i donant-me noves de tots els meus coneguts. Va assabentar-se del que feia i de l'estat de les meves tesis. I gairebé em va donar a entendre que, si es jubilaven tres o quatre patums de dret, entraria, en cas que mantingués la influència que té actualment a la universitat, de professor a la Facultat de Dret. (Núria, 10 setembre 1934)⁴⁶

Pel que fa als seus companys, destacarem el ja moltes vegades esmentat Marçal Pascuchi i Cardona (1905-1983). Nascut a Maó i llicenciat en dret, s'especialitzà en el camp de la sociologia, de la documentació i de les relacions sociolaborals. Tot just llicenciat l'any 1926, s'instal·là a la seva ciutat nadiua i quatre anys més tard retornà a Barcelona, on començà a treballar de professor, primer als Jesuïtes de Sarrià i més tard com a col·laborador de Serra i Húnter en el projecte d'un nou institut escola al Parc de la Ciutadella. Fou titular de la Càtedra de Ciències Socials. Ell mateix en dissenyà els continguts. Durant la Guerra Civil, el conseller en cap, Josep Tarradellas, el cridà per tal d'organitzar una oficina que va ser anomenada Oficina d'Estudis de Reconstrucció Econòmica de Postguerra. L'any 1938 s'exilià primer a Caracas, on guanyà una càtedra de Sociologia i, més tard, es traslladà a Buenos Aires per dirigir el servei d'estudis i publicacions de la Compañía Hispanoamericana de Electricidad, que presidia Francesc Cambó.⁴⁷

Pascuchi conegué Carreras l'any 1922 a la Universitat de Barcelona, on havien començat el curs comú de Lletres i Dret. Coneixem l'amistat que els uní gràcies a una llarga relació epistolar que començà el setembre de 1924 i es perllongà fins al 1934. Les cartes adreçades al seu amic ens apropen al Carreras més íntim; hi aboca les inquietuds, les penes i les alegries, alhora que exemplifiquen els treballs de recerca respectius⁴⁸ que

46. Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, inèdita.

47. QUINTANA, 1994.

48. Especialment interessant en aquest sentit són les cartes que es refereixen als estudis que Marçal Pascuchi estava efectuant sobre la figura de Josep Miquel Guàrdia. Carreras li dóna consell i Pascuchi introdueix les opinions del seu amic en l'article que publica a la *Revista de Catalunya*. Vegeu J. SALORD, 2003.

ambdós comenten i el futur professional que els espera. El mateix Pascuchi, en converses privades amb Josep Maria Quintana, amb qui establí una bona amistat a partir de 1975, explica com començà l'intercanvi epistolar amb Miquel Carreras:

En Miquel Carreras era un introspectiu en grau extrem. Vivia a Sabadell i jo l'acompanyava cada dia, carrer Palayo avall, fins a l'estació dels ferrocarrils de Catalunya. De vegades perdia el tren i n'havia d'agafar un altre. Sempre vaig sentir una gran complaença d'escoltar-lo, però no vaig descobrir que ell em tenia una estimació especial fins que vaig rebre la seva primera carta. Una carta diluvial [...].⁴⁹

I opinava de la seva personalitat:

[...] Miquel Carreras no hi era mai a les converses del grup gran.⁵⁰ Mai no sortia amb ells, anava amb mi exclusivament. Formava un grup a part, és més, era un home a part. Miquel Carreras i Costajussà era un cas estrany, no d'insolidaritat, certament, sinó de soledat.

Finalment, al llarg de la seva vida professional, Carreras estableix relacions d'amistat i companyonia tant amb funcionaris de l'Ajuntament de Sabadell com, molt estretament, amb els professors de l'Institut M. B. Cossío i de l'Institut Tèxtil. Noms com els d'Antoni Forrellad, Miquel Crusafont, Lluís Casals i, especialment, Mercè Puigverd i Mercè Corominas, sovintegen en la seva correspondència dels mesos que precediren la seva dissortada desaparició, l'agost de 1938. A les cartes adreçades als seus amics, Carreras expressa, amb més llibertat que no pas escriu als seus pares, les afliccions de la vida militar. El Carreras pedagog ens ha arribat a través del record dels seus companys en aquella aventura d'educar en temps de guerra i sobretot, a través dels seus alumnes.⁵¹

49. Es refereix a la carta ja esmentada del 6 d'agost de 1923.

50. Es refereix a Josep Vergés, Enric Bagué, Joan Petit, Pilar Escofet i Xavier de Salas, tot i que al fons Carreras de la Fundació Bosch i Cardellach es conserven algunes cartes que va enviar a Enric Bagué, amb el qual, acabada la carrera, va tenir més relació i a qui admirava. A Enric Bagué dedica la sèrie d'articles sobre la Fundació Bernat Metge: «Dedico aquests articles a Enric Bagué, un dels nostres futurs filòlegs pels altres i un dels amics més benivolents i dels llegidors més tolerants per mi».

51. M. FORRELLAD, 1990; P. ROCA, 1988; L. CASALS, 1986; M. CRUSAFONT, 1952.

En definitiva, tots els noms propis que conformaren la xarxa de relacions que construí Carreras al llarg dels trenta-tres anys de la seva vida, i molt especialment aquells amics, companys i alumnes que el sobrevisqueren, han fet una autèntica tasca d'agitació de la memòria col·lectiva perquè el nom de Miquel Carreras no s'esborrés mai de l'imaginari de la ciutat de Sabadell. Ell els recordà en la seva obra pòstuma:

Al nom de Llonch i Salas, que importa dues idees de gran, correspon un caràcter magnànim. Al de Sallarès i Castells, un caràcter oral, servador, provident, contingut, noble i amant de l'alt i de l'ardu. Al de Coromines i Sostres, una ànima íntima, segura i contenta d'ella, que estima, pobla i fa amables els recintes en què es confina i on li plau dominar.

I la dedicà a tots ells:

Perquè l'amistat no té els mitjans naturals de satisfacció de l'amor, empeny sovint a majors cops de cap.⁵²

BIBLIOGRAFIA

- ALSINA I GIRALT, Joan. «Joan Sallarès i Castells, 1893-1971: Assaig d'una biografia». *Arrahona: Revista d'Història* [Sabadell], III època, núm. 6 (primavera 1990), p. 47-65.
- BACH, Miquel. «El "coro" de Santa Rita, altrament anomenat Grup de Sabadell (I)». *Arrahona: Revista d'Història* [Sabadell], III època, núm. 9 (tardor 1991), p. 67-80.
- BATLLORI, Miquel; ALBEROLA, Víctor M. *Arxiu Vidal i Barraquer: Església i Estat durant la Segona República Espanyola, 1931/1936*. Vol. I. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1971.
- BENAU, Josep Maria. «Miquel Carreras i Costajussà vist per Joan Sallarès i Castells». *Arrahona: Revista d'Història* [Sabadell], III època, núm. 4 (primavera 1989), p. 79-92.
- CADENA, J. M. «Les associacions de periodistes de Barcelona». *Annals del Periodisme Català*, any 1, núm. 0 (abril-juny 1984), p. 1-7.
- CASALS, Lluís. «L'Institut-Escola M. B. Cossío. Un testimoni». A: *La República i la Guerra Civil. Sabadell 1931-1939*. Ajuntament de Sabadell, 1986.
- CARRERAS I MAS, L. «Deu guardi a la República». *Cultura Cristiana*, any VIII, núm. 16 (16 abril 1931a), p. 61-62.

52. Miquel CARRERAS, 1938.

- «El moment tèrbol». *Cultura Cristiana*, any VIII, núm. 21 (2 maig 1931b).
- CARRERAS, Miquel. «Les conferències quaresmals de Mn. Carreras: Llibertat i liberalisme». *Diari de Sabadell* (15 març 1931a).
- «Les conferències quaresmals de Mn. Carreras: Església i Estat». *Diari de Sabadell* (29 març 1931b).
- «Les conferències quaresmals de Mn. Carreras: L'Església i l'escola». *Diari de Sabadell* (24 maig 1931c).
- *Conceptes i dites de Martí Rialp*. Sabadell: Sallent impressor, 1938.
- *Escrips de Miquel Carreras Costajussà III: Epistolari I*. Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1971a.
- *Escrips de Miquel Carreras Costajussà IV: Epistolari II*. Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1971b.
- *Escrips de Miquel Carreras Costajussà V: Epistolari III*. Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1971c.
- *Escrips de Miquel Carreras Costajussà VI: Epistolari IV*. Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1973a.
- *Escrips de Miquel Carreras Costajussà VII: Epistolari V*. Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1973b.
- CASANOVAS, Pompeu. «Els anys de formació de Miquel Carreras Costajussà (1923-1930)». A: *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat*. Sabadell: Obra Social Caixa Sabadell: Ajuntament de Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2007.
- CASTELLS, Andreu. *Informe de l'oposició: Del terror a la Segona República 1918-1936*. Vol. IV. Sabadell: Riutort, 1980.
- *Informe de l'oposició: Guerra i revolució 1936-1939*. Vol. V. Sabadell: Riutort, 1983.
- CRUSAFONT, Miquel «Com un mentor...». *Alba* [Sabadell], núm. 33 (novembre 1952).
- FORRELLAD, Miquel «Miquel Carreras, mestre i educador». A: *Miquel Carreras, ciutadania i pensament: Miscel·lània d'homenatge*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1990.
- HAYES, H. J. C. *Misión de guerra en España*. Madrid, EPESA: 1946.
- LLADÓ, Josep Maria «Cinquantenari dels anys del periodisme català». *Annals del Periodisme Català*, any 1, núm. 0 (abril-juny 1984), p. 19-21.
- LLONCH, Joan «Recordant... (in memoriam dels que foren i del que fou)». *Arrahona*, II època, núm. 2 (tardor 1976), p. 49-59.
- MARTÍN BERBOIS, Josep Lluís. *Cartes en temps de guerra: Epistolari entre Miquel Carreras Costajussà i Joan Llonch i Salas (1936-1938)*. Barcelona: Mediterrània, 2007a.
- MARTÍN BERBOIS, Josep Lluís. «La relació de Miquel Carreras amb la Colla Sabadell i els "dillunsos" de cal Llonch». A: *Miquel Carreras Costajussà:*

- 1905-1938: *Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat*. Sabadell: Obra Social Caixa Sabadell: Ajuntament de Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2007b, p. 25-31.
- *La Lliga Regionalista a Sabadell o l'ocàs d'un partit (1931-1945)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.
- PANEL·L I PIQUERAS, Imma; TAU·LÉ I TEL·LO, Albert. «Miquel Carreras, un assaig bibliogràfic». A: *Miquel Carreras, ciutadania i pensament*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1990. [Miscel·lània d'homenatge]
- QUINTANA, Josep M. *Miquel Carreras i Marçal Pascuchi, testimoni d'una fidelitat*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1994. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; 71)
- RAGUER, Hilari. «El meu Dr. Carreras». A: *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat*. Sabadell: Obra Social Caixa Sabadell: Ajuntament de Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2007.
- ROCA, Pere. «Trets d'un pedagog inoblidable». *Quadern*, núm. 65 (desembre 1988).
- SALLARÈS, Joan. «Els darrers dies segons Joan Sallarès i Castells». A: *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat*. Sabadell: Obra Social Caixa Sabadell: Ajuntament de Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 2007.
- SALORD RIPOLL, Josefina. «Josep Miquel Guàrdia i Marçal Pascuchi: la continuïtat de la cultura». *Revista de Menorca: Publicació de l'Ateneu Científic, Literari i Artístic de Maó*, tom 87, núm. II (2003), p. 13-30.
- VIÑAS, Dolors. *Estudi sobre l'obra literària del sabadellenc Bartomeu Soler*. Sabadell, 1978.
- *El doctor Lluís Carreras en el centenari del seu naixement*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985.

MIQUEL CARRERAS I L'INSTITUT-ESCOLA MANUEL BARTOLOMÉ COSSÍO

Salvador DOMÈNECH I DOMÈNECH

Per a una persona que no és filla de Sabadell, però que fa més de vint-i-cinc anys que hi treballa, escriure sobre la figura de Miquel Carreras i endinsar-s'hi és tot un repte. Un repte per haver esdevingut un fill il·lustre de Sabadell, però també per la seva personalitat polifacètica, pel seu ric cos doctrinal i pel bagatge intel·lectual que desprenien les seves obres i activitats.

Amb estudis de doctorat en dret i filosofia i lletres, destacà professionalment en cadascun dels àmbits on intervenia: com a conferenciant, arxiver, historiador, jurista, escriptor, docent... Precisament en aquest àmbit de l'educació és on centro el meu estudi, i més en concret, en la seva participació com a professor de l'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío, una experiència excepcional d'ensenyament i aprenentatge actiu portada a terme a Sabadell durant el període de la Guerra Civil.

Com a docent ja havia estat nomenat l'any 1933 professor de llenguatge i economia política a l'Escola Industrial i més tard, en plena guerra, professor de cultura general de l'Institut Tèxtil —centre que nasqué com a conseqüència del desdoblament de l'Escola Industrial d'Arts i Oficis— i també professor a l'Escola de Comerç Valentí Almirall.

La idea de crear un institut escola a Sabadell va sorgir per iniciativa municipal al cap de pocs dies d'haver esclatat la Guerra Civil, l'estiu del 1936. Cal buscar l'artífex d'aquesta iniciativa en el que fou president de la Comissió de Cultura, Salvador Sarrà i Serravinyals, persona dinàmica i culta que treballà per prestigiar culturalment la ciutat. Sabadell, que era una ciutat amb una activitat industrial i comercial molt potent i amb un cens d'uns cinquanta mil habitants, a la dècada dels anys trenta del segle passat no disposava de cap institut d'ensenyament mitjà; els

alumnes que volien cursar el batxillerat s'havien de preparar en centres privats i examinar-se per lliure o bé desplaçar-se a Barcelona per estudiar.

La Comissió de Cultura municipal va voler distribuir un opuscle per tota la ciutat amb el propòsit d'informar sobre la creació de l'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío i demanar, al mateix temps, col·laboració econòmica a tota la ciutadania per tal de potenciar totes les iniciatives culturals que l'Ajuntament tenia endegades. L'opuscle, conservat a l'Arxiu Històric de Sabadell, deia el següent:

La nostra ciutat, segona de Catalunya, no tenia institut. / Els nostres docents estudiants de batxillerat havien de desplaçar-se a altres poblacions, si més no per als exàmens, i sofrien totes les amargors que representa l'examen en un institut d'on no s'és alumne oficial. / La Revolució ha donat a Sabadell un institut escola on han trobat acollida tots els estudiants i un bon nombre de nous que, d'altra manera, no haurien pogut cursar estudis. / El nostre Institut-Escola M. B. Cossío funciona amb tots els avantatges de modernitat i eficàcia sobre el tipus d'institut clàssic. El seu sosteniment, fins que la Generalitat pugui incorporar-lo al seu pressupost, va a càrrec del municipi. / Ajuda, obrer, a fer possible l'esforç municipal procurant que la casa on treballes satisfaci la contribució extraordinària per a Cultura.

La posada en funcionament d'un institut a Sabadell volia eliminar, per una banda, el greuge que representava la manca d'infraestructura educativa en l'etapa d'ensenyament secundari, i per l'altra, volia prestigiar la ciutat abraçant la línia programàtica més activa i renovadora que existia en aquells moments: l'organització d'un institut escola.

La incorporació de Miquel Carreras a l'Institut-Escola no fou de voluntat pròpia, sinó fruit de la persuasió de Salvador Sarrà, el qual comptà amb la seva vàlua professional per estructurar les escoles tècniques i el segon ensenyament a la ciutat. Carreras ho féu una mica a contracor. L'estat de guerra i revolució per la qual passava el país no lligaven amb la seva religiositat i l'ideari humanista que desitjava per a la seva societat. A més a més, per a una persona erudita com ell, plena d'inquietuds, el món de l'ensenyament l'absorbia massa i li impedia desenvolupar altres projectes intel·lectuals.

Encara que no tingués una predisposició inicial per a la docència, ni unes habilitats innates i vocacionals per tractar el jovent, ni tampoc un bagatge adquirit de tècniques pedagògiques, el seu lliurament a l'obra

ben feta (com deia el seu contemporani Eugeni d'Ors) fou total i deixà un record excel·lent en l'alumnat. Es trobà amb entrebancs oficials, dificultats i vicissituds varies, però exercí amb la màxima dignitat possible el mestratge com a professor d'història i filosofia. En la seva correspondència particular durant la Guerra Civil, deixà escrit el pessimisme que sentia sobre l'esdevenidor propi i de país, però assenyalà, així mateix, que el seu pas per l'Institut-Escola —el «Cossi», com familiarment l'anomenaven— li comportà petites satisfaccions:

Ja et dic —referint-se al seu amic Miquel Crusafont— que penso que en el futur no ens agradarà —a mi gens, almenys— el recordar aquest temps, fora d'alguns moments de bona fe —com el retolament d'aules i grups— i els nostres tres o quatre dies bucòlics, de Casa Amada, Reixac i el Papiol. Aquestes imatges ens quedaran com a raigs de sol en un dia de tempesta.¹

Però abans de continuar, cal poder parlar sobre els orígens dels instituts escola a l'Estat espanyol i a Catalunya. L'octubre del 1918 la Junta para la Ampliación de Estudios, una de les moltes entitats nascudes de la Institución Libre de Enseñanza, va crear l'Instituto-Escuela de Madrid. José Castillejo Duarte, que era secretari de la Junta, també va desenvolupar al principi les funcions de director a l'Instituto-Escuela que s'acabava de crear. La Institución Libre de Enseñanza, fundada el 1876, va representar l'entrada d'aire fresc europeu per tal de regenerar Espanya en el món educatiu i científic. Un dels principals creadors i ànima de la Institución fou Francisco Giner de los Ríos, i un dels seus millors deixebles, Manuel Bartolomé Cossío. L'explicació del perquè es posà el nom de Cossío a l'Institut-Escola de Sabadell i no un altre —un de català, per exemple— ve donat pel fet que Manuel Bartolomé Cossío morí uns mesos abans, l'any 1935; per tant, posant-li el seu nom es va voler retre homenatge a un dels pedagogs espanyols més notables.

Per assegurar-se l'èxit de l'experiència, l'Instituto-Escuela de Madrid comptà, entre el seu professorat, amb la flor i nata dels millors catedràtics de l'Estat. Entre ells hi havia Josep Estalella i Graells, vilafranquí de naixement, que sobresortí per les seves publicacions i pels seus dots docents a l'Institut d'Ensenyament Mitjà de Girona. Josep Estalella hi estigué dos cursos com a professor de física i química i només tres mesos

1. Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach.

com a director, ja que les obligacions familiars el forçaren a retornar a Catalunya. Però Estalella quedà enamorat d'aquella experiència innovadora i restaren dins seu les ganes de crear-ne un a casa nostra mentre esperava que arribessin temps millors.²

La proclamació de la Segona República Espanyola el 14 d'abril del 1931 possibilità un esclat d'il·lusions entre la ciutadania, en tots els àmbits. I on es notà més fou en l'àmbit cultural i educatiu. Es va crear l'Institut-Escola de la Generalitat, però també l'Escola Normal de la Generalitat i la Universitat Autònoma, entre els projectes més importants que sorgiren de la Conselleria de Cultura encapçalada per Ventura Gassol.

A l'Institut-Escola es va fer realitat l'ensenyament unificat, que va superar la divisió entre escola primària i secundària, i s'hi aplicaren tots els principis de l'ensenyament actiu. Tot i que disposava de les mateixes bases de creació que l'Instituto-Escuela de Madrid, amb normativa oficial de plans d'estudi i amb llibertat d'organització pedagògica i de tria del professorat, com que depenia de la Generalitat de Catalunya, hom va voler-lo impregnar d'especificitat catalana; és a dir, que la nostra identitat, llengua, cultura i història tinguessin el paper propi d'una comunitat nacional reconeguda.

L'Institut-Escola de la Generalitat va començar les classes el 3 de febrer de l'any 1932 gràcies a un decret del Govern espanyol que en possibilitava la creació, com a institució d'assaig, dependent orgànicament del Govern català. Com que va ser inaugurat abans que s'aprovés l'Estatut de Catalunya del 1932 i l'Estat, en aquest Estatut, no atorgava al Govern de la Generalitat plenes competències en educació, a diferència d'avui dia, va poder desenvolupar un projecte pedagògic propi amb autonomia de centre i disposar d'un professorat d'elit que fos la llavor que s'escampés pels futurs instituts escola que s'inauguressin. Alguns noms són Angeleta Ferrer i Sensat, Jaume Vicens i Vives, Guillem Díaz i Plaja, Carme Serallonga i Calafell, Lluís Solé i Sabarís, Jordi Maragall i Noble, Josep Maria Calsamiglia i Vives, Joan Llongueres i Badia o Jordi Udina i Martorell.

Però el centralisme espanyol, com tantes altres vegades, va voler donar *café para todos* i imposà la constitució dels consells regionals de pri-

2. La dictadura de Primo de Rivera durant els anys vint del segle passat —s'instaurà el setembre del 1923—, que comportà la supressió de la Mancomunitat de Catalunya i de la seva obra cultural i educativa, de ben segur que va endarrerir uns anys la posada en marxa del primer institut escola català.

mer i segon ensenyament amb la clara voluntat de limitar i controlar l'autonomia del Principat en aquest àmbit, i deixar en no res les bases de la reforma del batxillerat a casa nostra. Així doncs, per Decret de 25 de setembre del 1933, al cap d'un any i mig aproximadament, es crearen a Barcelona ciutat dos nous instituts escola, l'Ausiàs March, a Sarrià, i el Pi i Margall, a la cruïlla dels carrers Rosselló i Balmes, als edificis que havien estat confiscats als jesuïtes, a fi de poder satisfer la gran demanda de sol·licituds de matrícula que hi havia. Aquesta vegada, però, sense que la Generalitat hi tingués competència plena, tot i que els nous claustres pogueren ser formats en part amb professorat de l'Institut-Escola del Parc de la Ciutadella, que és com s'anomenava popularment l'Institut-Escola dirigit pel doctor Estalella. En altres indrets de l'Estat espanyol, també van gaudir d'una experiència educativa reformadora d'Instituto-Escuela, com a València, Màlaga, Sevilla...

En el cas de l'Institut-Escola de Sabadell, els entrebancs legals de funcionament encara augmentaren per la inestabilitat politicosocial, que comportà l'alçament feixista del general Franco. Tot i que la Generalitat republicana s'atribuí les competències en temps de guerra, amb la constitució del CENU (Consell de l'Escola Nova Unificada), la vida del Manuel Bartolomé Cossío no tingué només una existència lligada a les seves disposicions, atès que l'Estat se les tornà a atribuir quan el president de la República, Juan Negrín, decidí el trasllat del Govern espanyol a Barcelona.

La finalitat del CENU fou la coordinació dels serveis de les administracions municipals, autonòmiques i de l'Estat per tal d'assolir l'escolarització total dels infants a casa nostra. Es va establir una escola catalana, nova, única i gratuïta, basada en els principis de la coeducació, el laïcisme, la concepció racionalista del món del treball i la solidaritat.

El 4 de desembre de 1936 l'Institut-Escola de Sabadell va rebre el reconeixement de la Generalitat de Catalunya i el 31 d'abril del 1937 el Departament de Cultura se'n féu càrrec oficialment. Fins a aquest moment l'Ajuntament de Sabadell pagà el sou del professorat; tanmateix, la Comissió de Cultura municipal continuà subvencionant el centre amb material pedagògic i mobiliari, i costejant el manteniment de l'edifici.

El lloc escollit per impartir i rebre la docència fou una part dels edificis i els patis del Col·legi dels Pares Escolapis, situat al carrer de les Escoles Pies de Sabadell. El curs 1936-1937 va començar amb l'assistència d'uns cent cinquanta alumnes, un petit tant per cent dels quals eren de po-

blacions de l'àrea d'influència de Sabadell. I el professorat al qual s'encomanà la tasca d'organització de la infraestructura educativa i, alhora, el desplegament inicial de les classes foren quatre antics deixebles dels escolapis, tots ells sabadellencs i joves amb carisma i potencial intel·lectual: Miquel Crusafont i Pairó, Lluís Casals i García, Joan Morales i Solé i Miquel Carreras i Costajussà. En Lluís Casals, que va ser-ne el primer director, ho recordava de la manera següent en el llibre que l'Ajuntament de Sabadell edità l'any 1986:

Això, d'entrada, ens posava un problema: havíem d'ocupar, ni que fos parcialment, un edifici que havia estat expropiat i els legítims propietaris del qual n'havien estat expulsats, perseguits, i els qui no havien pogut fugir o amagar-se havien rebut mort violenta. Però vàrem considerar que no podíem deixar la joventut de Sabadell a mans matusseres i sectàries, i acceptàrem l'encàrrec que se'ns feia. Ràpidament, doncs, nosaltres quatre sols vàrem preparar els plans d'ensenyament, organitzàrem els horaris i després de les tasques preliminars vàrem començar les classes.³

En la primera acta, que es va redactar el 12 de desembre del 1936, cinc dies abans que comencessin les classes de batxillerat, s'especificava la distribució de matèries entre els quatre professors inicials. El text del quart apartat deia així:

Com a pla, es fixa que en Miquel Carreras es cuidarà de l'ensenyament de la gramàtica o llengua i de les històries, llatí i filosofia; en Joan Morales, de les matemàtiques i ciències fisicoquímiques en els cursos superiors; en Miquel Crusafont, de les ciències fisicoquímiques en els cursos elementals i de ciències naturals, i en Lluís Casals, de les geografies i de literatura.⁴

A Miquel Carreras el tema dels instituts escola no li venia de nou. Dins l'àmbit de les amistats, el grup d'amics que va fer estudiant filosofia i lletres fou molt important, i una bona part d'ells esdevingueren professors als instituts escola de Barcelona; sobretot establí una estreta amistat amb Marçal Pascuchi i Cardona, professor de literatura a l'Institut-Escola del Parc, amb qui intercanvià una correspondència generosa que

3. Lluís CASALS, «L'Institut-Escola M. B. Cossío: Un testimoni», a *La República i la Guerra Civil. Sabadell 1931-1939*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 1986, p. 171.

4. Llibre d'actes, Arxiu Històric de Sabadell.

es pot consultar i que en part ha estat publicada en un quadern d'arxiu que la Fundació Bosch i Cardellach va encomanar al professor Josep M. Quintana, *Miquel Carreras i Marçal Pascuchi, testimoni d'una fidelitat*, editat l'any 1994.

També va freqüentar Enric Bagué i Garriga, professor d'història a l'Institut-Escola del Parc i, de ben segur, el mestre més estimat pel seu alumnat de tot l'Institut-Escola per la seva erudició i bonhomia; Josep Vergés i Fàbregas, professor de llatí i persona de confiança de Josep Estalella des de la seva funció de secretari de l'Institut-Escola del Parc; Pilar Escofet i Benítez, professora de l'àrea de lletres de l'Institut-Escola del Parc i filla del director del diari *La Vanguardia* de l'època, i Joan Petit i Montserrat, destacat hel·lenista i professor a l'Institut-Escola Pi i Margall. Aquesta coneixença va comportar que s'establissin contactes amb l'Institut-Escola de la Generalitat per tal de copsar-ne l'esperit i recollir models de funcionament.

El 16 de febrer del 1937 es va constituir formalment el claustre de professors i elegiren Lluís Casals com a director i Joan Morales com a secretari. Les mobilitzacions per a la incorporació a files afectaren seriosament l'estabilitat del professorat i, en conseqüència, també l'equip directiu. Així, el 17 de juliol del mateix any, Josep Maria Casas i Muller n'ocupava la direcció i, dos mesos més tard, Mercè Puigverd i Gorro, la secretaria.

A més d'acollir visites de les autoritats municipals i personalitats rellevants de Sabadell, el Manuel Bartolomé Cossío gaudí de la presència, en visita oficial, del president Lluís Companys, molt lligat a la ciutat per temes familiars, i també del llavors ministre d'Instrucció Pública, el senyor Hernández, que en féu la inauguració oficial.

El pla d'estudis i l'enfocament metodològic eren molt semblants als que es portaven a terme als tres instituts escola barcelonins, si bé cap de la trentena llarga de professors i professores que hi exerciren no en coneixia directament el funcionament, tot i que sí que hi van mantenir contactes, com abans s'ha esmentat. Només María Teresa Bermejo i Leopoldo Castedo, nomenats el febrer de 1937 com a refugiats, en tenien experiència prèvia en haver estat professors de l'Instituto-Escuela de Madrid.

El pla d'ensenyament a seguir era el cíclic. Cada any l'alumnat s'ocupava de les mateixes disciplines escolars; les diferències d'un curs a l'altre eren només d'intensificació en l'exercici i en la complexitat creixent dels temes proposats pels docents. S'estudiava les assignatures prescriptives —a més del francès i l'anglès com a llengües modernes— i es va

donar una importància rellevant a la formació artística i a la formació pràctica com a complement a l'educació intel·lectual que rebia l'alumnat. D'aquesta manera, els treballs manuals, la música (crearen una coral), el dibuix, els jocs dirigits, l'educació física i els esports (varen fer partits de bàsquet amb els de l'Institut-Escola del Parc, per exemple), prengueren un protagonisme similar al de les altres matèries. A continuació presentem una aportació de l'exalumna Teresa Hutesà sobre els treballs manuals:

Recordo que a l'obrador fèiem treballs manuals, i que vaig aprendre una mica a enquadrar un llibre que, en el meu cas, era *Les pàgines viscudes*, d'en Folch i Torres, que sortien en fascicles al *Patufet*.⁵

La tasca d'ensenyament i aprenentatge es portava a terme de la manera més activa possible a la classe, amb una metodologia que buscava la globalització del saber i no la parcel·lació de la ciència. Malgrat les limitacions que comportava la guerra, sovintejaren les excursions i les visites a museus i exposicions, i fins i tot l'alumnat edità una revista escolar, *Ressò*, de la qual sortiren quatre números, el darrer corresponent al mes de gener del 1939. Un testimoni directe del funcionament actiu de les classes és el que ens tornà a deixar per escrit Lluís Casals en el llibre *La República i la Guerra Civil. Sabadell 1931-1939*:

[...] es buscava més la formació i l'educació que no pas l'enquadrament rígid en un programa i en unes lliçons determinades. Fèiem classes a fora, al camp, i s'explicaven coses barrejades, des de geografia i història fins a botànica o agricultura. Quan el nombre de professors ja havia augmentat i estaven cobertes les necessitats pedagògiques que volíem establir, organitzàvem cursets especials amb intervenció de diversos professors. Posàvem, per exemple, un disc amb música de Mozart: el professor de música feia observar la diferència entre un violí i un violoncel, una trompeta i un clarinet. Un altre professor els situava històricament aquella música, explicant les circumstàncies polítiques i econòmiques de l'època, fent-los comprendre que aquella música no seria possible en les tràgiques circumstàncies que estàvem vivint en la nostra guerra, en un moment que dominaven les marxades guerreres i els himnes revolucionaris. Un altre curset, en què es prenia com

5. Resposta extreta d'un qüestionari elaborat per Salvador Domènech sobre tot un seguit d'aspectes relacionats amb l'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío, i contestat pels antics alumnes durant la primavera del 2007.

a tema «Com el Vallès no hi ha res», comportava que uns alumnes fessin un herbari, d'altres, uns gravats amb linòleum dels campanars romànics del Vallès, amb una petita nota històrica, i després en feren un llibret amb els mitjans elementals amb què comptaven a la classe de treballs manuals.⁶

No empraven els llibres de text; els llibres eren bàsicament eines de consulta. Normalment l'alumnat prenia apunts del que dictaven els docents en llibretes diferents segons la matèria. Però no era una exposició simple; al darrere de cada explicació hi havia una elaboració de la matèria per part del professorat pensada per als alumnes, i quan la matèria i les condicions ambientals i d'entorn ho permetien, l'exposició potencitava un enfocament pràctic, vivencial i participatiu. Quan havien d'aprofundir un tema, anaven majoritàriament a la biblioteca de la Caixa de Sabadell. Algunes aportacions dels exalumnes són:⁷

El professor s'explicava i apuntava alguna cosa a la pissarra. Nosaltres havíem d'estar atents a tot el que deia i anotar a la nostra llibreta tot el que creïem més interessant. Les classes eren força amenes i podíem preguntar alguna cosa que no havíem entès. (Caterina Tura)

El sistema d'ensenyament era molt efectiu, partint de la base que no teníem llibres excepte algun cas especial. El professor ens donava un resum de les lliçons, que nosaltres preniem nota, de la seva pròpia veu i punt de vista. (Isidre Garriga)

Recordo que les classes no sols eren teòriques. Les que ho permetien també eren pràctiques, fins i tot amb experiments de laboratori. (Teresa Huetàs)

Escoltant, dictant i ampliant el tema a la Biblioteca de la Caixa de Sabadell. (Antònia Mayor)

En general, el procés d'ensenyament i aprenentatge a l'Institut-Escola la Manuel Bartolomé Cossío fou el més renovador possible des del punt

6. L. CASALS, «L'Institut-Escola M. B. Cossío: Un testimoni», a *La República i la Guerra Civil. Sabadell 1931-1939*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 1986, 172.

7. Vaig confeccionar un qüestionari d'una trentena de preguntes relacionades amb el funcionament de l'Institut-Escola de la Generalitat, de l'Institut-Escola Pi i Margall, de l'Institut-Escola Ausiàs March i de l'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío, perquè el poguessin contestar tants exalumnes com fos possible, amb la finalitat de poder-ne fer un llibre una vegada realitzat el buidatge. En relació amb l'Institut-Escola de Sabadell, varen contestar catorze persones.

de vista didàctic, d'acord amb uns paràmetres de voler desvetllar en l'alumnat l'interès, les ganes i la predisposició per la matèria, per tal de formar —i no només instruir— un jovent amb valors de catalanitat i civisme, d'altruisme i amistat. El fet que el professorat fos majoritàriament jove contribuï a establir una sana complicitat i sintonia, no exempta d'ordre i respecte. Val a dir que va ser el primer assaig de coeducació en centre públic a Sabadell.

Parlant de metodologia, en el cas d'algunes de les classes de Miquel Carreras, la matèria que s'impartia no es plantejava en un marc rígid del programa a seguir, sinó que sovint era el mateix alumnat el qui proposava algun tema d'interès. Llavors el professor Carreras, amb els seus coneixements erudits i sense seguir el temari oficial, desenvolupava una predisposició amatent, contextualitzada i profitosa de les sessions, i aconseguia una dinàmica participativa i generosa, nascuda de les inquietuds dels seus deixebles.

De Miquel Carreras, els antics alumnes de l'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío destaquen el lliurament, l'eficiència i honestetat en el desenvolupament de la tasca docent, unes qualitats que també atorguen, en general, a la resta del professorat, com Joan Morales (que donava química), Miquel Crusafont (ciències naturals), Mercè Puigverd (física), Adolf Cabané (música), Josep Maria Casas (matemàtiques), Josep Vives (treballs manuals), etc. La relació nominal podria ser més extensa, fins a una trentena de noms de professors i professores que he pogut recollir. Vull deixar-ne constància com un petit, però sentit, homenatge al seu lliurament docent en l'època tan difícil que els va tocar viure; estan en ordre alfabètic i no he incorporat els que ja s'ha anomenat abans: P. Alban, la senyora Angelgran, Artur Bracons, F. A. Bertbier, el senyor Brull, Maria Carbonell, Maria Clapés, Mercè Corominas, Joan Font, Ramona Font, Antoni Forrellad, Isabel Guixà, Francesc López, Ricard Marlet, Víctor Masriera, Magí Miravent, el senyor Newton, Josep Pérez, Pere Rimblas, Pilar Ripollès, Rafael Rodríguez, Emília Sagnés, Serafí Singla, Josep Talens i Agnès Vilamala.

Potser el deixeble que més ha sabut valorar-lo i li ha copsat millor les qualitats humanes i docents hagi estat Miquel Forrellad i Solà,⁸ excel·lent persona i sabadellenc exemplar. Miquel Forrellad deia d'ell:

8. Arran de la realització del llibre *L'Institut-Escola de la Generalitat i el doctor Josep Estalella* (1998), vaig establir-hi una estreta amistat. Ell i Marta Mata varen fer-me la pre-

Tot i que Carreras no tenia una especial inclinació ni recursos naturals per a l'ensenyament, estava, en canvi, capacitat, sense possiblement adonar-se'n ell mateix, per a una més sòlida i substancial docència, gràcies a l'exemplaritat humana, cívica i intel·lectual que en ell resplendia. La seva civilitzada actitud, la seva tolerància, la seva bondadosa comprensió i la seva magnanimitat, tot això unit als seus extraordinaris coneixements, constituïen la base del seu millor i més alt magisteri. D'aquesta manera, més que un professor que ens fes estudiar o que ens ensenyés matèries, era un mestre i educador perquè despertava la curiositat per les coses i l'interès per saber o comprendre, gràcies a l'atractiu i especial magnetisme de la seva persona.⁹

En les sortides i les excursions és on trobem el Miquel Carreras més pedagògic, aplicant la seva filosofia de l'observació i la contemplació. Ell creia que en les situacions lúdiques, d'esbarjo o d'esplai, o bé en activitats escolars realitzades fora de l'àmbit de centre, era on es podia estudiar millor la manera de fer de cada noi i de cada noia, extreure'n uns principis i unes conseqüències que ajudessin el docent a incidir millor en la seva educació integral. Havia portat els seus alumnes a veure exposicions d'art i a visitar museus, però sobretot els seus deixebles el recorden com el potenciador de l'excursionisme a l'institut.

Tot i que l'estat de guerra civil en què estava immers el nostre país condicionava la mobilitat de les persones, periòdicament es feren visites culturals per la ciutat i excursions pels pobles i contrades de l'entorn, tant del Vallès Occidental com del Vallès Oriental, amb enfocaments pedagògics globalitzadors o bé, simplement, amb objectius d'esbargiment, com la que es va fer a Can Fatjó, la més nombrosa. Tots els exalumnes —fins i tot els que no hi van anar— en parlen com una fita dramàtica, atès que hi va morir un noi per accident tot jugant; aquest fet va condicionar en certa mesura altres iniciatives semblants. L'Antònia Mayor, exalumna, parla d'aquest àmbit de la manera següent:

---

sentació de l'obra el 9 de febrer a la Sala de Conferències de la Fundació Caixa de Sabadell. Miquel Forrellad i Solà era una persona de tracte cordial i un gran entusiasta de l'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío, i especialment del professor Miquel Carreras. Gràcies a les seves indicacions i aportacions, vaig poder incloure un subcapítol al llibre dedicat a l'Institut-Escola de Sabadell.

9. M. FORRELLAD, «L'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío: Un testimoni», *Fòrum*, núm. 28 (gener-març 1999).

Amb en Miquel Crusafont, de ciències naturals, vàrem anar a les escletxes del Papiol. A Sant Sebastià de Montmajor, amb en Miquel Carreras, a Can Fatjó dels Usons com a dia d'esplai, on va morir un company de classe tot donant voltes a una sínia; va quedar pel coll amb el ganxo de lligar l'animal.¹⁰

Aquesta mort va ser un fort sotrac per al centre i tota la ciutat, i Miquel Carreras va ser l'encarregat de notificar a la família la mort del seu fill. El seu sentit del deure, la seva responsabilitat professional generosa i el seu lliurament als altres el van fer assumir la representació de l'Institut-Escola no només en situacions particulars, sinó en aspectes acadèmics i administratius a causa de la manca d'autonomia de centre que acusaven. Va haver de fer front a situacions compromeses quan ja no n'era director Lluís Casals. Va haver de donar la cara —i fer-ne el seguiment personalment— en la manca de reconeixement oficial dels estudis que afectà el Manuel Bartolomé Cossío, i, per tant, hagué de fer front a les dificultats burocràtiques per oficialitzar els exàmens que es feien al centre per aconseguir el títol de batxiller. En una carta del 23 de maig del 1938, adreçada al seu company i amic Miquel Crusafont, li feia avinent la seva preocupació pel tema:

L'Estat no ha recordat encara de donar aquella disposició que prometia sobre la validesa dels estudis en institucions de la Generalitat. Els títols de sisè curs —entretinguts a la secretaria única— encara no s'han expedit.

Cosa que em turmenta per les conseqüències que pot portar entre les famílies que, per estudiar, entenen guanyar cursos —se sàpiga o no se sàpiga— i tenir les *paperetes*. Veurem si es remeia, cosa que convé molt.¹¹

A una persona de fermes conviccions i de demostrada integritat professional, tots els entrebancs que anava acumulant l'Institut-Escola de Sabadell li van produir no només decepcions, sinó molt de malestar, i sobretot pessimisme en relació amb el sistema... I això, a una persona demòcrata com ell, li produïa dolor.

10. Resposta extreta d'un qüestionari elaborat per Salvador Domènech sobre tot un seguit d'aspectes relacionats amb l'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío, i contestat pels antics alumnes durant la primavera del 2007.

11. Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach.

Seguint l'exemple de l'Institut-Escola del Parc de la Ciutadella, els grups classe que es formaren prengueren el nom de muntanyes sobretot de les dues comarques del Vallès: Matagalls, Montalegre, Montagut, Montcau, Montnegre, Puiggraciós, roques Roges i Vallestrins, i una excepció, el nom de Miquel Carreras, en honor del professor mort al front, a les terres de ponent. També s'assignà noms de vallesans il·lustres a les aules del centre: Aparici, Bosch, Quer, Folguera, Bulbena, Roges i Benessat.

El nombre d'alumnes per aula variava segons els graus; en els cursos inferiors vorejava la trentena, mentre que en els superiors era d'aproximadament la meitat. Cada grup classe, amb la seva petita biblioteca de consulta, tenia un delegat i uns encarregats tenien cura de l'aula i distribuïen el material segons la matèria de treball. Feien les pràctiques de laboratori a l'Escola Industrial.

Un tret característic dels instituts escola és que no es feien exàmens al llarg del curs, ni a l'hora de passar de nivell. Al Cossío, doncs, els alumnes no eren suspesos ni se'ls premiava amb notables o se'ls castigava amb deficients, i a les famílies se'ls comunicava trimestralment l'evolució escolar del seu fill o filla amb un tipus d'informe qualitatiu, on es feia èmfasi a potenciar l'actitud activa de l'alumnat i els aspectes afavoridors de l'aprenentatge.

En els darrers mesos de funcionament, l'edifici dels escolapis va ser destinat a hospital de sang, però els estudis continuaren al col·legi de les carmelites. L'Institut-Escola de Sabadell va ser una experiència escolar curta, però reeixida pels professors i alumnes que, en plena Guerra Civil, portaren a terme el desplegament pedagògic actiu que caracteritzava aquests tipus de centre. I malgrat l'excel·lent nivell educatiu i formatiu obtingut per part de l'alumnat, el govern nascut d'una revolta facciosa no reconegué els estudis de batxillerat que nois i noies hi cursaren, i per això van haver d'examinar-se en altres instituts oficials. Tot i així, aquella experiència renovadora, plena d'entusiasme i companyonia, restà en la formació i el currículum vital dels més de dos-cents ciutadans que hi passaren, entre els quals hi hagué metges, farmacèutics, advocats, professors, enginyers, empresaris, dirigents i quadres d'empresa, i moltes mestresses de casa.

Durant la seva vida, Miquel Carreras no va presumir mai de cap ideologia política, ni se li va conèixer una afiliació a cap partit en concret. Estimava Catalunya, la democràcia i la República, tal com quedà reflectit en la seva correspondència privada des del front de guerra:

Jo tinc fe i vull tenir-ne en el triomf de la República i la supervivència de Catalunya, perquè d'ésser el contrari el nostre país seria el més desgraciat de la terra i el jueu, errant entre totes les nacions. *Catalonia Infelix*, que he vist que era el títol d'una obra del catalanòfil anglès Allison Peers.

I conclou:

No em faria res de sofrir per tal que no fos així.¹²

Miquel Carreras era un intel·lectual compromès amb la seva cultura i un filòsof d'erudició amarat d'humanisme, molt arrelat com a persona a la seva ciutat i a la seva gent. Era un idealista, un lliberal i un intel·lectual lliurepensador que valorava, per damunt de tot, l'amistat. I no coneixia millor manera per preservar l'amistat que conrear-la. Una de les parts centrals del seu pensament fou els ideals d'amistat, els ideals més nobles a què una persona pugui aspirar. Miquel Crusafont, un dels millors amics que va tenir i el company amb qui es va identificar més a l'Institut-Escola, és potser també qui millor el va conèixer, i deixà escrit com ningú la seva semblança:

Fou un cervell privilegiat, però sobretot un cor tendre i amantíssim del proïsme. [...] Odiava la superficialitat, la banalitat, l'estretor d'esperit. Els finestrals de la seva ànima eren amplis i sempre oberts als aires nous i vivificants a totes les llums de l'arc de Sant Martí. Era un esperit generós, asenyat, objectiu i lúcid, sense possible claudicació. Aquell seu *adéu-siau* sonor, límpid i pur era com un raig de llum enmig de les desèrtiques rutes dels dies. [...] Pel camp o per la ciutat, la seva energia era impagable. A flor de llavi la paraula adequada, l'aclariment concret i esperat, la noció exacta de cada cosa i de cada fet.¹³

Ni tan sols al front no va deixar en cap moment de cartejar-se amb els seus amics, ja fossin industrials, companys de feina o capellans, amb una actitud valenta i independent, de franca estima, nascuda de la seva grandesa d'esperit, bondat i naturalitat en fer les coses, sense discriminar ningú. Morí el dia 11 d'agost als voltants de Tèrmens, molt probablement assassinat o executat per soldats del mateix bàndol republicà. Una de les

12. Carta al seu amic Miquel Crusafont, mobilitzat a Girona, amb data del 20 de febrer del 1938. Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach.

13. Arxiu privat de Miquel Crusafont i Sabater.

possibles hipòtesis és que el servei de contraespionatge de la República interceptés alguna carta d'algun amic¹⁴ de dretes que ajudava des de França el Movimiento Nacional, encapçalat pel general Franco.

El mestre Carreras no estigué ni dos cursos complets com a professor a l'Institut-Escola de Sabadell. Malgrat això, i també la inestabilitat que comportà una dura —en tots sentits— guerra civil, és fàcil deduir, en recollir els testimonis, tant orals com escrits, dels qui el conegueren, que si el destí hagués estat un altre estaríem parlant no només d'un savi i gran intel·lectual compromès amb el seu temps, sobretot amb el seu país i la seva ciutat, sinó d'un gran mestre de la pedagogia de la naturalitat i un ferm formador de ciutadans. Un Mestre amb majúscules, perquè ell no només tingué alumnes; tingué, sobretot, deixebles.

L'Institut-Escola de Sabadell, tot i que no disposà de tants recursos com els seus homònims barcelonins i tingué, a més, una vida escolar efímera i condicionada pels durs avatars d'una llarga guerra, aconseguí aportar aires nous a la ciutat i al seu jovent, especialment. De fet, l'èxit de l'experiència queda palesa en els fruits dels seus resultats: en la formació dels seus exalumnes, en els models que han exercit de bones persones i de bons ciutadans...

BIBLIOGRAFIA

- AINAUD, Josep Maria; DOMÈNECH, Salvador. *Petita història de l'Institut-Escola de la Generalitat de Catalunya (1932-1939)*. Barcelona: Mediterrània, 2007.
- CASALS I GARCÍA, Lluís. «L'Institut-Escola M. B. Cossío: Un testimoni». A: *La República i la Guerra Civil. Sabadell 1931-1939*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 1986.
- COSTA, A.; DOMINGO, M.; SALAS, A. «L'Institut-Escola M. B. Cossío (1936-1939)». *Arraona*, núm. 6 (primavera 1990).
- DOMÈNECH I DOMÈNECH, Salvador. *L'Institut-Escola de la Generalitat i el doctor Josep Estalella*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1998.
- FORRELLAD, Miquel. «L'Institut-Escola Manuel Bartolomé Cossío: Un testimoni». *Fòrum*, núm. 28 (gener-març 1999).
- MARTÍN I BERBOIS, Josep Lluís. *Cartes en temps de guerra: Epistolari entre Miquel Carreras i Costajussà i Joan Llonch i Salas (1936-1938)*. Barcelona: Mediterrània, 2007.

14. Probablement l'industrial Joan Llonch i Salas.

- Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió. Memòria d'una ciutat.* Sabadell: Obra Social Caixa Sabadell, 2007.
- Miquel Carreras, ciutadania i pensament: Miscel·lània d'homenatge.* Sabadell: Via Gràfica, 1990.
- MOLAS, Joaquim. *Miquel Carreras: Una aproximació.* Sabadell: Via Gràfica, 1988.
- QUINTANA, Josep M. *Miquel Carreras i Marçal Pascuchi, testimoni d'una fidelitat.* Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1994. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; 71)

MIQUEL CARRERAS I COSTAJUSSÀ, HISTORIADOR

Esteve DEU BAIGUAL

INTRODUCCIÓ

Miquel Carreras, durant i després dels estudis universitaris, va publicar nombrosos articles i va pronunciar conferències sobre temes molt diversos: filosofia, història, economia, política, geografia, literatura, heràldica, semàntica, etc. Diverses publicacions locals i de fora de Sabadell van oferir-li les seves pàgines i moltes entitats de la ciutat, de la comarca del Vallès i de Barcelona, van convidar-lo a fer parlaments en les seves seus.

Miquel Carreras fou, per damunt de tot, un filòsof en el sentit etimològic de la paraula, és a dir, un gran amant del saber. És per això que va dedicar un gran esforç a totes les facetes intel·lectuals. Una part del seu treball se centrà en el camp de la història, una disciplina secundària en la seva formació acadèmica, però principal en el conjunt de la seva obra. Fou a partir de l'any 1928, quan es va fer càrrec de l'Arxiu Històric de Sabadell, que desenvolupà aquesta activitat de manera més intensiva, amb l'elaboració de treballs de síntesi sobre la història local i la concepció de nous projectes que es van interrompre a causa de la seva mort prematura.

Com a historiador, fou un fidel reflex de la manera de fer història del seu temps, però intentà anar més enllà, anticipant noves concepcions d'aquesta ciència que no arrelarien fins més tard. Aquesta faceta d'historiador és la que es presenta en les pàgines següents, després d'haver escorcollat a fons en els seus escrits, no solament històrics, sinó també d'altres disciplines en les quals l'ésser humà i la societat són també els objectes d'estudi. No obstant això, Miquel Carreras va manifestar en moltes ocasions que la seva vocació d'historiador ja li venia de molt petit, quan es dedicava a remenar papers antics de les caixes de núvia que hi havia a

casa d'un oncle seu, o durant les llargues caminades per diferents indrets de Catalunya, en l'adolescència, en què se li despertava l'ànsia de conèixer més a fons el seu propi país. En una carta enviada al seu amic Marçal Pascuchi, l'agost de 1924 va escriure el següent: «Dels setze als vint anys empenia caminades solitàries per tots els camins i muntanyes properes i llunyanes on se'm permet anar, i d'aquestes caminades solitàries en guardo records meravellosos; comprenc Catalunya com a pàtria; tinc grans aficions a la història, fins a pensar de si em seria reservat l'ésser l'historiador nacional».¹

Considerava que tot humanista havia de tenir un gran interès per la història, per la seva funció social: «La vida dels homes de carreres humanístiques està en íntima relació amb la història, han de propulsar la història. A ells toca de definir, situar, estimular, captar i capitar les forces humanes. Haurien d'ésser els industrials de la història».² Així doncs, podem considerar que se sentia quasi obligat a dedicar-s'hi.

Tot i que Miquel Carreras va estudiar poca història a la universitat, una institució que no el va satisfer plenament, va mostrar un gran interès per aquella disciplina científica. Va haver d'escollir, però, el camí d'una formació autodidacta. No sabem a fons quines foren les seves lectures sobre temes d'història ni els principals autors que el van influenciar més en el conreu d'aquesta disciplina; malgrat això, de ben segur que la seva formació historiogràfica va passar per una lectura de tot allò que va poder trobar en els cercles intel·lectuals on es movia i a les biblioteques que eren al seu abast. El coneixement que tenia de diverses llengües va facilitar enormement aquella tasca. Cal dir, també, que coneixem la seva debilitat per l'excursionisme, una activitat de la qual van rebre una gran influència historiadors i geògrafs del seu temps. Era una manera directa de conèixer el país, les seves terres i la seva gent.

A la universitat rebé segurament l'impacte de les concepcions històriques dominants en el seu temps, la d'aquells historiadors que tenien una visió romàntica i idealista de la història, d'aquells que s'emparaven amb una erudició positivista. En alguns dels seus escrits, cita Hegel i la seva visió idealista de les societats i també les concepcions orgàniques de

1. M. CARRERAS, *Epistolari I*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1971, quadern d'arxiu, p. 22-23.

2. M. CARRERAS, *Epistolari III*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1972, quadern d'arxiu, p. 12.

Spengler en oposició a les idees evolucionistes. Així mateix, fou un gran coneixedor dels textos clàssics, dels quals va extreure també un bagatge importantíssim, que aplicà a les seves obres històriques. Es considerà, també, hereu de la tradició dels historiadors sabadellencs que el van precedir, als quals va reconèixer els mèrits i només els va criticar en qüestions relatives a la interpretació d'alguns documents.

Miquel Carreras no va publicar cap treball específic sobre teoria de la història, però en la seva obra podem arribar a esbrinar quins eren els seus plantejaments teòrics, algunes de les influències que va rebre i com va anar evolucionant el seu pensament historiogràfic.

ELS SEUS PLANTEJAMENTS TEÒRICS

Com ja hem dit anteriorment, hem d'anar rastrejant les seves reflexions sobre la història en tota la seva obra, tant d'història com d'altres disciplines.

L'any 1926, en una ressenya del llibre de Josep Llord *La campanya montemolinista del 46-49*,³ Miquel Carreras feia una clara defensa d'alguns dels trets característics de la historiografia romàntica i positivista.

Per un costat, defensava el culte al document escrit que feien els positivistes, en el sentit de limitar la funció de l'historiador a una simple recollida de documents, renunciant a la crítica i a la interpretació, per deixar parlar els textos per si mateixos. Un dels representants més destacats d'aquest corrent historiogràfic, N. D. Fustel de Coulanges, afirmava que «El historiador no tiene más pretensión que la de apreciar bien los hechos y comprenderlos con exactitud... Su única habilidad consiste en extraer de los documentos todo lo que contienen y en no añadir nada de lo que no contienen. El mejor historiador es el que se mantiene más aferrado a los textos, el que los interpreta con mayor precisión, el que ni escribe, ni siquiera piensa, sino según ellos».⁴ En aquesta línia, Miquel Carreras va reproduir a la premsa local molts documents de l'Arxiu Històric de Sabadell, degudament transcrits, però sense cap comentari interpretatiu, com veurem més endavant.

Per l'altre, considerava que l'historiador tenia un paper fonamental en la societat, perquè la història era la gran disciplina que contribuïa a en-

3. *La Ciutat* (30 abril 1926).

4. P. PAGÈS, *Introducción a la historia*, Barcelona, Barcanova, 1983, p. 170.

fortir en les persones l'amor a la pàtria, l'esperit nacional, la solidaritat del poble per assolir uns ideals comuns. Aquests plantejaments eren totalment coincidents amb alguns dels postulats defensats per la historiografia romàntica.

Ja l'any 1816, el que fou primer ministre prussià, Stein, manifestava el següent: «He decidido estimular el gusto por la historia alemana y facilitar su estudio, contribuyendo de ese modo a conservar el amor hacia la patria común y a nuestros grandes antepasados».⁵

Aquesta concepció romàntica de la història s'havia posat de manifest, ja uns anys abans, en una sèrie de cinc articles, apareguts al *Diari de Sabadell*, els mesos d'agost i setembre de 1923, amb el títol genèric de «Reflexió i solitud». Hi afirmava que un dels mòbils del procés històric era l'esperit nacional, el sentiment patriòtic col·lectiu, que portava els pobles a lluitar per engrandir la pàtria.

Miquel Carreras, doncs, fou influenciat per les concepcions historiogràfiques vigents a Catalunya en el seu temps, per aquells historiadors que elaboraven una història que, en l'estudi de la realitat catalana, era marcada per un notori voluntarisme patriòtic, que pretenia refer un passat gloriós com a forma de reconstrucció de la pròpia consciència nacional, i fonamentada en uns fets puntuals i mitificats, una història que responia als plantejaments romàntics i positivistes, ancorats encara en el segle XIX.

Els historiadors del nostre país s'havien de centrar en la tasca de definir un passat històric pròpiament català, amb el mateix valor i contraposat a l'espanyol per justificar les particularitats de la nació catalana. Miquel Carreras no fou aliè a aquesta missió. Al llarg de la seva obra, podem trobar-hi una sèrie d'articles que responien a aquesta crida: «El catalanisme: ideal indestructible», «Castella i Catalunya. Els seus esperits, el seu dualisme, elles i el món», «Consideracions del sentiment de la propietat i el dualisme essencial de Catalunya i Castella» i «De la gènesi i glòria de Catalunya». El contingut de tots aquests articles pretenia definir els trets diferencials de Catalunya amb relació a Castella, aquells que representaven la personalitat i l'esperit català.

No obstant això, al costat d'aquests plantejaments més tradicionals, Miquel Carreras estava obert a noves concepcions de la història. El dia 3 de gener de 1925 va pronunciar una conferència al local de la Lliga Regionalista de Sabadell amb el títol de «La fórmula esquemàtica del de-

5. P. PAGÈS, *Introducción...*, p. 165.

candir europeu», de la qual es van publicar dues ressenyes al *Diari de Sabadell* dels dies 8 i 10 d'aquell mes. En el parlament va fer unes referències a les teories de la història d'Oswald Spengler i va aplicar les seves idees —una concepció orgànica de l'evolució de les societats, amb un procés de naixement, desenvolupament i decadència— a l'evolució de la cultura europea al llarg d'un cicle que començava amb la Revolució Francesa i acabava amb la Primera Guerra Mundial. En la mateixa conferència comparava les concepcions cícliques de Spengler amb les idees de progrès continu en la història, defensades pels evolucionistes. Acabà el parlament amb una reflexió sobre les noves ideologies vigents a Europa en aquesta època: el socialisme, l'anarquisme i el nacionalisme, i la seva relació amb les funcions de l'Estat, i amb un elogi dels moviments nacionalistes, exemplificats amb els processos d'unificació d'Alemanya i Itàlia al segle XIX.

Miquel Carreras, doncs, ja coneixia l'obra de Spengler *La decadència de Occidente*, publicada tres anys abans, el 1922, d'una certa modernitat dins d'un panorama dominat per l'historicisme; Miquel Carreras, en la seva obra *Línies d'història ciutadana: La vida íntima de Sabadell*, partia d'aquestes concepcions orgàniques de la història en plantejar l'evolució de les societats segons uns cicles quasi vitals.

L'obertura a nous corrents va anar aparellada amb unes actituds crítiques a aquelles concepcions historiogràfiques més tradicionals. Alhora, va intentar arribar més enllà mitjançant algunes aportacions que s'anticipaven als processos de renovació de la ciència històrica que es produïrien uns anys més tard.

Algunes d'aquestes posicions es van manifestar en el seu treball «Notes sobre la Fundació Bernat Metge: La història llatina», un conjunt de notes filosòfiques que, dividides en vuitanta apartats, va publicar al *Diari de Sabadell* entre els mesos de febrer i agost de 1926. En aquesta obra defensa el caràcter científic de la història, sobre la base d'una solidesa documental i un raonament cohesionat. Considera l'ofici de l'historiador com una tasca dual, en la qual és necessari constatar documentalment uns fets, però establint-hi alhora un diàleg per poder verificar-los. Fa una crítica oberta a les concepcions positivistes i romàntiques, pel fet que molt sovint deriven en la construcció d'un àrid sistema de notes mortes i inconnexes o en apologies del present a partir de la selecció de determinats fets del passat.

Per ell, el procés històric és una lluita constant entre l'acceptació de

la vida com causada per un fat i la il·lusió de canviar-la i millorar-la amb les idees. Considera que, en la base dels canvis del procés històric, hi té un paper cabdal l'economia. En aquest treball acaba afirmant que «la vida de l'home s'aguanta sobre la tríada d'economia, per tal com és treball, de llibertat i de política, que és la modificació conjunta dels sistemes humans».⁶

En alguns dels seus treballs, podem trobar una ampliació aprofundida d'aquestes idees més avançades en la concepció de la història. Començava a anar més enllà d'una història política factual i la concebia ja com la suma de tres blocs d'elements: el medi geogràfic, l'evolució d'una col·lectivitat definida per unes relacions econòmiques, socials i polítiques, i els grans homes que destacaven del conjunt i que representaven aquella col·lectivitat. Sense deixar de banda aquelles idees positivistes i romàntiques, s'apropava també als plantejaments que defensarien en els anys trenta del segle passat els historiadors francesos vinculats a la revista *Annales d'Histoire Économique et Sociale*, partidaris de fer una història més global, que tractés de tots els aspectes que afectaven les societats.

Aquesta nova manera d'entendre la història va tenir posteriorment una gran influència a Catalunya, de la mà de Jaume Vives, que «fou el primer a percebre la indefugible responsabilitat dels historiadors catalans a fomentar l'anàlisi històrica basada en quelcom més objectiu que l'ànima col·lectiva, la qual cosa donà lloc a una sorollosa polèmica amb Antoni Rovira i Virgili l'any 1935».⁷ Es tractava, doncs, de superar aquella història feta de cròniques i introduir els moviments econòmics i les classes socials com a elements analítics estructurals.

Miquel Carreras, a començament de la dècada de 1930, després d'haver culminat la principal obra de síntesi d'història local, molt possiblement ja era conscient dels buits i les limitacions que presentava el seu treball. Aquest fet el va portar a elaborar un nou projecte per a una història econòmica de Sabadell, que, malauradament, no va dur a terme.

Dels objectius d'aquest projecte, només en tenim coneixement a través de la crònica d'una conferència de presentació, que va pronunciar al col·legi dels Germans Maristes de Sabadell, el novembre de 1931, amb el

6. M. CARRERAS, «Notes sobre la Fundació Bernat Metge», *Diari de Sabadell*, núm. 1945 (25 juliol 1926), p. 2.

7. M. BARCELÓ *et al.*, «Sobre la historiografia catalana», *L'Avenç*, núm. 50 (1982), p. 71.

títol «Línies d'una història econòmica de Sabadell», i també d'un manuscrit seu en el qual consta l'índex de l'obra projectada.

L'objectiu d'aquest treball consistia a fer una anàlisi de l'evolució de la indústria tèxtil de Sabadell al llarg del procés històric, l'activitat econòmica dominant a la ciutat, en la qual s'havia de tenir en compte la infraestructura productiva, els mercats, les relacions laborals, la importància d'aquesta activitat en el conjunt de la ciutat i aquells homes que la van fer prosperar. Podem considerar que el projecte, si més no, tenia una bona dosi de modernitat, en la línia d'un procés de renovació de la historiografia catalana que s'iniciaria amb una certa força a la dècada de 1940 i s'estendria encara més a partir de la dècada de 1960.

Així doncs, Miquel Carreras, format en el si d'uns corrents historiogràfics tradicionals, vigents encara en el seu temps, va mostrar algunes actituds crítiques en relació amb aquests tipus de plantejaments, però sense arraconar-los, i va anticipar-se als corrents de renovació que tingueren lloc posteriorment, adoptant una posició eclèctica.

En el terreny de la història local va valorar molt positivament la tasca dels seus antecessors, als quals dedicà un gran elogi en un article publicat a *La Veu de Catalunya*, el 31 de juliol de 1920, amb el títol «Sabadell i els seus historiadors». Reconeixia llurs mèrits i se'n considerava el continuador i no la persona que superava els seus plantejaments.

LA SEVA PRODUCCIÓ HISTORIOGRÀFICA

L'obra historiogràfica de Miquel Carreras es concreta en un seguit d'articles de premsa, unes quantes conferències i un nombre reduït de llibres. Predomina, en el conjunt de la seva obra, l'estudi de temes d'història local sabadellenca, però hi podem trobar també aportacions en altres camps, com el de reflexió teòrica, analitzada en l'apartat anterior, i algunes anàlisis sobre temes més generals. També conté algunes aportacions en altres terrenys paral·lels o auxiliars, com la geografia, l'heràldica, la toponímia, l'arqueologia o la semàntica.

Algunes de les seves publicacions no van més enllà de la transcripció de documents de l'Arxiu Històric de Sabadell, que es feien públics per mitjà de la premsa local. Altres es limitaven a petites aportacions sobre temes d'interès més reduït d'heràldica, semàntica o toponímia, que havien estat objecte de polèmiques. Altres treballs són petites descripcions de geografia física i humana, fruit d'un coneixement directe a través de

les seves caminades pel país. Però una part important de la seva obra constitueix una rica reflexió teòrica sobre la història i un treball d'investigació seriós sobre la nostra història.

Una tasca de divulgació documental

L'any 1928 Miquel Carreras es va fer càrrec de l'Arxiu Històric de Sabadell, tal vegada en reconeixement dels seus mèrits intel·lectuals i de la tasca duta a terme fins aleshores en el terreny de l'anàlisi i de la difusió de la història local. El treball de Miquel Carreras a l'Arxiu va permetre un coneixement més aprofundit de la riquesa documental que contenia. Va difondre una part important d'aquesta documentació per mitjà de la premsa local, principalment manuscrits anteriors al segle XIX, sobretot medievals, que prèviament havia transcrit i adaptat lingüísticament.

Va dur a terme aquesta tasca de divulgació documental de manera quasi ininterrompuda, des del 1930 fins al 1937. Foren articles publicats fonamentalment en el *Diari de Sabadell*: «Un capítol dels canonges de Sant Agustí a la capella de Sant Iscle i Victòria», sobre l'establiment d'aquests religiosos a Sabadell; «La primera portada d'aigües a Sabadell», sobre una concessió feta pel rei Pere III el 1367 per captar aigües de la font Rosella per a la localitat; «Prestamistes del Manlleu de 1366», en el qual cita la relació de sabadellencs que van contribuir al préstec atorgat a la reina Elionor per comprar la vila de Sabadell al vescomte de Castellbò per alliberar-la de les càrregues feudals; «Notes històriques de les festes majors», sobre les aportacions municipals a la celebració de les festes patronals de 1542 i 1630 i els actes que hi van tenir lloc; «Una acta de protest del segle XV», sobre el protest d'una lletra en una transacció comercial d'un mercader sabadellenc amb Nàpols; «Els bovers francesos», una sèrie de set articles que fan referència a un procés judicial que va afectar uns bandolers gascons que assaltaren i segrestaren, l'any 1605, uns comerciants sabadellencs que es dirigien cap a Barcelona pel coll de Montcada; «Els Ferrer de Bocegós», que tracta de la història d'aquesta família d'hostalers, que foren propietaris de la Casa Duran i d'altres cases i terrenys al carrer de Baix del Pedregar; «Santa Maria de Togores», sobre l'origen i l'evolució d'aquest domini amb documents que van des del segle XIII fins al XVII; «Tres notes històriques de Jonqueres», que conté tres referències, una a un membre de la família Rull, que va arribar a la Secretaria del Consell Suprem d'Aragó, una altra a l'origen del monestir

benedictí de Togores i una tercera a les primeres cases que es van construir a la segona meitat del segle XVIII al nucli de Sant Vicenç de Jonqueres, de l'antic municipi de Sant Pere de Terrassa, part del qual fou agregat a Sabadell l'any 1904; «La caserna de cavalleria de Sabadell», en el qual parla de la construcció d'aquesta caserna l'any 1725 i de les contribucions que en palla i farratge havien de pagar els habitants de Sabadell i d'altres pobles dels voltants, i «El joc de la pilota», que fa referència a les primeres notícies sobre els jocs de frontó a Sabadell al segle XVII.

No obstant això, trobem també un seguit d'articles seus en altres publicacions locals com el *Butlletí del Centre Excursionista Sabadell*: «El carrer de la Rosa», sobre l'origen de la família Rosa; «Sabadell antic. Lluites nobiliàries», que tracta dels enfrontaments entre els Togores, per un costat, i els Roseta i els Recasens, per l'altre, en les lluites nobiliàries de començament del segle XV; «El primer rellotge de la vila», un document que permet demostrar l'existència d'un rellotge a la vila l'any 1494, en contra de l'opinió d'Antoni Bosch i Cardellach, que considerava que el més antic era de l'any 1573; «Partides sabadellenques. El Robial», sobre l'origen del nom de la partida situada entre les de les Tres Creus i la de Sant Oleguer. En el butlletí *Portaveu del Centre Excursionista Terra i Mar*, hi va publicar «El castell d'Arraona», sobre l'ús militar d'aquest castell abans de ser enderrocat al segle XIV; en la revista *Vallès*, «El retorn de fires o fira d'hivern», que fa referència a la concessió d'una segona fira a Sabadell pel rei Pere III; en *La Ciutat*, «El mas d'Arraona», una anàlisi de toponímia a partir d'un document de l'any 1712

Veiem, doncs, que Miquel Carreras va anar fent pública una sèrie de documents provinents de l'Arxiu Històric, que reproduïa a la premsa local amb un criteri de selecció molt poc clar. De ben segur que va triar aquells que considerava anecdòtics o curiosos des del seu punt de vista, o aquells que podien contribuir a desvetllar l'origen de moltes coses que eren familiars pels sabadellencs, sense haver-se preguntat mai ni quin n'era l'origen ni el perquè del seu nom. Són uns articles sense cap comentari introductori ni addicional. Es transcriu el document i es deixa que parli per si mateix, en el més pur estil positivista.

De tota manera, podríem trobar un denominador comú en tots aquests documents; tracten de temes diversos, però tots fan notar que Sabadell va ser també protagonista en tots aquells esdeveniments i fenòmens que, de manera general, es van donar a Catalunya: les vicissituds d'un castell medieval; els enfrontaments entre senyors feudals; les lluites de la ciutat per

l'emancipació del poder senyorial; el comerç per la mediterrània, les fires i els mercats; el bandolerisme; la participació de sabadellencs en alts càrrecs de govern, i altres curiositats que assenyalaven la modernitat de la vila, com l'antiguitat del seu primer rellotge. Tots aquests aspectes, enriquits i ampliat, es troben en les obres de síntesi d'història local que havia anat elaborant després de consultar molts documents com els que va publicar.

Els treballs sobre temes comarcals

Miquel Carreras va participar activament en les discussions que van suscitar el tema de la nova divisió territorial de Catalunya i les qüestions relacionades amb el Vallès a propòsit de les divisions comarcals. D'altra banda, durant els anys 1932 i 1933 va escriure diferents articles i va pronunciar diverses conferències sobre qüestions comarcals, tant des d'una visió geogràfica com més estrictament política.

La seva afecció per la geografia ja venia de lluny i sempre havia vinculat l'excursionisme al coneixement del territori. L'any 1918, quan encara era molt jove, havia publicat «De Camprodon a Núria» al *Diari de Sabadell*, una descripció del paisatge i de la gent d'aquelles contrades. Era un gran coneixedor de Catalunya i sobretot del Vallès, que, com ell mateix diu, havia recorregut en llargues caminades solitàries. Els seus coneixements en la matèria li van permetre contribuir als debats i a les discussions sobre temes comarcals, amb aportacions enriquidores.

El 18 de maig de 1932 va pronunciar una conferència a l'Ateneu de Barcelona amb el títol «La qüestió comarcal davant l'Estatut», una ressenya de la qual fou publicada a *La Ciutat* el dia 20 de maig d'aquell mateix any. En el parlament, considerà com una necessitat prioritària abordar la divisió comarcal de Catalunya, un cop aprovat l'Estatut, va valorar positivament la comissió que s'havia constituït per tractar del tema i, finalment, va fer una llarga exposició sobre l'evolució de les diferents divisions territorials que s'havien donat a Catalunya, i es va remuntar a les comunitats ibèriques, fins a arribar a les divisions provincials introduïdes pel Govern central al segle XIX.

Cal dir que el contingut d'aquest parlament fou ampliat en una altra conferència pronunciada a Mollet, ressenyada a *La Ciutat* el dia 18 de novembre de 1932. En el parlament va defensar la necessitat d'enfortir les ciutats mitjanes catalanes, de donar més pes al món rural enfront del gran

paper de la ciutat de Barcelona, com a única via per avivar l'esperit nacional.⁸

El mateix any va escriure una sèrie d'articles sobre la comarca del Vallès en particular. Concretament, al diari *La Ciutat* del dia 28 d'agost, va publicar «Sabadell i l'organització comarcal del Vallès», en el qual reivindicava per a Sabadell la capitalitat de la comarca basant-se en tres arguments: la situació geogràfica, la importància econòmica i la reivindicació constant de cap de partit judicial, que arrencava l'any 1826; el 22 de setembre n'hi publicava un altre, titulat «La divisió comarcal del Vallès: Precedents històrics», en el qual veia possible la divisió del Vallès en dues comarques i cercava arguments en la història de la divisió eclesiàstica d'aquell territori en dues zones ben diferenciades, com ja demostraven alguns documents de 1728.

En tots aquests articles defensava el dret de l'autonomia i el respecte a la voluntat dels municipis a l'hora de definir els límits de les divisions comarcals. Però, tot i aquesta actitud respectuosa, aquests articles van aixecar una gran polèmica amb Granollers i Terrassa.

Miquel Carreras va participar en la discussió sobre la divisió comarcal de Catalunya per mitjà d'un article publicat a *La Gralla* amb el títol «El debat sobre la capital del Vallès: Explicacions». Hi manifestava que calia enriquir el debat amb unes aportacions documentals serioses, al marge dels fanatismes locals, al mateix temps que considerava fins i tot la possibilitat de dividir el Vallès en tres comarques diferents.

En totes aquestes aportacions hi havia un denominador comú, la defensa de la seva ciutat, de la qual va fer un elogi amorós en un article publicat al periòdic *El Matí* el 14 de maig 1933. N'hem extret aquest paràgraf, que se situa en aquella visió orgànica de la història, ja assenyalada anteriorment:

No tot consisteix a Sabadell en la nua articulació industrial, sinó que aquesta integra, i en tant significa i val, un noble i poderós organisme, i en tant n'és part, dotat d'una ànima original o capaç d'incorporar i continuar totes les modernitats en una tradició de segles, una tradició que, expressiva d'un caràcter que es xifra en una tenacitat i agudesia pragmàtica i un senti-

8. Aquesta idea d'oposició entre les ciutats cap de comarca i Barcelona, com a via per enfortir l'esperit de la terra, era molt present en un article de Miquel Carreras titulat «El gran fet cultural de Sabadell». Se'n conserva la galerada entre els seus papers dipositats a la Fundació Bosch i Cardellach, en la qual no hi ha constància del periòdic.

ment profund i religiós, de la societat i la llibertat col·lectiva, és ben apta i pot servir d'una manera eficaçíssima i exemplar a la pàtria.⁹

Era també una visió idealitzada de la ciutat, que retrobarem en l'anàlisi de les seves obres de síntesi sobre la història de Sabadell.

Algunes aportacions disperses

L'activitat historiogràfica desplegada per Miquel Carreras es completava amb una sèrie d'articles sobre temes diversos: història general, altres disciplines de ciències socials o matèries auxiliars de la història. La major part d'aquests escrits van ser publicats en l'època que estudiava el batxillerat; si hi fem referència és perquè mostraven un alt nivell de coneixements, malgrat la joventut de l'autor.

Quan només tenia dotze anys, va publicar a la *Gazeta del Vallés* un article titulat «Àfrica i Amèrica», una reflexió sobre la limitació de les perspectives de creixement econòmic d'Amèrica, tradicional receptora d'immigrants europeus, i sobre les noves possibilitats que oferia l'Àfrica per a l'explotació de recursos. En el mateix periòdic va escriure dos altres articles: «Precedents històrics del descobriment d'Amèrica», que es referien a les expedicions a Groenlàndia i Terranova fetes per nòrdics al segle XI i per italians i portuguesos entre el XIII i el XV, abans de l'arribada de Colom al mar de les Antilles. Eren, possiblement, treballs de curs, però erudits i amb una gran dosi de capacitat de reflexió, poc freqüent en un jove estudiant dels primers cursos de batxillerat.

Miquel Carreras va mostrar també una gran afecció pels temes d'heràldica, etimologia i toponímia. L'any 1919 publicava un article a *La Veu de Catalunya* titulat «Sometent o Somatent», que contenia una reflexió sobre l'etimologia d'aquests termes. El mateix any participava en un debat heràldic sobre noves propostes per a l'escut de Sabadell, en un article publicat al *Diari de Sabadell* amb el títol «L'afer de l'escut». L'interès per aquests temes va tenir una continuïtat en anys posteriors, amb diferents articles sobre l'etimologia del nom de Sabadell i l'origen i l'evolució del significat d'algunes de les paraules més representatives de la indústria tèxtil, *fabricant*, *paraire* i *drapaire*.

9. M. CARRERAS, «Sabadell: Unes divagacions sobre la ciutat», *El Matí* (14 maig 1933).

Malgrat tot, les reflexions sobre aquests temes no es limitaven a qüestions més o menys properes, sinó també a alguns termes llunyans i exòtics coneguts arran de la guerra d'Etiòpia. A començament dels anys vint del segle passat, va publicar també en el *Diari de Sabadell* una sèrie d'articles sobre temes d'actualitat, en algun dels quals feia referència als seus precedents històrics. En aquest apartat hem de fer referència als treballs següents: «Política africana», sobre les relacions històriques entre el Magrib i Espanya, coincidint amb la guerra del Marroc; «Sobre els conflictes socials», en el qual feia una crítica de l'actuació del moviment sindical local, alhora que defensava la necessitat d'aprofundir una política de reformisme social per millorar les condicions de la classe treballadora i evitar les situacions conflictives; «De les Germanetes», un elogi d'una obra en favor d'uns obrers desvalguts, que ho van donar tot per Sabadell.

Aquestes notes d'actualitat ja tenien un precedent en un article publicat el 10 de novembre de 1917 a la *Gazeta del Vallés* amb el títol de «La guerra». Hi feia una reflexió sobre les característiques i les conseqüències de la Gran Guerra, un tema que va abordar també el gener de 1920 en un article publicat al *Diari de Sabadell* titulat «Aquest cap d'any».

Va escriure també algunes notes sobre arqueologia amb relació al monestir de Sant Cugat l'any 1934, que contribuirien a millorar el coneixement sobre la seva construcció.

Per acabar aquest apartat, hem de fer menció d'una sèrie de tres articles, publicats l'any 1933 al *Diari de Sabadell* i a *Revista de Sabadell*, amb el títol genèric de «Diada Universal de l'Estalvi». Hi féu una anàlisi d'aspectes econòmics amb relació a la crisi del moment i a les perspectives de reactivació, en un treball que mostrava els bons coneixements de l'autor en matèria econòmica.

Els seus llibres d'història de Sabadell

Ja hem vist que una part molt important dels seus articles i conferències feien referència a temes sabadellencs. La suma de tots aquests coneixements es va traduir, entre el final dels anys vint i començament dels anys trenta, en dues obres de síntesi sobre història de Sabadell, un treball progressiu, en el sentit que va anar aportant nous coneixements a la seva interpretació.

El dia 2 de juny de 1929, a la Casa del Vallès de Barcelona, va pronunciar la conferència «Per la història espiritual del Vallès: la vida ínti-

ma de Sabadell», que fou publicada l'any següent, juntament amb les que van pronunciar altres conferenciantes en el cicle d'actes organitzat per aquella entitat. El mes de juny de 1930, durant la celebració d'una sèrie d'actes amb motiu de l'exposició «Retrospectiva del Sabadell antic», organitzada pel Centre Excursionista Sabadell a la caixa d'estalvis local, en la qual es van aplegar documents antics, restes arqueològiques, dibuixos i fotografies del nostre passat, Miquel Carreras va presentar el seu llibre *Línies d'història ciutadana*.

Aquestes dues obres, quasi idèntiques de contingut, constitueixen la primera síntesi de l'autor sobre la història de Sabadell, nascuda dels estudis sistemàtics que va dur a terme paral·lelament a la seva tasca d'arxiver. La publicació d'aquestes dues obres va anar acompanyada de dues importants conferències pronunciades el mateix any 1930. Una, el 24 de juny, dins dels actes de l'exposició esmentada, amb el títol «Sabadell en la història de la nostra terra»; l'altra, pronunciada el mes de desembre, a l'Ametlla del Vallès, amb el títol «La transformació social del Vallès».

L'any 1931, la Comissió de Cultura del municipi, creada dins del nou ajuntament republicà, encarregà a Miquel Carreras dos treballs, un estudi sobre la història de l'ensenyament a la ciutat i una obra per a la difusió de la història de Sabadell entre els escolars. Els encàrrecs es van traduir primerament en un estudi titulat «El problema de l'ensenyança primària a Sabadell», que va aparèixer publicat al *Diari de Sabadell* en una sèrie de nou articles, entre el 24 de maig i el 31 de juliol de 1931, i que posteriorment van ser recollits a «De la nostra història docent», dins el llibre editat per l'Ajuntament de Sabadell, el 1931, *El problema de l'ensenyança primària a Sabadell*. El segon encàrrec fou el llibre titulat *Elements d'història de Sabadell*, publicat l'any 1932, que ampliava els seus treballs de síntesi d'història de Sabadell, publicats l'any 1930.

Al final de 1931, un cop acabada aquesta darrera obra, presentava en una conferència pronunciada a l'Associació d'Exalumnes dels Germans Maristes, el dia 22 de novembre, el projecte «Línies d'una història econòmica de Sabadell amb relació a la seva indústria», un projecte que no va arribar a dur a terme. Aquest treball de síntesi interpretativa de la realitat sabadellenca a través de la seva història fou realitzat en pocs anys, concretament entre el 1929 i el 1931, malgrat que l'interès pels estudis locals havia començat molts anys abans. Foren, però, els anys durant els quals es va recollir el fruit d'una llarga reflexió teòrica sobre la història,

aplicada en el marc de la realitat catalana i en l'anàlisi més concreta dins l'àmbit de la seva ciutat.

El conjunt d'aquesta obra es caracteritza per la defensa de les monografies locals, però sense que quedin deslligades d'un context més general; per l'aprofundiment en l'anàlisi de la realitat sabadellenca concreta per tal de superar unes aportacions anteriors, que han estat valorades segons els mèrits que els pertoquen; per un objectiu educador, en el sentit de fer estimar la realitat més immediata com a punt de partida per desvetllar uns sentiments patriòtics; i per la recerca d'una personalitat local, en el conjunt del país, pròpia de la vida d'una col·lectivitat diferenciada i, alhora, exemple de la trajectòria seguida per Catalunya.

L'obra històrica de Miquel Carreras parteix de l'anàlisi del medi físic, un medi que determina les seves persones, però unes persones que també el transformen. En aquesta interacció constant es forja la personalitat dels pobles. La vida d'aquests pobles és la lluita constant per subsistir, defensar els seus drets i cercar l'equilibri al llarg dels grans trasbalsos del procés històric:

La terra, per les diverses condicions, ha determinat i mantingut l'existència de la població. El lloc, l'espai de terra ocupat, no és per a la població una circumstància, sinó més aviat una causa: el lloc genera la població... La reunió de famílies té una vida col·lectiva animada per un mateix esperit: el del comú. Aquesta és pròpiament la vida municipal, i el conjunt de tots els esforços per a defensar o prosperar aquest interès és el veritable nucli de les històries locals, que ens presentaran, aleshores, la població com una persona col·lectiva que viu i opera per conservar-se o superar-se.¹⁰

Considera l'evolució de les societats com un procés orgànic, en el qual uns éssers vius, amb una estructura material i un esperit, lluiten per assolir una personalitat pròpia davant de les adversitats, per consolidar una maduresa personal, per impulsar el seu progrés i per defensar les seves conquestes. Aquest procés va definir una ànima col·lectiva, herència del passat, que queda exemplificada en les seves institucions i en les seves personalitats més rellevants. Aquesta concepció de la història, vàlida en un àmbit general, la trasllada a un àmbit local, la interpretació de la història de Sabadell.

10. M. CARRERAS, *Línies d'història ciutadana*, Sabadell, Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1978a, p. 8.

Ja en els dos primers treballs rebutja aquell estil que es caracteritza per la crònica d'uns fets puntuals, desconnectats els uns dels altres, que no serveix en absolut per fer prendre consciència de la ciutadania a tot un poble. Així, doncs, Miquel Carreras es va dedicar a cercar en el passat històric de Sabadell els trets que en definien la personalitat. Estableix, per això, un procés de periodització que respon a les grans etapes en les quals es forgen aquests senyals d'identitat.

L'autor assenyala una primera etapa llarga que precedeix el naixement de Sabadell en la nova parròquia de Sant Salvador l'any 1076 i que arrenca dels primers assentaments ibèrics en el territori. Hi ha una segona etapa, després de l'aparició del nou poblament, caracteritzada per una lluita constant per obtenir la llibertat de les dependències feudals i arribar a una autonomia municipal, sota la jurisdicció reial. Assolida aquesta llibertat al segle XV, s'inicia una nova etapa marcada per un gran esperit de treball en el si del gremis artesans, que s'imposa a les velles estructures feudals i enceta el desplegament d'una vida democràtica. Finalment, hi ha una quarta etapa, en la qual es recull el fruit de l'anterior, en fer un gran salt endavant, caracteritzat per un important progrés industrial. Podem dir, doncs, que aquella ànima col·lectiva és definida per uns mòbils de llibertat i democràcia, suportats en el treball i en una voluntat de progrés i exercits amb una vocació solidària, uns elements que esdevenen constants al llarg de la història de Sabadell. En els *Elements d'història de Sabadell*, obra que incorpora el contingut dels treballs anteriors, publicats l'any 1930, l'autor limita l'àmbit cronològic del treball a un període comprès entre els orígens prehistòrics i el final del segle XIX.

Els dos primers capítols es dediquen als precedents anteriors a la consolidació del poblament al pla de Sabadell, és a dir, a la història d'Arraona, l'antic poblament romà. A partir del segle XI l'obra s'estructura en períodes seculars fins a arribar al segle XIX, que és dividit en quatre etapes corresponents a sengles quarts de segle. Cadascun d'aquests períodes presenta una compartimentació dels continguts en uns apartats semblants, que corresponen a aquells aspectes que ell considera necessaris per a l'anàlisi de la vida d'una localitat: el marc jurídic, les institucions municipals, la població, la vida econòmica i el desenvolupament urbà. A partir del segle XV incorpora nous aspectes, referits a la vida cultural i a les grans famílies i personalitats locals, i al segle XIX obre un nou apartat per tractar qüestions socials. El treball es fonamenta en una base documental, analitzada seriosament i prova evident d'un coneixement erudit dels

esdeveniments de la nostra història. No es limita, doncs, a fer una història de fets puntuals relacionats amb la vida política, sinó que tracta el procés històric local amb l'aportació de tots aquells elements que tenen relació amb la vida d'una comunitat i que connecta amb un context català i espanyol, el qual serveix d'introducció als temes locals a cada capítol. L'obra pretén mostrar el caràcter singular de la trajectòria històrica de la ciutat i donar-hi la importància que li correspon en el marc general de Catalunya, i la posa com a exemple d'una història nacional de Catalunya. L'obra constitueix, per si mateixa, una exaltació d'allò que considera valors sabadellencs, que havien d'arrelar en la població i despertar un sentiment de patriotisme local, de la mateixa manera que es feia una història idealitzada de Catalunya, amb una perfecta equació entre la terra i les persones, unes persones forjades en el treball.

És aquesta obra de síntesi un treball fet amb rigor científic en la seva aportació documental, en el pur estil positivista, i amb una interpretació idealista, en la tradició de la historiografia romàntica catalana, traslladada als estudis locals; una història, però, que critica o exclou tots aquells fets i fenòmens que poden vulnerar o fer desviar del seu curs aquell camí impulsat per un esperit col·lectiu, solidari i harmònic.

Així es manifestava en la cloenda de *Per la història espiritual del Vallès: La vida íntima de Sabadell*:

Així resulta vistent com és densa la història i la vida local, i com ella segueix, per cada temps i autònoma, el ritme del món. I aquest sentiment de la plenitud, de la universitat que impregna, que constitueix quasi les coses familiars i concretes, porta a la coneixença del principi de la valor absoluta de les vides, principi que tot ho fa renéixer, engrandint les esferes i establint harmonia entre elles, perquè en la llur generosa i simultània creixença no hi caben obstruccions ni col·lisions.¹¹

Però com ja hem dit en apartats anteriors, Miquel Carreras, després d'haver conclòs aquesta obra de síntesi interpretativa de la història de Sabadell, era ja conscient de les seves limitacions, les seves mancances i algunes contradiccions. El segle xx no fou tractat en la seva obra, un segle en el qual l'harmonia social fou trencada constantment i les lluites polí-

11. M. CARRERAS, *Per la història espiritual del Vallès: La vida íntima de Sabadell*, Sabadell, Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1978b, p. 122.

tiques passaven per damunt dels sentiments col·lectius. Possiblement, una reflexió autocrítica el va impulsar a dissenyar un nou projecte per interpretar la nostra història, en la qual els ideals de progrés, de llibertat i de democràcia no tenien el mateix significat per a totes les seves persones. De tota manera, no tenim la certesa que aquesta fos la seva reflexió. Miquel Carreras no va poder o no va voler escriure *Línies d'una història econòmica de Sabadell en relació amb la seva indústria*. Deixava, però, una porta oberta a noves interpretacions, si s'aprofundia en l'esquema que va deixar, tant amb noves aportacions documentals com amb nous mètodes d'anàlisi.

EL VALOR DE LA SEVA OBRA

Miquel Carreras representà l'ideal humanista, en el sentit de preocupació pel coneixement de tot allò que afecta els humans. Fou, per això, un intel·lectual dedicat a totes aquelles disciplines que ajudaven a aprofundir les ciències humanes. Segons Joaquim Molas, la seva actitud es caracteritzà «no per dogmatismes absorbents i implacables, sinó per un relativisme, per una tolerància molt d'acord amb la seva formació clàssica, amb la seva densitat de cultura i, sobretot, amb un bon sector del pensament liberal i burgès dels anys d'entreguerres».¹²

Molts d'aquests aspectes que defineixen la seva personalitat intel·lectual es reflecteixen en la seva obra històrica. Fou fidel als corrents historiogràfics del seu temps i quedà impregnat de la manera de fer de positivistes i romàntics, alhora que es va mostrar crític amb alguns defectes que observava en l'aplicació concreta d'aquesta manera de fer història. Va contribuir a analitzar Catalunya des d'uns plantejaments idealistes, però també a cercar la personalitat pròpia d'una de les seves ciutats, Sabadell, diferent d'altres que integraven aquella Catalunya vista com un tot harmònic.

Va estar obert a noves aportacions de la historiografia, que incorporà a les seves velles concepcions, sense renunciar-hi, de la mateixa manera que respectà profundament el treball dels historiadors locals anteriors, malgrat que alguns dels seus plantejaments globals fossin oposats als que ell defensava. Va anticipar-se, també, als corrents de modernització de la ciència

12. J. MOLAS, *Miquel Carreras, una aproximació*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1988, p. 59.

històrica, que no es desenvoluparien a Catalunya fins al cap d'uns anys, fruit d'una autocrítica i d'una insatisfacció personal que el duïen a anar més enllà constantment. Fou, doncs, un eclèctic, receptor del pensament del seu temps, però, alhora, una personalitat creadora i amb visió de futur. Segons va afirmar Joaquim Molas: «El procés de coneixement carrerista és estrictament empíric i, en ell, intervenen les forces incontrolades de l'ànima: l'inconscient, els instints, la fe... Els seus contemporanis valoraven en ell, tant com la seva saviesa, la capacitat especulativa».¹³

El seu successor a l'Arxiu Històric, Ernest Mateu, en féu un gran elogi al pròleg de la reedició de l'any 1967 dels *Elements d'història de Sabadell*: «Era un home estudiós i un filòsof enamorat que vivia absorbit en la intimitat del seu pensament, embadalit en la contemplació de la natura en el poblat, en el camp, en la muntanya —estimava i practicava l'excursionisme com una extensió dels seus estudis—, encuriós en la veneració dels testimonis arqueològics, captivat en la lectura amorosa de tots els documents antics, que interpretava amb facilitat, sense cap esforç, i copsava tot seguit la lògica històrica i l'esperit de les èpoques pretèrites que, després, tan perfectament sabia traduir en la síntesi dels seus escrits i conferències».¹⁴

Una lloança semblant a la que Joan Sallarès va plasmar en el pròleg de l'edició de 1932; un treball que Pere Roca i Garriga qualifica «d'obra magistral sense excés ni mancances» en el pròleg de l'esmentat llibre de Joaquim Molas.

Per contra, Andreu Castells, malgrat la seva admiració per Miquel Carreras, el qualificà d'historiador de la burgesia.¹⁵ Jordi Calvet critica la seva visió idealista de la història de Sabadell, una història que defuig l'anàlisi d'un present que hauria posat en dubte aquella interpretació.¹⁶ Efectivament, la interpretació històrica de Miquel Carreras està ancorada en els plantejaments de l'idealisme burgès, però hem de dir, també, que Miquel Carreras responia a la historiografia catalana del seu temps i que, malgrat tot, va intentar d'anar més enllà.

13. J. MOLAS, *Miquel Carreras, una...*, 1988, p. 45 i 49.

14. E. MATEU, «Pròleg», a Miquel CARRERAS, *Elements d'història de Sabadell*, Sabadell, Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1967, p. 12.

15. J. M. BENAUL, J. CALVET i G. DALMAU, «Andreu Castells: La història com a experiència i testimoni», *L'Avenç*, núm. 44 (desembre 1981).

16. J. CALVET, «L'aportació historiogràfica d'Andreu Castells (1918-1987)», *Arraona*, III època, núm. 1 (tardor 1987), p. 30-32.

Crec que les valoracions fetes sobre la seva obra són discutibles, tant les excessivament hagiogràfiques com les negatives, ja que la seva aportació científica ha d'ésser valorada més enllà dels posicionaments ideològics. El treball històric va començar a renovar-se amb força a Catalunya amb Jaume Vicens Vives als anys quaranta, i Miquel Carreras, malauradament, no hi arribà. Però és evident que, al llarg de tota la seva obra, es mostrà com un historiador altament intuïtiu, fet que li permeté anticipar-se a alguns dels plantejaments renovadors posteriors. Sense conèixer, molt possiblement, les aportacions dels historiadors francesos vinculats a la revista *Annales*, constantment va manifestar la seva preocupació per una història més global, que incorporés l'anàlisi dels aspectes socials a l'estudi del procés històric. Així, interpretem el fet que els títols del contingut de les seves *Línies d'història ciutadana* siguin gairebé idèntics als de l'obra de Fernand Braudel, punt culminant de l'escola dels *Annales*, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, publicada el 1949. Tot i la disparitat de l'abast d'ambdues obres, hi havia elements comuns, més intuïtius en Carreras, a l'hora d'interpretar el passat.¹⁷

D'altra banda, en alguns paràgrafs de l'obra historiogràfica de Carreras, podem també trobar-hi algunes visions molt properes als plantejaments, en gran part inspirats en el marxisme, de la renovada historiografia catalana posterior a Vicens Vives i que s'han desplegat des dels anys seixanta del segle passat. Aquesta visió plana clarament en la seva anàlisi del feudalisme català, exemplificat en el Vallès, en una conferència que pronuncià el 30 de desembre de 1930 a l'Ametlla del Vallès, amb el títol «La transformació social del Vallès». Des de la perspectiva dels setanta anys que ens separen de la seva mort, podem afirmar que l'obra de Miquel Carreras ha estat, en termes locals, només parcialment superada.

Als capítols referits a la història contemporània de Sabadell, Andreu Castells contribuï a ampliar la documentació, però sense una renovació en els mètodes d'anàlisi. Altres historiadors locals de la generació dels anys setanta i vuitanta començaren a fer una sèrie d'estudis parcials amb

17. F. BRAUDEL, *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*, Mèxic, FCE, 1976. Les tres grans parts que conformen l'obra de Braudel són: la influència del medi ambient, els destins col·lectius i els moviments conjunts. Cal dir que els esdeveniments, la política i els éssers humans s'assemblen a l'estructura de l'obra *Línies d'història ciutadana*: la geografia humana, la vida col·lectiva de Sabadell i les persones il·lustres.

innovacions significatives en el tipus de documents analitzats i amb nous plantejaments teòrics. Això ha permès que Sabadell hagi estat una de les localitats mitjanes de Catalunya més ben estudiades, amb la qual cosa s'han completat els reptes oberts i els buits deixats per Miquel Carreras.

BIBLIOGRAFIA

Publicacions periòdiques

Diari de Sabadell

Revista de Sabadell

La Ciutat

Gazeta del Vallés

Butlletí del Centre Excursionista Sabadell

*Butlletí del Centre Excursionista Terra i Mar
Vallès*

La Gralla

El Matí

La Veu de Catalunya

Llibres i articles

BARCELÓ, Miquel [et al.]. «Sobre la historiografia catalana». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 50 (juny 1982), p. 68-73.

BENAU, Josep M. [et al.]. «Andreu Castells: la història com a experiència i testimoniatge». *L'Avenç* [Barcelona], núm. 44 (desembre 1981), p. 10-14.

BRAUDEL, Fernand. *El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*. Mèxic: FCE, 1976.

CALVET, Jordi. «L'aportació historiogràfica d'Andreu Castells (1918-1987)». *Arraona*, III època, núm. 1 (tardor 1987), p. 30-32.

CARRERAS, Miquel. *El problema de l'ensenyança primària a Sabadell: Plantejament i antecedents*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell. Comissió de Cultura, 1931.

— *Elements d'història de Sabadell*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell. Comissió de Cultura, 1932.

— *Elements d'història de Sabadell*. Sabadell: Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1967.

— *Epistolari I*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1971a.

— *Epistolari III*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1971b.

— *Línies d'història ciutadana*. Sabadell: Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1978a.

- CARRERAS, Miquel. *Per la història espiritual del Vallès: La vida íntima de Sabadell*. Sabadell: Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1978b.
- DEU, Esteve [et al.]. *Miquel Carreras. Ciutadania i pensament*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1990.
- MOLAS, Joaquim. *Miquel Carreras, una aproximació*. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1988.
- PAGÈS, Pelai. *Introducción a la historia*. Barcelona: Barcanova, 1983.

MIQUEL CARRERAS I COSTAJUSSÀ, ARXIVER¹

Joan COMASÒLIVAS I FONT i Jordi TORRUELLA I LLOPART

L'any 2005 es va complir el centenari del naixement de Miquel Carreras i Costajussà (1905-1938). La seva personalitat i la seva obra històrica i filosòfica han estat, d'ençà de la seva mort al front, a bastament estudiades, i estem segurs que és coneguda per tothom la seva faceta d'arxiver. Tanmateix, creiem que val la pena oferir alguns elements que contextualitzin i donin a conèixer amb més detall la tasca que va dur a terme a l'arxiu de la ciutat al llarg dels deu anys que hi estigué al capdavant. Defensarem la tesi que la seva tasca no només fou força important tenint en compte el breu temps de què disposà, sinó que fou força correcta des del punt de vista tècnic i prou abundant. Això no seria sorprenent si tenim en compte que els principis fonamentals de la nostra professió es formularen ja a la primera meitat del segle XIX. No obstant això, el seguiment del perfil dels arxivers que el precediren i el succeïren amb més immediatesa mostra que aquesta correcció tècnica té més mèrit del que aparentment semblaria, i que seria atribuïble, més que al coneixement de la bibliografia sobre la matèria, altra vegada a la seva prodigiosa intel·ligència i sentit comú.

ELS PRINCIPIS DE L'ARXIVÍSTICA

El 1841, Natalis Wally, cap de la Secció Administrativa dels Arxius Departamentals al Ministeri de l'Interior francès, formula per primera ve-

1. Aquest article és una reelaboració i ampliació de l'article Jordi TORRUELLA I LLOPART, «Miquel Carreras en la Història de l'Arxiu Històric de Sabadell», *Arraona*, núm. 29 (2008), p. 212-222.

gada el principi de *provinença*, que esdevé el fil conductor de la disciplina arxivística encara en els nostres dies. Aquest principi, que es difon durant el segle XIX teoritzat pels holandesos S. Müller, J. A. Feith i R. Fruin (*Manual for the arrangement and description of archives*, 1898) i evoluciona al llarg del segle XX, planteja en essència que cada institució o persona física o jurídica genera i recull documentació de manera natural, al llarg del seu funcionament ordinari; d'aquesta manera es configurarà un arxiu diferenciat dels altres que no es pot barrejar de cap manera amb cap altre, ja que la seva procedència és determinant per entendre el context de creació dels documents propis. Des del punt de vista de la investigació, a més, la contextualització de l'entorn de producció dels documents és essencial per poder-ne ponderar la veracitat com a fonts d'informació i evitar de caure en un positivisme absolut, és a dir, creure's tot allò que un document ens diu sense més. A aquest principi s'afegeix el que la disciplina arxivística anomena *d'ordre originari*, és a dir, el fet que cada document es genera no només segons un ens generador determinat, sinó que ocupa un lloc concret, àdhuc físicament, perquè respon a l'organització interna del seu productor, i d'acord amb aquest lloc que ocupa s'interrelaciona amb molts d'altres de la mateixa organització.

No sabem si els nostres arxivers van beure d'aquestes teories, però a més, no tota la bibliografia de què es podien nodrir anava en la línia de l'ortodòxia arxivística que hem intentat sintetitzar aquí. En efecte, aquells anys abundaven els manuals en què es defensaven les classificacions geogràfiques, temàtiques, numèriques, i altres organitzacions *a priori*, i per tant tècnicament discutibles, i en què predominava la preocupació pels aspectes més físics de l'organització (arxivadors, carpetes, targetes).²

Així mateix, el fet que, al llarg del segle XIX, no hi hagués arxivers pròpiament dits, fa que els que recullen aquesta tasca ho hagin de fer pràcticament des de zero.

EL PERFIL DELS ARXIVERS SABADELLENCES

El desenvolupament de la teoria arxivística al segle XIX va portar alguns països —i potser França n'és un exemple paradigmàtic— a la inclu-

2. W. D. WIGENT, D. BURTON, E. HOUSEL i H. GILMAN, *El archivo moderno: Libro de texto para sistema de oficinas*, Nova York, Rochester, Yawan and Erbe, 1920.

sió de l'arxivística en els seus plans d'estudis;³ d'aquesta manera, en sortien persones formades amb un perfil professional especialitzat, cosa que, paradoxalment, al nostre país tot just avui es comença a donar.⁴ Així doncs, l'adjudicació del càrrec d'arxiver a la nostra ciutat es féu històricament a persones que tenien un cert bagatge, que «sabien llatí» (el periodista, el capellà, el «cronista», l'historiador), la qual cosa els atorgava un cert caràcter «culte», per bé que, com veurem, això no garantia necessàriament (àdhuc al contrari) els resultats desitjables.

ELS ARXIVERS DE L'AHS, 1791-1777

1791-1795. Antoni Bosch i Cardellach, metge, historiador i secretari municipal

1883-1924. Manuel Ribot i Serra, periodista

1923-1928. Mossèn Gabriel Clausellas, rector

1928-1938. Miquel Carreras i Costajussà, historiador, jurista i filòsof

1939-1942. Zenó Massaguer Corominas, auxiliar d'arxiu

1942-1977. Mossèn Ernest Mateu i Vidal, rector

L'ARXIU HISTÒRIC DE SABADELL: ANTONI BOSCH I CARDELLACH

La primera referència explícita sobre tasques d'organització de l'arxiu data de 1791. L'Ajuntament encarregà al secretari, Antoni Bosch i Cardellach, metge i historiador, que aplegués i ordenés les comunicacions oficials. Bosch i Cardellach, però, no es va limitar a aquesta comessa, sinó que també va disposar i foliar els llibres d'actes del comú i en va fer un resum dels compresos entre els anys 1548 i 1747. La tasca de Bosch i Cardellach culminà amb un inventari elaborat el 1795. Per això ha estat considerat el primer arxiver pròpiament dit de Sabadell.

Aquesta tasca tan important sembla que no va tenir continuïtat al llarg del segle XIX. Sols disposem d'un inventari de 1853, fet pel secretari Joan

3. Per exemple, a l'École des Chartres, fundada a París el 1821.

4. No és aquest el lloc per desenvolupar aquesta idea, tot just apuntada. Comentem, només, que des del punt de vista institucional, al nostre país fou necessari que s'acabés la dictadura de Franco per començar a normalitzar el panorama dels arxius, mentre que, acadèmicament, la formació específica es començava a obrir pas a través de la convocatòria del màster en arxivística i, actualment, el títol d'estudis propis que ofereix l'Escola Superior d'Arxivística i Gestió de Documents (ESAGED).

Puigneró, segons el qual l'arxiu municipal deuria constar d'uns setanta llibres i volums i uns vint lligalls.

DE MANUEL RIBOT I SERRA A GABRIEL CLAUSELLAS (1883-1928)

L'any 1883 l'Ajuntament instituïa per primera vegada la figura de cronista arxiver. Cal pensar que no era un fet casual, sinó que responia a unes necessitats objectives d'intervenir en l'organització de la documentació municipal. El 1883 Sabadell ja és una ciutat industrial que, tot just en trenta-cinc anys, gairebé ha duplicat la població. A més, d'ençà de la consolidació del règim liberal, el municipi ha assumit unes funcions i competències que han suposat una Administració local més complexa. L'escollit serà Manuel Ribot i Serra, poeta i periodista, representant de la Renaixença literària local, a qui un any abans l'Ajuntament havia premiat en el primer certamen literari local per l'obra *Origen y progresos de Sabadell*. De fet, però, no serà un funcionari local, ja que el títol era només de caràcter honorari (no era remunerat). Les professions a què dedicà temps i que li suposaren uns ingressos per viure foren la de director de la *Revista de Sabadell*, que ell mateix fundà l'any 1884, i la de secretari habilitat de la Caixa d'Estalvis de Sabadell (1900-1925). D'altra banda, Ribot i Serra tenia més vocació de cronista que no pas d'arxiver.

De l'època en què l'arxiu de la ciutat restà sota la responsabilitat de Manuel Ribot i Serra disposem de força notícies sobre les vicissituds que trobà i, al mateix temps, dissortadament, de cap informació sobre com estava realment organitzat. Hi ha força documents que testimonien, per part de l'Administració municipal, un interès per fiscalitzar la tasca encomanada a Ribot i Serra.

Quan Ribot i Serra pren possessió del càrrec el gener de 1883, ja es fa referència a la necessitat de redactar un reglament de l'arxiu. Uns mesos més endavant, no solament s'insistirà a l'arxiver en la redacció d'un reglament de l'arxiu, sinó també en l'elaboració d'un inventari.⁵

El 23 de novembre de 1890, el diari local *El Criterio Sabadellés* publicava un breu article on es criticava l'estat de l'arxiu, la repercussió del

5. Arxiu Històric de Sabadell (AHS), Fons Municipal (FM), *Nombramiento de cronista de esta ciudad y de archivero y bibliotecario municipal á favor de D. M. Ribot Serra en acuerdo del Ayuntamiento de día 30 de enero de 1883* (sense signatura).

qual arribà fins i tot a motivar la creació d'una comissió de regidors. En l'article esmentat es comenta que uns periodistes del diari acompanyen un col·lega madrileny a l'arxiu, interessat a prendre algunes notes de la *Crònica de Sabadell* i del seu arxiu. No sense ironia, el diari recollia que el secretari els mostrà «un magnífico volumen, encuadernado en pergamino y oro; tan limpio en su exterior como en su interior, ya que sus páginas están en blanco [referint-se a la *Crònica de Sabadell*]. Por lo que respecta al archivo, tampoco le fué posible á nuestro compañero satisfacer su deseo, puesto que no se ha formado índice ni está por tanto coleccionado». Aquesta notícia arribà ràpidament al consistori, i el 26 de novembre s'acordà nomenar una comissió que verifiqués les denúncies del diari. Aquesta comissió s'adreçà a l'arxiu l'1 de desembre i rebé de Ribot i Serra les explicacions pertinents: «[...] dió detallada cuenta de los trabajos realizados, así como lectura de una memòria presentada a este ayuntamiento en 29 de noviembre de 1883».⁶ No sabem què se n'ha fet, d'aquesta memòria, però sens dubte devia estar relacionada amb les instruccions de 8 de novembre de 1883, en què s'instava l'arxiver a la redacció d'un reglament i la formació d'un inventari. Segons la comissió de regidors, Ribot i Serra es queixava del mal estat de l'arxiu i subratllava la necessitat «que se facilite todo el material correspondiente al archivo que se halla diseminado en las demás oficinas municipales». Per tot això, Ribot i Serra manifestava que es veia impossibilitat de «completar los materiales del archivo y la formación de un índice general». D'altra banda, pel que fa a l'estat d'organització de l'arxiu, la comissió conclouia que «es de ver en cada tomo o legajo del archivo un índice detallado de las materias que contiene, índices parciales, base de un índice general a cuya confección no puede procederse hasta que hayan ingresado en el archivo los documentos que al mismo pertenecen».

Abans d'acabar el segle XIX, encara trobem més referències sobre el mal estat de l'arxiu. Així, el 1893 s'acordà habilitar un nou espai, «pues el que hoy ocupa resulta del todo insuficiente, teniendo que estar los documentos y papeles amontonados y en completo desorden».⁷ L'any 1897 la Comissió de Foment proposava la confecció d'uns armaris perquè continuaven «depositándose en el suelo legajos y expedientes de todas cla-

6. AHS, FM. *Acuerdos adoptados relativos a la organización del archivo* (sense signatura).

7. AHS, FM, *Actes del Ple*, 1893, f. 373 v. (AMH 2.541/1).

ses, sin orden alguno, de modo que á los pocos días están esparcidos en revuelta confusión».⁸

L'any 1903, tot i les iniciatives esmentades, sembla que les coses anaven pitjor, com ho demostra el fet que un regidor manifestés que «el archivo está muy descuidado y atribuyéndolo á desidia de la persona que desempeña el cargo de archivero, pido sea destituido del mismo».⁹ Aquesta proposta no prosperà, però sí que deuria influir perquè l'alcalde adreçés una carta a l'arxiver en què, una vegada habilitat un nou local, li comunica que «urge su inmediata ordenación, así como que se estienda en la forma que está prevenida el correspondiente catálogo o inventario».¹⁰

La transició entre el que podríem anomenar el «vell arxiu municipal» i el «nou model» que s'endegarà cal situar-la a final de la dècada de 1910, quan l'Ajuntament començà a actuar, tant amb la dotació de recursos humans i econòmics per a l'organització de l'arxiu com també incidint en la millora de la pràctica administrativa, amb l'elaboració de registres d'expedients que facilitaven la tasca dels negociats i de l'arxiver. Així, ja l'any 1917 s'encarregà l'ordenació de documents de la secció d'Hisenda a l'auxiliar Plàcid Sagalés. Aquest mateix any també s'havien dictat unes normes bàsiques sobre les obligacions dels funcionaris pel que fa al tractament arxivístic de la documentació activa. Així, als oficials de secció corresponia «conservar els documents i expedients del negociat, amb el major ordre, classificant-los convenientment», mentre que els caps de secció havien de «seleccionar, *indiciar* i arxivar, amb el major *mètode*, la documentació pròpia de la secció, guardant dintre del local de la mateixa, la referent als deu anys últims, i entregant-la, transcorregut dit terme, a l'encarregat de l'arxiu general».¹¹ A tot això s'afegiren dues qüestions: la polèmica creada entorn de les propostes de modificació de l'escut de la ciutat, l'any 1919, que implicà la visita a Sabadell del sigil·lògraf Ferran de Segarra, el qual sembla que va recomanar als polítics locals la imperiosa necessitat d'arranjar l'arxiu, i la necessitat de cercar proves per defensar els drets de l'Ajuntament en els plets de 1922 seguits contra el rector de Sant Fèlix, que s'havia atribuït la propietat de la casa i les terres

8. AHS, FM, *Providencias para la mejor ordenación del archivo y construcción de armarios para la custodia de documentos* (sense signatura).

9. AHS, FM, *Actes del Ple*, 1903, p. 293, AMH 2.547/1.

10. AHS, FM, *Providencias*...

11. *Reglament dels seus empleats / Ajuntament de Sabadell*, Sabadell, Establiment Tipogràfic Vives, 1917, p. 11-12.

del santuari de la Salut. Mostres d'aquest interès a revifar l'arxiu foren l'acord de la Comissió de Foment de 5 de juliol de 1922, amb què s'encarregava a un regidor, a l'arquitecte municipal i al cap de secció l'ordenació de l'arxiu administratiu i l'organització del seu servei i, finalment, ja a la darrera d'aquest mateix any, quan la Comissió de Governació decideix sol·licitar a favor seu el traspàs de la gestió de l'arxiu. La comissió constata «l'estat d'abandó en què es troba l'Arxiu i Biblioteca de l'Ajuntament i exigeix una acció ràpida encaminada a portar a terme el salvament i organització de ço que podríem dir l'Arxiu històric de la ciutat, sense descuidar tampoc l'ordenació de l'Arxiu administratiu», i proposava la creació d'una comissió per estudiar i proposar les mesures necessàries.¹²

El mateix Miquel Carreras escriurà de Ribot i Serra: «la naturalesa merament honorària del càrrec i les moltes ocupacions de l'il·lustre titular s'associaren per a impedir una labor positiva».¹³

Tot aquest procés culminaria l'octubre de 1923, poc després d'haver-se constituït l'Ajuntament primoriverista. El 17 d'octubre, l'alcalde Esteve M. Relat nomenà arxiver cronista el prevere Gabriel Clausellas, amb caràcter interí, honorífic i gratuït. Malgrat això, es mantindrà Ribot i Serra en el seu càrrec, de manera que durant gairebé un any existirà una dualitat d'arxivers. Serà el setembre de 1924 quan es convoca un concurs públic per ocupar definitivament la plaça. L'Ajuntament va valorar la tasca duta a terme fins aleshores per Clausellas (que fou l'únic candidat que s'hi presentà) i, a més, considerava que les xacres de vellesa de Ribot i Serra l'impossibilitaven d'exercir el càrrec. No obstant això, li va mantenir el títol d'«arxiver i cronista honorari». L'anunci de la «defenestració» de Ribot i Serra provocà un autèntic daltabaix ciutadà que es reflectí profusament a tota la premsa local i que sols s'atenuà en saber-se el nom del seu substitut. Només el diari *L'Avenir* va arremetre furiosament contra l'Ajuntament pel fet d'haver situat un capellà al capdavant de l'arxiu.

El nomenament de Gabriel Clausellas com a arxiver cronista anirà acompanyat d'unes disposicions reglamentàries per a l'exercici del càrrec, ampliades en el reglament de funcionaris aprovat l'any 1925. Per pri-

12. AHS, FM, Governació, *Actes de la Comissió*, sessió de 12 de desembre de 1922, AMH 593.

13. M. CARRERAS I COSTAJUSSÀ, «L'Arxiu Municipal de Sabadell», a INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, SECCIÓ HISTORICO-ARQUEOLÒGICA, *Anuari 1927-1931*, vol. VIII, Barcelona, IEC, 1936, p. 402-406.

mera vegada es regularan qüestions com l'elaboració d'índexs, el control del préstec de documents i les transferències de documentació dels diferents negociats.

Així, doncs, Gabriel Clausellas s'endinsa en l'organització de l'arxiu en un context especialment favorable per a les necessitats immediates de l'Administració. El càrrec ja no és honorífic: la plaça d'arxiver és dotada al pressupost amb un sou anual de 2.500 pessetes i es consigna una partida de 4.000 pessetes a la conservació de l'arxiu històric i administratiu. Malauradament, però, poca cosa sabem de la seva tasca al capdavant de l'arxiu, ja que no se n'ha conservat cap memòria i tan sols disposem d'un inventari sumari, confeccionat pocs mesos després de la seva mort. Gràcies al diari *La Tribuna del Vallés* de 16 de novembre de 1927, arran d'una visita de periodistes, sabem que l'arxiu estava distribuït en cinc estances, corresponents cadascuna a una secció: l'arxiu administratiu (dividit en les seccions de Governació, Foment i Hisenda), la biblioteca, l'hemeroteca oficial, l'hemeroteca local i l'arxiu històric i de protocols. Durant els quatre anys escassos en què romangué al capdavant de l'arxiu (morí el 1928), sembla que la seva tasca es focalitzà, lògicament, a classificar i ordenar la documentació, passos previs a qualsevol procés d'inventari o catalogació. També sabem que va promoure i aconseguir la captació de fons privats. D'altra banda, va condicionar el servei i va ampliar els espais amb l'habilitació de dos departaments i l'addició d'una nova sala. Probablement fou això el que va permetre que, al final de juliol de 1926, ingressés a l'arxiu el fons històric de protocols. Aquesta era una qüestió que l'Ajuntament reclamava des de 1883, ja que, des d'aleshores, com a cap de partit judicial, li corresponia custodiar els fons notariais. La documentació lliurada pel notari arxiver Rossend Güell no sols comprenia les notaries de Sabadell, sinó també el fons notarial de Sant Cugat del Vallès, integrat per uns dos-cents trenta volums que abastaven els segles XIII-XIX.

MIQUEL CARRERAS, 1928-1938

Amb la prematura mort de Gabriel Clausellas, ocorreguda el març de 1928, la plaça d'arxiver restà vacant durant un període de quatre mesos. Mentrestant, se'n va fer càrrec, com a arxiver substitut, Enric Sarradell, cap de Governació de l'Ajuntament. Miquel Carreras serà nomenat arxiver interí el dia 13 de juliol per designació directa de l'aleshores al-

calde, Esteve Relat. A la reunió de la Comissió Permanent d'aquell dia, l'alcalde en proposava el nomenament argumentant que es tractava d'una persona de «gran cultura y erudición y que públicamente ha tratado en diversas ocasiones de asuntos de carácter ciudadano, por los que siente gran afecto y entusiasmo, y a la vez ha hablado siempre con gran respeto y elogio de este Ayuntamiento». Es constata, doncs, el criteri d'atorgar el càrrec a una persona amb cultura i arrelada a la ciutat, però no hi ha cap referència al coneixement o no de la disciplina arxivística. Una nota de premsa de l'Ajuntament vaticinava que, amb el nomenament del «joven e ilustrado literato», es consolidaria l'obra iniciada per Gabriel Clausellas.

El mateix Carreras explicava al seu amic menorquí Marçal Pascuchi les circumstàncies del seu nomenament.¹⁴ Carreras va tenir contactes amb l'alcalde arran d'una conferència sobre etimologies locals pronunciada el 25 de juny i d'un parlament amb motiu de la inauguració, el 29 de juny, del Quart Congrés de la Premsa Catalano-Balear. Finalment, l'1 d'agost de 1928 Miquel Carreras esdevenia arxiver interí amb un sou anual de quatre mil pessetes, un càrrec al qual, segons ell mateix, ja va ser candidat abans de la dictadura de Primo de Rivera, és a dir, abans fins i tot de Gabriel Clausellas (amb tan sols disset anys!).

La provisionalitat del càrrec es féu encara més palesa durant l'any 1929. Seguint el que explica el mateix Carreras, després de la visita del general Primo de Rivera a Sabadell, el 21 de gener, va començar una «cacera de bruixes» entre el personal municipal. Miquel Carreras patí pressions per afiliar-se al partit únic (la Unión Patriótica). Davant la seva negativa, se li insinuà que tot això li passaria factura de cara a unes futures oposicions. Carreras va posar el càrrec a disposició de les autoritats municipals i la cosa sembla que va quedar en un «empat tècnic». Un any més tard, aquest episodi sortí a la llum pública mitjançant un article publicat al *Diari de Sabadell i sa Comarca* el 13 de juny de 1930. Deia: «Les insinuacions i les amenaces de res serviren per assimilar políticament el nostre actual arxiver. Un gest de noble dignitat fou prou per palesar que encara existien classes. L'obligada tolerància mantingué en el seu lloc a Miquel Carreras [...]».

14. Miquel CARRERAS, *Escrips de Miquel Carreras Costajussà VII: Epistolari V*, Sabadell, Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1973.

Ràpidament, la nova professió el captiva, tal com ho manifesta en diverses ocasions al seu amic Pascuchi. Hi trobem traces de vanitat, ironia, despreocupació... En una carta de 27 de juliol, pocs dies abans de prendre possessió del càrrec, diu:

Avantatges? Un, el de lligar el meu nom al de la ciutat, si això dura. L'altre, el poder usar un «ex» a la tarja (cosa que dóna una solemne impressió d'antiguitat), si això no dura. [...] El sou, crec que és (sóc tan poc pràctic que encara no ho he indagat ni penso indagar-ho sinó en presència dels fets, quan la primera paga) crec que és cosa de cinquanta duros.

Tres mesos més tard, el 28 d'octubre, veiem un Carreras il·lusionat amb la seva feina:

Cal que et digui que em trobo bé a l'Arxiu de casa i que em plauria una bona estada en aquelles golfes tranquil·líssimes. Les veiessis! Tinc una gran sala amb uns armaris del XVIII decorats amb àligues carolines, un corredor obscur, una sala més baixa, un corredor clar, baix, amb tot de finestres rodones que sembla un vaixell, tanmateix, i una torre, tota plena de llibres, que sembla un castell de proa. D'allà es veuen els cims dels edificis, les muntanyes del volt i els núvols que ara són molt varis. I a sota, immediatament una plaça amb palmeres, vells assoleiant-se, i coloms [...].

Pel gener de 1929, a Miquel Carreras se li assigna un auxiliar, Zenó Massaguer i Corominas, un home d'edat avançada. Amb la seva ajuda, continua la tasca d'organitzar l'arxiu, «on un desordre secular imperava», feina que considera pacient i a vegades avorrida. La sensació que el seu lloc de treball és precari s'endevina en les seves paraules, com també la magnitud de l'obra davant la qual es troba:

Continuo a l'Arxiu, en companyia d'un meravellós auxiliar, que m'ajuda a reorganitzar-lo, tranquil·lament (com cal fer totes les coses en què es tracta de segles) i vaig ordenant la paperassa caòtica i reunint-la i enquadrant-la i retolant-la en expedients [...] (28 de juny de 1929)

A final del mes d'octubre de 1929, Miquel Carreras rebia la visita de Joan Baptista Turull i Fournols, nét del *rico catalán*, Pere Turull i Sallent. D'aquesta trobada sortiria un extens article publicat a la *Revista de Saba-*

dell el 16 de novembre de 1929, on es fa una descripció interessant de l'arxiu, dels seus documents més representatius i de les tasques iniciades per Miquel Carreras. Ens diu que Carreras continua l'organització general començada per Gabriel Clausellas, i en concret de l'arxiu administratiu (es refereix a la documentació municipal generada del municipi liberal ençà), del qual diu que ja s'han classificat mil cinc-cents expedients. També esmenta la confecció d'un fitxer històric, el regest de pergamins i l'elaboració d'un nou índex de l'arxiu notarial.

Amb la caiguda de la dictadura, desapareixen les pressions polítiques però, de fet, la seva plaça d'arxiver encara no està proveïda en propietat, en espera d'un concurs incert. Potser per això Miquel Carreras es planteja la possibilitat de fer oposicions per a notari o secretari municipal. En tot cas, en la correspondència adreçada a Pascuchi continuem trobant referències a la seva activitat al capdavant de l'arxiu:

[...] encara continuo regint l'Arxiu de la meua ciutat, on he passat, en la companyia del meu auxiliar fidelíssim, hores de distracció completa (la distracció fa la majoria de felicitats d'aquest món) triant, classificant i compaginant les immenses moles de paper que les generacions hi havien deixat. (29 d'agost de 1930)

La sintonia amb el seu ajudant la trobem confirmada quan el juliol de 1930 Miquel Carreras intercedeix a favor seu davant l'Ajuntament. Carreras exposa les qualitats i tasques realitzades pel seu auxiliar i sol·licita que se li augmenti el sou:

El que sotscriu, fent honor a la veritat, ha d'elogiar la seva fidelitat en la custòdia de la documentació, la seva activitat en el servei de les oficines, la seva aplicació a les diverses tasques necessàries en un arxiu com el nostre, en vies de formació: recopilació d'índexs, transcripcions, seriacions, confecció de material d'expedients, etc. Com a mèrit particular en les tasques d'aquest ordre, cal consignar que una gran part dels llibres de l'arxiu històric, desfets pel temps, han estat restaurats amb una pulcritud extraordinària pel senyor Massaguer, que els ha salvat d'una ruïna segura al recompaginar-los i recosir-los quadern per quadern i revestir-los d'enquadernacions en rústega que els protegiran per molt temps.¹⁵

15. AHS, FM, Governació, *Expedients generals*, núm. 51/1931, AMH 2.252/11.

Les gestions de Miquel Carreras van donar els seus fruits, ja que el febrer de 1931 Zenó Massaguer era nomenat arxiver auxiliar, amb caràcter interí. L'aposta de l'Ajuntament per consolidar el redreçament de l'arxiu era, doncs, evident. Així, l'11 de juliol de 1932 Miquel Carreras prenia possessió efectiva del seu càrrec, després d'haver superat el concurs públic (en fou l'únic candidat), i gairebé coincidint amb la publicació dels seus *Elements d'història de Sabadell*. El diari *El Poble* se'n feia ressò el dia 15 de juliol. Tot lloant les seves aptituds, conclouia:

L'Arxiu Municipal de Sabadell té molt a explorar, i Miquel Carreras, qui sent l'agulló de la recerca, és segur que dintre breus anys ens l'oferirà tot ell desbrossat i mostrant l'esplet dels seus tresors. Llavors els ciutadans s'adonaran que l'Arxiu no és un magatzem de coses que no s'han destruït per un respecte una mica remot i imprecís, sinó que en aquella golfa a la qual fins fa no gaire no s'hi podia entrar d'entrebancs, hi ha el millor laboratori d'on poder extreure síntesis riquíssimes relacionades amb la història, la política, la demografia, la sociologia, els costums, l'urbanisme, el dret i la justícia.

Finalment, l'any 1934 Zenó Massaguer també superava el concurs públic per a la provisió definitiva de la plaça. Tot just després d'iniciada la Guerra Civil, Massaguer fou destituït, segons declarà ell mateix, per desafecte al règim republicà, espanyolista i militarista. Fou substituït per Juli Ferrer i Pujol, nomenat a proposta de les organitzacions que integraven el Comitè Local de Defensa, i readmès per la Comissió Gestora de l'Ajuntament franquista el desembre de 1939. Va exercir d'arxiver titular fins a l'arribada de mossèn Ernest Mateu, l'any 1942.

Tot i que Miquel Carreras es considerava continuador de l'obra iniciada per Clausellas, a qui atribuïa la «fesomia» de l'arxiu existent aleshores, el cert és que la seva tasca fou extraordinària, i no tan sols pel volum i la qualitat de les intervencions dutes a terme, sinó també perquè les explicà.

Pel setembre de 1932 l'Ajuntament de Sabadell editava un report estadístic, dins el qual Miquel Carreras descrivia l'organització de l'arxiu en quatre seccions. Aquesta seria la «foto» de l'arxiu en aquelles dates:

ARXIU HISTÒRIC

Arxiu de protocols

Sabadell, 1400-1906	606 volums i 65 lligalls
Sant Cugat, 1283-1834	253 volums
Castellar, 1868-1908	11 volums
Ripollet, 1890-(?)	19 volums

Arxiu judicial (cúries)

Sabadell, 1558-1790	52 lligalls i 15 volums
Barberà, 1604-1739	3 lligalls
Castellar, 1589-1772	16 lligalls
Sentmenat, 1617-1767	2 lligalls
Cerdanyola, 1614-1659	3 lligalls
Sant Cugat, 1456-1705	8 lligalls
Polinyà, 1591-1792	2 lligalls
Ripollet, 1587-1689	3 lligalls
Santiga, 1612-1768	2 lligalls
Altres	2 lligalls

Arxiu municipal històric

Privilegis i pergamins	125 unitats
Llibres del clavari, 1384-(?)	
Actes del consell, 1448-1825	

Arxiu parroquial

Comunitat de preveres	200 pergamins
-----------------------	---------------

Arxiu administratiu

Instruccions i ordres rebudes, 1638-1833	45 volums
--	-----------

Arxiu de diversos

Formularis notarials	5 volums
Capbreus, 1374-1712	50 volums
Llibres de testamentaria i altres	12 volums

ARXIU ADMINISTRATIU

Documents referents a aspectes de vida de la població

Estadística	100 lligalls
Economia i contribucions	250 lligalls
Afers públics (econòmics, socials, polítics, culturals, religiosos)	40 lligalls

Documents generals de gestió de l'Ajuntament

Llibres d'actes del ple, 1825-(?)	160 volums
Registres de documents	150 volums
Pressupostos i comptes	100 lligalls
Llibres mestres de comptes	80 volums

Documents particulars de gestió

Llibres d'actes de les comissions	150 volums
Llibres particulars de comptes	320 volums
Expedients de Governació	160 lligalls
Expedients de Foment	177 lligalls
Expedients de Cultura	30 lligalls
Expedients d'Hisenda	40 lligalls
Expedients de Sanitat	60 lligalls
Expedients de Beneficència	40 lligalls

Documents de relació amb autoritats i execució de serveis generals delegats

Quintes i correspondència	350 lligalls
---------------------------	--------------

HEMEROTECA

Prensa sabadellenca, 1853-(?)	172 llibres i lligalls
-------------------------------	------------------------

BIBLIOTECA LEGISLATIVA I ADMINISTRATIVA

Diari de sessions de les Corts, 1810-1891
Butlletí Oficial de la província

Era la primera vegada (de què tenim constància, si més no) que l'arxiu disposava d'un quadre d'organització, més enllà d'alguns inventaris aïllats, més o menys afortunats. Però, a més, Miquel Carreras ens explica algunes de les seves intervencions: d'una manera sintètica, l'any 1934, on resumia els treballs duts a terme en el trienni 1931-1933, i, amb més detall en alguns casos, l'any 1936.¹⁶ D'aquesta manera, i gràcies també als instruments de descripció elaborats per ell i que s'han conservat fins avui, ens podem fer càrrec de la magnitud de la seva tasca. Per citar-ne només alguns exemples, va ordenar cinc mil documents de les cùries judicials i va catalogar-ne una bona part. També va catalogar els pergamins municipals i els de la comunitat de preveres de Sant Feliu i va fer enquadrar cent cinquanta-sis volums de la col·lecció de premsa local. D'altra banda, un especial esment mereix la seva dedicació a l'organització i la descripció de l'arxiu administratiu municipal. En aquest sentit, podem destacar la minuciosa classificació i descripció que féu de tota la documentació de cultura, que ben segur li va servir per escriure *De la nostra història docent* (1932). Copsem l'abast de la intervenció en el seu article publicat a l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans:

[...] la part de l'Arxiu que reclamava amb més peremptorietat un treball a fons era l'anomenada administrativa, que comprenia la documentació del segle passat i principi del present en estat verge i de dispersió atòmica, sense reducció a expedients, atès que l'única pràctica d'ordenació que en les èpoques escrupoloses s'havia observat era la d'acoblar en lligalls anyals els papers volants, de qualsevol ordre i naturalesa que fossin. Convingué, per tant, distribuir aquesta massa documental en grups, i anar-los segmentant per classificacions ulteriors fins a arribar a individualitzar els assumptes, i compaginar finalment el complex de papers que representava el procés d'explanació d'un assumpte determinat i donar-los figura d'expedient.

16. AHS, FM, Governació, *Expedients Generals*, núm. 4/1934, «Trenta-tres mesos de gestió municipal», AMH 2.289/4, i Miquel CARRERAS, «L'Arxiu Municipal de Sabadell», a *Anuari 1927-1931*, vol. VIII, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1936, p. 402-406.

La primera distribució a què ens hem referit es féu a partir de la seva procedència i caràcter dels documents, i així es distingiren els pertanyents a serveis delegats de l'Estat (reemplaçaments, eleccions, justícia, ordre públic); els pertocants a la vida general de la població (afers econòmics, culturals, religiosos, socials); els documents generals de gestió de l'Ajuntament (actes, registres, pressupostos, comptes municipals) i els documents particulars de gestió.

Els documents de les seccions primera i tercera van ésser, per gràcia del seu format natural, els que es prestaren a una ordenació més expedita. Els de la segona i quarta van ésser els que hagueren de sotmetre's al procés d'elaboració llarga que hem indicat, mitjançant el qual es formaren, amb caràcter originari, 5.000 expedients, número que dista encara del que exigeix la massa documental. (p. 405)

Ja hem vist abans que, al final de l'any 1929, Carreras parlava de la confecció de mil cinc-cents expedients. Doncs bé, com a resultat d'aquesta metodologia l'any 1934 ja n'eren quatre mil i l'any 1936, cinc mil.

Hem deixat per al final la seva dedicació a l'arxiu notarial. També aquí la seva tasca no es va «reduir» a classificar i ordenar la documentació (inclosa la seriació de tota la documentació solta, en nombre de 3.200 unitats), sinó que també va intervenir en l'enquadrernació de volums (en nombre de cent) i, molt especialment, en l'elaboració d'índexs d'alguns dels manuals i capbreus de les notaries de Sabadell i Sant Cugat.

L'OBRA ARXIVÍSTICA D'ERNEST MATEU, 1942-1977

Tot i que, en els anys immediatament posteriors a la Guerra Civil, l'arxiu no quedà abandonat perquè se'n féu càrrec Zenó Massaguer, auxiliar ja en temps de Carreras, no es nomenà un nou arxiver fins al 1942. Aquest nou arxiver fou mossèn Ernest Mateu. En general, la tasca d'Ernest Mateu anà enfocada a la documentació pròpiament històrica. El seu interès per la història el portà a transcriure i publicar les memòries de Bosch i Cardellach i les actes del Consell de la Vila dels segles XV-XVII, a banda d'altres publicacions, quasi totes de tipus històric.¹⁷ En les seves

17. Cal no oblidar, tanmateix, el caràcter d'adhesió incondicional al règim franquista d'Ernest Mateu, del qual en diverses ocasions fou veu exalçadora. Referint-se a la Guer-

inquietuds, l'arxiu administratiu deuria restar en un segon terme, encara que cal dir que el creixement que experimentà la ciutat i, per tant, la massa documental generada per l'Ajuntament en aquest període sens dubte ultrapassaven la seva capacitat. Molts dels investigadors usuaris de l'arxiu municipal d'aquella època recorden encara que a vegades mossèn Ernest barrejava inevitablement les seves funcions d'arxiver i les de rector, de manera que l'arxiu era testimoni de la visita de parelles que es volien casar o altres afers de caràcter religiós que sens dubte havien d'interferir en els resultats de la seva feina. A més, en alguns d'aquests resultats es fa ben palès que en Ernest Mateu no eren tan evidents els conceptes de procedència i d'ordre originari, que Carreras, en canvi, tenia bastant clars bé per lectures sobre la matèria bé per sentit comú. Esmentem, per exemple, l'extracció i relligat conjunt de diversos processos de la batllia d'un període molt ampli referits als conflictes de l'aigua mantinguts entre Sabadell i Terrassa. Les agrupacions factícies per raó d'un tema concret, per més interès que puguin suscitar, són de totes totes incorrectes des del punt de vista arxivístic. Així mateix, la creació d'algunes sèries documentals factícies, com ara la de Cultura, són fruit errat del seu treball. La darrera i potser més estrepitosament errònia de les seves decisions fou la tramesa a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA) de dos-cents volums notariais de Sant Cugat del Vallès (s. XIII-XVIII), que no té cap justificació tècnica. Malgrat que la cessió es féu amb caràcter de dipòsit, el cert és que l'ACA s'ha desentès de les sol·licituds de retorn efectuades per l'Ajuntament de Sabadell.

Per contra, Ernest Mateu també creà l'arxiu fotogràfic municipal, restaurà i relligà molta documentació i inicià la captació de fons particulars, entre els quals esmentarem alguns pergamins de Can Puigvert de Caste-

---

ra Civil: «La indómita vieja Castilla que con las otras tierras hermanas de Navarra, Alto Aragón y Galicia no dejaron que pisara su suelo el hombre moscovita, alzaron la bandera de redención, y de entre sus hijos entrañables surgieron los ejércitos, dirigidos y capitaneados por “la espada más limpia del mundo”, genio providencial que a Dios plugo darnos en aquellos graves e indecisos momentos, y día tras día, redimieron a España regando con sangre sus campos y montes, llevando la victoria atada a sus banderas. ¡Maravillosa fue la concepción estratégica que trajo la resurrección a pueblos y ciudades agonizantes! Sabadell despertó a la vida y al honor el 27 de enero de 1939, por la gracia de Dios, por las virtudes del Ejército español y por el prototipo máximo de sus soldados, el invicto Caudillo don Francisco Franco y Bahamonde». (Ernest MATEU, *Franco en Sabadell*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 1942.)

llar del Vallès.¹⁸ Però tal vegada allò més destacable de la seva intervenció fou la creació d'un quadre de classificació de l'arxiu, quadre que tradicionalment havia estat atribuït a Gabriel Clausellas.

CONCLUSIONS

La intervenció de Miquel Carreras i Costajussà com a responsable de l'Arxiu Municipal de Sabadell fou molt meritòria per nombroses raons. En primer lloc, perquè des del punt de vista tècnic és una intervenció força correcta, i aquesta s'esdevé en un moment en què la disciplina arxivística del país és ben just embrionària en tots els sentits. Desconeixem si Miquel Carreras es va documentar amb bibliografia específica, però sospitem que no. A més, la mateixa bibliografia existent el podria haver fet tirar per camins menys ortodoxos, i no ho féu.

La tasca de Carreras fou immensa. Amb ell, continuador de l'obra de Clausellas, l'arxiu passarà de ser unes golfes impenetrables a ser un lloc viu, un lloc que en el trienni 1931-1933 visitaran 2.500 persones. Malgrat que és difícil conèixer amb exactitud l'organització total que donà a l'arxiu, és sens dubte la intervenció arxivística més documentada.

La seva mort al front, l'11 d'agost de 1938, estroncà un projecte que ell mateix reconeixia com a provisional. Era conscient que encara quedava molta documentació per classificar i ordenar. Per ell, tot just aleshores s'estava en la primera fase de l'organització, on se sacrificava «la pulcritud a la rapidesa»; la perfecció, en favor d'una «major extensió del treball d'ordenació i exploració».¹⁹

Per tant, l'arxiu municipal és un altre dels camps on la seva gran intel·ligència, capacitat de treball, humilitat i sentit comú es fan palesos, de manera que l'arxiu municipal sortí molt beneficiat de la seva intervenció. En aquest sentit, per trobar un perfil semblant, potser ens caldria retroce-

18. El fet, tanmateix, que Ernest Mateu acceptés la cessió de només alguns pergamins d'aquest fons patrimonial, amb la qual cosa va permetre la disgregació de la resta del fons d'origen, és una mostra més del caràcter «col·leccionista» d'algunes intervencions d'Ernest Mateu, que com a arxiver municipal són certament discutibles. De fet, el fons s'unificà mitjançant la generosa cessió del seu propietari, Joan Colomer i Torrent, de tot el fons, a l'Arxiu Històric de Sabadell. La donació fou efectuada l'any 2002, gràcies a la qual es recuperà finalment la unitat del fons, uns cinquanta anys més tard de la primera donació.

19. Miquel CARRERAS, «L'Arxiu Municipal de Sabadell», a *Anuari 1927-1931*, 1936, p. 406.

dir fins al final de segle XVIII. Durant aquest període, Antoni Bosch i Cardellach, metge, historiador i secretari municipal, exercí també d'arxiver amb uns resultats prou remarcables, amb la diferència, però, que ell partia d'un segle menys d'acumulació de documents, i el segle XIX es caracteritza precisament per una important eclosió documental.

Miquel Carreras sabé entendre la dualitat de funcions d'un arxiu. Atengué els documents històrics com a font per a la investigació de la història, qüestió que a ell li interessava moltíssim, però sense que aquest interès temàtic afectés l'organització originària dels documents i sense caure en temptacions d'organització temàtica, geogràfica, etc., que haurien desmembrat els fons. Així mateix, vetllà per la documentació administrativa mitjançant la constitució d'expedients en la seva accepció més clàssica, reunint els documents relatius a un mateix afer, com a part essencial del funcionament de l'Administració i del servei a la ciutadania. És una dualitat que, avui, amb tots els matisos que calgui, continua sent la base del treball dels arxivers. Malauradament, bona part de la nova organització de què Carreras dotà l'Arxiu no ens ha quedat prou documentada i intervencions posteriors n'impossibiliten la detecció.

BIBLIOGRAFIA

- CARRERAS I COSTAJUSSÀ, M. «L'Arxiu Municipal de Sabadell». A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ HISTORICO-ARQUEOLÒGICA. *Anuari 1927-1931*. Vol. VIII. Barcelona: IEC, 1936, p. 402-406.
- *Escrits de Miquel Carreras Costajussà VII: Epistolari V*. Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1973.
- HEREDIA HERRERA, A. *Archivística general: Teoría y práctica*. Sevilla: Diputación Provincial de Sevilla, 1989.
- LODOLINI, E. *Archivística: Principios y problemas*. Madrid: ANABAD, 1993.
- MATEU, Ernest. *Franco en Sabadell*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 1942.
- TORRUELLA I LLOPART, J. *Les sèries plurifuncionals de l'Arxiu Històric de Sabadell: Classificació i descripció*. Tesi del màster en Arxivística codirigida per Xavier Tarraubella i Miravet i Joan Comasòlivas i Font. Sabadell: 1997. [Inèdit] [Biblioteca de l'Arxiu Històric de Sabadell i AAC]
- «Miquel Carreras en la Història de l'Arxiu Històric de Sabadell». *Arraona*, núm. 29 (2005), p. 212-222.
- WIGENT, W. D.; HOUSEL, B. D.; GILMAN, E. H. *El archivo moderno: Libro de texto para sistema de oficinas*. Nova York, Rochester: Yawan and Erbe, 1920.

MIQUEL CARRERAS I COSTAJUSSÀ, ADVOCAT¹

Àlex TRUJILLO REYES

INTRODUCCIÓ

Aquest treball pretén versar sobre una figura de sobres coneguda per, en general, qualsevol que s'hagi volgut apropar mínimament a la història contemporània de la ciutat de Sabadell. Aquesta circumstància ja pot suposar d'entrada un obstacle per a l'investigador, i és que pretendre descobrir en el més ampli sentit de la paraula Miquel Carreras resulta sempre una empresa un xic agosarada. Si ens centrem en un aspecte de la seva personalitat, privada o professional, és difícil no trobar alguna referència o alguna opinió més o menys autoritzada.

Des d'aquesta perspectiva, endinsar-se en la vida del Miquel Carreras advocat resulta sorprenent, sobretot perquè la faceta que ens ocupa ha estat força inexplorada. Segurament la poca predisposició del nostre personatge envers l'exercici professional de l'advocacia ha fet que pocs dels estudiosos de la seva vida i obra paressin esment en aquest aspecte. Sí que n'han parat, en canvi, en el seu vessant de jurista o, més concretament, de filòsof del dret, dimensió que també és objecte del cicle de conferències que ha generat aquest opuscle, i que sovint s'ha interpretat com

1. En primer lloc, i abans d'iniciar pròpiament aquesta dissertació, voldria agrair a la Fundació Bosch i Cardellach l'oportunitat que ens ha brindat tant a mi com a l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell de participar en aquesta iniciativa. També i molt especialment, voldria fer esment dels companys Pompeu i Àngels Casanovas, per les seves orientacions i recomanacions; de Magda Costa, responsable de l'arxiu de la Fundació, per la seva ajuda en la consulta del fons Miquel Carreras; del personal de l'Arxiu Històric de Sabadell i del seu director, Joan Comasòlivas, i per acabar, i amb tota la meva estimació i record, del distingit company advocat Miquel Forrellad i Solà, persona que em va descobrir la dimensió professional i humana del nostre homenatjat. Descansi en pau.

la projecció intel·lectual de la seva condició d'advocat. Res més lluny de la realitat, com tindrem oportunitat de veure.

Per tal de referir-se a tan il·lustre «company» (és aquest el terme de la cúria per adreçar-se a un altre membre del nostre «gremi»), partirem d'una òptica particular. De fet, la mateixa que ja apuntava Jaume Busqué i Marcet, en una ponència presentada a la Fundació Bosch i Cardellach al gener del 1987: «Miquel Carreras se l'ha de contemplar des d'un punt de mira molt personal, s'ha de fer un esforç per a comprendre'l».² I aquest és precisament el nostre propòsit.

MIQUEL CARRERAS, ADVOCAT

Com es sabut, Miquel Carreras representa la imatge de l'intel·lectual global: historiador, docent, arxiver, literat, jurista i, no cal dir-ho, advocat. No resulta casual el fet que la condició d'advocat quedi en últim terme en aquesta enumeració d'inquietuds del personatge. Això és així per dues circumstàncies: una de documental i una altra d'intel·lectual.

La primera ve donada per l'escassetat i la fragmentació del testimoni escrit, tant pel que fa a l'advocacia sabadellenca en general com amb relació al desenvolupament particular de l'activitat del Miquel Carreras advocat. La principal font d'informació, que òbviament hauria de ser l'arxiu de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, es mostra com gairebé inexistent. Segons vàrem tenir oportunitat d'apuntar en l'obra *Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, 100 anys*,³ diverses circumstàncies de tipus conjuntural han portat aquesta institució a una manca quasi total de testimoni documental. Tot i així, i com analitzarem tot seguit, els vestigis evidencien que Miquel Carreras va formar part activa de la vida col·legial.

Pel que fa al testimoni particular relatiu al Carreras advocat, es presenta extremament fragmentat i escàs, barrejat amb una enorme producció escrita, i de la qual resulta difícil desentrellar el contingut.

La segona raó que hem apuntat fa referència a la predisposició intel·lectual del nostre protagonista. Miquel Carreras no tenia una especial

2. Jaume BUSQUÉ I MARCET, *Mode, títol, dret, justícia i pergamí: Escrit inèdit del Dr. Miquel Carreras i Costajussà, llicenciat en dret i doctor en filosofia i lletres*, Sabadell, arxiu ICASBD (ponència presentada a la Fundació Bosch i Cardellach el dia 28 de gener del 1987, inèdit).

3. À. TRUJILLO REYES, *Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, 100 anys*, Sabadell, La Ley, 2005.

vocació per la praxi del dret. En general, va interessar-se de manera primordial per la branca més purament teòrica, i només quan les circumstàncies van instar-lo va decidir endinsar-se en qüestions de tipus més pràctic. Sens dubte, si ens cenyim a la definició més pura i simple del que es considera un advocat (segons el *Gran diccionari de la llengua catalana*, aquella «persona que té com a professió de donar parer sobre qüestions de dret i de defensar interessos d'altri, especialment en causes i judicis davant els tribunals»), Miquel Carreras ho va ser en molt comptades ocasions, i en períodes molt concrets de la seva vida.

I és que Carreras, per la seva infinita inquietud, pot interpretar-se com una figura intel·lectualment allunyada de la professió d'advocat. Val a dir que es tracta d'un distanciament totalment conscient: la tasca de l'advocat en exercici se sol ajustar més, com hem apuntat, a la representació, la negociació, la defensa d'interessos d'altri, activitats, totes aquestes, on el marge de reflexió filosòfica queda reduït a la mínima expressió. No era aquesta la característica principal del Carreras jurista. Com ja comentava Miquel Forrellad, «hem de dir que era un bon jurista, ampli coneixedor de la ciència jurídica, més afeccionat, però, a la reflexió filosòfica sobre el dret que a l'advocacia en si mateixa i al seu exercici».⁴

L'advocacia en temps de Miquel Carreras

Per tal de contextualitzar la nostra exposició, hem considerat necessària una mínima aproximació al desenvolupament de l'advocacia al Sabadell de principi del segle xx. I és que Miquel Carreras coincidiria i conviuria activament amb els principals lletrats sabadellencs de la seva època.

Com a primera curiositat, podem remarcar que l'any del naixement de Carreras és també el de la fundació del Col·legi d'Advocats local: l'any 1905. Com aprecia Esteve Deu, el nombre d'advocats en el primer terç del segle augmentaria de manera molt significativa, i destaca especialment la forta presència d'advocats barcelonins.⁵ De fet, la *Guia judi-*

4. M. FORRELLAD I SOLÀ, *Miquel Carreras i Costajussà, advocat*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1988, p. 6 (conferència llegida al Col·legi d'Advocats de Sabadell amb motiu del cinquantenari de la mort de Miquel Carreras, mecanoscrit amb correccions manuscrites).

5. E. DEU BAIGUAL, *Expansió urbana i econòmica a Sabadell al segle xx*, Vic, Eumo, 2000, p. 47.

cial del 1904 (almanac que recull, encara avui dia, la nòmina de lletrats dels diferents partits judicials d'arreu de Catalunya) apuntava la presència de tan sols vuit lletrats amb residència a Sabadell.⁶

Val a dir que els primers anys de l'advocacia institucional estarien liderats pel ja mític «advocat Cirera», primer degà del Col·legi i personatge cabdal en els seus primers passos.

Quan Carreras entra a la Facultat de Dret, al curs acadèmic 1922-1923, la nòmina de lletrats residents a Sabadell s'havia reduït a sis, dels vint-i-cinc enregistrats al Col·legi d'Advocats. L'adveniment de la dictadura del general Primo de Rivera va coincidir amb un canvi al deganat local. Gabriel Casals Pena, l'advocat que més temps ha exercit un càrrec a la Junta del Col·legi (en concret, trenta-un anys), va arribar al capdavant de la institució l'any 1924 en substitució de Llorenç Marquet, segon degà de la corporació. Amb ell arribaria també Joan B. Marí Corominas, en qualitat de secretari. Marí Corominas seria, al cap d'alguns anys, advocat assessor de Caixa d'Estalvis de Sabadell, juntament amb Miquel Carreras. Més endavant ens referirem també a aquest episodi, força peculiar.

L'advocacia local dels anys vint i trenta del segle xx es caracteritza per una adscripció quasi total als cercles industrials i burgesos de la ciutat. Com a exemple, el mateix Gabriel Casals (que podria considerar-se el paradigma del lletrat del moment) va ser durant molts anys assessor del Gremi de Fabricants i la Cambra de Comerç, i membre de la Unió Industrial, a més de cofundador del Centre Català de Sabadell, òrgan molt proper a la Lliga Regionalista.⁷ De manera quasi unànime, els lletrats sabadellencs podien incardinar-se molt clarament en el si del catalanisme d'ideologia conservadora representada per aquesta formació política.

Formaven la pràctica totalitat de la nòmina d'advocats locals en aquells anys Josep Llobet, actiu membre de l'Acadèmia Catòlica i víctima de la repressió dels anomenats «consells de cuneta» en els primers mesos de la Guerra Civil; Joan Vivé Argelaguet, també mort en els primers anys del conflicte; Pere Pascual Salichs, que arribà a presidir la secció local de la Lliga Regionalista i formà part de l'Ajuntament en repre-

6. À. TRUJILLO REYES, *Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, 100 anys*, Sabadell, La Ley, 2005, p. 39.

7. J. M. BENAUL, J. CALVET, L. CASALS, A. DOMINGO i J. A. POZO, *La República i la Guerra Civil. Sabadell. 1931-1939*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 1986, p. 56.

sentació de l'anomenada Candidatura Administrativa, d'ideologia nacionalista conservadora, que englobava la Lliga Regionalista, la Unió Republicana, el Círcol Tradicionalista i el Gremi de Pagesos, l'any 1909,⁸ i Mari Corominas, advocat assessor de Caixa d'Estalvis. Resulta prou significativa una dada: la Junta de Govern escollida el 1924 continuaria el seu mandat després de la Guerra Civil, amb l'excepció dels membres que havien perdut la vida de resultes del conflicte.

En conseqüència, ens trobem davant d'una advocacia de caràcter decimonònic, catalanista i conservadora, i d'una visió molt localista. Miquel Carreras hi conviuria (com calia esperar del tarannà del nostre personatge) d'una manera pacífica, i rebria el reconeixement pòstum del Col·legi, en un moment en què resultà fins i tot arriscat per als seus membres.

*Els inicis: els estudis de dret*⁹

El primer contacte de tot advocat amb el món del dret se sol produir a la universitat. Per parlar d'aquest inici en el cas de Miquel Carreras, cal que fem esment d'un paràgraf prou il·lustratiu del també company Miquel Forrellad i Solà, que, en referir-se al Carreras advocat, apuntava el següent: «No es pot dir que en Carreras fos un advocat vocacional. Ni ell mateix se'n sentia ni constituí aquesta professió l'objecte principal dels seus estudis i dedicació. I com que hi havia estat impel·lit més que naturalment inclinat, més aviat mostrava una certa indisposició o incomoditat personal respecte a la professió esmentada».¹⁰

Quan Miquel Forrellad diu que «hi havia estat impel·lit» es refereix a la pressió familiar que el nostre personatge va rebre per tal de dedicar-

8. Arxiu Històric de Sabadell, *Revista de Sabadell* (27 abril 1909), p. 2.

9. Per a una aproximació més acurada a la formació universitària de Miquel Carreras, vegeu P. CASANOVAS, «Els anys de formació de Miquel Carreras i Costajussà (1923-1930)», a *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió, memòria d'una ciutat: Exposició del 4 de setembre al 4 de novembre de 2007*, Saló modernista de Caixa Sabadell, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach i Obra Social Caixa Sabadell, 2007, p. 33-53 (catàleg de l'exposició).

10. M. FORRELLAD I SOLÀ, *Miquel Carreras i Costajussà, advocat*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1988, p. 5 (conferència llegida al Col·legi d'Advocats de Sabadell amb motiu del cinquantenari de la mort de Miquel Carreras, mecanoscrit amb correccions manuscrites).

se al dret, o més ben dit, per tal d'estudiar dret. Sembla que un oncle segon va ser el responsable¹¹ de truncar les vocacions de Carreras com a militar o metge. Finalment es decidí per la filosofia (per vocació) i pel dret (per imposició).

El primer curs de Miquel Carreras a la Universitat de Barcelona, comú a ambdues carreres i amb caràcter d'alumne oficial, el superarà sense cap dificultat i amb unes qualificacions excel·lents. El segon, però, viurà un episodi de sobres conegut que el farà passar al règim d'alumne lliure: una forta topada amb un professor de dret. No queda clar de qui es tractava. Pompeu Casanovas proposa la hipòtesi de Francisco Gómez del Campillo, catedràtic de dret canònic.¹² Joan Sallarès en fa esment en els termes següents:

Un dia, en ple funcionament de l'aula, catedràtic i alumne entraren en viu i públic diàleg i entre els estudiants aquell fou espectacle de fer-hi gresca; Miquel Carreras sostenia raonaments oposats al que el professor havia explicat i les impugnacions entre ells dos s'agreuaren fins a un extrem en què, sense que pogués dominar els nervis, ofuscat, l'alumne incorregué a caure en una grossa violència. El cas era de difícil adob. Abans que fos promulgada per l'autoritat escolar la seva greu manca de respecte i que fos punida l'acció de l'estudiant, aquest va retirar-se de la universitat. Miquel Carreras confessà moltíssimes vegades sentir-se sincerament penedit de la seva acció i només li quedava el conhort d'haver comprovat, una vegada i altra, que en aquell lamentable episodi la raó continuava essent de la seva banda. I si el seu contraopinant algun dia ho pensà bé, prou que podia perdonar-lo.¹³

Aquest episodi posa en relleu, com apunta Casanovas, el fet que la universitat constituïa un conjunt de pràctiques d'aprenentatge, esforços memorístics i actituds envers els professors que eren el que l'estudiant havia de sortejar o superar com pogués per assolir un títol acadèmic. Carre-

11. I. PLANELL i A. TAULÉ, «Biografia de Miquel Carreras i Costajussà (1905-1938)», a *Miquel Carreras, ciutadania i pensament: Miscel·lània d'homenatge*, Sabadell, Publicacions de la Fundació Bosch i Cardellach, 1990, p. 18.

12. P. CASANOVAS, «Els anys de formació de Miquel Carreras i Costajussà (1923-1930)», a *Miquel Carreras: 1905-1938...*, p. 33-53.

13. J. SALLARÈS, *Vida de Miquel Carreras i Costajussà: Fill de Sabadell, 1905-1938*, Sabadell, Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1963, p. 28 (mecanoscrit).

ras es va entregar de forma abnegada a la superació de l'*escull universitari*, fins a assolir la llicenciatura en dret pels volts del 1928:

Durant sis anys, fins a arribar el 1928, Miquel Carreras s'emparà amb ferma voluntat dels textos oficials: veure'l arribar amb aquell llibram sota l'aixella feia escriuir els seus pares. Ell, però, estava disposat a digerir-los fins a espremer-ne tot el suc.¹⁴

És innegable la seva dedicació al dret durant els anys de facultat fins a arribar als cursos de doctorat a Madrid. No obstant això, i com calia preveure, el fet d'obtenir el títol de dret no el va esperonar a l'exercici professional. Ans al contrari, la seva primera destinació seria l'Arxiu Històric de la ciutat. Era el 13 de juliol del 1928.¹⁵ La seva activitat professional s'allunyarà del dret fins a l'adveniment de la República, en qualitat d'assessor de la Caixa d'Estalvis de Sabadell.

Miquel Carreras, advocat assessor de Caixa d'Estalvis de Sabadell

Apunta, també, Joan Sallarès que «al mateix any de la publicació dels *Elements d'història de Sabadell* —el 1932—, Miquel Carreras entrà d'avocat assessor a la Caixa d'Estalvis local. El caràcter més aviat administratiu del càrrec i la funció reservada dels dirigents no permeten saber l'eficiència de la seva intervenció en aquest organisme, encara que almenys bé podem suposar-la satisfactòria».¹⁶

Segons ens explica Josep M. Benaul,¹⁷ la incorporació de Miquel Carreras en funcions d'oficial lletrat a Caixa d'Estalvis de Sabadell va estar motivada per un conflicte d'aquesta entitat amb l'Ajuntament republicà. Tal com ens comenta l'autor, l'alcalde de la ciutat exercia la presidència del consell d'administració des de la fundació de la caixa. L'entitat, òbviament, era gestionada des de la seva pròpia junta de govern, però

14. J. SALLARÈS, *Vida...*, p. 28.

15. I. PLANELL i A. TAULÉ, «Biografia de Miquel Carreras i Costajussà (1905-1938)», a *Miquel Carreras, ciutadania i pensament: Miscel·lània d'homenatge*, Sabadell, Publicacions de la Fundació Bosch i Cardellach, 1990, p. 26.

16. J. SALLARÈS, *Vida...*, p. 42.

17. Aquestes referències veuran la llum en forma d'història de la Caixa d'Estalvis de Sabadell, que Josep M. Benaul està elaborant, juntament amb d'altres autors i que, molt amablement, ens ha ressenyat.

l'intervencionisme del consistori era una possibilitat més que real. L'adveniment de la República va suscitar algunes de les primeres topades, sobretot per l'adscripció als cercles més conservadors dels consellers de l'entitat. I curiosament, Miquel Carreras va ser objecte d'una d'aquestes disputes. Així ens ho explica Benaul:

En començar el 1933, un nou front de conflicte es va obrir entre l'ajuntament i la caixa. El 1932 havia mort Josep Duran Tuloch, que havia estat durant molts anys assessor jurídic de l'entitat i director en els dos darrers anys. Els assumptes judicials de l'entitat van passar a Joan Marí Corominas, un advocat molt influent en el món empresarial local, i el nou director, Emili Sallarès, va proposar que fos nomenat assessor de la caixa. Per contra, l'alcalde Ribé, que presidia el consell d'administració, va plantejar que fos nomenat Miquel Carreras Costajussà, advocat i llicenciat en filosofia i lletres, que ocupava el càrrec d'arxiver de la ciutat i que gaudia d'un gran prestigi intel·lectual. L'alcalde considerava que Carreras tenia la preparació adient i que d'aquesta manera es resoldria la seva situació econòmica, de manera que s'evitaria que la ciutat perdés un element tan valuós. Finalment, Emili Sallarès va optar per una solució transaccional: Marí seria l'assessor i Carreras, l'oficial lletrat, però el primer tindria un sou de 850 pessetes i el segon, de 450. L'alcalde i el conseller Francesc Franquesa s'oposaren a la diferència de càrrecs i de sous. Finalment els consellers Blai Vallribera i Ramon Llonch Racudé demanaren una sortida harmoniosa i finalment ambdós foren nomenats assessors amb el mateix sou.

Com podem comprovar, per segon cop a la vida Miquel Carreras es veia impel·lit a la pràctica del dret. Sembla que el fet que Carreras acabés exercint d'advocat assessor de Caixa d'Estalvis fou més una sortida a la seva precària situació econòmica que no pas una iniciativa personal. Sortida, a més, negociada per l'Ajuntament.

Compartiria la seva tasca amb Joan B. Marí Corominas, un altre dels puntals de l'advocacia local entre el 1924 i el 1957. Com ja hem apuntat, Marí desenvolupà els càrrecs de secretari (1924-1936) i diputat primer (1940-1957) de la Junta de Govern del Col·legi d'Advocats. Fins i tot arribaria a exercir, encara que de manera virtual, el càrrec d'alcalde de la ciutat després de la Guerra Civil (i ho seria virtualment perquè una malaltia el va impossibilitar per a l'exercici, amb la qual cosa al final va ser nomenat el cèlebre Josep Maria Marcet).

El nomenament oficial de Miquel Carreras data del 7 de gener del 1933.¹⁸ A partir d'aquest moment podem dir que comença la veritable tasca de Carreras com a advocat en exercici. Fins a aquell moment, el seu contacte amb la praxi havia estat nul. Trobem la prova d'aquesta afirmació en el rastre de documentació del que podríem anomenar «activitat professional» de Miquel Carreras: les referències comencen a multiplicar-se a partir d'aquestes dates.

Els primers vestigis (i gairebé els únics) de la seva activitat els trobem referenciats sota la rúbrica *Assumptes jurídics*.¹⁹ Es tracta d'un recull d'anotacions amb comentaris sobre les possibles solucions i d'apunts sobre normativa (el Codi civil, principalment). Les notes esmentades sembla que quadren amb l'activitat derivada de la Caixa d'Estalvis. Així, trobem referències diverses a drets reals, herències, concursos, pagaments parcials, divorcis, tributació (en forma de contribucions territorials i plusvàlues), i fins i tot una explicació de les funcions associades al càrrec de secretari d'una junta general. Les notes van encapçalades, en alguns casos, amb referències a les persones interessades, que podrien ajudar a seguir la pista de les seves intervencions. És el cas de l'*Assumpte Duran*, l'*Assumpte Valls*, l'*Assumpte Paquita Espinça*, etc.

De la documentació personal de Miquel Carreras corresponent al període esmentat, en podem destacar una de molt especial que dona fe del seu tarannà i de la seva manera de treballar exhaustiva: es tracta d'un recull de formularis de dret, des de sol·licituds de vista pública fins a demandes executives per impagament de renda, que s'ajusten molt al que encara avui dia fan servir els advocats en exercici per alleugerir la seva feina diària. No coneixem l'origen d'aquests formularis, ni tan sols si eren d'elaboració pròpia o li van ser facilitats (aquesta segona opció es presenta, però, com la més plausible).

En qualsevol cas, tot fa pensar que Carreras desenvolupava la seva feina com a lletrat de la Caixa d'Estalvis de Sabadell de la mà del responsable real de la secció, que no era un altre que Joan B. Marí Corominas. El caràcter de la tasca del nostre protagonista sembla ajustar-se més a un

18. Carta de comunicació del nomenament com a advocat assessor de Caixa d'Estalvis de Sabadell, 7 gener 1933, Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras.

19. *Assumptes jurídics*, Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, 1934, ref. A002/CH00.

nivell d'assessorament tècnic, que per descomptat no ens permet fer valoracions acurades de la seva vàlua com a advocat.

Aquesta teoria se sustenta també en la data d'incorporació oficial de Carreras al Col·legi d'Advocats en qualitat de lletrat exercent. Segons el seu carnet de col·legiat,²⁰ correspondria al 8 de juliol del 1935, més de dos anys després del seu nomenament. No obstant això, i segons figura en aquest document, la seva incorporació a la institució s'havia produït gairebé un any abans, el 12 d'agost del 1934. No se'ns especifica si va ser en qualitat d'advocat no exercent,²¹ però tot fa pensar en aquesta possibilitat. De fet, una llista de l'any 1934 ja l'inclou en la nòmina d'advocats de la ciutat.²²

L'única referència de participació en la vida col·legial de Miquel Carreras se'ns presenta el ja citat 1934. Seguint amb els acords presos per la Primera Junta General Ordinària d'aquell període, el Col·legi d'Advocats va encetar una sèrie d'actes lúdics i de germanor, en els quals van participar la pràctica totalitat dels agents jurídics del moment. En relació amb aquesta fita, conservem una llista d'assistents a una sortida a Poblet i Santes Creus. S'hi van apuntar vint-i-set persones, d'entre les quals podem destacar el jutge de primera instància, Eduardo Tormo; els membres de la Junta de Govern col·legial, encapçalats pel degà; diferents procuradors, com ara Jesús Bernaldo, personal del jutjat, i diversos advocats, com ara Miquel Carreras.²³

A banda de les fites ja apuntades, arran de l'activitat de Carreras a la Caixa d'Estalvis de Sabadell va ser publicat un opuscle intitulat *Coneixements sobre l'estalvi* (1935), fruit d'un concurs escolar que la Caixa havia organitzat un any abans. L'obra exposa, per mitjà de quatre qüestions bàsiques, els principis del món de l'estalvi.²⁴

20. Carnet de col·legiat de Miquel Carreras Costajussà, Arxiu de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, 1935.

21. Una precisió: la figura del lletrat no exercent es refereix a aquells advocats que no es troben en exercici professional ple, però sí que figuren adscrits al col·legi professional respectivament. Aquests ni tan sols podran rebre la qualificació tècnica d'advocat, segons estableix la normativa sectorial de la professió.

22. Llista d'advocats col·legiats a l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, Arxiu de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, 1934.

23. À. TRUJILLO REYES, *Il·lustre Col·legi...*, p. 107.

24. I. PLANELL i A. TAULÉ, «Biografia de Miquel Carreras i Costajussà (1905-1938)», a *Miquel Carreras, ciutadania...*, p. 32.

Poc abans de l'inici de la Guerra Civil, trobem una nova mostra de l'activitat jurídica de Miquel Carreras. A principi de l'any 1936 es produeix un esdeveniment transcendent en el món jurídic del nostre entorn: la celebració del Primer Congrés Jurídic Català.

Des de la Presidència de l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, ocupada per Amadeu Hurtado, ja s'havia elevat, al llarg del 1935, la proposta de celebració d'un congrés jurídic sobre dret català.²⁵ Aquesta proposta s'acabaria materialitzant el 1936. Miquel Carreras participaria en aquest esdeveniment des de dues òptiques diferents: d'una banda, com a jurista; d'una altra, com a arxiver de Sabadell. En aquest primer vessant, Carreras formaria part de la secció segona del Congrés (segons es pot deduir del seu carnet de congressista,²⁶ expedit amb el número 383), que versaria sobre l'orientació general de la reforma del dret civil català i la conveniència o no d'una codificació immediata.²⁷ En aquesta secció coincidiria amb el seu amic i també advocat sabadellenc Lluís Casals Garcia, el qual exerciria de secretari de l'Acadèmia, així com de la Mesa del Congrés. Lluís Casals formaria part, amb Carreras, del cèlebre Institut-Escola M. B. Cossío, iniciativa de formació de l'Ajuntament republicà als anys de la Guerra Civil.

El segon vessant de participació, el d'arxiver, es troba reflectit en diversa correspondència conservada a la Fundació Bosch i Cardellach: la primera d'aquestes missives, de 9 de maig del 1936, conté l'agraïment de l'organització del Congrés pels oferiments de col·laboració i inclusió de textos propis a l'exposició bibliogràfica organitzada amb motiu de l'esdeveniment. I és que l'Arxiu Municipal de Sabadell havia cedit al Congrés, a instàncies de Miquel Carreras, una sèrie de textos històrics que el nostre protagonista coneixia molt bé. Així es dedueix d'una carta de 15 de maig en què es dona compte de la recepció d'un recull de textos jurídics que quedarien a disposició de Carreras a les dependències de la Universitat Autònoma de Barcelona, un cop acabada l'exposició.²⁸

25. E. JARDÍ, *Història del Col·legi d'Advocats de Barcelona*, vol. 2, Barcelona, Col·legi d'Advocats de Barcelona, 1989, p. 34.

26. *Carnet de congressista de Miquel Carreras al I Congrés Jurídic Català*, Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras, 1936, signatura A002/155.

27. *Reglament del I Congrés Jurídic Català*, Arxiu de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, 1936.

28. Carta, 10 juny 1936, Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras.

El Congrés s'havia inaugurat el 17 de maig del 1936, amb un gran èxit de participació. Per desgràcia, aquest èxit no podria tenir continuïtat fins al cap de molts anys.

ELS ANYS DE LA GUERRA CIVIL

Resulta curiós comprovar que la primera referència a Miquel Carreras com a advocat en exercici en una guia judicial de l'època és de l'any 1936.²⁹ Tot i que, com ja hem comentat, el seu nomenament oficial com a assessor de la Caixa d'Estalvis és del 7 de gener del 1933, la primera ressenya serà en aquest exercici del 1936, juntament amb uns altres deu advocats sabadellencs, sota el títol *Advocats que exerceixen*. Són els següents: Joan Vivé i Argelaguet, Gabriel Casals i Pena, Lluís Molins i Voltà, Josep Llobet i Sanjuan, Rafael Roig i Ferran, Pere Pascual i Salichs, Joan B. Marí i Corominas, Josep M. Trabal i Benessat, Antoni Tarradellas i Ayet i Lluís Casals i Garcia. Cinc d'aquests advocats conformaven la

29. *Guia Judicial de Catalunya 1936*, Barcelona, Impremta Elzeviriana i Llibreria Camí, SA, 1936.

Junta de Govern del Col·legi d'Advocats. A excepció de Josep Maria Trabal, Lluís Casals i el mateix Carreras, la resta formaven part, com ja hem observat, del que podríem considerar els cercles conservadors locals.

El 18 de juliol del 1936 va marcar, entre altres coses, la desfeta de l'*statu quo* del món jurídic local. I precisament el destí féu que el nostre protagonista esdevingués més lletrat que mai amb l'esclat de la Guerra Civil. D'entrada, i mitjançant un decret i una ordre de la Conselleria de Justícia del 24 d'agost del 1936, Ramon Vilalta i Vidal, fins aleshores diputat sisè de la Junta del Col·legi d'Advocats de Barcelona, va ser nomenat nou comissari per als col·legis d'advocats de Catalunya. Vilalta, eminent polític i advocat republicà, i un dels fundadors d'Esquerra Republicana de Catalunya, el 26 d'agost prengué possessió de les funcions pròpies de la Junta de Govern del Col·legi de Barcelona. L'endemà redactà i envià el document següent al Col·legi de Sabadell:

Il·ltre. Col·legi d'Advocats de Barcelona. — Fent ús de les facultats que em són atorgades pel Decret de 24 dels corrents i l'Ordre de la mateixa data, em plau comunicar-vos que he resolt delegar la meva representació per les funcions de la Junta de Govern del Col·legi d'Advocats de Sabadell, d'acord amb els Estatuts d'aquest, als membres de l'esmentat Col·legi Srs. Miquel Carreras Costajussà i Josep Maria Trabal Benessat, els quals deuran actuar conjuntament sotmetent a la meva decessió qualsevol discrepància que pugui produir-se. — En prendre possessió del seu càrrec els lletrats esmentats, procediran amb intervenció del tresorer de la Junta suspesa, a la formalització de l'estat de comptes corresponent referent a l'actual situació econòmica del Col·legi, fent-se càrrec de l'actual resultant tant en efectiu com en comptes i dipòsits existents en els bancs per tal de seguir atenent les obligacions del Col·legi. — El que poso en el vostre coneixement, com a interessat, a tots els efectes conseqüents i per a que vos serveixi de justificant del vostre càrrec en quantes ocasions sigui necessari acreditar-ho per al compliment del vostre comés. Barcelona, 27 d'agost de 1936³⁰

Efectivament, el nomenament de Carreras com a delegat del comissari de Barcelona porta també data de 27 d'agost del 1936.³¹ La comunicació citada textualment es transcriu íntegrament en l'acta de la Junta

30. Arxiu de l'II-lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell.

31. Fundació Bosch i Cardellach, arxiu Miquel Carreras.

«accidental» que es va dur a terme el 28 d'agost. Aquell dia, Miquel Carreras i Josep Maria Trabal van comparèixer a les dependències del Col·legi d'Advocats, ubicades a la seu del jutjat municipal, acompanyats pel jutge accidental, Josep Senties Masgrau,³² per prendre possessió dels càrrecs, en virtut del nomenament efectuat per Antoni Vilalta. En efecte, «es fan càrrec de la biblioteca i mobiliari en ella existent, i fixen a la porta d'entrada la corresponent nota declarativa de quedar representada l'Autoritat del Comissari de la Generalitat, a l'efecte del règim del Col·legi, pels dos senyors designats». A continuació, es van disposar a establir l'estat de comptes de la institució, tasca que no van poder completar, ja que la documentació comptable no es trobava a la seu col·legial, sinó que estava en possessió del que havia estat tresorer fins aleshores, Josep Llobet, del qual es desconeixia el parador en aquells moments. La sessió va concloure fent constar el propòsit de demanar a les entitats de crèdit els justificants suficients de la situació financera del Col·legi, a fi i efecte que se'n pogués donar compte al comissari de la Generalitat.

Trobem els vestigis de l'activitat de Carreras com a delegat per a la gestió del Col·legi d'Advocats en una carta que li adreça l'advocat Antonio Aymat Mareca, datada del 29 de desembre del 1936, i en la qual interpel·lava el *secretario* de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats amb aquestes paraules: «[...] Si he de realizar algún pago de cuota para seguir colegiado en ese Colegio».³³

El comissari de la Generalitat seria substituït, mitjançant un decret de la Conselleria de Justícia del 25 de desembre del 1936, per un comitè format per representants de les organitzacions UGT, CNT i Esquerra Republicana de Catalunya. Aquest comitè es va constituir al Col·legi de Barcelona el 28 de desembre, sota la presidència de Pelai Sala i Berenguer, com a representant delegat del conseller de Justícia.

El 26 de gener del 1937 aquest comitè demanà als representants del Col·legi de Sabadell un informe sobre la situació econòmica i el moviment de socis, que es va remetre a aquesta autoritat el 6 de febrer. El do-

32. Josep Senties Masgrau, advocat del Front Popular, havia pres possessió el 21 d'agost com a nou jutge municipal. Posteriorment va ser detingut per la justícia revolucionària, juntament amb el notari Jesús Led Lajusticia, acusats de pertànyer a la Cinquena Columna. A. CASTELLS, *Sabadell, Informe de l'Oposició: Guerra i revolució 1936-1939*. Sabadell, Riutort, 1982, p. 24.

33. *Carta d'Antonio Aymat Mareca*, 29 desembre 1936, Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras.

cument relata el periple seguit a l'hora d'elaborar l'estat de comptes: l'1 de setembre del 1936 el Comitè Local de Defensa havia lliurat a Miquel Carreras i Josep Maria Trabal la documentació trobada a casa de Josep Llobet, que comprenia els extractes del compte corrent del Col·legi al Banc de Sabadell l'1 de gener i l'1 de juliol del 1936, una llibreta de la Caixa d'Estalvis de Sabadell, l'esborrany del balanç del 1935 i un llibre de caixa corresponent al primer semestre del 1936. Del balanç del primer semestre podem deduir que l'actiu del Col·legi ascendia a 6.513,90 pessetes en el moment d'esclatar la guerra, de les quals Miquel Carreras i Josep Maria Trabal només van poder recuperar 5.114,67. La diferència, 1.399,23 pessetes, restà en mans del tresorer, amb l'objectiu d'atendre pagaments immediats, i no es va poder recuperar.

Amb aquest informe acabaria l'activitat de Miquel Carreras com a delegat del Comitè per a la gestió del Col·legi d'Advocats, ja que la sol·licitud d'aquest també contenia l'ordre de cessament en les seves funcions. La comunicació esmentada es conserva a l'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach.³⁴

A banda del seu paper com a delegat gestor del Col·legi d'Advocats, ens consta que l'activitat professional de Miquel Carreras en el període del conflicte i fins a la seva mort va ser nodrida. Un llibre de comptabilitat convertit en llibreta de notes i agenda, que comprèn el període 1936-1938, dóna fe d'aquesta circumstància.³⁵ Es tracta d'un recull d'anotacions on s'associen dates amb conceptes jurídics, del tipus *24.VI Cassació, Jutjats populars 26*, etc. Semblen ordenades per anys, i van del 24 de juny del 1936 a l'1 de juny del 1938. No obstant això, resulta extremament difícil extreure conclusions d'aquestes anotacions. En cap cas no permeten dilucidar el grau de dedicació de Carreras a l'exercici professional. Ni tan sols podem deduir que es tracti d'activitats dutes a terme per ell mateix, tot i que determinades ressenyes ens fan pensar que sí. És el cas d'un apunt relatiu al Comitè del Col·legi Advocats, o les que fan esment del cas Mumbert i Roca, que tot seguit analitzarem. En qualsevol cas, la principal conclusió que permet extreure aquest recull és l'efectiva vinculació de Carreras a l'exercici professional.

34. Carta del Comitè de gestió del Col·legi d'Advocats de Barcelona, 26 gener 1937, Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras.

35. Llibre de comptabilitat convertit en llibreta de notes (1936-1938), Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel i Cardellach, signatura A002/Aux. 127.

Precisament aquest fet queda reforçat per una circumstància concreta: el nomenament de Miquel Carreras com a «delegado fiscal de este ministerio en el Juzgado de Instrucción de Sabadell», segons recull una carta de 21 de gener del 1938, procedent de la Fiscalia de l'Audiència de Barcelona.³⁶

Efectivament, els darrers mesos de Miquel Carreras a la ciutat de Sabadell van tenir la fiscalia del Jutjat d'Instrucció com a destinació principal de la seva activitat jurídica. Les circumstàncies del nomenament, així com el desenvolupament d'aquest, se'ns revelen com un autèntic misteri. En conservem, però, alguns petits detalls que fan molt interessant aquesta darrera etapa del seu llegat professional.

A l'Arxiu Històric de Sabadell trobem el primer rastre de l'activitat de Carreras en funcions de fiscal. El fons judicial dóna fe de cinc intervencions del delegat del ministeri fiscal en el mateix nombre de procediments civils al període de referència. En concret, es tracta de judicis de divorci per *mutu dicens* i declaracions d'hereus abintestats. No trobem referències directes a Miquel Carreras, però sí remissions al «señor delegado del Ministerio Fiscal» rubricades amb el que pot identificar-se com la signatura del nostre protagonista,³⁷ encara que sense cap estudi grafològic que ho corrobori.

El segon vestigi d'aquesta activitat ens ve donat per una cèdula de citació a judici en qualitat de delegat del ministeri fiscal, datada del 2 de març del 1938, contra Agustín Brujas Planas per «acaparamiento». Eren moments d'escassetat manifesta a la ciutat.

La darrera referència a la seva activitat com a delegat del ministeri fiscal és, amb diferència, la més interessant. Seguint la documentació conservada al Fons Miquel Carreras de la Fundació Bosch i Cardellach, trobem diverses al·lusions a tres personatges que serien protagonistes d'una de les darreres actuacions de Carreras com a fiscal delegat: Josep Roca i Valls, Jaume Mumbert i Costajussà i Joan Valls Roca. Tots tres, ciutadans de Sabadell, van ser detinguts i, en el cas dels dos primers, condemnats a mort pel Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció, en un procés penal per delicte de deserció.

36. Carta de la Fiscalia de l'Audiència Provincial de Barcelona, 21 gener 1938, Fundació Bosch i Cardellach, fons Miquel Carreras.

37. Arxiu Històric de Sabadell, Arxiu Judicial, signatura D3 8.462, Exp. Civils, expedients núm. 198, 199, 203, 205 i 210, 1938.

L'estiu del 1937 el govern de Negrín havia posat en funcionament un nou sistema de tribunals «especials» que, en paraules de Pelai Pagès, «evidencien la nova etapa repressiva en què va entrar a partir d'aquests moments la República».³⁸ La nova repressió, més institucionalitzada, va trobar un dels seus màxims exponents judicials en el Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció, òrgan que tenia per objectiu ocupar-se dels «actos de espionaje, alta traición, derrotismo y todos aquellos que significan una agresión más o menos encubierta contra el Régimen, en los momentos en que deben actuar los órganos públicos con la mayor eficacia».³⁹ De fet, i tal com explica Pagès, a partir del desembre del 1937 l'activitat d'aquest tribunal va ser molt intensa: segons les dades extretes dels arxius de la presó Model, l'any i escaig d'activitat va donar un saldo total de 1.409 sentències, amb un total de 2.147 reclusos que van passar sota el seu control.

Tornant a l'activitat del nostre protagonista, la primera referència al cas esmentat data del 16 de maig del 1938 i apareix en forma de carta adreçada a l'Ajuntament de Sabadell. Miquel Mumbert i Costajussà sol·licità al consistori un certificat de bona conducta civil i política en favor del seu parent, Jaume Mumbert i Costajussà. Aquesta carta ens dona, de retruc, una dada significativa: l'adscripció de Jaume Mumbert a la formació política Unió Democràtica de Catalunya. En paraules de Martí Marín, aquesta formació es trobava molt propera als anomenats «sectors catòlics» de la ciutat, francament liberals, amb una certa distància de la tradició de la Lliga Regionalista.⁴⁰ La militància catòlica i conservadora ens pot donar una pista del perquè del processament de Mumbert, en un període en què, com hem dit, la repressió a la rereguarda s'estava endurint. La carta en qüestió introdueix un altre matís: es tractava d'un procediment penal en grau de revisió.

De la mateixa manera que en el cas de Jaume Mumbert, entre la documentació personal de Miquel Carreras es conserva un esborrany d'una

38. P. PAGÈS, «La justícia revolucionària i popular a Catalunya (1936-1939)», *Ebre 38: Revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939)* (Barcelona), núm. 2 (2004), p. 35-48 i p. 46.

39. *Diario Oficial del Ministerio de Defensa Nacional* (València), (24 juny 1937).

40. M. MARÍN CORBERA, «1898-1939. Liberalisme, dictadura, democràcia: La política», a *Sabadell al segle XX*, Vic, Eumo, 2000, p. 217.

41. Expedient 194/1938, Arxiu Nacional de Catalunya, fons del Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona (presó Model).

altra sol·licitud adreçada a l'Ajuntament en nom d'Encarna Valls, en aquest cas en favor de Jaume (Josep) Roca i Valls.

Efectivament, la consulta de l'expedient núm. 194/1938 a l'arxiu de la presó Model de Barcelona,⁴¹ ens il·lustra sobre la successió dels fets: Josep Roca i Valls, de trenta anys i forner de professió, ingressà al centre penitenciari esmentat el 12 de maig del 1938 per ordre del tribunal de guàrdia núm. 2, i fou condemnat a pena de mort pel delictes d'alta traïció. També es trobaria en la mateixa situació Jaume Mumbert i Costajussà, «escribiente», solter i també de trenta anys. Els condemnats degueren comparèixer el 18 de juny del 1938 davant el Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció. Ambdós reclusos degueren assistir a la vista del judici de revisió corresponent promogut per Miquel Carreras al Palau de Justícia, com evidència el seu trasllat als calabossos d'aquell edifici, tot i que no consta que fossin deixats en llibertat.

Tot fa pensar que les sol·licituds de certificats d'adhesió al règim republicà abans esmentades van ser redactades pel mateix Carreras. I és que, des del seu càrrec de delegat del ministeri fiscal, va voler intercedir en favor dels conveïns citats, sobretot tenint en compte que amb un d'ells existia un vincle familiar. Les instàncies judicials degueren ser l'objectiu d'aquestes recomanacions, que trobaren el seu fruit pocs mesos abans que Carreras partís al front en forma de procediment de revisió de les penes. Mitjançant una comunicació del 25 de juny del 1938 del sotssecretari de Justícia, i en resposta a les «gestions necessàries en favor dels vostres recomanats» condemnats a «l'última pena» pel Tribunal d'Espionatge i Alta Traïció de Catalunya, i un cop fallada la causa de revisió, se'ls commutà la pena de mort esmentada per la de trenta anys de reclusió.

La sort dels dos reclusos després de la commutació de les seves penes respectives fou diversa: Josep (Jaume) Roca i Valls sol·licità el 27 d'agost del 1938 acollir-se al Decret de 16 d'agost del 1938, sobre la pròrroga d'incorporació a files, tot i que la sol·licitud esmentada li fou denegada; Jaume Mumbert optà per la mateixa via amb molta més fortuna: fou posat en llibertat el dia 3 de novembre del 1938 i conduït al Centre de Reclutament i Instrucció Militar (CRIM) núm. 16 el dia 8 del mateix mes.

El tercer en discòrdia al procés núm. 194/1938 fou Joan Valls i Roca, també veí de Sabadell, el qual, acusat d'auxili a la rebel·lió, ingressà a la

42. Expedient núm. 53/1938, Arxiu Nacional de Catalunya, fons del Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona (presó Model).

presó el 17 de maig del 1938 per ordre del Tribunal Especial de Guàrdia núm. 2, si bé en sortí en llibertat provisional al cap de quaranta-vuit hores. Fins al 14 de juny del 1938 no aconseguí la llibertat definitiva.⁴²

Podem afirmar, doncs, que la intervenció de Miquel Carreras va salvar d'una mort segura els reclusos esmentats. Resulta paradoxal que la notícia de la commutació de la pena li fos comunicada poques setmanes abans de la seva pròpia mort, ja incorporat al front.

LA MORT DE MIQUEL CARRERAS

La baixa col·legial de Miquel Carreras es rubrica al llibre de registre de col·legiats incorporats al Col·legi d'Advocats de Sabadell⁴³ amb una anotació molt breu: 11 d'agost. Aquest 11 d'agost es correspon amb la data del certificat de defunció expedit per l'exèrcit republicà. Com ja és de sobres conegut, les circumstàncies del traspàs no queden encara avui dia del tot clares.⁴⁴ No obstant això, la seva mort no implicaria, ni de bon tros, l'oblit de la seva condició d'advocat.

Quan l'any 1940 el Col·legi d'Advocats reprèn l'activitat, la Junta de Govern tindrà un moment de record pels caiguts al conflicte. La primera enumeració farà referència als «amigos y compañeros caídos por Dios y por la Patria»,⁴⁵ amb un esment especial de Josep Llobet i Sanjuan, de l'advocat Rafael Roig i Ferran, de l'exmembre de Junta Joan Vivé i Argelaguet i del procurador Jesús Bernaldo Mayol. Cap, en canvi, a Miquel Carreras. L'omissió tenia un sentit, si observem la preocupació de la institució per deixar clara l'adscripció al règim recentment instituït.

Tot i així, en l'acta corresponent a la reunió del 6 de juliol, en la qual va ser objecte de comentari l'organització d'un acte en memòria dels companys desapareguts, resulta curiós veure que, després d'haver-ne obviat el nom en les actes anteriors, es feia esment de Miquel Carreras. En aquest sentit, en l'acte de celebració d'un funeral solemne en memòria dels advocats i procuradors esmentats sí que se'l va tenir en compte. No va ser

43. Llibre de registre dels advocats incorporats al Col·legi d'Advocats, 1905-1935, arxiu de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell.

44. Per veure una de les versions més extenses sobre la mort de Miquel Carreras, podeu consultar J. SALLARÈS, *Vida de Miquel Carreras i Costajussà: Fill de Sabadell, 1905-1938*, Fundació Bosch i Cardellach, 1963, p. 45 i seg. (mecanoscrit).

45. Acta de la Junta de Govern de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, 8 juny 1940, arxiu de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell.

aquest el cas a l'hora d'elaborar una placa commemorativa de bronze que es va col·locar a la sala de juntes, en la qual només s'incloïen els noms de Josep Llobet, Rafael Roig i Jesús Bernaldo, sota la rúbrica *Caídos por Dios y por España*.

En la sessió del 30 de setembre es fixà definitivament el 8 d'octubre com a data per a l'acte *in memoriam*. Per a l'ocasió es van enviar comunicacions a totes les institucions remarcables del moment, d'entre les quals podem destacar el president de l'Audiència Territorial, el governador civil, les autoritats militars, el degà del Col·legi de Barcelona, les autoritats judicials i administratives locals, les corporacions i, evidentment, les famílies dels difunts, inclosa la de Carreras.

L'acte va tenir lloc, doncs, el citat dia 8, sota la direcció del pare Vergès, a l'església de Sant Fèlix. De la consecució del respons esmentat quedà constància en acta, el contingut de la qual reproduïm literalment:

En la ciudad de Sabadell a 8 de octubre de 1940. Después de haber sido celebrado un solemne funeral en la parroquial iglesia de San Félix, dedicado a los curiales Don José Llobet Sanjuan, Don Rafael Roig Ferrán, Don Juan Vivé Argelaguet, Don Miguel Carreras Costajussà y Don Jesús Bernaldo Mayol, con asistencia de autoridades, jerarquías, representaciones de corporaciones y entidades locales y gran número de colegiados y los procuradores de este juzgado, se trasladó la Junta de Gobierno con las aludidas representaciones al local del Colegio y abierto el acto por el Sr. Decano el Rvdo. Arcipreste procedió a la solemne bendición de la placa colocada en lugar adecuado en el que aparece la siguiente dedicatoria: «El Colegio de Abogados de Sabadell a los abogados José Llobet Sanjuan — Rafael Roig Ferrán — Procurador — Jesús Bernaldo Mayol, *Caídos por Dios y por España*». MCMXL

Después de la bendición se rezó un responso a la memoria de los fallecidos. [...]

Com podem comprovar, el Col·legi va retre el seu particular homenatge a Miquel Carreras, tot i que, com ja hem dit, no de forma completa.

L'autèntic desgreuge es produiria, com tants altres, al cap de molts anys. No seria fins al 1987 que la Junta de Govern del Col·legi d'advocats proposaria l'atorgament de la insígnia pòstuma com a col·legiat d'honor a Carreras, acord que es va prendre per Junta General Extraordinària del 29 de gener del mateix any.

L'any següent, en què es commemorà el cinquantè aniversari de la seva mort, el Col·legi va voler dedicar-li un record especial a tan il·lustre company. El 6 d'octubre va ser recuperada la placa commemorativa dels advocats morts durant la Guerra Civil, la qual es va tornar a penjar a la seu col·legial però amb el nom de Miquel Carreras afegit en l'espai que ocupava fins llavors la llegenda *Caídos por Dios y por España*. Després de l'acte solemne, el company Miquel Forrellad pronuncià una conferència titulada «Miquel Carreras i Costajussà, advocat», el text de la qual ha servit en bona part per elaborar les línies mestres d'aquesta ponència.

CONCLUSIÓ

Per tancar aquest breu estudi, ens agradaria fer una petita reflexió: com hem pogut entreveure, la primera conclusió a extreure de la praxi professional de Miquel Carreras com a advocat és que aquesta dedicació no pot considerar-se en cap cas com a vocacional. Més aviat i en últim extrem, circumstancial, si se'ns permet la expressió.

Tot i així, podem afirmar que l'aproximació va ser correcta i, pel que sabem, va estar guiada pel mateix afany de coneixement i superació que abastà tota la seva obra. Des d'aquest punt de vista, resulta difícil no lloar el personatge. Carreras no buscà l'exercici professional, però quan s'hi va veure abocat, adoptà un compromís indiscutible. Aquestes paraules n'han volgut deixar testimoni.

BIBLIOGRAFIA

- BENAU, Josep M. [et al.]. *Història de la Caixa d'Estalvis de Sabadell*. Sabadell: 2008. [Inèdit]
- BENAU, Josep M.; CALVET, Jordi; CASALS, Lluís; DOMINGO, Artur; POZO, José Antonio. *La República i la Guerra Civil. Sabadell, 1931-1939*. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 1986.
- BUSQUÉ I MARCET, Jaume. *Mode, títol, dret, justícia i pergamí: Escrit inèdit del Dr. Miquel Carreras i Costajussà, llicenciat en dret i doctor en filosofia i lletres*. Sabadell: Arxiu de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, 1987. [Ponència presentada a la Fundació Bosch i Cardellach el dia 28 de gener del 1987. Inèdit]
- CASANOVAS, Pompeu. «Els anys de formació de Miquel Carreras i Costajussà (1923-1930)». A: *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió, memòria*

- d'una ciutat: Exposició del 4 de setembre al 4 de novembre de 2007, Saló modernista de Caixa Sabadell.* Sabadell: Ajuntament de Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach: Obra Social Caixa Sabadell, 2007. [Catàleg de l'exposició]
- CASTELLS, Andreu. *Sabadell, Informe de l'oposició: Guerra i revolució. 1936-1939.* Sabadell: Riutort, 1982.
- DEU BAIGUAL, Esteve. *Expansió urbana i econòmica a Sabadell al segle xx.* Vic: Eumo, 2000.
- FORRELLAD I SOLÀ, Miquel. *Miquel Carreras i Costajussà, advocat.* Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1988. [Conferència llegida al Col·legi d'Advocats de Sabadell amb motiu del cinquantenari de la mort de Miquel Carreras. Mecanoscrit amb correccions manuscrites]
- Guia Judicial de Catalunya: Any 1936.* Barcelona: Impremta Elzeviriana: Llibreria Camí, 1936.
- JARDÍ, Enric. *Història del Col·legi d'advocats de Barcelona.* Barcelona: Col·legi d'Advocats de Barcelona, 1989. 2 v.
- MARÍN CORBERA, Martí. «1898-1939. Liberalisme, dictadura, democràcia: La política». A: *Sabadell al segle xx.* Vic: Eumo, 2000.
- PAGÈS I BLANCH, Pelai. «La justícia revolucionària i popular a Catalunya (1936-1939)». *Ebre 38: Revista Internacional de la Guerra Civil (1936-1939)* [Barcelona], núm. 2 (desembre 2004), p. 35-48.
- PLANELL, Imma; TAULÉ, Albert. «Biografia de Miquel Carreras i Costajussà (1905-1938)». A: *Miquel Carreras, ciutadania i pensament: Miscel·lània d'homenatge.* Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1990.
- Revista de Sabadell.* Sabadell: Arxiu Històric de Sabadell, 1905-1936.
- SALLARÈS, Joan. *Vida de Miquel Carreras i Costajussà: Fill de Sabadell, 1905-1938.* Sabadell: Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1963. [Mecanoscrit]
- TRUJILLO REYES, Alejandro. *Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell, 100 anys.* Sabadell: La Ley, 2005.

CRONOLOGIA I BIBLIOGRAFIA DE MIQUEL CARRERAS I COSTAJUSSÀ

Àngels CASANOVAS

I. MONARQUIA PARLAMENTÀRIA D'ALFONS XIII (1902-1917)¹

- 1905 5 de febrer. Miquel Carreras i Costajussà neix a Sabadell.
- 1910 Comença els estudis als Pares Escolapis de la ciutat.

II. MANCOMUNITAT DE CATALUNYA (1914-1923)

Primera Guerra Mundial (1914-1918)

- 1914 25 d'octubre. Guanya el segon premi de lectura al Concurs Comarcal de Lectura i Escriptura en llengua catalana.
- 1916 Estudis de batxillerat a les Escoles Pies.
- 1916 30 d'abril. Primer premi en el Quart Concurs d'Història de Catalunya organitzat per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana
- 1916 4 de juny. Primer premi de lectura i escriptura en el Segon Concurs Comarcal de Lectura i Escriptura en llengua catalana.

III. CRISI CONSTITUCIONAL (1917-1923)

República de Weimar (1919-1933)

- 1917 5 de setembre. Primer article periodístic publicat a la *Gazeta del Vallés*, titulat «Amèrica i Àfrica».

1. Una primera versió d'aquesta cronologia ha estat publicada sota el títol de «Dates per a una vida», a À. CASANOVAS (ed.), *Miquel Carreras: 1905-1938: Esforç i reflexió, Memòria d'una ciutat*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, Caixa de Sabadell, 2007, p. 16-23 (catàleg de l'exposició sobre Miquel Carreras).

- 1919 16 de maig. Primer article publicat a la premsa no local: «A propòsit del verb *mètre*» a *La Veu de Catalunya*.
- 1919 30 d'agost. Premi extraordinari per la composició en prosa *Terra* als Jocs Florals de Terrassa organitzats per la Lliga Regionalista.
- 1920 11 d'abril. Primera conferència pública: «El folklore i ses principals composicions: contes, tradicions i llegendes», pronunciada al Centre Excursionista Sabadell. És l'inici d'un seguit de col·laboracions amb els centres excursionistes de la ciutat.
- 1920 24 de maig. Premi d'honor del Setè Concurs Nacional d'Història de Catalunya, que va tenir lloc a Tarragona i va ser organitzat per l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.
- 1920 Agost. Premi al millor treball relacionat amb la història de Sabadell, amb el títol *Història i etimologia d'Arraona*, organitzat per la Joventut Nacionalista de Sabadell.
- 1922 30 de juny. Finalitza els estudis de batxillerat.
- 1922 30 de setembre. Inicia els estudis universitaris en el curs comú de dret i filosofia i lletres. Pren contacte amb companys com Marçal Pascuchi, Joan Coromines, Pilar Escofet i Joan Petit.

IV. COP D'ESTAT DEL GENERAL PRIMO DE RIVERA (13 DE SETEMBRE DE 1923) I DICTADURA (1923-1930)

- 1923 Setembre. Segon curs universitari. Enfrontament públic amb un dels seus professors, tal vegada amb el catedràtic de dret canònic i futur rector de la Universitat de Barcelona entre el 1941 i el 1945, Francisco Gómez del Castillo. Aquest fet l'obliga a continuar els estudis com a alumne lliure no oficial.
- 1924 Estudis universitaris de filosofia (1924-1926).
- 1924 Inicia la col·laboració a la nova revista *Almanac de les Arts* amb els articles «De la tesi de Gaziell a l'antagonisme i a l'imperialisme» i «Anticipacions sobre el futur de la cultura catalana».
- 1924 25 de gener. Conferència a l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell: «De la filosofia, la ciència i l'art com a funcions crítiques de l'esperit».
- 1924 Juliol. S'inicien el que més tard es coneixeria amb el nom d'«els dillunsos» a casa de l'industrial i mecenes Joan Llonch i Salas. Reunions informals on es reunien intel·lectuals i artistes de la ciutat.

- 1924 Primera col·laboració amb la Caixa d'Estalvis de Sabadell. Se li atribueix l'autoria de l'opuscle *Veritats i coneixements que convé propagar*.
- 1925 Dues conferències pronunciades el 2 i el 17 de febrer a la seu de la Lliga Regionalista de Sabadell, titulades «La fórmula esquemàtica del decandir europeu», amb les quals obtingué un gran èxit. Però una denúncia al Govern Civil li valgué una sanció governativa de dues-centes cinquanta pessetes.
- 1925 Publicació de l'obra col·lectiva *L'any que ve*, escrita per Francesc Trabal i amb il·lustracions de tots els membres de la Colla de Sabadell (Francesc Trabal, Josep Maria Trabal, Armand Obiols, Ricard Marlet, Lluís Parcerisa, Antoni Vila i Arrufat i Joan Garriga), en la qual també figura Miquel Carreras. Fou un gran escàndol.
- 1926 Estudis universitaris de lletres (1926-1928).
- 1926 Disset col·laboracions —una per setmana— sobre la Fundació Bernat Metge, titulades *Notes sobre la història llatina*, que s'inicien el 2 de febrer d'aquell any i reflecteixen el seu amor profund pels clàssics.
- 1927 Servei militar al castell de Montjuïc, al cos de caçadors.
- 1928 Acaba les carreres de dret i de filosofia i lletres.
- 1928 29 de juny. Comencen els actes amb motiu de la celebració a Sabadell del Sisè Congrés de Premsa Catalanoblear. Carreras hi col·laborà pronunciant la conferència «Periodisme, la premsa i el llibre» en el marc de l'«Exposició retrospectiva del períodic i del llibre sabadellenc», que tingué lloc a l'Ateneu de Sabadell.
- 1928 13 de juliol. Nomenament provisional com a arxiver i cronista de Sabadell a proposta de l'alcalde Esteve Maria Relat.
- 1929 Exàmens de doctorat en filosofia i lletres a Madrid, que superarà amb èxit.

IV Govern del general Berenguer (1930-1931)

- 1930 Exàmens de doctorat en dret a Madrid, que també superarà.
- 1930 Aparició del llibre col·lectiu *Comarca del Vallès*, publicat per la Casa del Vallès, on Carreras participa amb el seu primer gran treball teòric d'història comarcal, «Per la història espiritual del Va-

llès: La vida íntima de Sabadell», síntesi de la conferència pronunciada el 12 de juny de 1929.

- 1930 Primera obra sobre història de Sabadell, *Línies d'història ciutadana*, que aparegué en el marc de l'exposició retrospectiva sobre el Sabadell antic organitzada pel Centre Excursionista Sabadell a la Caixa d'Estalvis de Sabadell. Aquest llibre té un important contingut teòric essencial, on Carreras posa les bases per a l'estudi de les històries locals.
- 1930 25 de juny. Nomenament com a membre del patronat del Museu.

V. REPÚBLICA (1931-1936)

Hitler puja al poder, Tercer Reich (1933-1945)

- 1931 La Comissió de Cultura del nou ajuntament republicà edita el llibre *El problema de l'ensenyança primària: Plantejament i antecedents*, llibre en què Carreras col·labora amb l'article «De la nostra història docent», compendi en un sol treball dels nou articles que al llarg dels mesos de maig, juny i juliol publicà al *Diari de Sabadell*.
- 1932 Edició del llibre *Elements d'història de Sabadell* per la Comissió de Cultura de l'Ajuntament, presidida per Salvador Sarrà i Serravinyals. La intenció del llibre era que els estudiants sabadellencs tinguessin a les mans un llibre que resumís la història de la ciutat. La veritat és que el llibre ultrapassa de molt l'objectiu inicial i presenta una modernitat de plantejament que s'avança en vint anys a la renovació historiogràfica protagonitzada per Jaume Vicens Vives.
- 1932 4 de gener. Nomenament com a advocat assessor de la Caixa d'Estalvis de Sabadell.
- 1932 13 de març. Inicia un seguit de conferències que s'emmarquen en el debat sobre la divisió territorial de Catalunya: «El Vallès i el moviment comarcal català», a la Casa del Vallès de Mollet; «La qüestió comarcal davant l'Estatut», a l'Ateneu Barcelonès el 18 de maig de 1932; «L'organització comarcal de Catalunya: la seva significació i la seva història», a la Cambra Agrícola del Bloc Catalanista Republicà de Sant Sadurní d'Anoia, l'1 d'octubre de 1932. El debat s'evidencia també en articles de premsa sobre el mateix tema: «Sabadell i l'organització comarcal», «La divisió

- comarcal del Vallès» i «La qüestió sobre la capitalitat del Vallès», publicats al diari *La Ciutat*.
- 1932 19 de març. President de la Comissió del Centenari Goethe a Sabadell.
- 1933 3 d'octubre. Nomenament com a professor de llenguatge i economia política de l'Escola Industrial.
- 1934 25 de gener. Publica al diari *Sabadell* una crònica sobre el 25è aniversari de l'ordenació sacerdotal de Lluís Carreras i Mas. En col·laboracions anteriors, ja havia tractat sobre la figura del seu besoncle amb tres cròniques publicades al mes de març de 1931 sobre les conferències quaresmals a l'Acadèmia Catòlica.
- 1935 Publicació del llibre *Coneixences sobre estalvi*, per encàrrec de la Caixa d'Estalvis de Sabadell.

VI. GUERRA CIVIL (1936-1939)

- 1936 Creació de l'Institut-Escola M. B. Cossío, situat a l'edifici de l'Escola Pia. Va ser nomenat professor d'història, de llatí i de filosofia a partir de l'1 de febrer de 1937.
- 1936 17 d'abril. Congressista al Congrés Jurídic Català, inscrit a la secció segona.
- 1936 El 5 d'agost és nomenat delegat de la Universitat Autònoma per enretirar els objectes útils, quadres i obres d'art amb destinació al Museu i l'Arxiu. Aquesta delegació es ratifica el 15 de març de 1933 i el 17 de març de 1938.
- 1937 Creació de l'Institut Tèxtil com a conseqüència del desdoblament de l'Escola Industrial d'Arts i Oficis. És nomenat professor de cultura general.
- 1938 21 de gener. Delegat del ministeri fiscal al jutjat de primera instància.
- 1938 1 de juny. Després de ser cridat a files, és declarat plenament capacitat i s'incorpora al Centre de Reclutament i Instrucció Militar de Terrassa.
- 1938 5 de juny. Trasllat precipitat des de Sabadell a la base d'instrucció militar de Can Bros a Martorell.
- 1938 15 de juny. Veu la llum, mentre es troba de permís a Sabadell, el seu darrer llibre, *Conceptes i dites de Martí Rialp*, signat amb el pseudònim de Miquel Costa, editat per l'impressor Sallent.

- 1938 Retorn a Can Bros.
- 1938 4 de juliol. Deixa Can Bros. Destinació a la 30a divisió, base d'instrucció, 5a companyia, base 8, C. C. 11 Est.
- 1938 15 de juliol. A Tiurana, és separat dels seus companys, que són destinats a altres companyies, i s'incorpora a la 153 brigada mixta.
- 1938 4 d'agost. Destinació a Térmens, on es preparava una maniobra diversiva.
- 1938 8 d'agost. Carta als seus pares des del front, en què reclama per cinquena vegada un aval de la Federació d'Empleats Municipals i una certificació de l'alcaldia pels serveis prestats.
- 1938 11 d'agost. Data que consta en el certificat de defunció de Miquel Carreras com a dia que es produí el decés. La seva mort molt probablement fou conseqüència d'una bala procedent de les seves files. Segons diverses versions, fou assassinat o executat.

BIBLIOGRAFIA¹

ARTICLES DE PREMSA

- «Amèrica i Àfrica». *La Gazeta del Vallès: Diari popular d'avisos i notícies*, núm. 2862 (5 setembre 1917), p. 1-2. [Signa G. Reproduït a *Alba*, any III, núm. 33 (novembre 1952)]
- «Precedents històrics del descobriment d'Amèrica». *La Gazeta del Vallès: Diari popular d'avisos i notícies*, núm. 2891 (9 octubre 1917). [Signa Sarerrac]
- «Precedents històrics del descobriment d'Amèrica». *La Gazeta del Vallès: Diari popular d'avisos i notícies*, núm. 2892 (10 octubre 1917). [Signa Sarerrac]
- «La guerra». *La Gazeta del Vallès: Diari popular d'avisos i notícies*, núm. 2918 (10 novembre 1917), p. 1-2. [Signa A. Z.]
- «El·logi de Nadal». *La Gazeta del Vallès: Diari popular d'avisos i notícies*, núm. 2955 (25 desembre 1917), p. 2.
- «Record». *En Patufet* (5 gener 1918).
- «De Camprodon a Núria». *Diari de Sabadell*, any IX, núm. 2458 (2 octubre 1918), p. 2-3.
- «L'hora decisiva. "Dulce et decorum est pro patria mori" (Horaci-Odes)». *Diari de Sabadell*, any IX, núm. 2498 (19 novembre 1918), p. 2.
- «La conferència del Dr. Carreras a l'Acadèmia Catòlica». *Revista de Sabadell: Diario de avisos y noticias*, any XXXV, núm. 9446 (24 desembre 1918), p. 1-2.
- «Aqueix Cap d'Any». *Revista de Sabadell: Diario de avisos y noticias*, any XXXVI, núm. 9451 (1 gener 1919), p. 2.
- «Sometent o Somatent? A propòsit del verb "mêtre"». *La Veu de Catalunya*, any XXIX, núm. 206 (16 maig 1919), p. 6.

1. Versió revisada de: I. Planell i A. Taulé, «Assaig bibliogràfic», a *Miquel Carreras, ciutadania i pensament, Miscel·lània d'homenatge*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1990, p. 41-56.

- «L'afer de l'escut». *Diari de Sabadell* (31 agost 1919).
- «El catalanisme, ideal indestructible». *Diari de Sabadell*, any I, núm. 20 (25 novembre 1919), p. 1-2.
- «Aquest Cap d'Any». *Diari de Sabadell*, any II, núm. 49 (1 gener 1920), p. 2.
- «Sabadell i els seus historiadors». *La Veu de Catalunya*, any xxx, núm. 7608 (31 juliol 1920), p. 11-12.
- «Sobre els conflictes socials». *Diari de Sabadell*, any III, núm. 373 (10 febrer 1921), p. 1-2.
- «Sobre els conflictes socials». *Diari de Sabadell*, any III, núm. 374 (10 febrer 1921), p. 1.
- «Curiositat topogràfica». *Nostra Comarca*, any I, núm. 2 (març 1921), p. 9-10.
- «Ex-libris». *Diari de Sabadell*, any III, núm. 411 (30 març 1921), p. 2.
- «Santmenat». *Diari de Sabadell*, any III, núm. 420 (9 abril 1921), p. 2.
- «Les cartes d'un visionari i sa importància». *Diari de Sabadell*, núm. 501 (14 juliol 1921), p. 2.
- «Política africana». *Diari de Sabadell*, any III, núm. 561 (24 setembre 1921), p. 2.
- «Sabadell no és hereua de Valrà». *Nostra Comarca*, any I, núm. 10 (desembre 1921), p. 132-133.
- «Per les germanetes». *Diari de Sabadell*, any III, núm. 626 (11 desembre 1921), p. 2.
- «Estudis heràldics». *Nostra Comarca*, any II, núm. 11 (gener 1922), p. 144-145. [Signa M. C. Reproduït a *La Veu de Catalunya* (4 gener 1922)]
- «Pomells de joventut». *Garba*, any III, núm. 23-25 (gener 1922): *Número extraordinari dedicat als Pomells de Joventut i a les festes nadalenques*, p. 18-19.
- «Castella i Catalunya». *Diari de Sabadell* (9 maig 1922).
- «Consideracions. Del sentiment de la propietat i el dualisme essencial de Catalunya i Castella». *Diari de Sabadell*, any IV, núm. 864 (1 octubre 1922), p. 2.
- «Consideracions. Del sentiment de la propietat i el dualisme essencial de Catalunya i Castella». *Diari de Sabadell*, any IV, núm. 888 (20 octubre 1922), p. 2.
- «De la gènesi i la glòria de Catalunya». *Paraules: Fulla mensual d'art i literatura* [Sabadell], època II, núm. 1 (gener 1923).
- «De la "Fundació Bernat Metge" i la glòria de les coses "inútils"». *Diari de Sabadell*, any V, núm. 1109 (8 agost 1923), p. 2.
- «De les gestes estèrils i dels venjats herois». *Diari de Sabadell*, any V, núm. 1113 (12 agost 1923), p. 2.
- «Reflexió i solitud. De l'imperialisme». *Diari de Sabadell*, any V, núm. 1118 (19 agost 1923), p. 2.

- «Reflexió i solitud. Dels governaments». *Diari de Sabadell*, any v, núm. 1124 (26 agost 1923), p. 2.
- «Reflexió i solitud. Estat i Nació». *Diari de Sabadell*, any v, núm. 1129 (2 setembre 1923), p. 2.
- «Reflexió i solitud. Teoria de la conversa». *Diari de Sabadell*, any v, núm. 1135 (9 setembre 1923), p. 2.
- «Reflexió i solitud. Multitud i clam. Democràcia i tòpics». *Diari de Sabadell*, any v, núm. 1141 (16 setembre 1923), p. 2.
- «Reflexió i solitud. De la guerra alemanya». *Diari de Sabadell*, any v, núm. 1119 (26 setembre 1923), p. 2.
- «De Nadal com a litúrgia de l'esforç». *Diari de Sabadell*, núm. 1467 (25 desembre 1924), p. 2.
- «Conferència Miquel Carreras. (La fórmula esquemàtica del decandir europeu)». *Diari de Sabadell*, núm. 1513 (8 febrer 1925), p. 1-2.
- «Conferència Miquel Carreras. (La fórmula esquemàtica del decandir europeu)». *Diari de Sabadell*, núm. 1514 (10 febrer 1925), p. 1-2.
- «L'altiparlant del divendres. De mi i el públic». *Diari de Sabadell*, any v, núm. 1528 (27 febrer 1925), p. 2.
- «De la pintura de Màrius Vilatóbà». *La Veu de Sabadell*, any II, núm. 71 (1925), p. 2.
- «D'en Manuel Ribot i Serra com a poeta popular». *Revista de Sabadell*, núm. 11287 (12 març 1925), p. 3-4.
- «Remitit». *La Veu de Sabadell*, any II, núm. 113 (21 abril 1925), p. 3.
- «Fulles despreses. Ramon Riu». *La Veu de Sabadell*, any II, núm. 233 (18 setembre 1925), p. 1.
- «Armand Obiols». *Diari de Sabadell*, núm. 1771 (15 desembre 1925), p. 1-2.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina I-II». *Diari de Sabadell*, any VII, núm. 1807 (2 febrer 1926), p. 2.
- «Les hores quietes. Joan Trias Fàbregas». *Revista de Sabadell*, any XLIII, núm. 11563 (18 febrer 1926), p. 2.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina III-V». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1823 (21 febrer 1926), p. 2.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina VI-VII». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1829 (28 febrer 1926), p. 1-2.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina VIII-X». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1835 (7 març 1926), p. 1.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina XI-XII». *Diari de Sabadell*, any VIII (14 març 1926), p. 1.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina XVIII-XXI». *Diari de Sabadell*, núm. 1846 (21 març 1926), p. 1.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina XXII-XXVII». *Diari de Sabadell*, núm. 1852 (28 març 1926), p. 1-2.

- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina XXVIII-XXXIII». *Diari de Sabadell*, núm. 1857 (4 abril 1926), p. 1.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina XXXIV-XXXVIII». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1862 (11 abril 1926), p. 2.
- «Els poemes de Joan Trias Fàbregas». *La Veu de Sabadell*, any III, núm. 401 (14 abril 1926), p. 1-2.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina XXXIX-XLII». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1868 (18 abril 1926), p. 1-2.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina XLIII-XLVII». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1874 (25 abril 1926), p. 1.
- «Josep Llord. La campanya montemolinista del 46-49». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1878 (30 abril 1926), p. 1.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina XLVIII». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1880 (2 maig 1926), p. 1.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina XLVIII-LIII». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1927 (4 juliol 1926), p. 1-2.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina LIV-LVI». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1933 (11 juliol 1926), p. 2.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina LVII-LXIV». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1939 (18 juliol 1926), p. 2.
- «Sabadell i els seus homes il·lustres. Resposta a l'enquesta». *La Veu de Sabadell*, any III, núm. 483 (20 juliol 1926), p. 1.
- «Sabadell i els seus homes il·lustres. Resposta a l'enquesta». *La Veu de Sabadell*, any III, núm. 484 (22 juliol 1926), p. 1.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina LXV-LXVIII». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1945 (25 juliol 1926), p. 1.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina LXIX-LXXVI». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1951 (1 agost 1926), p. 2.
- «Notes sobre la Fundació Bernat Metge. La Història Llatina LXXVII-LXXX». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1956 (8 agost 1926), p. 1-2.
- «Cristòfor de Domènech. Carnet d'un heterodox I». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1962 (15 agost 1926), p. 1.
- «Cristòfor de Domènech. Carnet d'un heterodox». *Diari de Sabadell*, any VIII, núm. 1968 (22 agost 1926), p. 1.
- «Josep Mª Junoy i la Nova Revista». *Diari de Sabadell* (17 novembre 1926).
- «El meu Joan Creixells». *Diari de Sabadell*, núm. 2054 (17 desembre 1926), p. 1.
- «Diàlegs crítics J. Farran i Mayoral». *Diari de Sabadell*, núm. 2066 (1 gener 1927), p. 1-2.
- «“Ofrena rural”. Guerau de Liost». *Diari de Sabadell*, núm. 2091 (1 febrer 1927), p. 1-2.

- «Les poesies de Mn. Cardona». *La Veu de Catalunya*, any xxxviii, núm. 9648 (3 maig 1927).
- «Sis Joans I. Carles Riba, filòleg». *Diari de Sabadell*, any x, núm. 2358 (14 gener 1928), p. 1.
- «Sis Joans II. El conte d'infants com a gènere i notes». *Diari de Sabadell*, any x, núm. 2367 (25 gener 1928), p. 1-2.
- «Sis Joans III». *Diari de Sabadell*, any x, núm. 2384 (14 febrer 1928), p. 1.
- «“Herètics”-Chesterton». *Diari de Sabadell*, any x, núm. 2504 (14 juliol 1928), p. 1.
- «Herètics II». *Diari de Sabadell*, any x, núm. 2510 (21 juliol 1928), p. 1-2.
- «Herètics III». *Diari de Sabadell*, any x, núm. 2514 (27 juliol 1928), p. 1-2.
- «Herètics IV». *Diari de Sabadell*, any x, núm. 2517 (31 juliol 1928), p. 1-2.
- «“Herètics”. Els amics de G. K. Chesterton». *La Nova Revista*, vol. v, núm. 20 (agost 1928), p. 375-379. [Reproducció dels articles publicats a *Diari de Sabadell*]
- «Consideracions. Alguns poemes. Antologia». *La Nau*, any ii, núm. 273 (16 agost 1928), p. 4. [Signa Miquel Xatmar, atribuït²]
- «Altres poemes. Aribau. Antologia I». *La Nau*, any ii, núm. 279 (23 agost 1928), p. 3. [Signa Xatmar, atribuït]
- «Breu història de les paraules». *Butlletí del Centre Excursionista Sabadell*, vol. ii, núm. 4 (desembre 1928), p. 74-75.
- «“Ànimes i accions” de Joan Sallarès I». *Diari de Sabadell* (20 desembre 1928).
- «“Ànimes i accions” de Joan Sallarès II». *Diari de Sabadell* (25 desembre 1928).
- «“Assaig de crítica filosòfica” de Joan Tusquets». *La Publicitat*, any LI, núm. 17127 (28 febrer 1929), p. 4.
- «“Assaig de crítica filosòfica” de Joan Tusquets». *La Publicitat*, any LI, núm. 17137 (12 març 1929), p. 5.
- «“Assaig de crítica filosòfica” de J. T. Estudi sobre Balmes “Utilitat”». *La Publicitat*, any LI, núm. 17143 (19 març 1929), p. 6.
- «Un capítol dels canonges de Sant Agustí a la capella de Sant Iscle i Victòria». *Diari de Sabadell*, any xii, núm. 3001 (22 març 1930), p. 1.
- «Geografia humana». *Butlletí del Centre Excursionista Sabadell*, vol. ii, núm. 13 (maig-juliol 1930), p. 302-305.
- «La primera portada d'aigües a Sabadell». *Diari de Sabadell* (1 agost 1930).
- «L'Exposició Retrospectiva. La Secció de Documentació». *Butlletí del Centre Excursionista Sabadell*, vol. ii, núm. 14 (agost-octubre 1930).

2. Miquel Carreras guardava curosament tots els retalls dels seus articles publicats a la premsa, els articles atribuïts es conserven juntament amb tots els que signa Carreras. Fons Carreras, Fundació Bosch i Cardellach.

- «Màrius Vilatobà». *Diari de Sabadell*, any XII, núm. 3190 (14 novembre 1930), p. 1.
- «Un fresc d'A. Vila Arrufat a Sant Vicenç de Jonqueres». *El Matí*, any II, núm. 475 (29 novembre 1930), p. 3. [Reproduït al *Diari de Sabadell* (2 desembre 1930)]
- «El retorn de fires o Fira d'hivern. Un error d'en Bosch». *Nostra Comarca*, núm. 41 (gener-març 1931), p. 4-7.
- «Les conferències quaresmals de Mn. Carreras. Llibertat i liberalisme». *Diari de Sabadell* (15 març 1931).
- «Les conferències quaresmals». *Cultura Cristiana*, any VIII, núm. 12 (19 març 1931), p. 46-47.
- «Les conferències quaresmals de Mn. Carreras. Església i Estat». *Diari de Sabadell* (21 març 1931).
- «Les conferències quaresmals de Mn. Carreras. L'Església i l'escola». *Diari de Sabadell* (29 març 1931).
- «“La mort de Dòrcon”». *Diari de Sabadell* (5 maig 1931).
- «Les qüestions d'ensenyança a la nostra ciutat». *Diari de Sabadell* (24 maig 1931).
- «El “lunch” d'homenatge a Joan Arús. El valor de l'obra poètica de Joan Arús». *Diari de Sabadell* (31 maig 1931).
- «El carrer de la Rosa». *Butlletí del Centre Excursionista Sabadell*, vol. III, núm. 38 (maig-juny 1931), p. 55-56.
- «Les qüestions d'ensenyança a la nostra ciutat». *Diari de Sabadell* (3 juny 1931).
- «Les qüestions d'ensenyança a la nostra ciutat». *Diari de Sabadell* (12 juny 1931).
- «Les qüestions d'ensenyança a la nostra ciutat». *Diari de Sabadell* (14 juny 1931).
- «Les qüestions d'ensenyança a la nostra ciutat». *Diari de Sabadell* (16 juny 1931).
- «Les qüestions d'ensenyança a la nostra ciutat». *Diari de Sabadell* (21 juny 1931).
- «Homes, coses, polèmiques». *El Matí*, any III, núm. 632 (25 juny 1931), p. 7.
- «Les qüestions d'ensenyança a la nostra ciutat». *Diari de Sabadell* (28 juny 1931).
- «Les qüestions d'ensenyança a la nostra ciutat». *Diari de Sabadell* (5 juliol 1931).
- «Les qüestions d'ensenyança a la nostra ciutat». *Diari de Sabadell* (21 juliol 1931).
- «Prestamistes de Manlleu de 1366». *Diari de Sabadell* (19 agost 1931).
- «Lluites nobiliàries». *Butlletí del Centre Excursionista Sabadell*, vol. III, núm. 40 (setembre-octubre 1931), p. 86.

- «En el bimil·lenari de Virgili: l'home i l'obra». *Diari de Sabadell* (18 octubre 1931), p. 3-4.
- «L'esforç». *L'Esforç* (novembre 1931).
- «Ciutat i Pàtria». *La Ciutat*, any I, núm. 4 (4 març 1932), p. 1.
- «El Vallès i el moviment comarcal català». *Diari de Sabadell*, any XIV, núm. 3575 (16 març 1932), p. 1-2. Reproduït a *La Ciutat* (18 març 1932)]
- «Notes històriques de Festes Majors (les de 1542 i 1630)». *Diari de Sabadell*, any XIV, núm. 3691 (7 agost 1932), p. 1-2.
- «Sabadell i l'organització comarcal. La primera sol·licitud de capitalitat del Vallès per a Sabadell». *La Ciutat*, any I, núm. 144 (28 agost 1932), p. 1.
- «La Divisió comarcal del Vallès. Precedents històrics 1728». *La Ciutat*, any I, núm. 164 (22 setembre 1932), p. 1.
- «El debat sobre la capitalitat del Vallès. Explicacions». *La Gralla*, any XII, núm. 568 (25 setembre 1932), p. 4-5. [Reproduït a *La Ciutat* (8 octubre 1932)]
- «Necrologia. Marian Burguès». *Diari de Sabadell*, any XIV, núm. 3779 (25 novembre 1932), p. 1-2.
- «Elements d'història de Sabadell». *Butlletí del Centre Excursionista Sabadell*, vol. III, any IX, núm. 46 (gener-març 1933).
- «El mas d'Arraona». *La Ciutat* (1 març 1933).
- «Sabadell (unes divagacions sobre la ciutat)». *El Matí*, any V, núm. 1285 (14 maig 1933), p. 15.
- «Diada Universal de l'Estalvi. L'estalvi i la crisi econòmica». *La Ciutat* (9 octubre 1933). [Signa A. B., atribuït]
- «Diada Universal de l'Estalvi. L'estalvi i l'època econòmica». *Diari de Sabadell*, any XV, núm. 4051 (29 octubre 1933), p. 1. [Signa E. F., atribuït]
- «En la Diada Universal de l'Estalvi. Estalvi i disciplina». *Revista de Sabadell*, any L, núm. 13827 (31 octubre 1933), p. 1-2. [Signa G. H., atribuït]
- «El primer rellotge de la vila». *Butlletí del Centre Excursionista de Sabadell*, vol. III, any IX, núm. 49 (octubre-desembre 1933), p. 243- 346.
- «La lliçó de Nadal». *Diari de Sabadell* (24 desembre 1933).
- «De la cultura i el seu organisme». *Diari de Sabadell*, any XVI, núm. 4199 (6 maig 1934), p. 1.
- «Notes arqueològiques del Monestir de Sant Cugat». *Butlletí del Centre Excursionista Sabadell*, vol. IV, any X, núm. 52 (juliol-setembre 1934), p. 243-246.
- «El vint-i-cinquè aniversari de l'ordenació sacerdotal del doctor Carreras. Comemoració». *Diari de Sabadell*, any XVI, núm. 4378 (25 desembre 1934), p. 3.
- «El joc de la pilota». *Diari de Sabadell* (6 gener 1935).
- «Els Bovers francesos I». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4386 (6 gener 1935), p. 1.
- «Els Bovers francesos II». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4391 (13 gener 1935), p. 1.

- «Els Bovers francesos III». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4397 (20 gener 1935), p. 1.
- «Els Bovers francesos IV». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4409 (3 febrer 1935), p. 1.
- «Els Bovers francesos V». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4415 (10 febrer 1935), p. 1-2.
- «Els Bovers francesos VI». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4421 (17 febrer 1935), p. 1.
- «Els Bovers francesos VII». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4427 (24 febrer 1935), p. 1.
- «Els Ferrer de Bocegós I». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4494 (19 maig 1935), p. 1.
- «Els Ferrer de Bocegós II». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4500 (26 maig 1935), p. 1.
- «Els Ferrer de Bocegós III». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4505 (2 juny 1935), p. 1.
- «Els Ferrer de Bocegós IV». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4511 (9 juny 1935), p. 1-2.
- «Els Ferrer de Bocegós V». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4517 (16 juny 1935), p. 1-2.
- «Els Ferrer de Bocegós VI». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4522 (23 juny 1935), p. 1-2.
- «Els Ferrer de Bocegós VII». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4527 (29 juny 1935), p. 1.
- «Els Ferrer de Bocegós VIII». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4532 (7 juliol 1935), p. 1.
- «Els Ferrer de Bocegós IX». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4538 (14 juliol 1935), p. 1.
- «Una acte de protest del xv». *Diari de Sabadell*, any XVII, supl. núm. 4554 (3 agost 1935), p. 5.
- «Els Ferrer de Bocegós». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4556 (4 agost 1935), p. 1.
- «Ras, arraix». *Diari de Sabadell*, any XVII, núm. 4513 (20 octubre 1935), p. 1.
- «El castell d'Arraona». *Portaveu de l'Agrupació Excursionista Terra i Mar*, núm. extraordinari (gener-març 1936), p. 51-52.
- «“Les Absències” de Joan Arús». *Diari de Sabadell*, núm. 4460 (5 abril 1936), p. 1-2.
- «Camil Fàbregas». *Diari de Sabadell*, any XVIII, núm. 4670 (3 maig 1936), p. 1.
- «Tres notes històriques de Jonqueres». *Diari de Sabadell*, núm. 4692 (31 maig 1936), p. 3.

- «Partides sabadellenques: “El Robial”». *Butlletí del Centre Excursionista Sabadell*, vol. iv, any xii, núm. 60 (juny 1936), p. 142-143.
- «Santa Maria de Togores». *Diari de Sabadell*, any xviii, núm. 4698 (7 juny 1936), p. 4.
- «Sabadell Antic: La caserna de cavalleria de Sabadell». *Butlletí del Centre Excursionista Sabadell*, vol. iv, núm. 63 (gener-juny 1937), p. 183-184.
- «El gran fet cultural de Sabadell». [Galerada, sense datar, publicada probablement en un periòdic barceloní]

LLIBRES I OPUSCLES

- Veritats i coneixements que convé propagar*. Sabadell: Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1924. [Text atribuït a Miquel Carreras]
- «De la tesi de Gaziell a l'antagonisme i a l'imperialisme. A Cristòfor de Domènech polemarca d'idees a Catalunya». A: *Almanac de les Arts*. Sabadell: Joan Sallent, 1924, p. 130-134.
- «Anticipacions sobre el futur de la cultura catalana. Al Dr. Joaquim Balcells i a en Rafel Campalans». A: *Almanac de les Arts*. Sabadell: Joan Sallent, 1925, p. 91-101.
- «Opinions sobre l'activitat jurídica catalana». A: *Almanac del Diari de Sabadell*. Sabadell: Indústries Gràfiques, 1928, p. 79-81.
- Línies d'història ciutadana*. Sabadell: Biblioteca Sabadellenca, 1930.
- 2a ed. Sabadell: Joan Sallent Impressor, 1930. [A: *Anuari Sabadellenc*. Any 1930]
- 3a ed. Sabadell: Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1967. [Juntament amb els *Elements d'història de Sabadell* i *La vida íntima de Sabadell*]
- 4a ed. Sabadell: Caixa d'Estalvis de Sabadell. Documents de Cultura i Societat, 1978. [Juntament amb *La vida íntima de Sabadell*]
- «Per la història espiritual del Vallès. La vida íntima de Sabadell». A: *Comarca del Vallès*. Vol. I. Barcelona: Biblioteca d'Estudis Comarcals, Casa del Vallès, 1930, p. 103-146.
- 2a ed. Sabadell: Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1967. [Juntament amb els *Elements d'història de Sabadell* i *Línies d'història ciutadana*]
- 3a ed. Sabadell: Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1978. [Juntament amb *Línies d'història ciutadana*]
- Elements d'història de Sabadell*. Sabadell: Edicions de la Comissió de Cultura, 1932.
- 2a ed. Sabadell: Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1967. [Inclou *La vida íntima de Sabadell* i *Línies d'història ciutadana*]
- 3a ed. Sabadell: Ajuntament de Sabadell, 1989. [Edició facsímil de la primera]

- Coneixences sobre l'estalvi: concurs escolar de la Diada de l'Estalvi de 1934.* Sabadell: Caixa d'Estalvis de Sabadell, 1934.
- «L'Arxiu Municipal de Sabadell». A: INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA. *Anuari 1927-1931*. Vol. VIII. Barcelona, 1936, p. 402-406.
- Conceptes i dites de Martí Rialp.* Sabadell: Sallent Impressor, 1938.
- 2a ed. Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1949.
- 3a ed. Barcelona: Club Editor, 1988. [Juntament amb *Els Òrsides*, de Joan Sales]
- Escrips de Miquel Carreras Costajussà I: Els Ferrer de Bocegos.* Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1967. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach) [Recull d'articles]
- Escrips de Miquel Carreras Costajussà II: Notes històriques.* Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1967. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach) [Recull d'articles]
- Escrips de Miquel Carreras Costajussà VIII: En el bimil·lenari de Virgili: l'home i l'obra.* Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1975. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach) [Recull d'articles]
- Escrips de Miquel Carreras Costajussà IX: La història llatina. Notes de la Fundació Bernat Metge.* Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1997. (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach)

EPISTOLARIS

- Escrips de Miquel Carreras Costajussà III: Epistolari (I).* Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1971.
- Escrips de Miquel Carreras Costajussà II: Epistolari (II).* Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1971.
- Escrips de Miquel Carreras Costajussà V: Epistolari (III).* Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1971.
- Escrips de Miquel Carreras Costajussà VI: Epistolari (IV).* Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1973.
- Escrips de Miquel Carreras Costajussà VII: Epistolari (V).* Sabadell: Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach, 1973.
- MARTÍN I BERBOIS, J. Ll. *Cartes en temps de guerra: Epistolari entre Miquel Carreras i Costajussà i Joan Llonch i Salas (1936-1938).* Ajuntament de Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach: Caixa Sabadell: Mediterrània, 2007.

PRÒLEGS I ALTRES ESCRITS

«De la pintura de Màrius Vilatobà». Sabadell: Acadèmia de Belles Arts, 1925.

[Presentació del catàleg de l'exposició]

Pròleg a *Terrals*, de Mn. Josep Cardona. Sabadell: Joan Sallent, 1927.

«Acta de consagració de Sant Salvador de Rahona i uns comentaris». *Nostra Comarca*, (setembre-octubre 1929). [Traducció de Miquel Carreras]

«Presentació de l'Exposició d'Antoni Climent». Sabadell: Círcol Republicà Federal, 1934. [Presentació del catàleg de l'exposició]

Pròleg a *El rodal de Sabadell*, de Josep Rosell. Sabadell: Joan Sallent, Sucr., 1937.

«Una dedicatòria de Miquel Carreras al catedràtic Dr. Joaquim Balcells». *Alba*, any III, núm. 33 (novembre 1952).

«Carta a un amic». *Alba*, any III, núm. 33 (novembre 1952).

«Fragment de l'última carta coneguda de Miquel Carreras». *Alba*, any III, núm. 33 (novembre 1952).

ÍNDEX ONOMÀSTIC

Pendent d'elaboració a partir de compaginades

DADES DELS AUTORS

ABRAMS, D. Sam. Llicenciat en hispàniques per la Universitat Autònoma de Barcelona. Professor de poesia catalana actual i de teoria i crítica a la Universitat Oberta de Catalunya. Poeta, traductor, crític i assagista. És autor, entre altres publicacions, de *Calculations...* (1997), *Oda a un ase i altres poemes* (1999), *Tot el desig a peu de plana* (2002), *Tenebra blanca* (2001) —la primera antologia del poema en prosa a la literatura catalana contemporània—, *T'estimo. Més de cent poemes d'amor i de desig* (2002) i *La mirada estrangera* (2005). És coautor de l'antologia temàtica *Generacions* (Eumo, 2001) i ha traduït Thomas Hardy (2001), Emily Dickinson (2005), Gertrude Stein (2006) i Charles Olson. A més, ha traduït i publicat cap a una vintena de volums de poesia catalana moderna a l'anglès. També ha estat el curador de les edicions de *Poesia anglesa i nord-americana contemporània* (1994), *Àlbum Ràfols-Casamada: Veure és sentir* (1994), *Dietaris* de Marià Manent (2000), etc. És codirector de la col·lecció «Clàssics» de Proa i ha estat secretari del Centre Català del PEN Club. Col·labora habitualment a les pàgines d'opinió de l'*Avui* i *El Mundo Catalunya* i als suplementes culturals dels dos diaris.

CACHÓN CADENAS, Manuel Jesús. Doctor en dret. Actualment és catedràtic de dret processal a la Universitat Autònoma de Barcelona. És autor de diverses publicacions de dret processal: *El embargo* (1991) i *De la anti-gua a la nueva ley de enjuiciamiento: Régimen transitorio de los juicios civiles* (2001), entre d'altres. També ha publicat treballs dedicats específicament a qüestions relatives a l'evolució històrica del dret processal, com ara «Una reseña tardía con algunos episodios tempranos» (revista *Justicia*, 1999) i «Las oposiciones a la Cátedra de Derecho Procesal de la Universidad de Zaragoza celebradas en 1932: mito y realidad» (*Justicia*, 2008).

CASANOVAS, Àngels. Llicenciada en història i conservadora del Museu d'Arqueologia de Catalunya. Ha estat directora del Museu Marítim de

Barcelona i membre de la Junta del Museu d'Història de Sabadell. És membre numerària de la Fundació Bosch i Cardellach. Ha comissariat nombroses exposicions temporals, entre les quals destaquen: «700 anys després, els cavallers del Temple entre la Guerra i la Pau» (2003), «Torredonjimeno: tresor, monarquia i litúrgia» (2004) i «Miquel Carreras i Costajussà: 1905-1938: Esforç i Reflexió. Memòria d'una ciutat» (2007). Ha dirigit el documental *Miquel Carreras: 1905-1938: Infortunat i bonat* (2007). Actualment redacta la biografia de Miquel Carreras i Costajussà.

CASANOVAS, Pompeu. Director de l'Institut de Dret i Tecnologia de la Universitat Autònoma de Barcelona (IDT), professor de filosofia del dret a la mateixa universitat i consultor en intel·ligència artificial a la UOC. Dirigeix també la col·lecció científica «La Razón Áurea» (Granada, Comares) i diversos projectes de recerca nacionals i internacionals. És autor de més d'un centenar de llibres i articles científics. Recentment ha publicat, amb G. Sartor, N. Casellas i R. Rubino, *Computable models of the law* (Berlin i Heidelberg, Springer, 2008, col·l. «LNAI», núm. 4884) i, amb J. Breuker, M. Klein i E. Francesconi, *Legal ontologies and the semantic web* (Amsterdam, IOS Press, 2008). Un dels seus camps preferents de treball és la història intel·lectual, especialment a Catalunya, on ha editat, amb Josep Monserrat, *Pensament i filosofia a Catalunya* (IEC i INEHCA, 2003-2004, 3 v.).

COMASÒLIVAS I FONT, Joan. Llicenciat en història moderna i contemporània. Màster en arxivística. Diplomant en estudis superiors especialitzats en història econòmica. Membre del Comitè d'Edificis i Equipaments del Consell Internacional d'Arxius 1997-2000. Director de l'Arxiu Històric de Sabadell i codirector d'*Arraona*, revista d'història. Autor o coautor de treballs com ara *Arxiu de la parròquia del Sant Esperit de Terrassa: Inventari. 1343-1992*, *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (vol. IV, 1611-1623), *Inventari del fons de l'empresa ABB Generación, S. A. (Sabadell), antiga La Electricidad, S. A. (1896-1996)*, o *Dietari de Francesc Gorina i Riera, pagès de Matadepera, 1840-1904* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003). Ha publicat diversos articles a *Arraona*, com ara «Documents de Sabadell a l'Archivo Histórico General de la Guerra Civil (Salamanca)», «Actes inèdites de la Universitat de la vila i terme de Sabadell, 1412-1450» i «El procés d'incorporació de les biblioteques An-

tiquària i Salas Anton a l'Arxiu Històric de Sabadell», així com diversos articles i traduccions tècniques en la revista *Lligall*, entre d'altres.

DEU BAIGUAL, Esteve. Sabadellenc. Doctor en història per la Universitat Autònoma de Barcelona. Professor del Departament d'Economia i d'Història Econòmica de la mateixa universitat. Ha publicat diversos llibres i articles sobre història industrial i de l'empresa i sobre la història de Sabadell.

DOMÈNECH I DOMÈNECH, Salvador. Doctor en pedagogia per la Universitat de Barcelona. Professionalment exerceix de psicopedagog. Ha escrit nombrosos articles en revistes com ara *Escola Catalana*, *Guix*, *Perspectiva Escolar*, *L'Avenç*, *Revista Catalana de Pedagogia*, *Sàpiens...* Ha publicat *Manuel Ainaud i la tasca pedagògica a l'Ajuntament de Barcelona* (1995), *L'Institut-Escola de la Generalitat i el doctor Josep Estalella* (1998) i *Els alumnes de la República* (2008).

MARTÍN I BERBOIS, Josep Lluís. Doctorand en història contemporània per la Universitat Autònoma de Barcelona. Ha publicat diversos articles en revistes com *L'Avenç*, *Els Marges*, *Revista de Catalunya* i *El Contemporani*. Recentment ha publicat *La Lliga Regionalista de Sabadell o l'ocàs d'un partit (1931-1945)*, a Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MONSERRAT MOLAS, Josep. Professor agregat de la Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona, investigador principal del Grup de Recerca «EIDOS. Hermenèutica, platonisme i modernitat». És coeditor de l'*Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*. Ha publicat *Introducció a la lectura de Leo Strauss: Jerusalem i Atenes* (amb Jordi Sales, 1991), *El polític de Plató: La gràcia de la mesura* (1999), *Strauss y Spinoza* (2001) i *Estranys, setciències i pentatletes* (Barcelona, 2007), i, com a editor, *Hermenèutica i platonisme* (2002), *Idees d'autoritat* (2002), *Herencias straussianas* (amb Antonio Lastra, 2004) i *Philosophy and dialog: Studies in Plato's dialogues* (amb Antoni Bosch-Veciana, 2007). En el camp de la història del pensament català, ha editat, amb Pompeu Casanovas, *Pensament i filosofia a Catalunya* i ha estat curador d'edicions d'obres de Carles Cardó, Eusebi Colomer, Pau Romeva, Ferran Soldevila i Joaquim Xirau.

MORA, Antoni. Des de fa prop de vint anys, treballa en l'àmbit més pràctic que teòric dels drets fonamentals i en aspectes més teòrics que pràc-

tics de la filosofia política. Ha coordinat monogràfics sobre Maurice Blanchot, Jean-Luc Nancy i Eduard Nicol. Recentment ha publicat un postfaci a l'edició de butxaca de *Quanta, quanta guerra...*, de Mercè Rodoreda. Forma part de l'equip editor de les obres completes d'Enrique Tierno Galván, en curs d'edició.

TORRUELLA I LLOPART, Jordi. Llicenciat en història i màster en arxivística. Tècnic superior arxiver de l'Arxiu Històric de Sabadell. Autor o coautor de treballs com ara *Inventari del fons de l'Empresa ABB Generación, S. A. (Sabadell), antiga La Electricidad, S. A. (1896-1996)*, *Inventaris i catàlegs dels fons de l'Administració reial i senyorial: Corts del batlle de Sabadell, comarca i oranes (1347-1795)*, *Catàleg del fons Duran del Pedregar de Sabadell (1273-1912)*, així com de diversos articles a la revista *Arraona*, com ara «Miquel Carreras en la història de l'Arxiu Històric de Sabadell», «El fons personal Ramon Ribera i Llobet (1901-1957): una font per a la història del teatre a Sabadell» o «Víctimes sabadellenques de la deportació als camps nazis: Una primera aproximació».

TRUJILLO REYES, Àlex. Advocat de l'Ajuntament de Sabadell i professor de l'Escola de Pràctica Professional de l'Advocacia de Sabadell, a més de responsable de documentació de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell. Com a tal, és l'encarregat de la reconstrucció de l'arxiu d'aquesta institució. Fruit d'aquests treballs de recuperació és l'obra *Il·lustre Col·legi d'Advocats de Sabadell: 100 anys*, estudi de caràcter commemoratiu que fa un repàs exhaustiu de l'advocacia a la ciutat de Sabadell.

SERRA, Xavier. Doctor en filosofia per la Universitat de València. És professor a l'IES Joan Fuster (Sueca) i ha estat professor associat del Departament de Lògica i Filosofia de la Ciència de la Universitat de València. Ha publicat diversos articles sobre la filosofia catalana en les revistes *Afers*, *Quaderns de Filosofia i Ciència*, *L'Espill* i *Mirmanda*.